

TARİXİN ƏBƏDİSİ

(HƏZRƏT AYƏTULLAH SEYİD ƏLİ XAMENEİNİN NİTQLƏRİNDƏ)

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) ŞƏXSİYYƏTİNİN YÖNLƏRİNƏ BAXIŞ

Tərtib edən: Məhəmməd Məhəmmədian
Çevirən: Maqsud Sayıl

ÖN SÖZ

Əgər bu gün bütün xalqlar böyük bir mədəni müsabiqədə iştirak etsə, beynəlxalq müsabiqənin mövzusu hər bir xalqın fikri məktəbinin tərbiyə etdiyi ən yüksək nümunəsinin təqdimatı olsa, belə ki, hər bir məktəb və cərəyan bütün səyini öz ən üstün insan məhsulunu göstərməyə yönəltsə, heç bir maneə olmadan, heç bir məhdudsiyyət olmadan öz əməli örnəyini ortaya qoya bilsə, şübhəsiz, biz müsəlmanlar Əli ibn Əbu Talibi təqdim etməklə müsabiqənin mübahisəsiz qalibi olacağıq. Məlumatlı və təəssübsüz xalqlar bu qələbənin qarşısında təslim olacaqlar.

Amma Əmir əl-Möminindən (ə) üzr istəmək lazımdır. Onu elə insanlarla eyni sərəya qatdıq ki, onların arasındakı fasilə yerdən göyədəkdir. Bəli, əgər bu böyük müsabiqədə

Əli ibn Əbu Talibin (ə) şagirdlərindən, tərbiyə etdiklərindən birini də rəqabətə çıxarsaq, yenə də qəti qalib biz olacağıq. Allah rəsulunu (s) təbrik etmək lazımdır ki, öz məktəbində belə bir görkəmli, bənzərsiz şagird yetişdirmiş və bütün Quran ayələrini onu vücud kitabında həkk etmişdir. Belə ki, əgər "Peyğəmbər (s) öz haqq olduğunu bəşəriyyətə sübut etmək üçün iki möcüzə gətirmişdir, biri Quran, digəri isə Əli ibn Əbu Talib (ə)", - desək yanılmarıq. Əgər dünya alimləri əsrlərdir Quran ayələrini başa düşməyə çalışırlarsa, zamanın keçməsi onun nuraniliyini artırarsa, daha dərin qatlarını açarsa, Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti də belə bir məqama malikdir.

İmam Əlinin (ə) dünyaya gəlişindən on dörd əsr keçməsinə baxmayaraq, bütün nəsillər Əlinin (ə) onlarla yaşadığını, sözlərinin onların yaşadığı zaman üçün deyildiyini hiss edirlər. Bütün nəsillər Əlini (ə) özlərinə aid hesab edirlər, onun dünyaya gəlişinin tez baş verdiyini düşünürlər. Bu gün növbə bizim nəslimizə çatmışdır. Biz də eyni hissləri keçiririk. Əminik ki, gələcək nəsillər Əlini (ə) daha yaxşı tanıyacaqlar. Ona daha çox bağlılıq hiss edəcəklər.

Əmir əl-Möminin (ə) dünyanı heyrətə salan bir neçə şəxsiyyətlərdən biridir. On dörd əsrdir ki, bəşəri mütəfəkkirlər, dühalar İmamın (ə) çoxşaxəli şəxsiyyətinə heyrandırlar. Sahilsiz "Ələvi" dəryasında nə qədər batırlarsa, daha da dərinə getməli olurlar, heyrətləri artır.

Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti haqqında aşağıdakıları demək olar:

1. Allah-Taala onun paklığına, təhərətində şəhadət vermişdir: Ey əhli-beyt! Allah sizdən çirkinliyi (günahı) yox etmək və sizi tərtəmiz (pak) etmək istər! ¹

2. Onu Peyğəmbərin (s) özü kimi təqdim etmişdir: (İsanın Allahın qulu və peyğəmbəri olması barədə) sənə göndərilən elmdən (məlumatdan) sonra buna (İsanın əhvalatına) dair sənənlə mübahisə edənlərə de: "Gəlin biz də oğlanlarımızı, siz də oğlanlarımızı; biz də qadınlarımızı, siz də qadınlarımızı; biz də özümüzü, siz də özünüzü (bura) çağırıraq! Sonra (Allaha) dua edib yalançılara Allahın lənət etməsini diləyək!" ²

3. Ona sevgi Peyğəmbərin (s) risalətinin əvəzi hesab olunmuşdur: (Ya Peyğəmbər!) De: "Mən sizdən bunun (risaləti təbliğ etməyimin) müqabilində qohumluq məhəbbətindən (əhli-beytə sevgidən) başqa bir şey istəmirəm".³

4. Onun vilayəti dinin kamilləşməsinə səbəb olmuşdur: "Bu gün kafirlər dininizdən (onu məhv edə bilmədikləri üçün) əllərini üzdülər. Onlardan qorxmayın, Məndən qorxun! Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq islamı bəyənib seçdim". ⁴

5. Əgər Peyğəmbər (s) vilayət ayəsini çatdırmasaydı, risalətini (peyğəmbərlik missiyasını) sona yetirməmiş olurdu: "Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni (Qurani) təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq. Həqiqətən, Allah kafir camaatı düz yola yönəltməz!"⁵

¹ "Əhzab", 33.

² "Ali-İmran", 61.

³ "Şura", 22.

⁴ "Maidə", 3.

⁵ "Maidə", 67.

6. Möminlərə onun vilayətini qəbul etmək əmr olunmuşdur: “Sizin hamınız ancaq Allah, Onun Peyğəmbəri və iman gətirənlərdir. O kəslər ki, (Allaha) namaz qılır və rükuda olduqları halda zəkat verirlər”.¹

7. İmam Əli (ə) elə bir şəxsiyyət olmuşdur ki, gecələri Allaha ibadət məqsədi ilə səcdə və qiyam halında keçirmişdir.

Onun könlündə qorxu və ümid dalğalanırdı. Gecənin az bir hissəsini istirahət edirdi və gecə yarısı, səhər vaxtı Allah dərgahına əl açıb, tənhalıqda istiğfarla, Allahla minacatla məşğul olurdu: “Məgər axirətdən qorxan, Rəbbinə (Allahın mərhəmətinə) ümid bəsləyən, gah səcdəyə qapanıb, gah da ayaq üstə durub gecə saatlarını ibadət içində keçirən (müti bəndə kafirlə birdirmi)?! De: “Heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərlər?! (Allahın ayələrindən, dəlillərindən) yalnız ağıl sahibləri ibrət alar!”²

“Onlar gecələr (ibadətlə məşğul olub) az yatırdılar. Səhərlər isə (Allahdan) bağışlanmalarını diləyirdilər”.³

8. O, öz canını Allahın razılığını əldə etmək üçün ixlas tabağına qoydu və Allaha təqdim etdi: “İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”⁴

9. Allahla bağladığı əhd-peymanə vəfa qıldı. O, şəhadətə yetərək xilas olmaq intizarında idi: “Möminlər içərilərində elələri də vardır ki, Allaha etdikləri əhdə sadıq olurlar. Onlardan kimisi (bu yolda) şəhid olmuş, kimisi də (şəhid olmasını) gözləyir. Onlar (verdikləri sözü) əsla dəyişməzlər”⁵

10. Yıxılanların əlindən tutmaq, az təminatlılara qayğı, səfillərə can yandırmaq, yetimlərə məhəbbət göstərmək həzrətin (ə) həyatı boyunca əməl etdiyi dəyişməz proqram hesab olunurdu. Hətta özü çətinliklə həyat sürdüyü bir halda ailəsi ilə birgə bir neçə günlük aclığa tab gətirir ki, bir yoxsul diləyinə yetsin: “Onlar öz iştahaları çəkdiyi (özləri yemək istədikləri) halda (və ya: Allah rızasını qazanmaq uğrunda) yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirərlər. (Və sonra da yedirtdikləri kimsələrə belə deyərlər:) “Biz sizi ancaq Allah rızasından ötrü yediririk. Biz sizdən (bu ehsan müqabilində) nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik”.⁶

11. Dünya malı və maddi imkanlar onun üçün Allaha yaxınlaşmaq vasitəsi idi. O, Peyğəmbərin (s) hikmət çeşməsindən faydalanmaq üçün "Nəcvə" ayəsinə əməl edən yeganə insan idi: “Ey iman gətirənlər! Peyğəmbərlə (hər hansı bir iş bərəsində) məxfi danışacağınız zaman bu danışığından əvvəl (ona hörmət əlaməti olaraq yoxsullara) sədəqə verin. Bu (əməl) sizin üçün (Allah yanında) daha xeyirli, daha pakdır. Əgər (sədəqə verməyə) bir şey tapmasanız (ürəyinizi qısmayın). Çünki Allah bağışlayandır, rəhm edəndir!”⁷

12. O, yəqin mərhələsinə yetmişdi. “Əmin nəfs”ə nail olmuşdu. Allahın razılıq mərhələsinə yetmişdi: “(Qiyamət günü Allah-Taala mömin kimsəyə belə buyuracaqdır:)

¹ "Maidə", 55.

² "Zümər" 9.

³ "Zariyat", 17-18.

⁴ "Bəqərə", 207.

⁵ "Əhzab", 23.

⁶ "İnsan", 8-9.

⁷ "Mücadələ", 2.

“Ey (öz imanından, əməlindən və Allahın vədindən) xatircəm olan kəs! (Və ya: “Ey arxayın nəfs!”) Dön Rəbbinə, sən Ondan razı olaraq, O da səndən! (Əməlisaleh) Bəndələrimin zümrəsinə daxil ol! (Onlarla birlikdə) Cənnətimə daxil ol!”¹

Əmir əl-Mömininin (ə) yüksək şəxsiyyətini tanıdan yüzlərlə digər Quran ayəsi mövcuddur ki, burada onları qeyd etməyə macal yoxdur.

Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti ilə daha yaxşı və daha çox tanış olmaq üçün onun məktəbinin şagirdlərindən birinə müraciət etdik. Hansı ki, bir ömür Əli (ə) məktəbindən dərs almış, bu sahədə geniş müəllimlər etmiş, eyni halda biliyi əməli ilə birləşdirmiş, bu gün haqlı olaraq o seçilən şəxsiyyətin izzət və ədalət bayrağını əlinə götürmüş, Əli ibn Əbu Talibə (ə) eşq vücudunda kök atmış bir xalqın önündə hərəkət edir, o əziz imamın ideyalarını gerçəkləşdirmək istəyir və on dörd əsrdən sonra onun səsinə müsbət cavab verir.

Həzrət Ayətullah Xameneinin inqilabın qələbəsindən buginədək Əmir əl-Möminin (ə) şəxsiyyəti haqqındakı çıxışları əks etdirən dəyərli bir topludur. Onun ortaya qoyduğu məsələlər Əmir əl-Möminin (ə) vurğunları üçün onu daha yaxşı tanımağa, ondan təsirlənərək özləri üçün həyat xətti çəkməyə şərait yaradır.

Həç bir mübaliğəsiz dahi rəhbərin İmam Əlinin (ə) şəxsiyyəti və həyat tərzilə bağlı tədqiqatı və müəllimi valehedicidir və onun həzrətin (ə) həyatının eniş və yoxuşu haqqında alimcəsinə etdiyi əhatəli təhlillər hədsiz diqqətinin göstəricisidir.

Ayətullah Xameneinin əlimizdə olan çıxışları hamısı İslam İnqilabından sonraya aiddir. Əksər çıxışlar cümə namazında və ya Əmir əl-Mömininin (ə) viladət və şəhadət günlərində xalqla keçirilən görüşlərdə baş tutmuşdur. Buna görə də o, qaynaqları göstərə bilməmişdir. Lakin tarixi qaynaqlara müraciət etdikdə gördük ki, onun qeyd etdiyi tarixi məqamlar mötəbər qaynaqlara əsaslanır. Daha maraqlı məqam isə budur ki, onun sözlərində təkrara çox az yol verilmişdir. Sanki İmam Əlinin (ə) şəxsiyyəti haqqında söhbət etdikdə öncə qabaqkı çıxışlarına müraciət etmiş və onları təkrarlamaqdan çəkinmiş və həzrətin (ə) həyatının yeni bir tərəfindən söhbət açmışdır. Bu, bu gün, iyirimi yeddi il keçdikdən sonra Əli (ə) haqqında nisbətən kamil bir toplu yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Çalışmışıq ki, dahi rəhbərin söhbətlərini üç hissəyə ayıraq:

1. Əmir əl-Mömininin (ə) həyatından hissələr;

Bu hissədə həzrətin (ə) yaşam tarixinə öləri nəzər salınmışdır. Daha çox həyatının o hissələri nəql olunmuşdur ki, onlara diqqət buginəki nəsil üçün həyatı əhəmiyyət daşıyır və onları örnək almaq öldüqca zəruridir. Bu toplu 1384-cü ildə "Nəqşi-nigar" adı altında çap olunaraq oxuculara təqdim olundu.

2. Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti;

Bu hissədə Quran ayələrinə, Peyğəmbərin (s) və digər məsumların (ə) hədislərinə, tarixi qaynaqlara əsaslanaraq həzrətin (ə) şəxsiyyətinin müxtəlif tərəfləri öyrənilmiş və həzrətin (ə) əxlaqı, həyat tərzilə bağlı mühüm məqamlara toxunulmuşdur ki, hazırki kitab şəklində oxuculara təqdim olunur.

3. Əmir əl-Möminin Əlinin (ə) kəlamlarından.

¹ "Fəcr", 27-30.

Həzrət Ayətullah Xamenei öz çıxışlarında İmam Əlinin (ə) sözlərinə çox istinad etmiş, imkan düşdükcə izah etmişlər. Bu çıxışlar əslində İmam Əlinin (ə) kəlamlarının təfsiridir və bu hissədə toplanmışdır. Allahdan onun son tənzimatı üçün müvəffəqiyyət diləyirik.

Sonda qeyd etməyi lazım bilirəm ki, bu işdə nə qüsür, eyb müşahidə etsəniz mənə, nə yaxşılıq, gözəllik müşahidə etsəniz dahi rəhbərə aiddir.

Məhəmməd Məhəmmədiyan

BİRİNCİ FƏSİL

SONSUZ YÖNLƏRƏ MALİK ŞƏXSİYYƏT

TANINMAMIŞ ŞƏXSİYYƏT

Əsrlərdir bu müqəddəs zətı tanıyan müsəlman və qeyri-müsəlman Əmir əl-Möminin (ə) haqqında söhbət etmiş, yazmış, hələ də yazır, şeirlər qoşur və deyirlər. Lakin deyilənlər aləmin bu möcüzəsini, ilahi qüdrətin kamil nümunəsini, Pərvərdigarın tam kəlməsinin bütün yönlərini bizim üçün aydınlaşdırmağa kifayət deyil.

Əlbəttə, bu problem əsasən bizim tərəfimizdədir. Bizim öz kiçik və maddi ölçülərlə üns bağlamış zehnimizlə böyük mənəvi və ruhi yönlərə malik şəxsiyyəti təsəvvür etmək gücümüz yoxdur.¹

Biz gözəl bir cöhrəni karandaşla çəkmək istəyən naşı, savadsız rəssama bənzəyirik, o tərəfə, bu tərəfə dörd xətt çəkirik. Bir heykəl təcəssüm olur. Amma o gözəl cöhrə alınmır. O, bundan daha yüksəkdə durur.

Amma bizim çəkdiyimiz o tamamlanmayan təsvir də o qədər gözəl, o qədər yüksək, o qədər görkəmlidir ki, insanın gözünü heyrətə salır (1).

BƏŞƏRİ VASİTƏLƏRİN İMAMI (Ə) TANIMAQ ÜÇÜN YETƏRSİZLİYİ

Əmir əl-Mömininin (ə) həyatı ilə bağlı siz bir okeanı nəzərinizdə canlandırın. Bu okeanın bütün tərəflərini nəinki bir baxışda əhatə etmək, hətta uzun bir araşdırmadan sonra da insan üçün müyəssər deyil. Hansı tərəfdən yanaşırsınız bir dünya əzəmət görürsünüz. Müxtəlif dənizlər, dərinliklər, müxtəlif su heyvanları, növbənöv həyat formaları və qəribəliklər! Əgər bu hissəni tərək edib okeanın digər hissəsinə daxil olsanız yenə həmin hekayət, həmin macərə təkrar olunacaq. Əgər üçüncü, dördüncü, beşinci və ya onuncu hissədən də daxil olsanız, - haradan daxil olursunuz olun yenə də qəribəliklər müşahidə edəcəksiniz.²

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyətinin kiçik və yetərsiz bir misaldır. Siz bu şəxsiyyətə haradan baxsanız onda qəribəliklərin yatdığı müşahidə edəcəksiniz. Bu, mübaliğə deyil. Bu, İmam Əlinin (ə) şəxsiyyəti ilə bağlı uzun illər davamlı araşdırmalar aparan insanın acizliyinin əks-sədasıdır. Bu qədər tədqiqdən sonra öz daxilində,

¹ Peyğəmbərin (s) məşhur hədislərindəndir. Həzrət (s) İmam Əliyə (ə) müraciətlə buyurur: "Ey Əli! Məndən və səndən başqa heç kim Allahı layiq olduğu kimi tanımadı. Allahdan və məndən başqa heç kim səni olduğun kimi tanımadı" ("Mənaqibi-İbn Şəhr Aşub", c. 3, səh. 267; "İrşad əl-qülub", c. 2, səh. 9; "Təvil əl-ayət əz-zahirə", səh. 140 və 227; "Bihar əl-ənvar", c. 39, səh. 84).

² "(Ya Peyğəmbər! Quranda buyurulduğu kimi, sizə çox az elm verilmişdir, söyləyən yəhudilərə) de: "Əgər Rəbbimin sözlərini yazmaq üçün dərya mürəkkəb olsaydı və bir o qədər də ona əlavə etsəydik, yenə də Rəbbimin sözləri tükənmədən öncə onlar tükənərdi!" ("Kəhf", 109).

vücudunda belə bir hissə baş qaldırır ki, İmam Əlini (ə) - bu yüksək şəxsiyyəti - adi dərk, yəni adi zəhin, hafizə vasitəsi ilə dərk etmək olmaz. Hər tərəfdən qəribəliklərlə doludur.

Əlbəttə, Əmir əl-Möminin (ə) Peyğəmbərin (s) kiçik nüsxəsi, o həzrətin (s) şagirdidir.¹

Amma qarşınızdakı həmin böyük şəxsiyyətə - özünü Peyğəmbər (s) qarşısında kiçik görməsinə, onun (s) şagirdi olmasına baxmayaraq, - bəşər gözü ilə baxdıqda, bizə insan fəvqündə duran bir şəxsiyyət təsiri bağışlayır.

Əlbəttə, güman ki, mənəvi aləmdə, ruhi intuisiya aləmində olanlar o şəxsiyyətin yönlerini bir şəkildə anlaya bilirlər. Amma bizim kimilərin əli çatmır (2).

HƏTTA ZAHİRİ TƏRƏFLƏRİ DƏ HEÇ BİR İFADƏYƏ SIĞMIR

Həqiqət budur ki, nəinki Əmir əl-Mömininin (ə) mənəvi tərəflərini, onun vücudunda olan, onu bütün tarixi dövrlərin insanlarından fərqləndirən, bəşəriyyət tarixinin ən böyük şəxsiyyətlərindən birinə çevirən xislətləri təqdim etmək, xülasələşdirmək, təsnif etmək olmaz, hətta o həzrətin (ə) əməli tərəflərini, yəni İmam Əlinin (ə) hakimiyətini, cihadını, zahidliyini və bu qəbildən olan məsələləri də həqiqətən heç bir ifadəyə sığdırmaq olmaz (3).

İMAMIN (Ə) İRFANİ MƏQAMLARINA ƏLİMİZİN ÇATMAMASI

Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusiyyətlərinin bir qismi mənəvi və mələkəti xüsusiyyətlərdəndir ki, biz hətta onları başa düşməkdə belə acizik. O həzrətin (ə) malik olduğu elmi məqam, nurani, müqəddəs məqam, vücudunun daxilində, nurani qəlbində qaynayan hikmətlər, dərin mənəvi kəlamlar şəklində dilinə süzülən həqiqətlər, bütün davranışına, danışığına, halına hakim olan Allaha yaxınlığı, ilahi zikir, onun nurdan yaradılışı kimi bizim üçün düzgün başa düşülən şeylər deyil.² Amma onlara etiqad bəsləyir və iftixar edirik. Çünki onları doğru danışandan eşitmişik (4).

UZAQDAN İŞARƏ

¹ Əmir əl-Mömininin xütbəsinin bir hissəsidir: "Siz mənim Həzrət Peyğəmbərin (*səlləllahu əleyhi və əlih*) yanında yaxın qohumluq (*əmioğluluq və kürəkənlik*), yüksək məqam və xüsusi ehtiram səbəbindən olan qədir-qiyət və dərəcəmi bilirsiniz (*ki, mən o Həzrətin yanında belə böyük bir hörmət və məqama malik idim və mənə xilafətə təyin etmişdi*). O mənə uşaqlıqdan öz yanında böyüdü. O mənə sinəsinə sıxar, yatanda qucağına alar, bədənini bədənimə sürtər, öz xoş ətrini mənə iylədir, (*ata öz övladına etdiyi kimi*) ağzıma çeynənmiş yemək qoyardı. O mənim sözümdə yalan, əməlimdə səhv və xəta tapmadı.¹ Peyğəmbər (*səlləllahu əleyhi və əlih*) süddən ayrıldıqdan sonra Allah mələklərinin ən böyüyünü o Həzrətə yoldaş etdi ki, gecə-gündüz onu nəciblik yollarına və dünyanın gözəl xislətlərinə doğru yönəltsin.¹ Mən dəvə balası anasının dalına düşüb getdiyi kimi onun arxasınca gedirdim.¹ O, hər gün öz xislətlərindən bir bayraq və əlamət ucaldır (*biruzə verir*) və mənə ona yiyələnməyi əmr edirdi" "Nəhc əl-bəlağə" (Sübhü Saleh), xütbə: 192, səh. 300. Əmir əl-Mömininin məşhur kəlamıdır: "Mən, Məhəmmədin (s) könlərindən biriyəm" ("əl-Kafi fi əl-üsul", c. 1, səh. 90; "İhticac", Təbəri, c. 1, səh. 313; "Bihar əl-ənvar", c. 3, səh. 283).

²Hədis kitablarında Peyğəmbər (s) və Əlinin (ə) nurdan yaradılması haqqında çoxlu hədislər nəql olunmuşdur. Maraqlananlar hədis kitablarının "Nurdan yaradılma" fəslinə müraciət edə bilərlər.

Əmir əl-Mömininin (ə) həyatında mənəvi məsələlər, o həzrətin (ə) ruhi şəxsiyyətinin söykəndiyi xüsusiyyətlər nəzərə alınsa - eləcə də həzrət Peyğəmbərin (s) və digər məsumların (ə) hər birinin şəxsiyyəti nəzərə alınsa, - bəşər zehni və bu maddi zehniyyət o dahi insanın məqamını təsəvvür etməyə qadir olmayacaq. Biz yalnız o həzrətin (ə) mənəvi, mələkəti və nurani şəxsiyyətinə uzaqdan işarə edirik. Əlbəttə, bu tanışlıq da lazımdır. Biz o böyük insanın şəxsiyyətini tanıya bilmərik bəhanəsi ilə onun haqqında söhbətdən, tədqiqdən, çıxışdan yayına bilmərik. Xeyr! O, bütün yaradılışın ən gözəl hissəsidir. Buna görə də rəvayətlərdə imamların (ə) şəxsiyyətinin bu yönü, bu cəhəti, bu hissəsi haqqında nuraniyyət əhli, könül əhlü üçün işarələr var. İntəhası, məndə və mənim kimilərdə o qədər düşüncə, görüş yetərliliyi yoxdur ki, o cəzzabiyyətə, parlaqlığa göz tikək.¹

Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyətinin digər bir hissəsi isə maddi həyatdan və ya maddi həyat qaynağından törəyən, mənşə alan, misal üçün, bilik, təqva, ibadət, şücaət, can yandırmaq, zəiflərə rəhm etmək, hökumətdə ədalətli olmaq və s. bu qəbildən olan imtiyazlar və fəzilətlərdir. Yaxud da bu xüsusiyyətlərə nisbətə bəlkə də ikinci dərəcəli olan məsələlərdir. Misal üçün, fəsaht, bəlağət, nəsr, şeir və s. bu qəbildən olan özəlliklər. Bunlar hər bir fikir sahibinin üzünə bu sahədə, bu yöndə düşünmək şərti ilə çoxlu qapılar açacaq (5).

İMAMIN (Ə) BÖYÜK RUHUNDAN YARDIM ALMAQ

Təqvalıların mövlası və o böyük şəxsiyyətin fəzilətləri adi insanların, naqis bəşərin zehmindən o qədər uzaq üfuqlər, yüksək və ülvidir ki, həqiqətən o həzrətin (ə) öz pak və böyük ruhundan kömək olmadan, hətta o əzəmətli şəxsiyyətin mənzərəsini belə müşahidə

¹ İmam Əli (ə) Müaviyəyə ünvanladığı məktubda özünün və Əhli-beytin (ə) mənəvi məqamına işarə vuraraq yazır: "Biz Allahın tərbiyə verdikləriyik, xalq isə bizim tərbiyə verdiklərimiz" ("Nəhc əl-bəlağə", məktub: 28). Həmçinin öz çıxışlarından birində Əhli-beyti (ə) tanıdır: "Peyğəmbər (s) nəslə o həzrətin gizli sirrinin qoruyucusu, fərmanının pənahı (o böyük şəxsiyyətin Haqq-Taala tərəfindən əmr etdiyinə itaət göstərdilər), o hörmətli vücudun elm xəzinəsi (Həzrətin bildiyini onlar da bildirdilər), o cənabın (xalqın onlara müraciət edib bilmədiklərini soruşması üçün) hikmətlərinin mərcəyi, kitablarının (Quran və sünnənin) hafizi və dininin (müxalif kütlələrdən və düşmənlərin dağıntılarında sarsılmaması və onlara görə qorunub, saxlanılması üçün) arxasında dayanan dağlar kimidirlər. Allahın rəsulu (s) onların köməyi ilə qamətini düzəltdi (əvvəlcə zəif və gücsüz olan dinini onların yayması sayəsində maarifi bütün dünyanı bürüyəcək səviyyəyə qədər gücləndirdi), bədəninin titrəyişlərinə sakitlik gətirdi (pak İmamlar əleyhimus-salamın xidmətləri sayəsində İslam dininin düşmənlərindən olan iztirab və narahatlıqları özündən uzaqlaşdırdı). (Xəvaric, ya münafıqlar və ya Müaviyənin tərəfdarları və ya başqaları ürəklərində) itaətsizlik (toxumu) əkərək onu yalan və qəflətlə suvarıb həlakət biçdilər. (Deməli,) bu ümmətdən heç kim Məhəmməd (səlləllahu əleyhi və əlih) Əhli-Beyti ilə müqayisə oluna bilməz və həmişə onların nemət və bəxşisindən (elm və maariflərindən) bəhrələnməzlər, onlarla eyni deyildirlər (belə isə, necə özlərini onlardan üstün bilərək xalqı öz tərəflərinə çağırırlar, halbuki) Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və əlih) Əhli-Beyti dinin əsası və təməli, iman və yaqinliyin dirəyidir. (Çünki onların hidayəti və yol göstərmələri sayəsində İslam dini mövcuddur və Məhəmmədin (səlləllahu əleyhi və əlih) Əhli-Beyti onlardır ki,) Haq yoldan uzaq düşənlər onlara üz tutar, ələcsizlər onlara qoşularlar. İmamətin xüsusiyyətləri (haq elmlər, ayələr və möcüzələr) onlarda cəm olmuşdur və onların haqqıdır. Onlar barəsində (Allah Rəsulunun) vəsiyyəti və (O hörmətli vücuddan) irs aparmaq sabit olmuşdur (Onlar hər bir baxımdan o Həzrətə daha yaxın və layiqlidirlər. Buna baxmayaraq, ümmətdən bəziləri o böyük şəxsiyyətin vəsiyyətinə əməl etməyərək onun irsini tapdalmış, yer üzündə fəsad toxumu səpmişlər.) İndi haqq öz əhlinə tərəf qayıtmış, tərək etmiş olduğu yerə dönmüşdür (çünki bundan əvvəl əmirlik və xilafəti qəsb, bu mənsəbə layiqli olanı isə dustaq etmişdilər)" ("Nəhc əl-bəlağə", xütbə: 2).

etmək olmaz.¹ Amma hər halda bu, ən yüksək bəşəri qüllədir, ona diqqət etməmək, ona doğru hərəkət etməmək mümkün deyil.

Xoşbəxtlikdən o həzrətin (ə) fəzilətləri və üstün cəhətləri böyük bir ümman kimidir. Hansı tərəfdən daxil olsaq, hansı yüksək bəşəri xüsusiyyətdən söhbət açsaq böyük bir fayda əldə edəcəyik (6).²

TARİXİN ƏN CAZİBƏLİ SİMASI

İmam Əli (ə) tarixin cazibəli simalarından biridir. İnsan çox az tarixi şəxsiyyət tapa bilər ki, Əmir əl-Möminin Əli ibn Əbu Talib (ə) qədər bəşər zümrələr arasında - yalnız İslam ümməti yox, - məftunu, vurğunu olsun. Bir çox qeyri-müsəlmanlar var ki, İslamı, hətta İslam Peyğəmbərini (s) qəbul etmirlər, amma İmam Əliyə (ə) eşq bəsləyirlər, ona hörmət edirlər, ona pərəstiş edirlər.³ Müsəlmanlar, xüsusilə şiələr də o həzrətə (ə) könüllərində, zəhinlərində olduqca hörmət bəsləyirlər. Biz şiələrin, müsəlman kütlələrin arasında elələri var ki, İslam hökmlərinə əməl belə etmirlər. Amma Əmir əl-Mömininə (ə) hörmətlə yanaşırlar. Buna səbəb nədir? Buna səbəb odur ki, bu dahi şəxsiyyətdə yüksək insani xüsusiyyətlər o qədər çoxdur ki, kim bir şey eşitmişsə, bu xüsusiyyətlər, özəlliklər qarşısında təvazökarlıq göstərmişdir. Yalnız bir qrup istisnadır ki, onlar Əlini (ə) tanısalarda ona qarşı düşməndirlər. Onlar İmam Əlinin (ə), bu böyük şəxsiyyətin cihad etdiyi, mübarizə apardığı, bütün ömrünü sərf etdiyi əsaslarla qəti düşməndirlər və təbii ki, o əsasların ilk əsgəri ilə də düşmən olmalıdırlar. Yaxud da erkən çağlarda o möhkəm gəncdən yara alanlar, o pisliklərlə, çirkinliklərlə barışmayan insandan zərbə alanlar ona düşmən kəsilmişdilər. Əks təqdirdə, insafly adamlar, fitrətlərinə uyğun insanlar hamısı bu böyük şəxsiyyətin vurğunu, sevənidirlər (7).⁴

¹ Məhz buna görə də o həzrət (ə) bəzi hallarda özünü tanıtməyə məcbur olmuş, öz fəzilətlərinin kiçik bir hissəsini bəyan etmişdir. Nümunə üçün "Şərhu Şərh" kitabına müraciət edin. Kitabda İmam Əlinin (ə) həyatı ilə bağlı öz açıqlamalarından ibarət on dörd fəsil verilmişdir.

² Əmir əl-Mömininin (ə) Səlmən Farsi haqqında buyurur: "O, əvvəl və axırın elminə yiyələnmişdir. O, sahilsiz ümmandır" ("Əməli", Şeyx Səduq, hədis: 8, səh. 252). Əgər imamın buyurduğuna görə Səlmən sahilsiz ümmandırsa, şübhəsiz Əmir əl-Möminin (ə) kimi şəxsiyyət sonu görünməyən ümman olacaqdır və onun dərinliyini, genişliyini dərk etmək bizim adi düşüncələrimiz üçün müyəssər olmayacaq.

³ Görkəmli xristian yazıçısı Corc Cordan yazır: "Həqiqət və tarix şahadət verir ki, Əli (ə) sonsuz fəzilət ünsürü, şəhid və şəhidlər öndəri, insani ədalətin səsi və Şərqin əbədi şəxsiyyətidir. Ey dünya! Nə olardı ki, bütün gücünü toplayıb, hər bir dövrdə Əli (ə) kimi, o zəkada, o ürəkdə, o dildə, o xəncərdə birini üzə çıxaraydın" ("Sövt əl-ədalə əl-insaniyyət", səh. 11-12). Corc Cordan yazır: "İmam Əlinin (ə) kəlamlarının cazibəsi məndə elə həyəcan yaratdı ki, "Nəhc əl-bəlağə"ni 200 dəfə oxudum" ("Nəhc əl-bəlağə"nin tərcüməsi, Dəşti, səh 14).

⁴ İbn Əbu əl-Hədid görkəmli "Nəhc əl-bəlağə" şərhçisi yazır: "Mən bir insana heyran qalmışam. O, döyüş meydanında elə xütbə oxuyurdu ki, şir xarakterli olduğunu göstərirdi. Sonra həmin meydanda moizə, nəsihət etmək istədikdə dilindən elə sözlər sıçrayırdı ki, sanki xüsusi geyimli, məbəddə əylənmiş, nə heyvan qanı axıdan, nə heyvan əti yiyən bri rahib təbiətinə malikdir. Bəzən Bəstəm ibn Qeys, Üteybə ibn Haris, Amir ibn Tüfeyl surətində, bəzən isə Sokrat, İohan və Məsih ibn Məryəm surətində aşkar olur. Bütün ümmətlərin and içdiyi şəxsə and içirəm ki, mən bu xütbəni (221-ci xütbəni) əlli il öncədən bu gündək min dəfə oxumuşam. Hər oxuyanda bütün vücudumu qorxu və dərin oyanış bürüyür, qəlbimdə dərin iz buraxır, bədən üzvlərim titrəyir. Onu hər oxuyanda ailəmdən, qohumlarımdan, dostlarımdan önləri xatırlayıram. Elə bilirəm ki, İmamın (ə) xütbədə təsvir etdiyi şəxsəm. Vaizlər, xətiblər, fəsihlər bu haqda nə qədər söz demişlər. Bu sözləri təkrar-təkrar nə qədər eşitmişəm. Amma onların heç birində bu kəlamın ürəyimdə, halımda buraxdığı izi görməmişəm" ("Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 11, səh. 153).

SONSUZ TƏRƏFLƏR

Əli ibn Əbu Talibin (ə) şəxsiyyəti haqqında nə qədər deyilsə, azdır. Çünki o şəxsiyyət zəhin və ifadə ilə əhatə oluna biləcək şəxsiyyət deyil. Yəni ifadələrlə o ilahi şəxsiyyətin sonsuz yönlerini vəsf etmək olmaz (8).¹

İKİNCİ FƏSİL

¹ Böyük əhli-sünnə alimi öz "Mənaqib" kitabında yazır: "İbn Abbas Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql etmişdir: "Əgər meşələr qələm, deryalar mürəkkəb, cinlər sayan, insanlar yazan olsa, Əli ibn Əbu Talibin (ə) bütün fəzilətlərini sayıb qurtara bilməzlər" ("Mənaqibi-Xarəzmi", səh. 32).

Peyğəmbər (s) digər bir kəlamında buyurmuşdur: "Allah-Taala qardaşım Əliyə (ə) bir sıra fəzilətlər bəxş etmişdir ki, çoxluqdan saymaq mümkün deyil. Qəlb inancı ilə o fəzilətləri yad edənlər, ilahi əfvə qovuşurlar. Onları yazanların yazıları qaldıqca mələklər onlar üçün əfv diləyir. Əli ibn Əbu Talibin (ə) fəzilətlərinə qulaq asanların qulaq vasitəsi ilə etdiyi günahlar bağışlanır. Onun fəzilətləri yazılmış kitabı oxuyanın gözü vasitəsi ilə etdiyi günahlar bağışlanır". Peyğəmbər (s) sözlərinin davamında buyurur: "Əli ibn Əbu Talibə (ə) baxmaq, onu yad etmək ibadətdir. Allah heç bir bəndənin imanını Əlinin (ə) vilayətini qəbul etmədən, düşmənlərindən uzaq düşmədən qəbul etmir" ("Mənaqib əl-Xarəzmi", səh. 32).

ALƏMİN ÜFÜQLƏRİ ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) FƏZİLƏTLƏRİ İLƏ DOLUDUR

HƏM DOST, HƏM DƏ DÜŞMƏN GİZLƏTDİ, AMMA ...

Məşhur ərəb ədiblərində biri deyir: "Əmir əl-Mömininin (ə) dostları bir neçə əsr boyu qorxudan, vəhşətdən o həzrətin (ə) fəzilətlərini gizlətməmişlər, mədhlərini deməmişlər. Əmir əl-Mömininin (ə) düşmənləri bir neçə əsr kin və ədavət üzündən onun fəzilət və mədhlərini gizlətməmişlər. Yəni, Əmir əl-Mömininin (ə) fəzilətləri iki şəkildə ört-bastır edilmişdir. Biri qorxu, digəri isə kin-küdurət səbəbi ilə. Amma bu iki gizlilik arasında Əmir əl-Mömininin (ə) fəzilətləri o qədər aşkara çıxmış, özünü göstərmişdir ki, bütün dünyanı, Şərqi və Qərbi tutmuşdur! Aləmin bütün üfüqləri bu böyük ilahi insanın fəzilətlərinin şöhrəti ilə dolmuşdur" (9).¹

ƏLİ (Ə) GÖVHƏRİ ƏBƏDİLƏŞDİ

Əmir əl-Mömininə (ə) yüz ilə yaxın minbərlərdə lənət yağdırıldı. İslam dünyasının hər yerində haqqında nalayiq sözlər deyildi. Minlərlə saxta hədislər uyduruldu və fikir bazarına ötürüldü.² Əli (ə) şəxsiyyəti bu qədər uzun illər keçdikdən sonra özünü xurafat və bədgümanların yükü altından çıxara, uca qamətin tarix qarşısında dik tuta bildi. Əli (ə) kimi bir gövhər qalır. Çör-çöp, tullantılar, toz-torpaq onu aludə edə bilmir, gövhərini azaltmır. Əgər brilyant parçasını toz-torpaq içinə də tullasan, brilyantdır. Nəhayət, özünü göstərəcək. Hər bir müsəlman fərd bu əzəmətli məşəli həyat qülləsinin üzərində görüb ona doğru hərəkət etməlidir (9).

O QƏDƏR DÜŞMƏN BU QƏDƏR SEVGİ

¹ Bu söz bir neçə nəfərdən nəql edilmişdir. Əhli-sünnə alimi və ədibi Zəməxşəridən nəql olunur: "Mən nə deyim o insan haqqında ki, dostları onun fəzilətlərini qorxudan, hədədən gizlətməmiş, düşmənləri isə kindən, həsəddən inkar etmişlər. Amma buna baxmayaraq, onun fəzilətləri o qədər yayılmışdır ki, Şərqi və Qərbi tutmuşdur ("Nəhc əl-bəlağə İmam Əlinin (ə) parlaq irsi", səh. 17). İmam Şafeidən nəql olunur: "Elə bir insana heyran qalmışam ki, düşmənləri onun fəzilətlərini həsəddən, dostları isə qorxudan gizlətməmişlər. Amma buna baxmayaraq, (fəzilətləri) dünyanın şərqini və qərbinə doldurmuşdur". Oxşar məzmunlu ifadələr Cabir ibn Abdullah ibn Zübeyrdən də nəql olunmuşdur ("Peyami-İmam", c. 1, səh. 313).

² Tarixi qaynaqlardan aydın görünür ki, bu çirkin işin ilk banisi Müaviyə idi. Əllamə Əmini "əl-Qədir" kitabında yazır: "Müaviyə daim İmam Əlini (ə) pisləyən hədislər uydurmaqda ısrarlı idi. Bu işi o qədər davam etdirdi ki, Şam uşaqları onunla formalaşdı, böyüdü, yaşlılar onunla qocaldı. Əhli-beytə (ə) qarşı kin və davət dayaqları napakların qəlbində möhkəmləşdikdən sonra cümə və camaat namazlarından sonra, minbərlərdə, hər yerdə, hətta vəhyin nazil olduğu məkanda, yəni Mədinədə Əliyə (ə) lənət və nalayiq sözlər yağdırmaq ənənəsi rəvac tapdı". "Möcəm əl-büldan" kitabının (c. 5, səh. 38) müəllifi yazır: "İslam dünyasının şərq və qərbində minbərlər üzərində Əliyə (ə) lənət yağdırılırdı. Hətta iki şərəfətli hərəmin - Məkkə və Mədinənin minbərlərində də o nəcib insana lənət oxunurdu".

Müaviyə bu məsələdə o qədər ısrarlı idi ki, İmam Həsən Müctəbanın (ə) şəhadətindən sonra həcc mərasimində iştirak etmək üçün Mədinəyə daxil olduqda Peyğəmbərin (s) minbərində də Əlini (ə) lənətləmək istəyirdi. Ona dedilər ki, Səd ibn Əbu Vəqqas buradadır, o, bu işə böyun qoymaz. Öncə onunla məsləhətləş. Səd dedi: "Əgər belə bir iş görsən bir daha Peyğəmbərin (s) məscidinə gəlməyəcəyəm. Bunu gören Müaviyə Səd sağ olduğu müddətcə lənət oxumadı" ("əl-Qədir", c. 2, səh. 11).

Bəlkə də dünyanın məşhur simaları arasında, xüsusilə İslam dünyasının şəxsiyyətləri arasında xalqlar, müxtəlif dinlərin ardıcılıarı tərəfindən, müxtəlif zamanlarda Əmir əl-Möminin (ə) qədər sevilən heç bir şəxs - hətta İslam peyğəmbəri (s) özünü belə - tapa bilmərik. Görürsünüz ki, hələ o həzrətin (ə) öz dönəmində onun ədalət qılıncı inadkar qəbləri, eqoist ruhları cana yığmışdı. Onun əleyhinə böyük düşmən cəbhələri formalaşmışdı. Hətta düşmənləri belə öz ruhlarının dərinliklərinə müraciət etdikdə o həzrətə (ə) hörmət və sevgi dolu inanc hiss edirlər.¹

Ən çox düşməni olan Əli (ə) olmuşdur. Amma ən çox pərəstişkarı olan da – hətta onun din və yoluna etiqadı olmayan insanlar – o həzrət (ə) olmuşdur.

Yəni böyük mütəfəkkirlərə – istər müsəlmanlara, istərsə də qeyri-müsəlmanlara – baxın. Əmir əl-Mömininin (ə) rəğbətlərini bildirdilər. Əgər böyük qəhrəmanlara, öz xalqları üçün çalışan, qiyam edən insanlara baxsanız, görərsiniz ki, Əmir əl-Mömininin (ə) adı onlar üçün əziz və möhtərəmdir.² Şairlərə, ədiblərə, incəsənət xadimlərinə, insansevərlərə də baxdıqda Əmir əl-Mömininin (ə) adını hörmətlə yad etdiklərini görürük. Qıssası, İslam tarixini oxuyan, Əli (ə) adını, əhvalatını eşidən hər bir şəxs – cavan və qoca, alim və avam -Əmir əl-Mömininə (ə) qarşı sevgi, məftunluq və rəğbət hiss edir.

Bizim öz dövrümüzdə Misir ədib və yazıçıları Əmir əl-Möminin (ə) haqqında bir neçə kitab yazmışlar. Onun iki cildindən çoxu İslamı qəbul etməyən, amma Əmir əl-Möminini (ə) qəbul edən xristian yazıçı tərəfindən yazılmışdır.³

İslam simaları arasında bu xüsusiyyət yalnız Əmir əl-Mömininə (ə) məxsusdur. Bəlkə də bunun səbəblərindən biri budur ki, o həzrət (ə) ömrünün müxtəlif dönəmlərində, müxtəlif vəziyyətlərdə, şəraitlərdə, harada olmasından asılı olmayaraq, öz vücudunu ən yaxşı şəkildə yüksək, ülvi məqsədlər uğrunda sərf etmişdir (11).

NALAYİQ SÖZLƏR VƏ DAHA ÇOX SEVİLMƏK

Ali-Zübeyr İmam Əli (ə) ilə düşmənçilikdə ad çıxarmışdı. Hətta Cəməl döyüşündə də Abdullah ibn Zübeyr⁴ atası Zübeyri Əmir əl-Mömininlə (ə) döyüşü davam etdirməyə vadar edən bir çöhrə kimi üzə çıxmışdır. Sonralar da Zübeyr ailəsi daha çox Əmir əl-Mömininə (ə) düşmənçilik, kin və həsəd gözü ilə baxmışlar. Həmin ailədə Abdullah ibn

¹ Nümunə üçün Müaviyənin Zırra görüşü zamanı etdiyi etirafa diqqət yetirin. Əlavə: 1).

² (Sankt-Peterburq universitetinin tarix müəllimi) İlya Pavloviç Petroşovski deyir: "Əli (ə) Məhəmmədin (s) tərbiyəsini görmüş, ona və İslama dərindən vəfadar olmuşdur. ... Əli (ə) eşq və həyəcan sərhəddindək dinə bağlı idi. Doğruçu və azad idi. Əxlaqi məsələlərdə çox ciddi idi. Şan-şöhrətdən, dünya malına bağlılıqdan uzaq idi. O, şübhəsiz, həmişə cəngavər idi, həm də Allah övliyası olmaq üçün bütün şərtləri özündə toplamışdı ("Təfsiri-Nəhc əl-bəlağə", Əllamə Cəfəri, c. 1, səh. 176).

³ Bu sahədə ən məşhur kitab, görkəmli xristian yazar Corc Cordaq 1956-cı ildə qələmə aldığı "İmam Əli ibn Əbu Talib (ə) insani ədalətin səsi" kitabıdır. Digər görkəmli xristian yazar Mixail Nəimə Cordağın kitabına geniş on söz yazmışdır. Corc Cordağın "Rəvai-Nəhc əl-bəlağə" adlı digər kitabı isə "Nəhc əl-bəlağə"nin mövzular üzrə şərhdir. Digər xristian müəllif Əmin Nəxlə, "Nəhc əl-bəlağədən yüz söz və onların şərhini" kitabını qələmə almışdır. Görkəmli xristian yazar Xəlil Cobran Xəlilin Əmir əl-Mömininin (ə) haqqında yüksək və dərin mənalı fikirləri var. Bu fikirlər "Cobran Xəlil Cobran"ın məqalələrinin külliyyatı" kitabında toplanmışdır.

⁴ Abdullah ibn Zübeyrin tərcümeyi-halı, Əlavə: 2.

Ürvə ibn Zübeyr adlı bir gənc bir gün atasının yanında Əmir əl-Möminini pislədi. Atasının özü də Əmir əl-Mömininə (ə) məhəbbət, rəğbət bəsləməməsinə baxmayaraq, istədi ki, bu xam, püxtələşməmiş gənc özünü bir az məlumatlandırсын. Evdə, təklikdə, xüsusi mühitdə həqiqətləri dilə gətirsin. Çünki o zaman kimsə aşkarda Əmir əl-Möminini (ə) yaxşıqla yad etməyə cəsarət etməirdi.

Oğluna dedi: "Oğlum, heç bir şey tapa bilməzsən ki, onu din qursun, din vasitəsi ilə meydana gəlsin, eyni halda dünya və dünyapərəstlər onu viran qoya bilsin. Belə bir şey əsla mümkün deyil. Dinin tikdiyi bina elə bir bina deyil ki, dünyapərəstlər viran qoya bilsin. Amma əksinə, dünyapərəstlərin meydana gətirdiyi hər bir şey şübhəsiz, dinlə qarşı-qarşıya gəldikdə məhv olub gedəcək".

O, bu kiçik müqəddimədən sonra əsas məsələyə keçib dedi: "Bax, gör, Bəni-Üməyyə minbərlərdə öz nüfuzları altında olan bölgələrdə Əli ibn Əbu Talibi (ə) necə gözdən salırlar. Onun eyblərini üzə çıxarırlar!!! Əli (ə) haqqında ağıllarına nə gəlirsə, deyirlər. Amma nə qədər çox deyirlər, Əli ibn Əbu-Talibin (ə) çöhrəsi xalq arasında daha nurlu, daha sevimli olur.

Bəni-Üməyyə nə qədər Əlinin (ə) eybini deyirsə, sanki Allah-Taala əks nəticə verir. Sanki Əlini (ə) ucaldır, səmaya qaldırır, səma kürsüsündə yerləşdirir. Nə qədər çox pisləyirlər bir o qədər də çox yüksəlir. Amma Bəni-Üməyyə öz ölümlərini, şəxsiyyətlərini, yaxşıqla anır, məclis qurur, mədh edirlər. Öz ölümlərini, sələflərini nə qədər tərifləyirlərsə, sanki qalmış ölünü, leşi açırlar. Üfunət iyləri dünyanı bürüyür".¹

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) düşməninin etirafıdır! (12)

ƏLİ (Ə) İLƏ DÜŞMƏNÇİLİKMİ EDİRSƏN?!

Bir rəvayətdə deyilir ki, bir kişi Abdullah ibn Ömər² yanına gedib dedi: "Mən Əliyə (ə) qarşı düşmənəm". Bəlkə də o ailənin Əli (ə) ilə münasibəti yaxşı olmadığını bildiyindən özünü şirin salmaq istəyirdi. Abdullah ibn Ömər dedi: "Allah sənə qarşı düşmən olsun. Elə bir adama qarşı ədavət bəsləyirsən ki, onun (parlaq) keçmişi bütün dünya və dünyadakılara bərabər, bütün dünya və dünyadakılardan daha yaxşıdır?"³

Bu, böyük Əmir əl-Möminindir. Bu, o tarixin parlaq Əlisidir (ə). Əsrlər boyu parlayan, günbəgün daha da parlaq olan günəşdir (13).

O, DƏRYA İDİ

Əmir əl-Mömininin (ə) şəhadətindən sonra İbn Abbasın⁴ yanında o həzrətin (ə) adı çəkildi. İbn Abbas dedi: "Özü üçün bir şey toplamadı. Özü üçün heç bir maddi iş

¹ "Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 1, səh. 148; "Əmali", Tusi, hədis: 6, səh. 588.

² "Abdullah ibn Ömər tərcümeyi halı, Əlavə: 3.

³ "Mənaqib", İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 3; "Kənz əl-fəvaid", c. 1, səh. 148; "Bihar əl-ənvar", c. 39, səh. 310.

⁴ Abdullah ibn Abbas İslam tarixinin ən məşhur şəxsiyyətlərindən, görkəmli hədisşünaslarından olmuşdur. O, hicrətdən üç il öncə Məkkədə doğulmuş, hicrətin səkkizinci ilində - Məkkənin fəthinə təsadüf edir - Mədinəyə gəlmiş, üç il Peyğəmbərin (s) hüzurunda olmuşdur. Ömər xilafəti dönməndə onunla məşvərət olunur, məsləhətləşmələr aparılırdı. Osmanın qətli zamanı həcc mövsümündə onun tərəfindən "Əmir əl-hacc" (hacılardan əmiri, hacılara başçılıq edən) idi. O, Əmir əl-Möminin Əlinin (ə) məftunlarından, vurğunlarından idi və o həzrətdən

görmədi. Allahdan başqa heç nəyə üstünlük vermədi. Bütün işlərdə məqsədi Allah idi. Onun məqsədi yalnız və yalnız Allahın razılığını kəsb etmək idi. "İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!"¹ ayəsinin bariz nümunəsi Əmir əl-Möminin (ə) idi.²

İbn Abbas dedi: "And olsun Allaha, dünya və onun zinətləri, bər-bəzəkləri, sərvətləri, xoş günləri o həzrətin (ə) gözündə ayaqqabısının bağından daha kiçik, daha yüngül (dəyərsiz) idi.³ Döyüş meydanında yırtıcı şir idi. Elm və bilik yeri olduqda dərya idi.⁴ Əgər dünyanın hikmət sahibləri bir yerə toplaşsaydı, onların arasında ondan hikmət öyrənilməli olan İmam Əli (ə) idi⁵ (14).⁶

(ə) çoxlu elmlər öyrənmişdir. İmamın (ə) xilafəti dönəmində onun yaxınlarından, etibarlı məmurlarından sayılırdı. Cəməl döyüşündə İmamın (ə) qoşununun bir hissəsinə rəhbərlik edirdi. Qələbədən sonra isə Bəsrə valisi təyin olundu. Siffeyn döyüşündə həzrətin (ə) tərəfində, onu sərkərdələrindən biri idi. Həkimyyəti məsələsində İmamın (ə) həkimyyəti üçün nümayəndəsi kimi təqdim olundu və xəvaric tərəfindən ciddi etirazla qarşılandı. Belə ki, dedilər: "Əli (ə) ilə onun arasında heç bir fərq yoxdur". Xəvariclə döyüşdə İmam Əli (ə) tərəfindən onlarla danışığa getdi, suallarına cavab verdi. İmamın (ə) haqq olduğunu, xəvaricin firiklərinin isə yanlış olduğunu sübuta yetirdi. İmam Əlinin (ə) şəhadətində Bəsrədə vali idi. İmamın (ə) şəhadətindən sonra həzrət İmam Həsən Müctəbaya (ə) beyət etdi.

Abdullah ibn Abbas ömrü boyu İmam Əlinin (ə) şagirdi olması ilə fəxr edirdi. Onun fəzilətini, haqq olduğunu bildirmək, açıqlamaq üçün hər bir fürsətdən istifadə edirdi. Vəfat etdikdə bu kəlamı ardıcıl təkrar edirdi: "İlahi, sənə Əli ibn Əbu-Talibin (ə) vilayəti ilə yaxınlaşıram". Bəni-Abbas xəlifələri onun nəslində idilər.

¹ "Bəqərə" 207.

² Şeyx Tusi öz "Əməli" kitabında İmam Səccaddan (ə) nəql edir ki, bu ayə hicrət gecəsi Peyğəmbərin (s) yatağında yatdıqda İmam Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur. ("Əl-Əməli", Tusi, hədis: 2, səh. 446).

"Nəqşi-nigar" kitabında (səh. 18) izah etmişik ki, şiə təfsirçilərinə görə bu ayənin İmam Əlinin (ə) hicrət gecəsi göstərdiyi fədakarlıq haqqında nazil olmasına heç bir şübhə yoxdur. Orada bir neçə müasir əhli-sünnə təfsirçisinin də fikri qeyd olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, mətnə bu ayəyə işarə hədisin bu hissəsi deyil.

³ Abdullah ibn Abbas deyir: "Zi-Qarda Əmir əl-Mömininin (ə) yanına getdim. Ayaqqabısının cırığını tikirdi. Mənə buyurdu: "Bu ayaqqabının qiyməti nə qədərdir?" Dedim: "Dəyəri yoxdur". Həzrət (ə) buyurdu: "Allaha and olsun, bu dəyərsiz ayaqqabı mənim üçün sizə əmirlik etməkdən daha sevimlidir. Lakin (mən hakimiyyəti ona görə qəbul etdim ki,) haqqı sübut etməli, batili aradan götürməliyəm" (Nəhc əl-bəlağə", xütbə: 33, səh 76; "İrşad" Şeyf Müfid, c. 1, səh. 277; "Şərhi-İbn Əbu əl-Hədid", c. 2, səh. 185; "Məcmuətu Vərran", c. 2, səh. 9; "Bihar əl-ənvar", c. 32, səh. 76-113).

⁴ Hədis kitablarımızda qeyd olunur ki, Əmir əl-Möminin (ə) səhabələrinə bir dərslə müsəlmanların dini və dünyası ilə bağlı dörd yüz məsələ öyrətdi. Dörd yüz məsələnin hamısı bu kitablarda nəql olunmuşdur ("Xisal", Şeyx Səduq, c. 2, səh. 610; "Bihar əl-ənvar", c. 10, səh. 89).

⁵ Cabir ibn Abdullah Ənsari deyir: "Gördüm ki, Peyğəmbər (s) Əlinin (ə) əlindən tutmuşdur. Onu camaata tanıtdırır. ... Sonra uca səslə buyurdu: "Mən elmin şəhriyəm, Əli (ə) isə onun qapısıdır. Kim elm ardınca gedirsə, qapıdan gəlsin" ("Əməli", Şeyx Tusi, hədis: 24, səh. 483). Əmir əl-Möminindən (ə) Peyğəmbərin (s) belə buyurduğu nəql olunmuşdur: "Mən hikmət şəhriyəm. – Hikmət də behiştədir - Sən ey Əli, hikmət şəhərinin qapısısan. Qapıdan gəlməyən behiştə necə yol tapacaq! ("Əməli", Şeyx Tusi, hədis: 15, səh 431).

⁶ "Əməli", Şeyx Səduq, səh. 408; "Rövzə əl-vaizin", c. 1, səh. 120; "Bihar əl-ənvar", c. 41, səh. 103.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) PEYĞƏMBƏRİN (S) DİLİNDƏN

İMAM ƏLİNİN (Ə) FƏZİLƏTLƏRİNİN DEYİLMƏSİNİN ŞİƏLƏRƏ MƏXSUS OLMAMASI

Əmir əl-Mömininlə (ə) bağlı fəzilətlərin, üstünlüklərin deyilməsi şiələrə məxsus deyil. Yəni belə deyil ki, onları yalnız şiələr desinlər, nəql etsinlər və ya yalnız şiələr ondan həzz alsınlar. Bir dəstə barmaq sayı insandan başqa - bu gün onlardan, yəni nasibi və xəvaricdən əsər-əlamət qalıb-qalmamadığı məlum deyil - qalan bütün müsəlmanlar Əmir əl-Möminini (ə) sevənlərdir. Əksər fəzilətləri, üstün cəhətləri qeyri-şiələr öz kitablarında nəql etmişlər.¹ Müsəlmanların əksəriyyətinin Peyğəmbərin (s) əhli-beytinə (ə) xüsusi ilə o həzrətə (ə) rəğbəti, sevgisi var.

ƏLİ (Ə) NURUNUN BEHIŞTDƏ PARLAMASI

Bu haqdakı hədislərdən birini məşhur şafei müəllif İbn Məğazili öz kitabında qeyd etmişdir. Hədisin rəvayətçisi qeyri-şiədir. Ənəs ibn Malikdən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql edir: "Həqiqətən, Əli ibn Əbu Talib (ə) cənnət əhli üçün saçıcaq. Necə ki, sübh çağı ulduz dünya əhlinə saçır".² Behişt əhli Əmir əl-Möminin (ə) Əlinin (ə) vücudunu o qədər aydın, parlaq görəceklər ki, dünya əhli sübh ulduzunu elə aydın, parlayan görürlər. Yəni o həzrətin (ə) nuru behiştə də digər nurları üstələyəcək.

ƏLİYƏ (Ə) MƏXSUS ZİNƏTLƏR

Həmin əhli-sünnə müəllifinin Əmmar Yasirdən nəql etdiyi digər bir rəvayətdə deyilir: "(Peyğəmbər (s) Əli ibn Əbu Talibə (ə) buyurdu:) Ey Əli! Allah səni bir zinətlə bəzəmişdir ki, heç bir bəndəsini ondan daha yaxşı, daha sevimli zinətlə bəzəməmişdir". O zinət nədir? "Zöhd və dünyaya meylsizlik".³ Yəni, dünyanın insanın həzz aldığı aldadıcı zahirinə meylsizlik. Bu Allahın Əliyə (ə) verdiyi zinətdir. Dünyada məqsəd dünyanı abadlaşdırmaq deyil. Yeri ilahi zinətlərlə bəzəmək, Allah bəndələri üçün şərait yaratmaq deyil. Əmir əl-Möminin (ə) özü bu yolun öncülü idi. Dünyada məqsəd budur ki, biz yer üzündə olanlardan - istər yemək, geyim, minik, istərsə də cinsi ehtiraslar - nəfsimizin

¹ Əhli-sünnə alimləri Əmir əl-Mömininin (ə) fəzilətlərinə məxsus çoxlu kitablar yazmışlar. 4-cü əlavədə bir neçə nümunəyə işarə olunmuşdur.

² "Mənaqib", İbn Məğazili", səh. 130.

³ "Mənaqib", İbn Məğazili, səh. 110; "Şəvahid ət-tənzil", c. 1, səh. 517; "Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", c. 9, səh. 166; "Əmali", Şeyx Tusi, səh. 181; "əl-Məhasin", c. 1, səh. 291; "Kəşf əl-ğümmə", c. 1, səh. 170; "Bihar əl-ənvar", c. 40, səh. 334.

həzzi, öz ləzzətimiz üçün şərait yaradaq. Bu, rəvayətlərdə sözügedən dünyadır. Əlbəttə, bu dünya naz-nemətinin bir azından faydalanmaq icazəli və tərifəlayiq işdir. Amma onda ifrat etmək, bizi çəkirdikləri pis və xəbis dünyadır. Demək, dünyada zöhd Əmir əl-Mömininin (ə) zinətidir.

Hədisin davamı belədir: "(Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) buyurdu:) Allah bu dünyanı elə yaratmışdır ki, səndən bir şey ola bilməyəcək".

PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) HAQQINDA QƏBUL OLUNAN DUASI

Digər bir rəvayət isə Müvəffəq Xarəzmi Hənəfinin nəql etdiyi rəvayətdir. O, əhli-sünnə müəlliflərindəndir və fəzilət mövzusunda kitab yazmışdır. Bu hədislər o həzrəti (ə) sevənlərin könlünü aydınladır. Özümüzü hazırlamalıyıq ki, - tək adda yox - əməldə də o şəxsiyyətin ardıcılı olaq. Müvəffəq Peyğəmbərin (s) Əmir əl-Mömininə (ə) belə buyurduğunu nəql edir: "Ey Əli! Mən Allahdan sənənlə bağlı beş imtiyaz istədim və Allah onların beşini də mənə verdi. Birincisi budur ki, qiyamətdə torpaqdan qalxacağım zaman sən yanımda olasan. Allah bunu qəbul etdi və mənə verdi. Allahdan istədim ki, məxluqatın əməllərini ilahi mizanda ölçdükdə, - bu mizan ifadəsi Quranda gəlmişdir - mən orada dayandıqda, sən də yanımda dayanasan. Allah bu istəyimi də qəbul etdi və mənə verdi. Allahdan istədim ki, qiyamətdə ən böyük ilahi bayrağı - qiyamət günü bütün ilahi bayraqlardan yüksək olan və üzərinə "nicat tapanlar cənnətə nail olanlardır" yazılan bayrağı - sənə tapşırırsın. Allah bunu da qəbul etdi."¹

Peyğəmbərin (s) kəlamının bu hissəsindən bəlli olur ki, qiyamətdə bayraqlar olacaq. Məxluqatın hər bir qrupu bu bayraqlardan birinin altına toplanacaqlar. "Allahdan istədim ki, Kövsər bulağının saqisi olasan və Allah bunu qəbul etdi. Allahdan istədim ki, ümmətimin behiştə ilk girəni sən olasan (yəni sən öndə olasan, ümmətim də sənənin ardınca behiştə yollansın) Allah bunu da qəbul etdi".

Rəvayətə görə sonda Peyğəmbər (s) bu mənəvi məqamları Əli ibn Əbu Talibə (ə) verdiyinə görə şükür edir.² Həqiqətən, bu məqama çatacaq heç bir məqam ola bilməz.

ƏLİNİN (Ə) SİMASINA BAXMAQ İBADƏTDİR

¹ Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Əli ibn Əbu-Talib (ə) qiyamət günü mənim bayrağımı əlinə alacaq. Necə ki, dünyada da mənim bayrağım onun əlindədir. O, behiştə daxil olan ilk şəxs olacaq. Çünki mənim önümdə və əlində bayrağım hərəkət edəcək və bütün peyğəmbərlər (ə) bayrağın altında yer alacaqlar" ("Əmali", Şeyx Səduq, hədis: 9, səh. 280).

Əmir əl-Möminindən nəql olunur ki, Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: "Sən behiştə daxil olacaq ilk şəxssən. Dedim: "Ey Allahın elçisi! Mən behiştə sizdən öncə daxil olacağam?! Həzrət (s) buyurdu: "Bəli, sən o gün mənim bayrağımı tutacaqsan. Necə ki, dünyada da bayrağım sənənin əlində dalğalanırdı. Məlumdur ki, bayraq kimin əlindədirsə, o öndə gedəcək". Sonra buyurdu: "Ey Əli! Sanki sənənin behiştə daxil olmağını görürəm. Əlində mənim bayrağımı, "Həmd" bayrağını tutmusan. Bütün ilahi peyğəmbərlər (ə) o bayrağın altına toplaşmışlar və sənənin ardınca girəcəklər" ("İləl əş-şərai", c. 1, səh. 173).

² "Mənaqib", Xarəzmi, səh. 293, hədis: 280; "Üyun əxbar ər-Rza (ə)", c. 1, səh. 278 və c. 2, səh. 30; "Səhifə ər-Rza", səh. 48; "Xisal", Şeyx Səduq, c. 1, səh. 314; "Bihar əl-ənvar", c. 40, səh. 70.

Digər bir rəvayət isə mütəvatir sənədli rəvayətdir. Hamı onu müxtəlif yollarla nəql etmişdir. Mən isə "Bihar əl-ənvar"dan nəql edirəm. Əbu Hüreyrə Məaz ibn Cəbəldən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu nəql etmişdir: "Əli ibn Əbu Talibin (ə) üzünə baxmaq ibadətdir".¹ Nə üçün? Çünki Əli (ə) bir mənəvi ünsür, xalis Allah bəndəsidir. Çünki ona baxmaq insanı Allaha yaxınlaşdırır. "من يذكركم الله رؤيته"² dan sayılır.² Səbəb məlumdur. Çünki o mənəvidir. Buna görə də ona baxmaq Allah qarşısında bəndəlik nümunələrindəndir. Bir növ bəndəlikdir, ibadətdir. Mərhum Əllamə Məclisi İbn Əsir Cəzərinin bu hədisi "ən-Nihayə" kitabında qeyd etdiyini xatırladır. O, Əliyə (ə) baxmağın nə üçün ibadət olduğunu açıqlamışdır. İbn Əsir yazır: "Əli ibn Əbu Talib (ə) camaatın içində gördükdə insanlar onu görüb deyirdilər: "La ilahə illəllah! La ilahə illəllah! Bu gənc nə qədər şərəfətlidir! "La ilahə illəllah! Nə qədər biliklidir bu gənc! Nə qədər şücaətlidir bu gənc!" Yəni, insanlar Əli ibn Əbu Talibi gördükdə onun yüksək keyfiyyətləri o qədər qabarıq görsənirdi ki, təkrar-təkrar "La ilahə illəllah!" deyirdilər, Allahı yada salırdılar. Bu baxımdan ona baxmaq ibadətdir. Məclisi bu açıqlamanı qəbul etmir və deyir: "İbn Əsir Əli ibn Əbu Talibin (ə) bir fəzilətini danmaq istəmişdir. İmam Əliyə (ə) baxmaq, onun özünə görə ibadətdir. O, bunu danmaq istəmişdir. Amma özü də bilmədən İmam Əlinin (ə) bir neçə fəzilətini də sübut etmişdir" (15).³

ƏLİ (Ə) PEYĞƏMBƏRLƏRİN (Ə) FƏZİLƏTLƏRİNİ ÖZÜNDƏ TOPLAMIŞDIR

Qeyri-şia vasitəsi ilə nəql olunan rəvayətlərdə Peyğəmbərin (s) bir qrup səhabəyə belə buyurduğunu oxudum: "Kim Adəmin (ə) elmini, İbrahimin (ə) helmini, Musanın (ə) heybətini, İsanın (ə) ibadətini görmək istəyirsə, Əli ibn Əbu Talibin (ə) simasına baxsın".⁴ Quranda Adəmin elmi haqqında oxuyuruq: "(Allah Adəmi yaratdıqdan sonra) Adəmə bütün şeylərin adlarını (isimlərini) öyrətdi. Sonra onları (həmin şeyləri) mələklərə

¹ "Mənaqib", İbn Şəhr Aşub, c. 3, səh. 202. Bu məsələ İslam rəvayətlərində müxtəlif ifadələrlə əks olunmuşdur. Belə ki, hədislərin məcmusundan Peyğəmbərin (s) belə bir kəlam söylədiyinə inam qətiləşir. Belə rəvayətlərdən biri Cabirdən nəql olunmuşdur. Hədisdə deyilir: "Peyğəmbərin (s) hüsurunda idik. Əli ibn Əbu Talib (ə) də oraya gəldi. Həzrət (s) ona müraciətlə buyurdu: "İmran ibn Hüseyin xəstədir, ona dəyməyə gedin". Əli ibn Əbu Talib İmranın başı üzünə gəldi. Məaz ibn Cəbəl və Əbu Hüreyrə də orada idi. İmran gözünü Əli ibn Əbu Talibin (ə) çöhrəsinə zilləmişdi. Başqa yerə diqqət yetirmirdi. Məaz ondan soruşdu: "Niyə gözünü Əlinin (ə) üzünə zilləmişən?" O, dedi: "Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitmişəm: "Əlinin (ə) çöhrəsinə baxmaq ibadətdir". Məaz dedi: "Mən də Peyğəmbərdən (s) belə bir kəlam eşitmişəm". Orada olan Əbu Hüreyrə də dedi: "Mən də Peyğəmbərdən (s) belə bir söz eşitmişəm" ("Bəşarə əl-Mustafa", səh. 191; "Kəşf əl-yəqin", səh. 449; "əl-Ümdə", səh. 366; "Bihar əl-ənvar", c. 40, səh. 78).

² "من يذكركم الله رؤيته" ibarəsi həzrət İsanın (ə) həvarilərinə tövsiyələrindən biridir. İmam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: "Həvarilər həzrət İsadan (ə) soruşdular: "Kimlərlə oturub-duraq?" Həzrət (ə) buyurdu: "O kəslərlə oturub-durun ki, onlara baxmaq sizə Allahı xatırlatsın. Danışıqları sizin biliyinizin artmasına səbəb olsun. Davranışları sizin axirətə rəğbətini çoxaltsın" ("əl-Kafi fi əl-üsul", c. 1, səh. 39).

Əmir əl-Möminin (ə) öz tövsiyələrində buyurur: "Yalnız o adamlarla oturub-durun ki, onları görmək sizə Allahı xatırlatsın. Sözləri biliyinizi artırsın. Əməlləri axirətə rəğbətini artırсын" ("Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 20, səh. 325). Bənzər tövsiyə İmam Sadiqdən (ə) də nəql olunmuşdur ("İrşad əl-qülub", c. 1, səh. 77).

³ "Bihar əl-ənvar", c. 38, səh. 195.

⁴ "İrşad əl-qülub", c. 1, səh. 217; "Tarixi-Dəməşq", c. 7, səh. 12; "Mənaqibi-Xarəzmi", səh. 83; "Mətəlib əs-süul", ?? "əl-Füsul əl-mühimmə", c. 1, səh. 571; "Kənz əl-ümmal", c. 11, səh. 634; "Əmali", Tusi, hədis: 86, səh. 417; "Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 9, səh. 168; "Şəvahid ət-tənzil", c. 1, səh. 100; "Sirat əl-müstəqim", c. 1, səh. 212; "Kəşf əl-ğümmə", c. 1, səh. 114; "Kəşf əl-yəqin", səh. 53.

göstərərək: “(İddianızda) doğrusunuzsa, bunların adlarını Mənə bildirin!”- dedi”.¹ Allah-Taala bütün əlamətləri, adları, yaradılış maarifini Adəmə (ə) öyrətdi. Quranda İbarhimin (ə) helmi haqqında oxuyuruq: “Həqiqətən, İbrahim həlim xasiyyətli, (həmişə dua edərək) yalvarıb-yaxaran və özünü tamamilə (Allaha) təslim etmiş bir zat idi. (İbrahimin mələklərlə mübahisəsi onun bu yüksək keyfiyyətlərindən irəli gəlirdi”.² Musanın (ə) heybəti o qədər idi ki, Fironun gücü, əzəməti onun qarşısında heç idi. İsanın (ə) ibadəti Allah qarşısında zöhd, ixlas, mütilik nümunəsi idi. Qeyri-şiiə yolu ilə nəql olunan bəzi rəvayətlərdə başqa şeylər də əlavə olunmuşdur. Misal üçün, Yəhya ibn Zəkəriyyənin (ə) zöhdü. Bu qəbildən olan peyğəmbər nişanələri hamısı bizim özümüzü ardıcılı sandığımız, şiiə hesab etdiyimiz böyük və dahi insanda toplanmışdır (16).

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

¹ "Bəqərə", 31.

² "Hud", 75.

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) ÖVLADI İMAM MÜCTƏBANIN (Ə) KƏLAMINDA

FASİLƏSİZ SƏY

İmam Həsən Müctəbanın (ə) sözü Əli ibn Əbu Talibin (ə) şəxsiyyətini ən yaxşı tanıyan şəxsin sözüdür. İmam Əli ibn Əbu Talibin (ə) şəhid olduğu və camaatın xilafət üçün İmam Həsənə (ə) beyət etdiyi gün İmam Müctəba (ə) xalqın hüzurunda Əmir əl-Mömininin (ə) haqqında qısaca çıxış etdi.

İmam Həsən (ə) camaata belə buyurdu: "Ey camaat! Allah-Taala dünən gecə elə bir şəxsi öz dərğahına apardı ki, nə keçmişdə, nə də gələcəkdə heç kim Allaha görə əməl, ciddi-cəhd, iş baxımından ona çatmamışdır və çatmayacaqdır. Peyğəmbər (s) cihad bayrağını ona tapşırırdı. O döyüş meydanına gedirdi. Bir halda ki, Cəbrail onun sağ tərəfində, Mikail sol tərəfində idi. Fəth etmədən, qələbə çalmadan, düşməni əzmədən döyüş meydanından geri dönməzdi.¹ Dünyasını dəyişən zaman - İslam ölkələrinin xəlifəsi və mütləq hakim olduğu, İslam ölkələrində mövcud bütün var-dövlət ixtiyarında olduğu, onlardan istifadə edə bildiyi halda - dünya malından yalnız yeddi yüz dirhəm pulu qalmışdı (Onu da özü üçün toplamamışdır). Öz ailəsi üçün xidmətçi almaq istəyirdi".² Bir dəfəyə almağa gücü yox idi. Tədricən yığmağa məcbur idi.³ İmam Həsən (ə) bu kəlamında mömin bir insanın həyatının ən mühüm göstəricilərini çəkmişdir. Həyat səhnəsində fəaliyyət göstərən, ciddi-cəhdlə çalışan insanın çoxlu fəzilətləri ola bilər. Misal üçün, elm, təqva, nəsil-nəcəbət, əxlaq, çox yüksək və dəyərlı özəlliklər. Amma camaatın öz gözü ilə gördüyü, təqlid edə biləcəyi nədir? Filankəs çox elmlidir. Mən onun elmını yüksək dəyərləndirirəm. Amma o elmə əlim çatmır. Filankəs təqvalıdır. Mən bu qədər təqva əldə etməyə nail ola bilməmişəm. Filankəs dəyərlı, hörmətli nəsiləndir. Mən isə bundan məhrumam. Amma bunun mənım təqlid edə biləcəyim tərəfləri var.

İmam Həsən (ə) öz xilafətinin qarışıq dönəmində, müsəlmanlar arasında mövcud olan cəbhələşmə, müsəlmanların qafilliklə, daxili döyüşlərə, rəzalətlərə yol verməklə özlərini və İslamı məhv etdikləri bir dönəmdə, Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının görünən tərəflərini insanlara xatırladır ki, ondan ilham ala bilsinlər. Əslində İmam Həsən Müctəba (ə) xalqa xətt verir, onlara yolu göstərir və Əli ibn Əbu Talibin (ə) üç özəlliyini qeyd edir:

Birinci, iş və əməkdir. Məbada bikar, işsiz qalasınız. Çalışın saleh əməli hər dövrdə tanıyasınız. Sonra da onu səmimi olaraq, ixlasla həyata keçirəsiniz.

İkincisi, rəhbərin fərmanı qarşısında təslim olmaq, itaəti vacib olanların əmrlərinə itaət göstərməkdir.

Üçüncüsü, maddiyyata etinasızlıq. Pula, dünya zinətlərinə, insanın bu hissindən qaynaqlanan hər bir əmələ təpik vurmaq (17).

¹ On yeddinci fəslə ("Əmir əl-Mömininin (ə) cidd-cəhdi və cihadı") müraciət edin.

² "Əl-Kafi fi əl-üsul", c. 1, səh. 457; "Əmali", Şeyx Səduq, hədis: 4, səh. 319; "Bəşərə əl-Mustafa", səh. 237; "Xəsais əl-əimmə (ə)", səh. 80; "əl-Ümdə", səh. 139; "Kəşf əl-ğümmə", c. 1, səh. 547; "Bihar əl-ənvar", c. 42, səh. 201.

³ Bax: On dördüncü fəsil.

BEŞİNCİ FƏSİL

İMAM SADIQIN (Ə) ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİ TANIDAN BİR KƏLAMI

HƏTTA BİR HARAM TİKƏ BELƏ

Mən bü gün sizə oxumaq üçün bir rəvayət seçmişəm. Bu rəvayət Şeyx Müfidin "İrşad" kitabındadır. Əlbəttə, mən hədisin mətnini ulu imamımızın "Qırx hədis"¹ kitabından - çox yaxşı kitabdır - nəql edirəm. Amma "İrşad" kitabı ilə də tutuşdurmuşam. Rəvayəti Şeyx Müfid nəql edir. Rəvayətçi deyir ki, biz İmam Sadiqin (ə) yanında idik. Əmir əl-Möminindən (ə) söhbət düşdü. İmam Sadiq (ə) tərifləməyə, mədh etməyə başladı. Əmir əl-Möminini (ə) layiq olduğu şəkildə mədh etdi. Onun dediklərinin bəzisi - rəvayətçinin yadında qalanlar, yaxud həmin məclisdə və ya məclisdən çıxdıqdan sonra qeyd etdikləri - bunlardır. Mən baxdım, gördüm ki, bu hədisdə üzərində dayanılan hər bir hissə təqribən Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının bir yönünə işarə vurur. O həzrətin (ə) zahidliyinə, o həzrətin (ə) ibadətinə və indi sizin üçün oxuyacağım bir sıra digər bir xüsusiyyətlərinə. Bu rəvayətə görə İmam Sadiq (ə) bunları Əmir əl-Möminini (ə) tərifləyərkən deyir. İlk buyurduğu cümlə bu idi: "Əli ibn Əbu Talib (ə) dünyadan bir tikə haram mal belə yemədi". Əmir əl-Möminin (ə) ömrünün sonunadək ağzına bir tikə belə haram mal qoymadı. Yəni haramdan çəkindi, haram maldan çəkindi, haram gəlirdən çəkindi. Əlbəttə, məqsəd həqiqi haramdır. Yəni İmam (ə) şübhəli malı da özünə yaxın buraxmırdı. Görürsünüzmü, bunları bizim üçün bir götürüş, əməli örnək - ondan yuxarıda isə fikirdə örnək - bəyan etmişlər. İmam Sadiq (ə), İmam Baqir (ə), İmam Səccad (ə) da

¹ "Qırx hədis", İmam Xomeyni, hədis: 27, səh. 372.

etiraf edirlər ki, biz belə yaşaya bilmərik. Mənim kimilərə növbə çatdıqda isə vaveyladır. Məsələ bunda deyil ki, biz belə yaşamaq istəyək və ya yox. Xeyir! O, yaşam bu qüllənin yaşamıdır. Qülləni götərməyin mənası budur ki, hamı gərək bu səmtə hərəkət etsin. Əlbəttə, o yüksəyə çatan kim var? Həmin hədisdə deyilir ki, İmam Səccad (ə) buyurur: "Mən belə yaşaya bilmərəm".

"Qarşısında hər ikisi Allah rızası üçün olan iş olduqda o, özü üçün ən çətin olanını seçirdi". İmam Əlinin (ə) qarşısında iki iş, iki seçim olduqda, hər ikisi Allahın rızası üçün olduqda – biri halal, digəri haram yox, hər ikisi halal, misal üçün, iki ibadət olduqda Əli (ə) özü, öz bədəni üçün ən çətin olanını seçirdi. Əgər iki yemək var idisə, o, ən zəifini seçirdi. Əgər iki geyim caiz idisə, o, ən dəyərsizini seçirdi. Əgər hər ikisi icazəli iş idisə, o, daha çətinini seçirdi.¹ Görürsünüzmü? Bu adi bir insanın dediyi sözlər deyil. Hədisə görə, deyən İmam Sadiqdır (ə). Yəni dəqiqdir. Görürsünüzmü, dünya həyatında, dünyəvi həzlərdə özünü çətinə salmaq nə qədər mühümdür.

"Peyğəmbər (s) mühüm bir məsələ ilə qarşılaşdıqda onu çağırır, ona güvənərək qabağa salırdı". Peyğəmbər (s) mühüm bir məsələ ortaya çıxdıqda onu qabağa salırdı. Çünki ona inanırdı, etimad edirdi. Bilirdi ki, birincisi, işin öhdəsindən yaxşı gələcək. İkincisi, çətin işdən boyun qaçırmayacaq. Üçüncüsü, Allah yolunda mübarizəyə, cihadə hazırdır. Misal üçün, "Ləylə əl-məbit"də - Peyğəmbərin (s) gizlicə Məkkədən Mədinəyə getdiyi gecə - bir nəfər o yataqda yatmalı idi. Peyğəmbər (s) Əlini (ə) qabağa saldı. Döyüşlərdə Əlini (ə) önə keçirirdi. Mühüm işlərdə - qarşıya çıxan hər bir mühüm, əsaslı məsələdə - onu önə keçirirdi. Çünki ona güvənirdi. Bilirdi ki, o, (tapşırığı yerinə yetirmədən) geri dönməyəcək, sarsılmayacaq, tapşırığı yaxşı yerinə yetirəcək. Məsələ bunda deyil ki, mənim kimilər - zəif adamlar - bu cür olmağı iddia edək. Xeyr! Söhbət bundan gedir ki, biz bu istiqamətdə hərəkət etməliyik. Əlinin (ə) ardıcılı olan müsəlman insanın xətti bu xətt olmalıdır. Bacardığı qədər də irəli getməlidir. Sonra həzrət Sadiq (ə) buyurdu: "Bu ümmətdən ondan başqa heç kimin Peyğəmbər (s) kimi davranmağa (əməl etməyə) təqəti çatmazdı". Yalnız o, Peyğəmbər (s) kimi hər yerə gedirdi. Ondən başqa heç kim Peyğəmbərin (s) ardınca gedə, onun ayağını basdığı yerə ayağını qoya bilməzdi. "Bütün bunlara baxmayaraq, onun üzü cənnət və cəhənnəm arasında idi". Bütün bunlara baxmayaraq, bu qədər böyük, Allahbəyənən, möminsayacağı işlər görməsinə rəğmən davranışı qorxu və ümid arasında idi. Allahdan qorxurdu. Sanki onu behiştə cəhənnəm arasına qoymuşdular. Bir tərəfdə behiştə görür, digər tərəfdə isə cəhənnəmi müşahidə edirdi. "Bunun (behiştin) savabına ümid edirdi, onun (cəhənnəmin) əzabından isə qorxurdu". Bu cümlənin qısa mənası budur ki, bütün bu mübarizəsi, cihadı ilə, bütün bu infağı ilə, bütün bu ibadəti ilə məğrur olmurdu.

"Öz malı ilə min qulu azad etmişdi". Tədricən öz şəxsi malı ilə aldığı min qulu, kənizi azad etdi. "Allahın razılığını əldə etmək, cəhənnəmdən xilas olmaq üçün". Bunu ona görə etmişdi ki, Allahın razılığını cəlb etsin, cəhənnəm alovundan xilas olsun. "Öz əlinin zəhməti, alınının təri ilə qazandığından". Verdiyi pulları asanlıqla əldə etməmişdi. (Bu rəvayətə görə) İmam Sadiq (ə) deyir ki, İmam (ə) alınının təri ilə, əlinin zəhməti ilə pul qazanmışdı. Həm Peyğəmbər (s) dönəmində, həm iyirmi beş illik fasilədə, həm də

¹ "Bax: 16-cı fəsil.

xəlifəliyi dönəmində - bəzi qaynaqlardan bəlli olur ki, İmam Əli (ə) xəlifə olduğu müddətdə də işləyirdi - işləyirdi. Əkinçilik edirdi, quyu qazırdı, pul qazanırdı və bu pulları Allah yolunda paylayırdı. Gördüyü işlərdən biri bu idi ki, davamlı olaraq qul alar və azad edərdi. Beləcə min qul alıb azadlığa buraxdı. "Ailəsini yeməyi zeytun, sirkə və adi xurmadan ibarət idi". Əmir əl-Mömininin (ə) evində olan yemək bunlar idi. Bizim adi həyatımızda bunu qatıq və çörək, yaxud çörək və pendir əvəz edir. "Geyimi giş idi" (əllə toxunan kobud kətan parça). Həzrət (ə) aşağı növlü kəndir və ya kətan lifindən toxunmuş cod parçadan paltar geyinirdi. "Libasının qolu uzun olduqda qayçı istəyər, onu kəsərdi". Yəni, hətta libasının qolunun uzunluğuna da razı olmurdu. Deyirdi ki, bu artıqdı. Bu parçanı nəyəsə sərif edin. O dövrdə parça da çox az idi, camaat geyim baxımından sıxıntıda idi. Bir parça giş, kətan da lazım ola bilərdi.

İmam Sadiq (ə) buyurdu: "Bütün Əhli-beytimizdə (ə) də - Peyğəmbərin (s) övladlarında) - bu davranışlar, bu zöhd, bu ibadət baxımından Əli ibn Hüseyn (ə) qədər Əmir əl-Mömininə (ə) bənzər olan yox idi". İmam Sadiq (ə) İmam Səccadın ibadət ilə bağlı söhbət açır və buyurur: "Atam Əbu Cəfər (İmam Baqir (ə)) bir gün atasının yanına gəldi. Onun otağına daxil oldu. Gördü ki, atası ibadətdən elə bir əhval-ruhiyyə tapmışdır ki, kimsə belə bir əhval-ruhiyyə tapa bilməz". Sonra izah edir: "Yuxusuzluqdan rəngi qaşmışdı. Gözləri ağlamaqdan çökəyə düşmüşdü, ayaqları şişmişdi və s. ... İmam Baqir (ə) bunları atasında müşahidə etdi və ürəyi yandı. Həzrət (ə) özü deyir: "Atamın otağına girdikdə onu bu vəziyyətdə görüb özümü saxlaya bilmədim, hönkürüb ağlamağa başladım". İmam Səccad (ə) düşünürdü. - düşünmək də ibadətdir. - Oğlunun nə üçün ağladığını başa düşdü. Ona əməli bir dərs vermək istədi. Başını qaldırdı və buyurdu: "Bizim kağızlarımızın içinə bax. Əli ibn Əbu Talibin (ə) ibadətindən danışılan vərəqi tap, gətir. Güman ki, İmam Əli ibn Əbu Talibin (ə) dövründən o həzrətin (ə) qəzavətləri ilə bağlı, həyatı ilə bağlı, hədisləri ilə bağlı kitablar, yazılar imamlarda (ə) var idi. Digər rəvayətlərdən də başa düşmək olur ki, imamlar müxtəlif vəziyyətlərdə ondan istifadə edirdilər. Burada da həzrət (ə) oğlu İmam Baqirə (ə) buyurdu: "Əli ibn Əbu Talibin (ə) ibadətindən danışan vərəqi tap gətir". İmam Baqir (ə) buyurur: "Gedib gətirdim və atama verdim. Bu yazıya bir az baxdı. - İmam Səccad (ə) həm İmam Baqirə (ə) dərs verir, həm İmam Baqir (ə) İmam Sadiqə (ə) dərs verir, həm mənə dərs verir, həm sizə dərs verir. - (Özünü danlayırmış kimi) onu yerə qoydu və buyurdu: "Kim Əli ibn Əbu Talib (ə) kimi ibadət edə bilər? İmam Səccad (ə) o qədər ibadət edirdi ki, İmam Baqirin (ə) ona ürəyi yanır -nəinki bizim kimi, bundan azı da gözümüzə böyük görünür- İmam Baqir (ə) özü də imamdır, yüksək məqamlara malikdir. Əli ibn Əbu Talibin (ə) ibadətindən ürəyi sıxılır, ürəyi yanır, özünü saxlaya bilmir. Özündən asılı olmayaraq hönkürüb ağlayır. Bütün bunlara rəğmənlə Əli ibn Hüseyn (ə) deyir: "Kim Əli ibn Əbu Talib (ə) kimi ibadət edə bilər? Yəni özü ilə Əli (ə) arasında uzun məsafə görünür".¹

Mənəm və sizin aşiq olduğumuz Əliyə (ə) bütün dünya aşiqdir. Xristian aşiqcəsinə onun üçün kitab yazır. Dini əsaslara bağlı olmayan insan da onun (ə) haqqında təriflər deyir. Bu Əliyə (ə) siz niyə uzaqdan baxırsınız. Yaxına gedin. Kim Dəməvənd qülləsinə

¹ "İrşad əl-qülob", Şeyx Müfid", c. 2, səh. 141; "Kəşf əl-ğümmə", c. 2, səh. 85; "Bihar əl-ənvar", c. 1, səh. 110; "Vəsail əş-şiə", c. 1, səh. 91.

uzaqdan görür, deyir: "Bəh-bəh nə gözəldir! Bir az bu döngələri aş, yuxarı get. Yaxınlaşmaq lazımdır. Yola düşmək, hərəkət etmək lazımdır. Bu gün bəşəriyyətin İmam Əlinin (ə) bayraqları olduğu xislətlərə ehtiyacı var. Bu xislətlər elm inkişaf etdikcə, texnologiya inkişaf etdikcə, dünyada yeni yaşam stilləri meydana gəldikcə köhnəlmir. Ədalət köhnəlmir. İnsaf və haqqsevərlik köhnəlmir. Zorakılıqla düşmənçilik köhnəlmir. Könlün Allaha bağlanması köhnəlmir. Bunlar bütün tarixdə insan vücudunun dəyişməz rəngləridir. Əmir əl-Mömininin (ə) əlində bu bayraqlar var idi. Bu gün bəşər bu sözlərin, bu həqiqətlərin susuzudur.

Bir yerdə haqq uğrunda bir az desək, bu bizə böyük görünməsin. Xeyr! Əli (ə) budur. Əgər gecənin, gündüzün bir saatını, gecə yarısını ibadətə sərf ediriksə gözümüzə böyük görünməsin, bizi üç bürüməsin (18).

ALTINCI FƏSİL

ƏLİ (Ə) ŞƏXSİYYƏTİNİN ƏHATƏLİLİYİ

MÜCƏSSƏM İSLAM

Əmir əl-Möminin (ə) İslamın bütün yönlərinə malik idi. Yəni onun şəxsiyyəti mücəssəm İslam idi. Əgər İslamı iman, elm və əməldən ibarət hesab etsək, hər üç ünsür İmam Əlinin (ə) şəxsiyyətində toplanmışdır.

Əmir əl-Möminin (ə) imanını ən fəzilətli imanlar sırasındadır. Qürbətdə, təkliddə iman, ilk iman¹ və hamının təkzib etdiyi, inkar etdiyi zaman iman.

Elm baxımından Quran elmi, həyat elmi, cəmiyyətşünaslıq, insanı tanımaq baxımından Əli ibn Əbu Talibin (ə) çöhrəsi bəşəriyyətin fikri və mədəni inkişaf tarixində

¹ Səid ibn Müsəyyib deyir: "İmam Səcaddan soruşdum: "Əli ibn Əbu Talib (ə) iman gətirdikdə neçə yaşı var idi?". Həzrət (ə) buyurdu: "Məgər o, bir an kafir idi?! Onun Peyğəmbərin (s) bəşəriyyəti zamanı on yaşı var idi. Həmin dövrdə də kafir deyildi. Allah və rəsuluna iman bəsləyirdi. O, Allaha və rəsuluna (s) hamıdan qabaq iman gətirmişdi və başqalarından üç il öncə namaz qılırdı" ("Rövzə əl-kafi", c. 8, səh. 339).

bir əfsanə kimi parlayır. Hələ də Əli ibn Əbu Talibin (ə) kəlamları, məktubları, xütbələri, fərmanları, tövsiyələri bütün bəşəriyyət üçün həyat dərslidir.¹

Əmir əl-Mömininin (ə) cihadı onu abidlərin, zahidlərin öndəri, ibadət edənlərin qıbləsi etmişdir. Əmir əl-Mömininin (ə) cihadı bütün Allah yolu fədailər üçün həyat dərslidir.

Əmir əl-Mömininin (ə) ixlası Allahın ləyaqətli bəndələrinin gerçək mənasıdır. Əmir əl-Mömininin (ə) yoxsullara, ehtiyaçlılara yardımı tarixdə təkrar olunmamışdır. Doğrudan da bu dühaya hansı yöndən baxsaq mücəssəm və kamil İslamı görürük. (19).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ŞƏXSİYYƏTİNİN BÜTÜN ÜNSÜRLƏRİ YÜKSƏK HƏDDƏDİR

Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti bir sıra ünsürlərdən təşkil olunmuşdur. Bu ünsürlər hər biri təklikdə yüksəkliyi fəth etmək istəyən uca bir insanı diz çökdürür. Əmir əl-Mömininin (ə) zahidliyi, həyat ehtiraslarına, dünya bər-bəzəyinə etinasızlıq, rəğbətsizlik bu ünsürlərdən biridir. O həzrətin (ə) əksər müsəlman alimlərinin və bütün şiələrin yekdilliklə qəbul etdiyi geniş elmi -Peyğəmbərdən (s) sonra İmam Əlidən (ə) başqa o elmə yiyələnmə bilməmişdir. - bu ünsürlərdən biridir.²

O həzrətin (ə) müxtəlif meydanlarda - istər hərbi, istərsə də əxlaqi və siyasi meydanlarda göstərdiyi fədakarlıqlar bu ünsürlərdən biridir. O həzrətin (ə) ibadəti bu ünsürlərdən biridir. Əmir əl-Mömininin (ə) İslam ədaləti üçün ucalmış bayrağı olan ədaləti bu ünsürlərdən biridir. O həzrətin (ə) zəiflərə ülfəti - yoxsullara, uşaqlara, kölələrə, kənizlərə, qadınlara, işdən düşmüşlərə mərhəməti - böyük bir dərya və İmam Əlinin (ə) şəxsiyyətinin tərəflərindən biridir. O həzrətin (ə) həyat tarixində müşahidə etdiyimiz bütün xeyir işlərdə öndə olması, qabaqcılığı bu ünsürlərdən biridir. Həzrətin (ə) hikməti və fəsahtəti də bütün xeyir işlərdə öndə olması, qabaqcılığı bu ünsürlərdən biridir. Həzrətin (ə) hikməti və fəsahtəti də bu ünsürlərdən biridir.³ Bu məsələlərin başqalarını belə saymaq asan deyil və o bunların hamısında yüksək həddə olmuşdur (20).

¹ Peyğəmbərin (s) Əli ibn Əbu Talib (ə) haqqında o, Məhəmməd (s) elminin qapısıdır" tarixi və yüksək kəlamı o həzrətin (ə) sonsuz elminin ən yaxşı şahididir. "Mən elmin səhəri, Əli (ə) isə onu qapısıdır. Hədəsi mütəvatir və qəti hədislərdəndir. Bu hədisin sənədi o qədər güclüdür ki, onun Peyğəmbər (s) tərəfindən deyildiyinə heç bir şübhə yoxdur. Müxtəlif nəqlərdə müxtəlif məzmunlar nəql olunmasına baxmayaraq, hamısının məzmunu birdir. Hamısında Peyğəmbər (s) özünü elmin səhəri, Əlini (ə) isə ona daxil olmaq üçün qapı adlandırır.

² Şeyx Tusi Abdullah ibn Abbasın Əmir əl-Mömininin (ə) müxaliflərindən biri ilə söhbətini nəql edir. O söhbətdə Abdullah ibn Məsud həzrət Əlinin (ə) elmi haqqında belə deyir: "Peyğəmbərin (s) səhabələrinin elmi Əlinin elmi qarşısında dərya qarşısında damlaya bənzəyir" ("Əmali", Şeyx Tusi", hədis: 14, səh. 11).

³ Seyid Rəzi "Nəhc əl-bəlağə"nin müqəddiməsində yazır: "Əmirəlmöminin (ə) fəsahtət çeşməsi, bəlağət mənşəyi və yaradıcısıdır. Məxfi və gizlin olan bəlağəti o həzrət (ə) aşkara çıxardı, onun qanunları o həzrətdən (ə) öyrənildi, onun üslubundan hər bir xətib istifadə etdi, onun sözündən hər bir bəlağətli vaiz kömək aldı. Bununla belə heç bir şəxs o həzrətin (ə) bəlağətinə çata bilmədi. Çünki onun kəlamı ilahi elmin bir nümunəsidir, Peyğəmbərin (s) kəlamının ətri ondadır".

"Nəhc əl-bəlağə"nin şərhçisi İbn Əbu əl-Hədid Əmir əl-Mömininin (ə) fəsahtətini vəsf edərək yazır: "O fəsilhərin öndəri, bəlağətliyərin böyüyüdür". Buna görə də onun kəlamı haqqında deyilmişdir: "Xaliqin kəlamından aşağı, məxluqatın kəlamından üstündür". Bəli, camaat ondan xitabət qaydalarını öyrənmişlər" ("Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 1, səh. 24).

Özü bəlağət və fəsahtət meydanının qəhrəmanı olan Cahiz demişdir: "Allah və Peyğəmbərin (s) kəlamı xaricində Əmir əl-Mömininin (ə) kəlamlarından başqa onun kimisini deyərək mübarizə etmədiyim söz olmamışdır. Mən əsla Əlinin (ə) sözləri ilə mübarizə gücü tapmadım" ("ət-Təraz", c. 1, səh. 165).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) YÜZ GÖZƏLLİYİ

Əgər Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti bir yekun olaraq dəyərləndirmək istəsəm, nə deməliyəm? Məqsədim bu ilahi insanın ünyetməz mələkəti və mənim kimilərin yol tapa bilməyəcəyi gövhəri deyil. Məqsədim onun bütün insanların görə biləcəyi, başa düşə biləcəyi, örnək ala biləcəyi çöhrəsi, şəxsiyyətidir. Gördüm ki, bu, bir xütbənin, bir saatın işi deyil. Bu şəxsiyyətin böyük yönələri var. "Ona hansı tərəfdən daxil olsan bir dəryadır".¹ Bu yönələri yekunlaşdırıb dinləyiciyə "Əmir əl-Möminin (ə) budur" - deyə bilmərik. Bəli, müxtəlif cəhətlərdən yanaşıb, öz düşüncəmiz, ciddi-cəhdimiz qədərincə o həzrət (ə) haqqında danışa bilərik. Mən düşündüm, gördüm ki, Əmir əl-Möminində (ə) yüz xüsusiyyət, yüz özəllik - "yüz" ibarəsi rəvayətlərdə də keçmişdir - tapmaq olar. İstər onun nəfsani xislətləri olan elm, təqva, zöhd, helm və səbir kimi mənəvi xüsusiyyətləri olsun, istər bir ata, bir həyat yoldaşı, bir vətəndaş, bir əsgər, bir hakim, bir komandan kimi davranış xüsusiyyətləri olsun, istərsə də camaatla münasibətdə, təvazökar, ədalətli bir insan kimi, xalqın işlərini idarə edən bir insan və bir qazı kimi davranışı olsun. Demək olar ki, Əmir əl-Möminin (ə) üçüç yüz belə xüsusiyyət saymaq olar. Əgər kimsə bu sifəti əhatəli, ifadəli şəkildə açıqlaya bilsə o həzrəti (ə) nisbətən mükəmməl təsvir edə biləcək. İntəhası, bu xüsusiyyətlərin dairəsi o qədər genişdir ki, hər bir özəllik və xüsusiyyət üçün bir kitab yazmaq lazımdır (21).

BÜTÜN BƏŞƏR NƏSİLLƏRİ ÜÇÜN ÖRNƏK

Əmir əl-Mömininin (ə) vücudu müxtəlif cəhətlərdən, müxtəlif şəraitlərdə bütün bəşər nəsilləri üçün əbədi və unudulmaz dərslərdir. İstər öz fərdi əməli baxımından, istər ibadət baxımından, istər münacat baxımından, istər zöhd baxımından, istər Allahın zikrində qərq olması baxımından, istərsə də nəfslə, şeytanla, maddi və nəfsani duyğularla mübarizələri baxımından (22).

YEDDİNCİ FƏSİL

¹ Bu cümlə bir çox şairlərin şeirlərində mövcuddur və müxtəlif şəxsiyyətlərin vəsfi ilə bağlı deyilmişdir. O cümlədən "Mənhəc əş-şiə fi fəzaili-vəsiyyi-xatəm əş-şəriə" kitabının müəllifi Nəcm əd-Din Cəfər ibn Məhəmməd Hilli Əmir əl-Möminini (ə) vəsf edərkən yazır: "O, dərya kimidir. Hansı tərəfdən daxil olsan dərinliyi yaxşılıq, sahili səxavətdir" (Ayətullah Safi Gülpayqani (ə) kitabxanasının əlyazmalarının indeksi", c. 1, səh. 253).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ŞƏXSİYYƏTİNİN MÜVAZİNƏTİ

ZİDDİYYƏTLİ XÜSUSİYYƏT

O həzrətin (ə) şəxsiyyətində qəribə müvazinət və tarazlıq var. Yəni, zahirən ziddiyyətli, bir-birinə uyğun olmayan sifətlər Əmir əl-Mömininin (ə) vücudunda o qədər gözəl yanaşı düzülüşdür ki, özü bir gözəllik yaratmışdır. İnsan bu sifətlərin kimdəsə toplandığını görmür. Bu növ ziddiyyətli xüsusiyyətlər İmam Əlidə (ə) bir deyil, iki deyil, olduqca çoxdur. Əmir əl-Möminində (ə) toplanan ziddiyyətli sifətlərin bir neçəsinə diqqət yetirək:

ÜLFƏT VƏ QƏTİYYƏT

Misal üçün, mərhəmət və ürəyi yumşaq və sərtlik bir-biri ilə uyğun gəlmir. Amma Əmir əl-Möminində (ə) ülfət, mərhəmət və ürəyiyumşaq o qədər yüksəkdir ki, həqiqətən adi bir insanda belə bir hal çox az olur. Misal üçün, yoxsullara kömək edən, səfil ailələrə baş çəkən insanlar çoxdur. Amma birincisi, bunu öz hakimiyyəti, iqtidarı dönməndə edən, ikincisi, bir və ya iki gününün işi olmayan - daim bu işi görən - üçüncüsü, maddi köməklə kifayətlənməyən, gedib o ailə, o yaşlı kişi, kor və gözü görməyən, kiçik uşaqlarla ünsiyyət quran, onların könlünü sevindirən, əlbəttə, kömək də edən yalnız Əmir əl-Möminindir (ə).

O uşaq dul qadının evinə getdikdə təndirini yandırır, çörək bişirir, özü ilə apardığı yeməyi öz mübarək əlləri ilə uşaqların ağzına qoyur, qəmgin, tutulmuş uşaqları şənəndirmək, güldürmək üçün onlarla oynayır, əyilir onları öz çiyinə alır, gəzdirir, kiçik daxmalarında onların başını qatır və o yetim körpələrin çöhrəsinə gülüş gətirməyə çalışır.¹ Bu, Əlinin (ə) ülfəti, mərhəmətidir. O dövrün böyüklərindən biri deyir: "Əlinin (ə) öz mübarək əlləri ilə yetimlərin, yoxsulların azğına bal qoyduğunu gördüm və özlüyümdə dedim: "Kaş mən də yetim olaydım və Əli (ə) mənə beləcə lütf göstərəydi". Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) lütfü, onun ülfətidir.

Əmir əl-Mömininin (ə) Nəhrəvan hadisəsindəki davranışı da bu qəbildəndir. Belə ki, bir qrup yanlış düşüncəli, təəssübkeş insan əsassız bəhanələrlə hökumətin kökünü qazımaq istəyirlər. Əmir əl-Möminin (ə) onların qarşısına çıxdıqda öncə nəsihət verir, faydası olmur, dəlillər göstərir, xeyri olmur. Vasitə göndərir xeyri olmur. Maddi kömək edir, birlikdə olmaq vəd edir, yenə faydası olmur. Sonra qoşun sıralandıqda da nəsihət verir, yenə faydası olmur. Bu zaman qətiyyət yolunu seçir. Onlar on iki min nəfərdir. Bayrağı fədailərindən birinin əlinə verir və buyurur: "Sabahdak kim bu bayrağın altına girsə, amandadır. Amma qalanları ilə döyüşəcəyəm". On iki min nəfərdən səkkiz min nəfəri bayrağın altından keçir. Onlara "Siz gedin" - deyir və onlar gedirlər. Halbuki onlar keçmişdə İmam (ə) qarşı döyüşmüşlər. Düşmənçilik etmiş, nalayiq sözlər danışmışlar. Əmir əl-Möminin (ə) artıq bunlara əhəmiyyət vermir. Döyüşmək istəyirdiniz, düşmən

¹ Bax: 23-cü fəsil.

idiniz, silahı yerə qoydunuz, işinizin ardınca gedin". Dörd min nəfər qalır. Həzrət (ə) buyurur: "Əgər qərarlısınızsa döyüşün. Dörd min nəfərdən on nəfəri belə sağ qalmayacaq". Döyüş başlayır. Dörd min nəfərdən doqquz nəfəri sağ qalır. Çünki qalanlarını həlak etmişdi.¹ Bu, həmin Əlidir (ə). Tərəf müqabillərinin pis, xəbis insanlar olduğunu, əqrəb kimi davrandığını görüb qətiyyət nümayiş etdirir. Bu, Əlidir (ə)². Görürsünüzmü, bu iki xüsusiyyət Əmir əl-Möminində (ə) necə də gözəl əks olunmuşdur. O qədər mərhəmətli, ürəyiyumşaq, bir yetim uşağın qəmlənməsinə ürəyi dözməyən, tab gətirməyən, "bu uşağı güldürmədən, könlünü açmadan buradan getməyəcəyəm" - deyən bir insan yanlış düşüncəli, yanlış əməlli insanların - əqrəb tək hamını çalan insanların - qarşısında dayandıqda bir gün, bir neçə saat ərzində dörd min nəfəri aradan götürür. Onlardan on nəfəri belə sağ qalmır. İmamın (ə) öz səhabələrindən on nəfərdən az şəhid oldu - güman ki, beş ya altı nəfər - Amma onların dörd min nəfərindən on nəfərdən az qaldı. Yəni, doqquz nəfər sağ qaldı. Bu, şəxsiyyətdə müvazinətdir.

VƏRƏ VƏ HÖKUMƏT

Digər bir nümunə isə o həzrətin (ə) vərə və hakimiyyətidir. Çox qəribədir. Vərə nə deməkdir? Vərə insanın şübhəli, dinə müxaliflik iyi verən hər bir şeydən çəkinməsi deməkdir. Digər tərəfdən isə hakimiyyət nədir? Axı, hakimiyyətdə olan insan bu qədər vərəli ola bilərmi? Biz işin içindəyik. Görürük ki, bu xüsusiyyət kimdə isə meydana gəlir, məsələ nə qədər önəm daşıyır. Hakimiyyətdə insan məsələlərlə ümumi şəkildə qarşılaşır. Bir qanun icra etdikdə çoxlu maraqları, düşüncələri olur. Amma ola bilər ki, bu qanunun icra olunduğu zaman haradasa bir nəfərə zülm olunsun. İnsanın məmurları dünyanın hararasında, yaxud ölkənin hararasında, qanun pozuntusuna yol versin. İnsan bu qədər əhatə olunması mümkün olmayan xırdalıklar qarşısında ilahi vərəyə necə riayət edə bilər? Buna görə də zahiri baxımdan hakimiyyət vərə ilə uyğun gəlmir. Amma Əmir əl-Möminin (ə) son dərəcə vərəni ən iqtidarlı hakimiyyətlə bir yerə toplamışdı. Bu, çox qəribə bir şeydir.

Onun kimdənsə çəkinəcəyi yox idi. Əgər hansısa hakimin zəif, iş üçün münasib olmadığını görürdüsə onu işdən uzaqlaşdırırdı. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr³ Əmir əl-Mömininin (ə) öz övladı kimi idi. Həzrət (ə) onu öz övladı kimi sevirdi. O da Əmir əl-Mömininə (ə) ata kimi baxırdı. O, Əbu Bəkrin kiçik oğlu, həzrət Əlinin (ə) isə xalis tələbəsi idi. O həzrətin (ə) əlində böyümüşdü. Əmir əl-Möminin (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin Misirə göndərdi. Sonra məktub yazdı ki, - bizim ifadəmizlə desək, - əzizim, sən Misir üçün yetərli deyilsən. Səni vəzifədən kənarlaşdırıram və Maliki Əştərlə əvəzləyirəm. Məhəmməd ibn Əbu Bəkrə də pis təsir etdi, narahat oldu. Bəşərdir və bəşərdə belə hallara təsadüf olunması təbiidir. Məqamı yüksək olmasına baxmayaraq ona dəydi. Amma Əmir əl-Möminin (ə) buna diqqət yetirmədi, önəm vermədi. Bu, əzəmətli bir şəxsiyyət, Cəməl döyüşündə və beyət zamanı Əmir əl-Mömininin (ə) yardımına

¹ "Nəqşi-Nigar" kitabında (səh. 124-140) xəvaric və Əmir əl-Mömininin (ə) onlarla mübarizəsi haqqında geniş söhbət açılmışdır.

² "Fəth", 29.

³ Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin tərcümeyi-halı: Əlavə: 6.

tələsən, Əbu Bəkrin oğlu, möminlər anası Aişənin qardaşı Məhəmməd ibn Əbu Bəkr idi. Bu şəxsiyyət Əmir əl-Möminin (ə) üçün bu qədər dəyərli idi.¹

Amma o həzrət (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin narahatlığına əhəmiyyət vermədi.² Bu vərədir. Hakimiyyətdə insanın və bir hakimin işinə yarayan vərə. Bu vərənin ən yüksək həddi Əmir əl-Möminindədir (ə).

Nəcaşi adlı bir şəxs Əmir əl-Möminin (ə) üçün və o həzrətin (ə) düşmənləri əleyhinə şeir yazırdı. Ramazan ayının günlərindən birində bir küçədən keçirdi. Pis bir adam ona dedi ki, gəl, bu günü bizimlə keçirt. Nəcaşi məscidə getmək istəyirəm" (Misal üçün, Quran oxumaq, namaz qılmaq istəyirəm) - dedi. Qarşı tərəf "ramazan ayının gündüzündə kim-kimədir. Gəl bizimlə birgə ol"- deyib, zorla şairi çəkib apardı. Onun evinə getdi. Orucunu yeyən, şərab içənlərin süfrəsində əyləşdi. O, istəmirdi, amam içmişdi. Sonra da hamı bildi ki, bunlar şərab içiblər. Əmir əl-Möminin (ə) dedi: "Mütləq Allahın təyin etdiyi cəzanı almalıdırlar. Şərab içdikləri üçün səksən qamçı, əlavə olaraq ramazan ayında bu işi gördükləri üçün də on, ya iyirmi qamçı vurulmalıdır". Nəcaşi dedi: "Mən sizin hökumətinizin şairi və məddahıyam. Sizin düşmənlərinizlə bu şəkildə dil vasitəsi ilə mübarizə aparıram. Məni qamçılatdırmaq istəyirsən?" Bizim bugünkü ifadəmizlə desək, həzrət (ə) belə buyurdu: "Onlar öz yerində, bizim üçün odluqca əzizsən, yaxşısan, dəyərlisən, amma Allahın təyin etdiyi cəzanı icra etməliyəm".

Qohum-əqrəba nə qədər gəlib dil tökdülər, təkid etdilər ki, sən onu qamçılatdırsan biz rüsvay olacağıq. Sonra biz bir də ayağa dura bilmərik. Həzrət (ə) buyurdu: "Olmaz, mən Allahın əmrindən çıxma, təyin etdiyi cəzanı icra etməyə bilmərəm. Onu yıxıb qamçıladılar. O da gecə ilə qaçıb getdi və dedi: "Bir halda ki, sizin hökumətinizdə mənim kimi şair, sənətçi və ziyalı ilə necə davranmaq lazım olduğunu bilmirlər, mən də qədrim bilinən, dəyər verilən yerə gedərəm". Müaviyənin yanına getdi və dedi ki, Müaviyə mənim qədrimi bilər.³ Canın cəhənnəmə! Əgər bir nəfər o qədər kordursa ki, öz şəxsi hissləri arasında Əlinin (ə) parlaqlığını görə bilmir, onun cəzası Müaviyənin yanına getməkdir. Onun cəzası Müaviyəyə aid olmaqdır. Əmir əl-Möminin (ə) bilirdi ki, bu şəxs əldən çıxacaq. Bir şair önəmli idi. O dövrdə bugünkündən də önəmli idi. Əlbəttə, incəsənət

¹ Cəməl döyüşündəki aparıcı şəxslərdən biri Məhəmməd ibn Əbu Bəkr idi. O, piyadaların sərkərdəsi idi. Əmmar Yasir isə süvarilərin sərkərdəsi idi. Ən şücaətli döyüşçülərin meydana atıldığı təkbətək döyüşdə Məhəmməd ibn Əbu Bəkr bir neçə nəfərlə, o cümlədən Cabir ibn Məzid və Sur ibn Ədi ilə qarşılaşdı. Tam cəsarətlə döyüşdü və onları yerə yıxdı. Cəməl qoşunu Aişənin dəvəsini bir qaş tək əhatəyə almışdı və onun ətrafında döyüş qızıyırdı. Əmir əl-Möminin (ə) Əmmara, Malik Əştərə, Məhəmməd ibn Əbu Bəkrə və başqa bir neçə nəfərə Aişənin dəvəsinin izinə düşməyi əmr etdi ki, düşmən öz mərkəziyyətini itirsin. Onlar tam şücaətlə ordunun mərkəzinə hücum etdilər və Aişənin dəvəsinə öldürməklə düşmən qoşununu məölub etdilər. Aişənin dəvəsi öldürüldükdən, onun mindiyi kəcavə aşırıldıqdan sonra Əmir əl-Möminin (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkrə tapşırırdı ki, Aişənin vəziyyəti haqqında məlumat toplasin və köməyə ehtiyacı olarsa, kömək üçün şərait yaratsın. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr İmam Əlinin (ə) göstərişinə uyğun olaraq, kəcavənin yanına gəldi və Aişənin "kimsən?" sualına cavab olaraq dedi: "Ailəcə sənə ən yaxın olan və eyni halda sənə qarşı ən qəzəbli olan şəxsəm. Mən qardaşın Məhəmmədəm. Əmir əl-Möminin (ə) mənə tapşırıb ki, sənənin əhvalını soruşum. Döyüş ərəfəsində sənə ziyan dəyib, ya yox? Aişə dedi: "Mənə yalnız bir ox dəyib. Yaram yüngüldür. Bir problem yaratmaz". Məhəmməd İmam Əlinin (ə) göstərişi ilə Bəsrədə Aişənin yerləşməsi üçün şərait yaratdı və Aişə oraya köçürüldü ("əl-Əxbar ət-tival", səh. 150; "əl-İstiab", c. 3, səh. 1366; "əl-Fütuh", c. 2, səh. 478; "əl-Cəməl", səh. 368; "Müruc əz-zəhəb", c. 2, səh. 406).

² "Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin Misir valiliyindən kənarlaşdırılmasının səbəbləri və həzrətin (ə) ona məktubu haqqında məlumat üçün bax: Əlavə: 7.

³ "Nəcaşini cəzalandırılması və Müaviyəyə sığınması hadisəsi". Bax: Əlavə: 18.

xadimləri bu gün də böyük əhəmiyyətə malikdirlər. Amma o dövrdə daha önəmli idi. O zaman radio və televiziya yox idi. Kollektiv əlaqələndirmə təşkilatları yox idi. Şairlər deyir və fikirləri hər yerdə yayırdılar.

Əmir əl-Mömininin (ə) vərəsi onun güclü hakimiyyəti ilə bir araya sığırdı. Görürsünüzmü, bu, necə də gözəl mənzərə yaradır? Dünyada başqa belə birisini tanımırıq. Biz tarix boyu belə bir şey müşahidə etməmişik. Əmir əl-Möminindən (ə) öncəki xəlifələr çox qətiyyətli idilər. Bu haqda onların tərcümeyi hallarında fəvqəladə işlər oxuyuruq. Amma Əmir əl-Mömininlə (ə) ondan öncə və sonra müşahidə olunanlar arasında fərq var. Belə ki, əsla vəsf olunması, deyiləsi deyil.

İQTİDAR VƏ MƏZLUMİYYƏT

Digər bir nümunə isə həzrətin (ə) iqtidarı və məzlumluğudur. O həzrətin (ə) dönəmində ondan güclüsü var idimi? Əmir əl-Mömininin (ə) ömrünün sonunadək heç kim iddia etməmişdir ki, o həzrətin (ə) şücaəti qarşısında cəsarət göstərə bilər. Həmin şəxs öz dönəminin, bəlkə də İslam tarixinin ən məzlum insanıdır. Güc və məzlumiyyət bir-biri ilə uyğun gəlməyən iki fərqli ünsürdür. Adətən güclülər məzlum olurlar. Amma Əmir əl-Möminin (ə) məzlum oldu.¹

ZÖHD VƏ QURUCULUQ

Digər bir nümunə isə zöhd və quruculuqdur. Əmir əl-Mömininin (ə) dünyaya rəğbətsizliyi məsəldir. Demək olar ki, "Nəhc əl-baləğə"nin ən qabarıq mövzusu və ya ən qabarıq mövzularından biri "zöhd"dür. Həmin Əmir əl-Möminin (ə) iyirmi beş il ərzində, yəni Peyğəmbərin (s) vəfatından hakimiyyətə gəlincəyədək öz şəxsi vəsaiti hesabına abadlıq işləri apırırdı. Bağ salır, quyu qazır, su çəkir, əkinəcək düzəldirdi. Qərribə burasıdır ki, hamısını da Allah yolunda verirdi.

Dünyaya meylsizlik dünyanı abadlaşdırmaqla - hansı ki, Allah bunu hamının vəzifəsi etmişdir - ziddiyyət təşkil etmir. Dünyanı abadlaşdırın, qurun, yaradın, sərvət qazanın. Amma könül verməyin, onun əsiri olmayın. Sərvət, pul, mal-dövlət, vəzifə köləsi olmayın. Onların əsarətinə keçməyin ki, asanlıqla onu Allah yolunda verə bilərsiniz. O İslami müvazinət budur (23).

ƏLİ (Ə) ƏDALƏT VƏ MÜVAZİNƏT SİMVOLU

Əli ibn Əbu Talibin (ə) ədaləti də digər bir nümunədir. Biz, "Əli ibn Əbu Talib (ə) ədalətlidir" - dedikdə hər kəsin başa düşdüyü ibtidai mənası budur ki, o, cəmiyyətdə ictimai ədaləti bərpa etmişdir. Bu, ədalətdir. Amma ən üstün ədalət isə müvazinətdir. "Göylər və yer ədalət üzərində dayanmışdır".² Burada məqsəd yaradılışdakı müvazinətdir. Haqq da budur. Haqq və ədalət nəticə etibarını ilə eyni şeydir, bir mənə, bir

¹ Bax: İyirmi dördüncü fəsil, "Əmir əl-Möminin məzlum güclü".

² Bu kəlam Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuşdur ("Əvəli əl-ləali", c. 4, səh. 103).

həqiqətdir. Əmir əl-Mömininin (ə) həyatındakı özəlliklər, xüsusiyyətlər ədalət və müvazinət simvoludur. Yaxşı şeylər öz yerində, ən yüksək gözəllik həddində mövcuddur (24).

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) İMANI

PEYĞƏMBƏRƏ (S) İLK İMAN GƏTİRƏN

İman gətirmək istədikdə - Peyğəmbərə (s) ilk iman gətirən Əmir əl-Möminin (ə) idi - o cəmiyyətdə olanlar hamısı bu həqiqəti inkar edirdilər. Amma o, onların kafirliyinə, inkarına, inadına etina etmədi. "Yəvm əd-dar"¹ hadisəsində Peyğəmbər (s) Məkkədə ərəb böyüklərini topladı, İslamı onlara başa saldı və buyurdu: "Kim bu gün ilk olaraq iman gətirsə, o, məndən sonra canişin və əmir olacaq". Həzrət (s) onlara bu təklifi etdi. Lakin orada olan Qüreyş və kafirlərdən heç biri bu çağırışa səs verib qəbul etmədi. Əmir əl-Möminin (ə) isə on üç yaşlı uşaq olmasına baxmayaraq, ayağa qalxıb qəbul etdi. Peyğəmbər (s) də onun iman gətirməsini qəbul etdi. - Həm imanını, həm də ikinci şəxs

¹ "Yəvm əd-dar" hadisəsi haqqında ətraflı məlumat üçün bax: Əlavə: 9.

olmasını. - Kafirlər geri dönüb istehza ilə Əbu Talibə dedilər: "Oğlunu sənə əmir etdi".¹ Bu ilk addım idi.

AŞKAR İMAN

Əmir əl-Möminin (ə) elə bir mömindir (iman gətirəndir) ki, on üç il besət müddətində ilk bir neçə gündən başqa iman (əsla) gizli qalmadı. Digər müsəlmanların iman (əsla) bir neçə il məxfi qaldı. Amma hamı bilirdi ki, Əli (ə) əvvəldən iman gətirmişdir².

Bunu zehninizdə düzgün canlandırın. Qapı qonşu təhqir edir, cəmiyyətin böyükləri təhqir edir və çətinlik yaradırlar, şair istehza edir, xətib istehza edir, varlı-karlı istehza edir. Alçaq, səviyyəsiz adam da hörmətsizlik edir. Lakin yeniyetmə bir insan qorxunc müxalif dalğaları arasında dağ kimi möhkəm dayanıb: "Mən Allahı və bu yolu tanımışam" - deyir və israrla onun üzərində dayanır. Şücaət budur (26)³.

BİR GÜN BELƏ BÜT QARŞISINDA BAŞ ENDİRMƏDİ

Əil ibn Əbu Talib (ə) altmış üç illik ömründə əsla Allahdan qeyrisinə ibadət etmədi. Əsla heç bir büt qarşısında istər canlı olsun, istər cansız baş əymədi, təslim olmadı (27).⁴

¹ "Müsnədi-Əhməd ibn Hənbəl", c. 1, səh. 111; "Tarixi-Təbəri", c. 2, səh. 62; "Şəvahid ət-tənzil" Həskani, səh. 514; "Tarixi-Dəməşq", c. 1, səh. 133-138; "əl-Kamil", İbn Əsir, c. 1, səh. 585; "Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid, c. 13, səh. 210; "Təfsiri-ibn Kəsir", c. 3, səh. 363; "Kənz əl-ümmal", c. 13, səh. 114 və 131; "Sireyi-Hələbiyyə", c. 1, səh. 296.

² Əksər İslam tarixçiləri aşağıdakı əhvalatı Əfif Kindidən nəql etmişlər. O, demişdir: "Cahiliyyət dönəmində Məkkəyə daxil oldum. Peyğəmbər (s) əmisi Abbas ibn Əbd əl-Müttəlibin qonağı idim. Biz ikimiz Məkkə ətrafında ikən bir kişinin gəlib Kəbə qarşısında dayandığını gördüm. Sonra bir oğlanın gəlib onun sağ tərəfində dayandığını gördüm. Çox keçmədi ki. Bir qadın gəldi və onların arxasında dayandı. Mən gördüm ki, bu iki nəfər (qabaqda dayanan) o kişini təqlid edərək ruku və səcdə edirlər. Bu öncə heç görmədiyim mənzərə marağımı artırdı. Məsələnə ibn Abbasdan soruşdum. O, cavab olaraq dedi: "O kişi Məhəmməd ibn Abdulahdır (s). O oğlan onun əmisi oğlu Əli ibn Əbu Talib (ə), arxalarında dayanan qadın isə Məhəmmədin (s) həyat yoldaşı Xədicədir". Sonra dedi: "Qardaşım oğlu deyir ki, bir gün gələcək, Kəsrə və Qeyserin xəzinələri onun ixtiyarında olacaq. Amma Allaha and olsun ki, yer üzündə bu dinə gördüyün üç nəfərdən savayı heç kim tapınmır" ("İstiaf", c. 3, səh. 1096; "Usd əl-ğəbə", c. 3, səh. 545; "əl-İsabə", c. 4, səh. 425; "Tarixi-Təbəri", c. 2, səh. 312; "ət-Təbəqat əl-kübra", c. 8, səh. 14; "əl-Kamil", c. 2, səh. 57).

³ Əmir əl-Möminin (ə) öz iman gətirmək xəbərini belə nağıl edir: "Allah-Taala Peyğəmbərə (s) vəhy göndərərək peyğəmbərlik missiyasını onun öhdəsinə qoyduqda mən öz ailəmin arasında ən gənci idim. O zaman Peyğəmbərin (s) evində, onun tərbiyəsi altında idim və o həzrətin (s) qulluqunda idim. Peyğəmbər (s) Əbd əl-Müttəlibin ailəsini tövhidə və öz peyğəmbərliyini qəbul etməyə dəvət etdi və bu dəvəti kiçik və böyük böylə bölüşdü. Amma onlar hamısı bu dəvətdən üz döndərdilər, onu inkar etdilər. Bu inkarçılıqla kifayətlənməyib, Peyğəmbərin (s) qarşısında dayandılar, onunla mübarizəyə qalxdılar. Get-gəllərini kəsdilər, ondan uzaqlaşdılar, onunla bütün əlaqələrini kəsdilər. Əbd əl-Müttəlibin ailəsinin Peyğəmbərə (s) qarşı belə davrandığını görəndə digər tayfalar da ona qarşı çıxdılar. Onun dəvətinə dözümləri çatmadığından bu ismarışın həqiqətini dərk etmək üçün ağıllarını işə salmırdılar. Onlar bu dəvəti qəbul etməyi özlərinə sığışdırmırdı, ondan boyun qaçırdılar. Belə bir şəraitdə mən yalnız başıma, amma şövqlə, həyəcanla, tələsrək onun dəvətinə səs verdim. Onun itaətini qəbul etdim. Onun haqq olduğuna elə əmin idim ki, ürəyimdə heç bir şəkk-şübhə əmələ gəlmədi. Üç il Peyğəmbər (s) və onun peyğəmbərliyini ürəkdən qəbul etmiş Xədicə ilə birgə namaz qılırdım. Bir halda ki, yer üzündə biz üç nəfərdən başqa heç kim namaz qılmırdı ("Xisal", Səduq, c. 2, səh. 366; "İxtisas", Müfid, səh. 165).

⁴ İbn Abbasın belə dediyi nəql olunmuşdur: "Allaha and olsun ki, Peyğəmbərə (s) iman gətirən hər bir şəxs öncə bütə sitayiş etmişdir. Əli ibn Əbu Talib (ə) isə Allaha bütə sitayiş etmədən iman gətirmişdir ("Mənaqibi-İbn Şəhr Aşub", c. 1, səh. 292; "Bihar əl-ənvar", c. 38, səh. 232).

ƏN FƏZİLƏTLİ İMAN

Əmir əl-Mömininin (ə) imanı ən fəzilətli imanlar sırasındadır. İlk iman təklikdə, qürbətdə imandır. Həzrətin (ə) hamının təkzib etdiyi bir dövəmdə iman gətirməsi bu imanın ən fəzilətli iman olmasına səbəb oldu (28)¹.

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) İMANI BÜTÜN MƏXLUQATIN İMANINDAN DAHA ÜSTÜNDÜR

Əmir əl-Möminin (ə) mömin insan idi. Yəni onun vücudunun dərinliklərində bir fikir, bir əqidə, bir iman möhkəm idi. Ərəb şairi deyir:

استشهد بالله لقد قال لنا	محمد و القول منه ما خفا
لو أن إيمان جميع الغفلة ممان	سكن الأرض و من حل السماء
يجعل في كفة ميزان لكى	يوفى بإيمان على ما وفى ²

Əgər bütün yaradılmışların imanını tərəzinin bir gözünə, Əlinin (ə) imanını isə digrə gözünə qoysalar yenə də Əlinin (ə) imanı ilə eyni ölçüdə olmaz (29)³.

¹ Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Ümmətlərin ən qabaqcılı üç nəfərdir. Onlar bir göz qırpımınca belə Allaha küfr etməmişlər. Onlar Əli ibn Əbu Talib (ə), əhvalatı Quranda - "Yasin" surəsində nağıl olunan Yasin sahibi və Ali-Fironun möminidir (iman gətirənidir). Bu üç nəfər doğrudurlar və Əli (ə) onların ən fəzilətlisidir" ("Mənaqibi-İbn Şəhr Aşub", c. 2, səh. 6; "əs-Sirat əl-müstəqim", c. 1, səh. 328; "Bihar əl-ənvər", c. 13, Səh. 58; c. 14, səh, 274).

² Bu misralar ərəb şairi Əbdiyə aiddir. Şeirdə deyilir: "And olsun Allaha ki, həzrət Məhəmməd (s) bizə buyurub və əlbət ki, onun sözü kimsəyə sir deyil: "Əgər yerdə və göydə yaradılmışlar hamısı tərəzinin bir gözündə qoyulub Əli ibn Əbu Talibin (ə) imanı ilə ölçülmək istəsə, əsla ölçülə bilməz" ("Mənaqibi-İbn Şəhr Aşub", c. 2, səh. 9; "Bihar əl-ənvər", c. 38, səh. 233)

³ İmam Səccad (ə) İmam Hüseyndən (ə) nəql edir ki, Peyğəmbər (s) Əmir əl-Mömininə (ə) buyurdu: "Ey Əbu əl-Həsən! Əgər bütün məxluqatın imanı tərəzinin bir gözünə, sənin bu günün əməli isə digər gözünə qoyulsa, sənin bu günün əməli məxluqatın bütün əməllərinin qarşısında azlıq edər" ("Mia mənqəbə", səh. 79"). İkinci xəlifənin xilafəti dövərində bir qrup insan ondan fiqhi məsələ soruşdu. O da məsələni Əmir əl-Möminindən (ə) soruşdu və həzrətin (ə) cavabını sualı soruşanlara dedi. Onlar təəccübləndilər və dedilər: "Biz səndən soruşduq, sən də cavabı başqasından alırsan?" Ömər etiraz edərək dedi: "Bilirsinizmi o kimdir? O, Əli ibn Əbu Talibdir (ə). Peyğəmbər (s) onun haqqında demişdir: "Əgər səmalar və yer tərəzinin bir gözündə, Əlinin (ə) imanı digər gözündə olsa, Əlinin (ə) imanı daha ağır olar" ("Əmali", Tusi, hədis: 2, səh. 238; "Kəşf əl-ğümmə", c. 1, səh. 288; "əl-Ümdə", səh. 370; Mənaqibi-İbn Şəhr Aşub", c. 2, səh. 375).

DOQQUZUNCU FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) İXLAS VƏ TƏQVASI

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) HƏYAT RUHU

Biz bunu öz işlərimizin ruhu, gövhəri etməliyik. Necə ki, demək olar, Əli ibn Əbu Talib (ə) də həyatında ixlası onun işinin ruhu, gövhəri idi. Yəni işi yalnız Allahın rizayəti və ilahi, islami göstərişə uyğun olaraq, heç bir şəxsi, nəfsani və s. səbəb olmadan həyata keçirirdi.

O, Allaha görə hörmətli bir qüreyş övladının asayişindən keçdi və on üç il ərzində Peyğəmbərlə (s) yanaşı mübarizə apardı¹. Sonra da o həzrətin (s) Peyğəmbər (s) Məkkədən Mədinəyə hicrət etdiyi gecə onun yerində yatması hadisəsi baş verdi. Əmir əl-Möminin (ə) bu yatışı bir insanın edə biləcəyi ən böyük fədakarlıqdır. Bu, qəti şəkildə ölümə tabe olmaq idi. Gecə qaranlıq, düşmən silahlı, qəzəbli, divarların arasında hazır vəziyyətdə və bu yataqda yatmış olmalı Peyğəmbəri (s) öldürməyə qərarlıdır. Əli (ə) o gecə Peyğəmbərə (s) deyir: "Əgər mən sənə yerində yatsam, sən salamatmı qalacaqsan? Həzrət (ə) buyurdu: "Bəli!" Dedi: "O zaman yatıram".²

Dinimizdən xaric olan, Əliyə (ə) müsəlman və şiə gözü ilə baxmayan xristian yazar deyir ki, Əlinin (ə) bu işi yalnız cəmiyyətin məsləhəti üçün öz əli ilə zəhər içən Sokratın davranışı ilə müqayisə oluna bilər. Yəni qəti bir fədakarlıq. İxlas o gecəyə hakim yeganə xüsusiyyət idi. Belə hallarda öz fikrində olanlar yaranmış vəziyyətlərdən istifadə edirlər. Amma, o həmin an Peyğəmbərin (s) canını xilas etmək haqqında düşünür.

YALNIZ ALLAHIN RAZILIĞI

Peyğəmbərin (s) döyüşlərində, Ühüddə, bir neçə nəfərdən başqa hamının getdiyi, Əlinin (ə) Peyğəmbəri (s) müdafiə etdiyi, Xəndək döyüşündə hamının Əmr ibn Əbdəvudla mübarizədən boyun qaçırdığı, Əlinin (ə) isə dəfələrlə könüllü olaraq onunla döyüşə hazır olduğunu bildirməsi, Xeybər hadisəsində, "Bəraət" ayələri hadisəsində, Peyğəmbərin (s) həyatından sonra, Səqifədə Peyğəmbər (s) üçün canişin seçilməsində, ikinci xəlifənin ölümündən sonra təşkil olunan şurada, bütün bunların hamısında Əli (ə)

¹ Əmir əl-Möminin (ə) buyurmuşdur: "Allah Məhəmmədi (s) peyğəmbərliyə seçəndən bəri rahatlıq və asayiş nədir bilmədim. Allaha bu nemətə görə minnətdaram. And olsun Allaha, kiçik yaşlarımdan qorxu və vəhşət başladı. Böyük yaşlarımadək cihad və mübarizə meydanında idim. Müşriklərlə döyüşürdüm. Münafıqlar mənə kin bəsləyirdi. Bu, Peyğəmbərin (s) vəfatınadək davam etdi. Həqiqətən, Peyğəmbərin (s) vəfatı o qədər ağır idi ki, sanki böyük qiyamət qopmuşdur" ("İrşad", Müfid, c .1, səh. 284).

² Hicrət xətirəsi Əlinin (ə) dilindən, Əlavə: 5.

yalnız və yalnız Allahın razılığını nəzərə aldı. Xalis Allaha görə İslam və müsəlmanların xeyrinə olanı seçdi. “Öz”ünü işə qatmadı. Xilafəti qəbul etdikdə də iyirmi beş il ərzində xilafətdən uzaq qaldıqda da, xəlifələrlə həmkarlığında da, İslam üçün işləməsində də, cihad, iş, mübarizə meydanında və İslam hakimiyyətinə xidmətdə də, camaata təlim verməkdə də, cəmiyyətin insanlarını saflaşdırmaqda da. Sonradan öz xilafəti dönəmində müxtəlif tərəflərlə mübarizədə də, (hansı ki, hər birinin öz şüarı, öz xüsusiyyəti var idi) bütün hallarda Əli ibn Əbu Talib (ə) Allahın bəyəndiyi, Peyğəmbərin (s) seçdiyi Əli ibn Əbu Talibdir (ə), Allahın xalis bəndəsidir (30).

BÜTÜN VÜCUDU İLƏ İSLAMA VƏQF İDİ

Yəni, bütün vücudu İslama vəqf idi. Peyğəmbərin (s) istədiyinə, Allahın razı olduğuna vəqf idi. Əli (ə) özü üçün heç bir şey etmədi. O on ildə - Peyğəmbərin (s) həyatda olduğu on ildə - Əli (ə) nə iş gördü, İslamın inkişafı üçün gördü. Fatimeyi-Zəhranın (ə), Əlinin (ə) və övladlarının ac qalmasını eşidmisiniz. Bunun da səbəbi odur. Əks təqdirdə bu gənc pul qazanmaq fikrində olsaydı, hamıdan yaxşı şəkildə pul qazanardı. Bu, həmin Əlidir (ə) ki, ixtiyar çağında quyu qazır və ondan dəvə boğazı qalında su çıxır. Hələ əl-üzünün torpağını yumamış, əyləşib quyunun vəqfnaməsini yazırdı. Həzrət (ə) bu işlərdən çox görmüşdür. Nə qədər xurmalıqlar abad etmişdir. Nə üçün Əli (ə) gənc yaşlarında ac qalmalıdır? Rəvayətlərdə var ki, həzrət Zəhra (ə) Peyğəmbərin (s) yanına gəldi. O qədər aclıq çəkmişdi ki, Peyğəmbər (s) onun çöhrəsində aclığın sarılığını müşahidə etdi. Peyğəmbərin (s) ürəyi yandı və qızı üçün dua etdi.¹

Əlinin (ə) bütün ciddi-cəhdi Allah yolunda, İslamın inkişafı üçün idi. O həzrət (ə) özü üçün bir iş görmürdü (31).

MÜCƏSSƏM TƏQVA

Həqiqətən, o, təqvalıların imamı, təqva və pərhişkarlıq mücəssəməsidir.² Mən bütün xalqa tövsiyə edirəm ki, o böyük insanın ardınca gedin, ona tabe olun. Hər şeydən öncə təqva bə günahdan çəkinmək, hətta düşüncədə, zehndən keçənlərdə belə o həzrəti örnək alın və təqvaya riayət edin (32).

CİDDİ ÖZÜNƏNƏZARƏT

Təqva nə deməkdir? Təqva insanın öz şəxsi əməllərində haqq yoldan çıxması üçün özünə ciddi nəzarətidir. Yəni tam olaraq özünə nəzarət edir. Pula əl vurmaqdan çəkinir. Başqalarının abırına əl uzatmaqdan çəkinir. Seçimlərdə diqqətli olur. Rədd

¹ "Məkarim əl-əxlaq", səh. 336; "əl-Xəraic vəl-cəraih", c. 1, səh. 52; "Bihar əl-ənvar", c. 43, səh. 27.

² Müxtəlif hədislərdə, çoxlu qaynaqlarda "İmam əl-müttəqin" (təqvalıların imamı) ləqəbi Peyğəmbər (s) tərəfindən Əmir əl-Mömininə verilmişdir. Belə ki, bu ibarə o həzrətin (ə) xüsusi vəsfələrindən biri hesab olunur. Aşağıdakı qaynaqlarda "İmam əl-müttəqin" ibarəsinə rast gəlirik: "Əl-Yəqin", səh. 139, 439; "əl-Mənaqib", c. 3, səh. 65; "Məani əl-əxbar" səh. 204; "Miə mənqəbə", səh. 88, "Kənz əl-fəvaid", c. 2, səh. 12, "Kəşf əl-yəqin", səh. 303; "Kəşf əl-ğümmə", c. 1, səh. 400; "əl-Ümdə", səh. 264; "Şərhi-Nəhc əl-bəlağə", İbn Əbu əl-Hədid", c. 9, səh. 169; "əl-Xisal", Şeyx Səduq, c. 1, səh. 116, "Əmali", Şeyx Tusi, səh. 199; "Əmali", Şeyx Səduq, səh. 65.

etmələrində diqqətli olur. Danışmağında diqqətli olur ki, haqq əleyhinə bir söz deməsin. Bu qəti özünənəzarətdir. Siz “Nəhc əl-bəlağə”yə baxın. Doludur belə məsələlərlə. İndi bəzilərinin arasında ənənəyə çevrilib. İstədikləri yanlışı edir və Əli (ə) belə edirdi deyirlər. Hansı əsasa görə? Haradandır bu? Əmir əl-Möminin (ə) “Nəhc əl-bəlağə”dədir. Əmir əl-Möminin (ə) o həzrətin özündən və məsum övladlarından nəql olunan çoxlu rəvayətlərdədir. Siz, “Nəhc əl-bəlağə”yə əvvəldən axıradək baxın. “Nəhc əl-bəlağə” başdan-başa təqvaya rəğbətdir. Təqvaya, pəhrizkarlığa dəvətdir.¹ Nə qədər ki, insan pəhrizkar olmayıb Allahın dinini bərpa edə bilməz. Aludəçilik çox pis dərdədir. İnsanın ürəyinin günaha aludə olması pis dərdədir. İnsanın ürəyinin günaha aludə olması insanı həqiqəti dərk etməyə qoymur. Onda qalmış ki, həqiqətin ardınca hərəkət etsin.² Təqva Əmir əl-Mömininin (ə) xalqın iradəsinə söykənən hakimiyyətinin ən qabarıq xüsusiyyətlərindəndir.³ Zorla xalqa hakim olmaq Əmir əl-Mömininin (ə) məntiqində yoxdur. Özünü haqlı hesab etməsinə baxmayaraq, kənara çəkildi. Camaat gəlib israr edib, bəlkə də ağlayıb, yalvarıb gəl hakimiyyətə yiyə çıx deməyincə yaxına gəlmədi. O zaman gəldi və hakimiyyəti ələ aldı. Özü də dedi ki, əgər camaat gəlməsəydi, əgər bu ciddi tələblər olmasaydı, mənim bu işə rəğbətım yox idi. İqtidarı ələ keçirmək, güc tətbiq etmək Əmir əl-Möminin (ə) üçün cazibədar deyildi. Güc ardınca qaçmaq o adamlar üçün cazibəlidir ki, öz nəfsani istəklərini, ehtiraslarını doyurmaq istəyirlər. Əmir əl-Möminin (ə) üçün isə belə deyildi. O, şəri vəzifəsinin ardınca gedirdi. Haqqı bərpa etməyi düşünürdü. Camaat gücü ona tapşırırdı, o da ələ aldı və sonra da əzmlə saxladı. Onun İslami hakimiyyətinə, islami iqtidarına qarşı çıxanlar olduqda da heç bir güzəşt etmədi. Peyğəmbər (s) səhabəsədirlər, eybi yoxdur. İslam yolunda cihad etmişlər, eybi yoxdur. Haqq hakimiyyətə qarşı çıxmışlarsa, qarşılarında iqtidarla dayanmaq lazımdır. Əmir əl-Möminin (ə) üç döyüşü bu qəbildən idi. Bunlar düzgün bir hakimiyyətin göstəriciləridir (33).

İMAMIN SƏDAQƏT VƏ SƏMİMİYYƏTİ

Əmir əl-Möminin (ə) həm təqva və əmanətdarlıq simvolu, həm də sədaqət və səmimiyyət göstəricisidir. O həzrət (ə) bir siyasətçi olmasına, İslam dünyasının başında durmasına, bugünkü əlaqə vasitələrinin olmadığı o dövrdə on milyonlarla böyük bir cəmiyyətin idarə olunması onun çiyində olmasına, cəmiyyəti və İslam ümmətini idarə etməsinə baxmayaraq, siyasətçiliyi onu sədaqət və səmimiyyət yolundan çıxara bilmədi.⁴

¹ Nümunə üçün bax: “Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 86, 111, 114, 157, 183, 190, 191, 193, 221, 230.

² Əmir əl-Mömininin (ə) kəlamlarından birində deyilir: “Nəfsani meyllər könül korluğu ilə yanaşı və bərabərdir”. Əgər siz ehtiraslarınızı özünüə hakim etsəniz, sizi azgınlığa və bədbəxtliyə sürükləyəcək (“Qürər əl-hikəm”, c. 1, səh. 22, say: 632; c. 1., səh. 293, say: 32).

³ Əmir əl-Mömininin (ə) ən məşhur cümlələrindən biri budur: “Əgər təqvaya riayət etmək olmasaydı, mən arəblərin ən zirəng şəxsi olardım” (“əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 8, səh. 24; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 1, səh. 28; “əs-Sirat əl-müstəqim”, c. 1, səh. 164; “Bihar əl-ənvər”, c. 74, səh. 290, “Qürər əl-Hikəm, səh. 120).

⁴ Əmir əl-Mömininin (ə) sədaqəti ilə bağlı İmam Sadiqin (ə) bu sözüne diqqət edin: “Əbu Kəhməs deyir: “İmam Sadiqin (ə) yanına gedib dedim: Abdullah ibn Əbu Yəfur sizə salam söylədi. İmam (ə) buyurdu: “ Sənə və ona salam olsun! Abdullahın yanına getdikdə mənim salamımı ona yetir və ona de: “Cəfər ibn Məhəmməd sənə ismarış yolladı. Bax gör, Əli (ə) Peyğəmbər (s) yanında o yüksək məqama necə çatdı. Sən də elə ol. Həqiqətən Əli (ə)

Əli (ə) sədaqətli və səmimi idi. Dediynə inanırdı. Onun üçün əməl bələdçisi idi.¹ Məhz buna görə də Əmir əl-Mömininin (ə) sözləri tarix boyu fikir adamları, mütəfəkkirlər üçün nur saçaraq parlamışdır (34).

ALLAHIN BƏNDƏSİ, XALQIN XİDMƏTÇİSİ

Əmir əl-Mömininin (ə) vücudu bir başçı, bir komandan, bir məsul şəxs olaraq paklıq, şəffaflıq və sədaqət simvolu idi. O, öz rahatlığına yol vermədi. O, əlinin altında işləyənlərə qarşı qürurlanmadı, onları təhqir edəcək bir iş görmədi. Özünü hər yerdə Allahın bəndəsi, xalqın xidmətçisi hesab etdi. İxlasla, dünyaya göz dikmədən işlədi (35).²

ALLAH ÜÇÜN QÜRURLANMAQ

Əmir əl-Möminin (ə) yalnız bir dəfə qəhrəman bir insan olaraq özünü göstərmiş, şücaəti ilə gözləri qamaşdırmışdır. Bu, Əmr ibn Əbdəvudla döyüşə gedərkən olmuşdur. Başını dik tutmuşdu. Qılıncını əlində tutmuş və gedirdi. Peyğəmbər (s) baxıb dedi: “Bu elə bir gedişdir ki, Allah bundan başqa hallarda belə yol getməyi sevmir.”³ w Görürsünüzmü, bir yerdə özünü gözə soxur, o da düzgün - necə deyərlər, - hədəfə vurur. Özünü gözə soxmalı, göstərməli məqamda göstərir. Bunlar kiçikdirmi? Bunlar azdırmı? Bunlar örnəkdir. Yəni, düşmənlə qarşısında özünü qürrələnmək, şəxsiyyətinin əsasını, mənliliyinin bünövrəsini təkəbbür, təşəxxüs təşkil edən düşmənlə qarşısında özünü gözə soxmaq. Əmr ibn Əbdəvud belə idi. O, ömrü boyunca nə qədər qılınc çalıbsa, tərəf müqabilini yerə salıb. O, bu qədər qürurlu idi. Bir ay uzun çəkən Əhzab döyüşündə heç kim xəndəyi keçə bilmədi. Peyğəmbər (s) keşikçiləri bu neçə kilometrlik xəndək boyunca düzmüşdü ki, kimsə keçə bilməsin. Əks təqdirdə bir xəndək idi. Onu aşmaq mümkün olacaqdı. Bu, mahal deyildi. Amma necə oldu ki, keçə bilmədilər? Peyğəmbərin (s) oxatanları o qaranlıq, zülmət gecələrdə, soyuq havada – o il Mədinənin havası olduqca soyuq idi. Gecələr soyuqdan gözlərinə yuxu getmirdi. Qıtlıq, aclıq və başqa məsələlər də var idi – davamlı olaraq ox yağdırırdılar. Buna görə də düşmənlə tərəf bu bir ay boyunca xəndəyi aşı bilmədi. Yalnız bir nəfər keçə bildi, o da bu idi. Əmr ibn Əbdəvur iki-üç nəfərin müşayiəti ilə özünü bu tərəfə çatdırdı. Onun qüruru, təkəbbürü, iftixar etməsi şəxsiyyətinin ən mühüm nöqtəsi idi. O tərəfdəkilər də dedilər ki, artıq Mədinənin işi bitdi.

Peyğəmbər (s) yanında iki xüsusiyyətlə yüksək məqama çatdı: “Sözdə doğruluq və əmanətdarlıq” (“əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 1, səh. 2).

¹ Əmir əl-Möminin (ə) buyurur: (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, səh. 480, qısa kəlam: 73).

² Zirar ibn Zəmrənin sözlərindəndir. O, bu sözləri Müaviyəyə cavab olaraq, Əmir əl-Möminini (ə) vəsf edərək söyləmişdir: “Allaha and olsun ki, olduqca güclü, dərin düşüncəyə malik idi. Onun bütün hərəkətlərindən, sakit duruşundan hikmət sıçrayırdı. Yaxşı əxlaqlı, xoş davranışlı idi. Yeməyi sət, geyimi qısa idi. Gözlərindən yaş axar və daim düşünərdi. Əlinin içini üzünə tutar və daim üzünə müraciət edərdi. Bizim aramızda bizlərdən biri kimi idi. Ondan bir şey soruşduqda bizə cavab verərdi. Biz süsduqda o, danışmağa başlayardı. Biz ona bu qədər yaxın, bu qədər dost olmağımıza, bizi bu qədər öz yaxınına buraxmasına baxmayaraq, ondan hamıdan çox çəkinirdik. Onun böyük olduğu üçün əsla sözbə başlamırdıq” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 18, səh. 225).

“Əli (ə) bizim aramızda bizdən biri kimi idi. Çox təvazökar, mülayim, üzüyola idi. Biz ondan elə çəkinirdik ki, elə bil başının üzərində xəncər olan əlibağlı əsirik” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 1, səh. 25)

³ Şəvəhid ət-tənzil”, c. 2, səh. 11; “Bihar əl-ənvar”, c. 20, səh. 215.

Əhزاب döyüşü mühüm döyüş idi. Mənim fikrimcə, əvvəldən sonadək Peyğəmbərin (s) ən mühüm döyüşü əhزاب idi. Çox qəribə döyüşdür. Peyğəmbərin (s) qarşısına heç zaman bu qədər adam çıxarmamışdılar. Onlar məsələni bir dəfəlik həll etməyə gəlmişdilər. İş bitirib qayıtmaq istəyirdilər. Bütün qüvvələrini toplamışdılar. Belə bir döyüş üçün Qüreyş, bütün Qətfan və digər bütün qəbilələr bütün döyüş sursatlarını toplayıb gəlmişdilər. Yırtıcı qurd tək gözləyirdilər. Hamısı təkəbbürlü, qürurlu idi. Heç biri xəndəyi aşma bilməmiş və orada təhqir olmuşdular. Əsəbidirlər, zincir gəmirirlər. Əmr xəndəyi keçə bildi. İndi bunun qarşısında ilahi bir iş görülməlidir. Qürur bunun qarşısındadır. Bu qürur faydasız qürur deyildi. Həzrət (ə) göstərdi ki, mənasız qürur deyil. Onu yerə vurdu. Sınəsi üzərində oturdu. Başını kəsdi və işi bitirdi. Onlar da qaçıb dağılıdılar (36).¹

ONUNCU FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) SƏBİR VƏ BƏSİRƏTİ

SƏBİR VƏ BƏSİRƏT

¹ Xəndək döyüşü haqqında ətraflı məlumat üçün bax: “Əlavə” 10.

Əmir əl-Möminin (ə) öz həyatının müxtəlif çağlarında, istər yeniyetmə yaşlarında, istər Peyğəmbərin (s) bəsətinin əvvəllərində, istər ilk gənclik çağlarında, yəni Mədinəyə hicrət baş verdiyi zaman - o zaman İmam Əli (ə) iyirmi neçə yaşlı bir gənc idi - istər Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra, yəni o məşəqqətli anlarda, o çətin imtahanların, sınaqların baş verdiyi zaman, istər ömrünün sonunda, yəni həzrətin (ə) ömrünün xilafəti və hakimiyyəti qəbul etdiyi, məsuliyyət daşdığı son beş ilində, demək olar ki, bütün bu əlli ildə bariz özəlliklərlə yaşamışdır. Hamı, xüsusilə gənclər bu məqamdan dərslər ala bilərlər. Tarixin böyük şəxsiyyətləri gənc yaşlarından, hətta yeniyetmə yaşlarından bir çox xüsusiyyətlərə malik olmuşlar və ya özlərində formalaşdırmışlar. Görkəmli və böyük insanların üstünlüyü adətən uzunmüddətli çalışmalara dayanır və bunu biz Əmir əl-Mömininin (ə) həyatında görürük. Mən bu eniş və yoxuş dolu həyata ümumi nəzər saldıqda bu məsələni görürəm və sizə söyləyirəm: Əmir əl-Mömininin (ə) yeniyetmə yaşlarından şəhadətinədək iki xüsusiyyətə bəsirət və səbirə – ayıqlıq və dayanıqlılığa – malik olmuşdur. O, bir an belə qəflətə, yanlış düşüncəyə, firki azgınlığa, reallıqları yanlış dəyərləndirməyə düşməmişdir.¹ Həra mağarasından, nur dağından İslam bayrağı Peyğəmbərin (s) əli ilə dalğalandığı, “La ilahə illəllah” sözü o həzrətin (ə) dilindən çıxdığı, və nübüvvət, peyğəmbərlik hərəkəti başladığı gündən Əli ibn Əbu Talib (ə) bu parlaq həqiqəti aydın dərk etdi. Bu idrakı üzərində də dayandı, onun problemləri ilə barışdı. Əgər çalışmaq lazım idisə, çalışdı. Əgər mübarizə lazım idisə, mübarizə apardı. Əgər canını vermək lazım idisə, öz canını ixlas tabağına qoydu və meydana apardı. Əgər siyasi iş, hakimiyyəti idarə etmək tələb olunurdusa, onu etdi. Onun bəsirət və ayıqlığı bir an belə ondan ayrılmadı. İkincisi isə səbir etdi və dayanıqlı oldu. Bu möhkəm və doğru yolda mətanət nümayiş etdirdi. Bu dayanıqlılıq, yorulmazlıq, nəfsin istəklərinə, ehtiraslarına məğlub olmamaq – hansı ki, insanı tənbelliyə, işi tərk etməyə sövq edir – mühüm məsələdir. Bəli, İmam Əli (ə) məsumluğu təqlid ediləsi deyil. Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyəti heç kimin şəxsiyyəti ilə müqayisə olunması deyil. Bizim öz mühitimizdə, öz tariximizdə gördüyümüz böyük insanların hansını Əmir əl-Mömininlə müqayisə etmək istəsək, bu, zərrənin günəşlə müqayisəsi olacaq. – Onun şəxsiyyəti ilə müqayisə olunması deyillər. – Amma Əmir əl-Mömininin (ə) bu iki xüsusiyyəti təqlid olunması, örnək alınmasıdır. Kimsə deyə bilməz ki, Əmir əl-Mömininin (ə) səbri və bəsirəti – ayıqlığı və dayanıqlılığı – var idi. Çünki O, Əmir əl-Möminin (ə) idi. Hamı bu xüsusiyyətdə özünü Əmir əl-Mömininə (ə) yaxınlaşdırmağa çalışmalıdır. İstedadları, ciddi cəhdləri yetdiyi qədərincə buna çalışmalıdırlar (37).

ƏMİNLİK VƏ QƏTİYYƏT

“(Çətinliklərə) səbr etdikləri və ayələrimizə ürəkdən inandıqları üçün Biz onlardan (İsrail oğullarından) əmrimizlə (insanlara) haqq yolu göstərən rəhbərlər təyin etmişdir”²

¹ İmam Əli (ə) buyurdu: “Haqq (*müqəddəs İslam dininin kök və saxələri mənə*) göstəriləndən (*onları biləndən*) bəri onun barəsində şəkk və tərəddüdə düşməmişəm” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 4, səh. 51; qısa kəlamlar: 184, səh. 502).

² “Səcdə”, 24.

İmamların (ə), ümmətin Allah yolu hidayətçilərinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri ayıqlıq, əminlik, sonra isə bu yolda səbir və qətiyyətdir. Əgər Əmir əl-Mömininin (ə) siyasi həyatını nəzərdən keçirsək həmin ayıqlığa, əminliyə, həmçinin səbirə, qətiyyətə çatacağıq.

Əmir əl-Mömininin (ə) Peyğəmbərin (s) iyirmi üç illik peyğəmbərliyi dönəmi böyük hadisələrlə dolu olmuşdur. Bu dövrdə ağır və çətin məsuliyyətlər, təhlükələr – istər Məkkədə, istər Mədinədə – çox idi. Əmir əl-Mömininin (ə) bu çətin, enişli-yoxuşlu yolu, daşlı-cıncıllı yolu yalnız əminlik (yəqin) və qətiyyət nümayiş etdirərək qət etdi”. Əmir əl-Möminindən (ə) bu müddəanın ən yaxşı şahidi olan bir cümlə nəql olunmuşdur:

“Biz Allahın peyğəmbəri (səlləllahu əleyhi və alih) ilə olduğumuz vaxt (İslam dininə kömək üçün) öz atalarımızı, övladlarımızı, qardaş və əmilərimizi (döyüşlərdə) öldürürdük. Belə rəftar iman və etiqadımızı çoxaldırdı, itaət yolunu tuturduq və doğru yolda dönməzliyimiz çoxalardı. Ağrıların yangısına dözüməmiz və düşmənlə cihad yolunda söylərimiz daha da artırdı. (Peyğəmbər dövrünün müharibələrində döyüş üslubu belə idi ki,) bizlərdən biri düşmənlərdən biri ilə bir-birinə hücum edirdi və onlardan biri başqasına ölüm camı ilə doydurana qədər iki erkək heyvan bir-birinin canına düşən kimi bir-birinin üstünə düşürdülər (bir-birini öldürmək qəsdində olurdular). Bəzən biz düşmənlə zəfər çalır, bəzən də düşmən bizə qalib gəlirdi. Allah bizim doğruluğumuzu gördüyündən (İslam yolunda hər şeydən keçməyi göstərdik) dəvənin istirahət vaxtı sinə və boynunu yerə qoyduğu tək, İslam möhkəmlənənə (din nizamlanana), öz yerlərində yayılana qədər düşmənlərimizi xar, qələbəni isə bizə nəsim etdi”¹

İnsanın öz qohumları ilə Allah yolunda qarşı-qarşıya gəlməsi, nəinki bizi sarsıdırdı, bu yolu davam etdirməkdə şəkk-şübhəyə salmırdı, əksinə, bizim imanımız, bizim təsdiqimiz, bizim Allah yoluna təslimçiliyimiz artırdı.

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) sözügedən iyirmi üç ildəki həyatının xülasəsidir. Elə bir ay olmadı ki, Əlinin (ə) ailəsi, övladları onu döyüş geyimində görməsinlər. Onu təhlükə ilə qarşı-qarşıya görməsinlər. Əmir əl-Mömininin (ə) bütün bu təhlükələrlə, problemlərlə mübarizə etdi və İslam ağacı tumurcuq bağladı, bir ağacın gövdəsi bərkidi və toxunulmazlıq qazandı.

Peyğəmbərdən (s) sonra Əmir əl-Mömininin (ə) keçirdiyi iyirmi beş illik zamanda da həzrət (ə) həmin ayıqlıq, əminlik, “səbir və qətiyyət” simvolu idi. Hər bir vəziyyətdə vəzifəsi olduğunu düşündü, əmin olduğu addımı atdı. Artıq heç bir amil onu o yoldan döndərə bilmədi.

Bu iyirmi beş illik zaman kəsiyinin əvvəlində bəziləri Əmir əl-Mömininin (ə) yanına gəlib onu döyüşə, qiyama sövq etdilər. Amma Əmir əl-Mömininin (ə) öz vəzifəsini yaxşı müəyyən etmişdi. Həzrət (ə) buyurdu: “Ey camaat! Nicat və qurtuluş gəmiləri ilə fitnə dalğalarını yarıb keçin. Muxalifət yolundan dönərək bayıra addım atın və öyünmək, lovğalıq tacını başınızdan yerə qoyun (fitnə-fəsad dalğasından amanda qalmaq üçün Əbu Bəkrin Bəni-Teym və Ömərən Bəni-Ədi tayfaları ilə yola gedin. Çünki) qol-qanadları (dostları və tərəfdarları) ilə qiyam edən nicat tapar, təslim olaraq (dost və tərəfdarları olmadığına görə) bir küncə qısılan rahatlıq tapar. (İndi bizim köməyimiz yoxdur, öz

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 56, səh. 31.

haqqımızı tələb etsək) bu, iylənmiş (təmiz olmayan) su, yeyənin boğazında qalan tikə kimidir. (Belə bir vaxtda öz haqqımdan keçərək səbr etməyim daha yaxşıdır. Çünki meyvəni yetişməmiş dərən yararsız torpaqda əkin əkən kəs kimidir. (Tənha və tərəfdarlarımla olmadığım belə bir vaxtda xəlifəliyi tələb etməyim kal meyvə dərmək və yararsız torpaqda əkin əkmək kimi ziyandan başqa heç bir xeyri yoxdur.)”¹

Bu özünəpərəstişləri bir kənara qoyun. Bu iqtidar həvəsindən vaz keçin. Bu Əlinin (ə) düşəcəyi bir tələ deyil. Əli (ə) İslam dünyası ilə necə davranmaq lazım olduğunu bilir. İslamın ondan nə istədiyini bilir və onu tam gücü ilə, qətiyyəti ilə həyata keçirir. Buna görə də onlara rədd cavabı verir. O, öncə bəyan etmədi. Sonra İslamın məsləhəti bunu tələb etdiyini gördükdə beyət etdi və buyurdu: “Beləliklə, (həmin vəziyyətdə) əl saxladım (onları öz ixtiyarlarına buraxdım). Nəticədə camaatın bir dəstəsinin dindən dönərək mürtəd olduqlarını və İslamdan qayıdaraq Məhəmmədin (s) dinini məhv etmək istədiklərini gördüm. Qorxdum ki, İslam və müsəlmanların köməyinə başlamasam, onda nöqsan və dağıntı (yaranmasını) görərəm və onun müsibət və kədəri mənim üçün, nəticəsi (susuz adamın su sandığı) ilğım kimi (yaxınlaşanda) yoxa çıxan və ya bulud kimi səpələnən bir neçə günlük müvəqqəti mal olan sizə hakimlik və vilayəti əldən çıxarmaqdan daha ağır olar. Buna görə də həmin hadisə və dağıdıcı hərəkatların arasında ayağa qalxdım”²

Əmir əl-Möminin (ə) hiss etdi ki, riyakarlar, münafıqlar sui-istifadə etmək, onu xəlifələrlə üz-üzə qoymaq və İslam bayrağını süquta uğratmaq istəyirlər. Buna görə də iyirmi beş il xəlifələrin yanında dayandı. Bu dövrün onun üçün çətin olmasına baxmayaraq, agah, mübariz, mətanətli bir müsəlman kimi keçirdi.³

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 5, səh. 52.

² Bu kəlamlar həzrətin (ə) Maliki Əştəri Misirə vali təyin etdikdə Misir əhalisinə yazdığı məktubdandır. Həzrət (ə) burada Peyğəmbərin (s) vəfatından sonrakı vəziyyəti onlar üçün izah edir. Məktubun tərcüməsi belədir: “Allaha həmd və həzrət Peyğəmbərə salamdan sonra: Nöqsan sifətlərdən pak və uzaq olan Allah Məhəmmədi (s) bəşəriyyəti (ilahi əzabdan) qorxudan və (insanların nicatı üçün Allah tərəfindən göndərilmiş) peyğəmbərlərə şahid kimi göndərmişdir. O Həzrət (s) vəfat etdikdən sonra müsəlmanlar xilafət barəsində çəkişmə və qalmaqla düşdülər. Allaha and olsun ki, qəlbimə gəlmir və fikrimdən belə keçmirdi ki, ərəblər o həzrətdən (s) sonra xilafəti onun Əhli-Beytindən başqa birinə həvalə edəcək və (bütün tapşırıqlara və məni Qədir-Xumda və digər yerlərdə aşkar şəkildə xilafətə təyin etməsinə baxmayaraq,) o həzrətdən sonra onu məndən əsirgəyəcəklər. Məni (yəni, hər bir ağıllı və agah şəxsi) camaatın beyət etmək üçün filankəsə (Əbu Bəkrə) tərəf tələsmələrindən başqa bir şey narahat etmədi (və ya təəccübləndirmədi). Beləliklə, (həmin vəziyyətdə) əl saxladım (onları öz ixtiyarlarına buraxdım). Nəticədə camaatın bir dəstəsinin dindən dönərək mürtəd olduqlarını və İslamdan qayıdaraq Məhəmmədin (s) dinini məhv etmək istədiklərini gördüm. Qorxdum ki, İslam və müsəlmanların köməyinə başlamasam, onda nöqsan və dağıntı (yaranmasını) görərəm və onun müsibət və kədəri mənim üçün, nəticəsi (susuz adamın su sandığı) ilğım kimi (yaxınlaşanda) yoxa çıxan və ya bulud kimi səpələnən bir neçə günlük müvəqqəti mal olan sizə hakimlik və vilayəti əldən çıxarmaqdan daha ağır olar. Buna görə də həmin hadisə və dağıdıcı hərəkatların arasında ayağa qalxdım (İslam və müsəlmanlara kömək edərək onları məəttəlçilik və çaşqınlıqdan qurtardım). Nəticədə ayrılik və tərribatların qarşısı alındı və onlar məhv oldular, din (mürtəd və dağıdıcıların fitnələrindən) sakitlik taparaq (nigarançılıqdan) qurtulub öz yerində qərar tutdu” (“Nəhc əl-bəlağə” Sübhü Saleh, məktub: 62, səh. 452).

³ “Nəqşi-nigar” kitabının (səh. 32-34) dördüncü fəslində İmam Əlinin (ə) sözügedən iyirmi beş illik dövrdəki mövqeyi və xəlifələrə münasibəti haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Xalq ona doğru gəldikdə məsuliyyət hiss etdi. Meydana girmək gərəkdliyini gördü. Xalqın beyətini qəbul etdi. Rəhbərliyi öhdəsinə götürdü.¹ Dörd il doqquz aylıq qısa hakimiyyəti dönəmində həmin əminliklə, həmin səbir və müqavimətlə hərəkət etdi.

Siffeyn döyüşündə buyurdu: “Bu bayrağı bəsirət və səbirli başqa heç kim qaldıra bilməz”.²

Əmir əl-Möminin (ə) özü həmin iki vasitə ilə, əminlik və səbir ilə öz hərəkətini davam etdirdi. Həmin iki qanadla bəndəlik səmasının yüksəliklərində uçdu.

Əliyə (ə) təzyiqlə göstərən dalğaların heç biri onu öz yolundan yayındıra bilmədi. Bir tərəfdən iqtidar həvəsində olanlar ona təzyiqlə göstərirdilər. Bir tərəfdən nadan və dar düşüncəli, ifratçı müsəlman təbəqə ona təzyiqlə göstərirdi. Bu günün geniş yayılmış ifadələri ilə desək, sağ və sol cinahlar həzrətə (ə) təzyiqlə göstərirdilər. Amma Əmir əl-Möminin (ə) bunların heç birinin qarşısında təslim olmadı.

Yeni müsəlman olmuş xəvaric bərəkətli ömrünü Allah hakimiyyəti yolunda keçirmiş Əmir əl-Mömininə (ə) “La hökmə illa lillah” dərəsi (Allahın hökmündən başqa hökm yoxdur) vermək istəyəndə bu şüar qarşısında da təslim olmadı.³

Əksinə, mübarizə apardı, müqavimət göstərdi. İqtidarla, qətiyyətlə, şücaətlə, şayiələrdən təsirlənmədən müsəlmanların xeyrinə olan, İslamın davamına səbəb olan yolda addımladı və sonunda ən böyük ilahi mükafata, yəni şəhadətə nail oldu. Beləcə bu ağır yükü iftixarla yerə qoydu. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) başdan-ayağa səbir, qətiyyət, ayıqlıq və bəsirət olan həyatının xülasəsi idi (38).

ƏMİNLİK VƏ QEYBİ MÜŞAHİDƏ

Əmir əl-Möminin (ə) buyurmuşdur: “Əgər qeyb pərdəsi qaldırılsa, mənim əminliyim artmayacaq”.⁴ Yəni, əgər qeyb pərdəsi götürülsə, mən qeybi - Allahın müqəddəs zatını, mələkləri, behiştə, cəhənnəmi, dinlərin bu aləmin qeyb və mələkut aləmi ilə bağlı bəyan

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) “Şişiyyə” xütbəsindəndir: “Ağah olun! Toxumu ortadan yaran və insanı xəlq edən Allaha and olsun, bu qədər camaat (*mənə beyət etmək üçün*) toplaşmasaydı, höccətin tamam olmasına kömək etməsəydilər, Allah-təalanın zalımın (*zülüm vasitəsilə*) doyması və məzlumun (*onun zülmündən*) ac qalmasına razılaşmamaları üçün üləmalardan aldığı əhd olmasaydı xəlifəlik dövəsinin yüyənini hər an onun hörgücünün üstünə atardım¹ xəlifəliyin sonuna əvvəlcə verdiyim kasada su verərdim. (*Əvvəllər də bu işi etmədiyim kimi indi də kənara çəkilər, xəlifəliyi tərki edib camaatı azğınlıq içində buraxardım, çünki*) bilirsiniz ki, sizin bu dünyanız mənim üçün dişi keçinin asırığı qədər dəyərsizdir” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 173, səh. 248).

² “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 173, səh. 148.

³ Əmir əl-Möminin (ə) xəvaricin car çəkdiyi “La hökmə illa lillah” şüarını izah edərək buyurmuşdur: “Batıl məqsəd üçün işlədilən haqq bir sözdür. Bəli, Allahdan başqa qeyrisinin hökmü yoxdur.³ Ancaq xəvaric deyir: (*Xalqın arasında*) əmirlik və rəislik Allaha məxsusdur. Xalq arasında istər xeyirxah, istərsə də pis əməl sahibi əmirin lazım olması labüddür. Onun rəhbərliyi və hakimliyi altında mömin ibadətə məşğul olur, kafir isə öz bəhrəsini götürür (*əmirin olması sayəsində hamı hərc-mərclik, iztirab və narahatlıqdan azaddır*). Allah onun zamanında hər kəsi müəyyən olunmuş əəlinə yetirir (*əmir olmasa camaat bir-birinin canına daraşar*) və onun vasitəsilə (*ehtiyac olan vaxt istifadə edilməsi üçün*) vergilər yığılır. Düşmənlə müharibə edilir, yollarda (*oğru və soyğunçuların əlindən*) əmin-amanlıq olur. Xeyir əməl sahibinin pozğunlardan (*şərindən*) asudə olması və rifahda yaşaması üçün zəif və gücsüzün haqqı güclü və zülmkardan alınır” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 40, səh. 82).

⁴ “Qürə əl-hikəm”, səh. 119; “İrşad əl-qulub”, c. 1, səh. 124; “əl-Fəzail”, səh. 137; “Kəşf əl-ğummə”, c. 1, səh. 170; “ət-Təraif”, c. 2, səh. 512; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid”, c. 7, səh. 253; “əs-Sirat əl-müstəqim”, c. 1, səh. 230; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 38; “Bihar əl-ənvar”, c. 66, səh. 209.

etdiklərini - bu zahiri gözümlə görsem, mənim əminliyim olduğu kimi qalacaq, artmayacaq.¹ Yəni bu, əminlik və iman gözü ilə hər şeyi görənin yəqini kimidir (39).

ON BİRİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) İBADƏTİ

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) İBADƏTİNƏ KİM TAB GƏTİRƏ BİLƏR?!

¹ Əmir əl-Möminin (ə) digər bir kəlamında buyurur: “Mənim Rəbbim tərəfindən (*öz doğru dürüslüyümə*) sübutum və dəlilim var, öz Peyğəmbərimin göstərişi ilə doğru yolla gedirəm (*O Həzrət tərəfindən xəlifəliyə təyin olunmuşam*), aydın və aşkar bir üsulla (*müqəddəs İslam dininin buyurduğu kimi*) rəftar edirəm (*və öz gözaçıqlığımla səhv yollar arasından*), haqq yolu tapmışam və onunla gedirəm” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 97, səh. 42). Başqa bir kəlamında buyurur: “Mənim öz Rəbbimə yəqinliyim var, öz dinimdə heç bir şəkk və şübhəm yoxdur” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 22, səh. 63. Həmçinin buyurur: “Ağah olun ki, şeytan öz dəstəsini və qoşununu (*insanları günaha salmaq üçün*) toplayaraq (*dində fitnə-fəsad yaratmaq üçün*) öz ordusunun süvarilərini və piyadalarını yığsa da, (*dünya və din işlərində*) bəsirətim məndən ayrılmaz. (*Heç vaxt qəflət və unutkanlığa düçar olmaram ki, şeytanın və onun kimilərin dəstəsinə daxil olum.*) Nə haqqı əynimə (*cəhalət və nadanlıq libasında*) geymişəm, nə də o mənim üstümə (*batil libasında*) geyindirilib” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 10, səh. 54).

İmam Sadiq (ə) buyurur: “Bütün Əhli-beyt (ə) arasında - Əhli-beyt (ə) və Peyğəmbərin (s) övladları arasında - bu davranışlar, zöhd və ibadət baxımından heç kim Əli ibn Hüseyin (ə) qədər Əmir əl-Mömininə (ə) bənzəmir”. İmam Səccad (ə) hamıdan daha bənzər idi. İmam Sadiq (ə) İmam Səccadın (ə) ibadəti haqqında çox sözlər söyləmişdir. Həmin kəlamlarından birində buyurur: “Atam həzrət Əbu Cəfər Baqir (ə) bir gün atasının yanına gedir və o həzrətin otağına daxil olur. Baxıb görür ki, atası ibadət edərək heç kimin çatmadığı bir hala çatıb”. İzah edir: “Yuxusuzluqdan rəngi qaçmışdı. Gözləri ağlamaqdan çökəyə düşmüşdü. Ayaqları şişmişdi. İmam Baqir (ə) atasının bu halını görüb ürəyi yandı”. O həzrət (ə) buyurur: “Atamın otağına girdikdə onu bu halda gördüm. Özümü saxlaya bilmədim. Hönkürüb ağlamağa başladım. İmam Səccad (ə) təfəkkür halında idi. Ona əməli bir dərs vermək istədi. Başını qaldırdı və buyurdu: “Kağızlarımın içinə bax. Əli ibn Əbu Talibin (ə) ibadəti şərh edilən vərəqi tap gətir”. Güman ki, İmam Əli ibn Əbu Talibin (ə) dönəmindən o həzrətin (ə) qəzavətləri, həyatı, hədisləri haqqında yazılar, kitablar var idi və imamların ixtiyarında idi. Başqa rəvayətlərdən də aydın olur ki, müxtəlif yerlərdə ondan istifadə edirmişlər. Burada da həzrət (ə) oğlu İmam Baqirə (ə) buyurdu: “Əli ibn Əbu Talibin (ə) ibadəti ilə bağlı yazıları gətir”. İmam Baqir (ə) buyurur: “Gedib gətirdim və atama verdim”. Bu yazıya bir az baxdı - İmam Səccad (ə) da həm İmam Baqirə (ə) dərs verir, həm İmam Sadiqə (ə) dərs verir, həm də mənə və sənə dərs verir - Qınaqlı halda onu yerə qoydu və buyurdu: “Kim Əli ibn Əbu Talib (ə) kimi ibadət edə bilər?” İbadətinin çoxluğundan İmam Baqirin (ə) ürəyi yanan İmam Səccad (ə) - bizim, sizin kimi yox, bundan azı da bizim gözümüzdə böyükdür - bu sözləri deyir. Həzrət Baqir (ə) özü də imamdır. Olduqca yüksək məqamlara malikdir. Amma İmam Əli ibn Hüseyinin (ə) ibadətindən ürəyi sıxılır, ona ürəyi yanır, özünü saxlaya bilməyib hönkürərək ağlamağa başlayır. Bu zaman İmam Əli ibn Hüseyin (ə) bu qədər ibadətə baxmayaraq, buyurur: “Kim Əli ibn Əbu Talib (ə) kimi ibadət edə bilər? Yəni, özü və İmam Əli (ə) arasında böyük fasilə olduğunu göstərir (40)¹.

MƏDİNƏ XURMALIQLARINDA YALVARIŞ

Əbu Dərda nəql edir: “Peyğəmbər (s) dönəmində gecə yarısı Mədinənin xurma bağlarından birində minacat, yalvarış və ahü-zar səsi gəldiyini eşitdim. Yaxın getdim. Gördüm Əli ibn Əbu Talibdir (ə). Dua və minacatla məşğuldur. Möhkəm ağlayır. Sonra da çox ağlamaqdan, minacat etməkdən özündən getdi və orada düşüb qaldı. Vahimələndim, onun dünyadan getdiyini düşündüm. Fatimeyi-Zəhraya (ə) xəbər verdim. Amma Fatimə (ə) mənim qədər təlaşlanmadı. Çünki Əlinin (ə) bu halına dəfələrlə rast gəlmişdi (41).²

ƏN ÇOX İBADƏT GƏNC YAŞLARINDA

¹ “İrşad”, Müfid, c. 2, səh. 141; “Bihar əl-ənvar”, c. 41, səh. 110.

² Hədisin tam mətni üçün bax: Əlavə:11.

Əmir əl-Mömininin (ə) duası, yalvarışı, tövbəsi gənc çağlarından var idi.¹ O zamanlar da Əmir əl-Mömininin (ə) bu işlərlə məşğul idi. Peyğəmbər (s) dönəmində də inqilabçı bir gənc olaraq daim meydanda və hər işdə qabaqcıl idi. O, həmişə məşğul idi. Boş vaxtı yox idi. Amma həmin dövəmdə də əyləşib Peyğəmbərin (s) səhabələrinin içində kimin ibadəti daha çoxdur? – soruşulduqda Əbu Dərda dedi: “Əlinin (ə) ibadəti hamıdan çoxdu”. Necə və hansı dəlilə görə? – Əbu Dərda nümunə və misal göstərdi və hamını qane etdi ki, Əlinin (ə) ibadəti hamıdan çoxdur.²

Gənc çağlarında iyirmi neçə yaşı var idi. Ondan sonrası da ki, xilafət dönəmində də belə idi.

Əmir əl-Mömininin (ə) ibadətləri haqqında müxtəlif əhvalatlar var. (Növf Bikalinin əhvalatı kimi).³

Böyüklərin topladığı bu “Səhifeyi-Ələviyyə” Əmir əl-Möminindən (ə) nəql olunmuş dualardır.⁴ Bunun bir nümunəsi sizin cümə axşamları oxuduğunuz Kümeyl duasıdır.⁵

Mən bir dəfə mərhum İmam Xomeynidən soruşdum: “Mövcud dualar arasında hamısından çox hansı duanı bəyəni və önəm verirsiniz?” O, bir az düşünüb dedi: “İki duanı daha çox bəyəni və önəm verirəm. Onlardan biri “Kümeyl” digəri isə “Şəbaniyyə”

¹ Bu ayə Məkkədə nazil olmuşdur. Əmir əl-Mömininin (ə) o zaman yeniyetmə və gənc yaşlarını geridə qoymuşdu. Bir çox təfsirçilərin etirafına görə ayənin şəni-nüzulu o həzrətdir (ə) “*Məgər axirətdən qorxan, Rəbbinə (Allahın mərhəmətinə) ümid bəsləyən, gah səcdəyə qapanıb, gah da ayaq üstə durub gecə saatlarını ibadət içində keçirən (müti bəndə kafirlə birdirmi)?! De: “Heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərmiz?! (Allahın ayələrindən, dəlillərindən) yalnız ağıl sahibləri ibrət alar!”* (“Zumər”, 9) (“Təfsir əl-bürhər”, c. 4, səh. 699; “Təfsiri-Qumi”, c. 2, səh. 246).

² Əbu Dərdanın sözlərinin mətni üçün bax: Əlavə: 11.

³ (İmam Əlinin (ə) səhabələrinin seçilmişlərindən olan) Nauf (ibn Fəzalə) Bikalidən nəql edilib ki: Bir gecə gördüm ki, Əmir-əlmöminin əleyhis-salam öz yatağından qalxıb çölə çıxdı və ulduzlara baxaraq belə buyurdu: Ey Nauf, yatmışan, yoxsa oyaqsan? Dedim: Oyağam, ey Əmir-əlmöminin!” Buyurdu: Ey Nauf, dünyada zahid olub axirətə ürək bağlayanların xoş halına! Onlar yeri xalça, onun torpağını yataq və suyunu dadlı şərbət ediblər (*məişət ləvazimatlarına etinasızdırlar*) və (*həmçinin*) Qurani köynək (*qəlbın zinət və bəzəyi*) və duanı üst paltar (*hadisələrin qarşısını alan*) ediblər. Beləliklə, (*dünyaya rəğbəti olmayan Həzrət İsa*) Məsih kimi dünyanı özlərindən ayırıblar.

Ey Nauf, Davud əleyhis-salam gecənin bu saatında (*səhərə yaxın Allah-təala ilə razı-niyaz üçün*) qalxaraq dedi: Bu elə bir saatdır ki, onda dəhyek toplayandan (*bac alan və yolkəsəndən*), xalqı zalımlara tanıtdıran və sirlərini onların yanında faş edəndən, gecə qarovulçusundan və darğanın həmkarlarından və saz, nağara və təbil çalandan başqa dua edən hər bir kəsin duası qəbul olar (“Nəhc əl-bəlağə”, qısa kəlamlar: 104, səh. 486).

⁴ “Səhifeyi-Ələviyyə” Abdullah ibn Saleh Səmahici tərəfindən toplanmış duaların toplusudur. Seyid Haşim Rəsuli Məhəllati onu fars dilinə tərcümə etmişdir. Bu kitabda Əmir əl-Möminindən (ə) yüz əllidən çox dua nəql olunmuşdur. Müəllif müqəddimədə ona görə duaların sənədinin səhii olduğunu bildirir. Lakin kitabın həcmiminin artmaması üçün sənədləri də onun mətninə əlavə etməyi məqsədə uyğun hesab etməmişdir.

⁵ Əmir əl-Mömininin (ə) Cəməl döyüşü bitdikdən sonra Bəsrəyə daxil oldu. Bir neçə gün orada qaldı. Şəban ayının yarısı idi. Səhabələri arasında o gecənin fəziləti haqqında söz açdı və bu arada həzrət Xızırın (ə) duası haqqında danışdı. Şəban ayının ortasında onu oxumağı tövsiyə etdi. Səhabələr dağılışdılar. Gecə yarısı Kümeyl Əmir əl-Mömininin (ə) qaldığı evə yaxınlaşdı və həzrətdən (ə) ona Xızır duasını öyrətməsini istədi.

Əmir əl-Mömininin (ə) duanı ona öyrətdi və tövsiyə etdi ki, imkan qədərincə hər cümə gecəsi, mümkün olmasa ayda bir dəfə, yaxud ildə bir dəfə, əgər bu da olmasa, heç olmazsa, ömründə bir dəfə bu duanı oxusun. Başqa bir rəvayətə görə, Kümeyl demişdir: “Əmir əl-Mömininin (ə) bu duanı Şəban ayının ortasında, səcdə halında oxuyurdu və mən onu əzbərlədim” (“İqbal əl-əmal”, səh. 706; “Misbah əl-müctəhid”, səh. 844).

Hər halda “Kümeyl” duası həzrət Xızırın duasıdır və Əmir əl-Mömininin (ə) onu Kümeylə öyrətmişdir. Kümeyl tərəfindən yayıldığı üçün “Kümeyl”in adı ilə şöhrət qazanmışdır. Bu dua, dua kitablarında, o cümlədən “Məfatih əlcinan” kitabında nəql olunmuşdur.

duasıdır. Ehtimal ki, “Şəbaniyyə” duası da Əmir əl-Mömininə (ə) aiddir. Çünki rəvayətə görə, bütün imamlar “Şəbaniyyə” minacatını oxuyurmuşlar (42).¹

BÜTÜN ÖMÜR ALLAHA İBADƏTDƏ

O, böyük insan bütün ömrünü Allaha ibadətdə keçirirdi. Peyğəmbər (s) vasitəsi ilə o həzrətin (ə) vücudunda ilahi hidayət nuru yarandığı ilk gündən Allahın düşmənləri vasitəsi ilə Onunla görüşə tələsdiyi son günədək o həzrətin (ə) ibadətdən, Allaha diqqətdən, Onunla ünsiyyətdən qafil olduğunu görməzsiz. İstər şad ikən, istər əzalı ikən, istər döyüşdə, istər sülhdə, gecə bir cür, gündüz başqa bir cür, məsciddə bir şəkildə, döyüş meydanında başqa bir şəkildə, hakimiyyət işlərində bir cür, qəzavət və mühakimədə başqa bir cür. Daim Allahla ünsiyyət, Allaha mütilik və onun üçün iş halıda idi. Bu, Əmir əl-Möminindir (ə) (43).²

GÜN ƏRZİNDƏ MİN RƏKƏT NAMAZ

Bəzi rəvayətlərə görə, Əmir əl-Möminin (ə) gün ərzində (sutkada) bəzən min rəkət namaz qılmış (44).³

DÖYÜŞ MEYDANININ ORTASINDA NAMAZ

İbn Abbas deyir: “Siffeyn döyüşü günlərindən birində döyüşün qızgın çağında Əmir əl-Mömininin (ə) səmaya baxdığını gördüm. Təəccübləndim və dedim: “Ey Əmir əl-Möminin (ə) niyə səmaya baxırsan?! Həzrət (ə) buyurdu: “Bilmək istəyirəm, günorta olubmu ki, namazımızı qılaq”. Dedim: “Ey Əmir əl-Möminin (ə)! İndi namaz vaxtıdır. Amma hələlik döyüşü davam etdiririk, namazı isə sonra qılarıq”. Həzrət (ə) üzünü mənə

¹ İmam Xomeyni “Şəbaniyyə” minacatı haqqında demişdir: “Bu dua haqqında deyilmişdir ki, bu minacat Əmir əl-Mömininin (ə) və övladlarının minacatıdır. Bütün imamlar (ə) onunla Allahı çağırmışlar. Çox az dua və minacat var ki, onun haqqında “bütün imamlar (ə) onu oxumuşlar və onun vasitəsi ilə Allahla minacat edirmişlər” sözləri deyilsin” (“Cihadi-Əkbər”, səh. 37). Seyid İbn Tavus “İqbal əl-əmal” (səh. 687) kitabında yazır: “Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) minacatıdır və bütün imamlar onu oxuyurdular”.

² Şübhəsiz, Əmir əl-Möminin (ə) bu ayənin ən bariz nümunələrindəndir: “*O kəslər ki, nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahı zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmaz. Onlar qəlblərin və gözlərin haldan-hala düşəcəyi (dəhşətdən ürəklərin duymaqdan, gözlərin görməkdən qalacağı) bir gündən (qiyamət günündən) qorxarlar*” (“Nur”, 37).

³ İmam Sadiq (ə) Cəmil ibn Salehə buyurdu: “Əgər ramazan ayında və ya digər aylarda sənin üçün gündə min rəkət namaz qılmaq mümkün olsa, min rəkət namaz qıl. Çünki Əli (ə) gün ərzində min rəkət namaz qılırdı” (“Təhziib əl-əhkam”, c. 3, səh. 61; “əl-İstibsar”, c. 1, səh. 461; “əl-Bələd əl-əmin”, səh. 177).

Həmçinin İmam Sadiq (ə) Əbu Bəsirə buyurmuşdur: “Ramazan ayında bacarsan min rəkət namaz qıl. Çünki Əmir əl-Möminin (ə) ömrünün sonlarında gündə min rəkət namaz qılırdı” (“əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 4, səh. 154).

Şeyx Səduq “Xisal” əsərində nəql etmişdir: “Əli ibn Hüseyin (ə) bir gündə min rəkət namaz qılırdı. Necə ki, Əmir əl-Möminin (ə) da bir gündə min rəkət namaz qılırdı. O həzrətin beş yüz xurma ağacı var idi ki, hər birinin yanında iki rəkət namaz qılırdı” (“əl-Xisal”, c. 2, səh. 517).

İmam Səccad (ə) buyurmuşdur: “Əmir əl-Möminin (ə) üçün bir müsibət baş verdikdə o gün min rəkət namaz qılardı: “Sizin üçün bir müsibət baş verdikdə mənəm etdiyim kimi edin. Çünki mən Peyğəmbərin (s) belə etdiyini görmüşəm”. İmam Səccad (ə) sonda buyurdu: “Mən də həmişə Əmir əl-Möminin (ə) kimi edirəm” (“əd-Dəəvat”, səh. 287).

çevirib buyurdu: “Xeyr! Biz bunun üçün döyüşürük”.¹ Biz din üçün, namaz üçün, Allahın zikri üçün qılınc çalırıq (45).

ƏLİNİN (Ə) İBADƏTLƏRİNİ SİRRİ

Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusiyyətlərindən biri budur ki, həzrət (ə) cəmiyyəti saflaşdırmaq, islah etmək naminə öz nəfsini saflaşdırmaqdan geri qalmırdı. Əksər hallarda başqalarını kamilliyə, yüksəlişə sövq edənlər, özləri kamillikdən, yüksəlişdən geri düşürlər. Xalqa nəsihət verənlərin böyük əksəriyyəti özləri nəsihət olunurlar. Öz təlimləri, bələdçilikləri ilə xalqa aqahlıq, idrak, mərifət ərməğan edənlərin çoxu bütün bunlardan məhrum qalırlar. Bu, böyük bir ziyandır. Buna görə də Əmir əl-Möminin (ə) buyurur: “Özünü xalqın rəhbəri etmiş şəxs başqasına öyrətməkdən qabaq, öncə öz nəfsinin təliminə başlamalıdır. O, başqasını dil ilə ədəbləndirərək zinətləndirməmişdən qabaq, gərək onu öz əməli ilə ədəbləndirərək gözəlləşdirsin. (Məsələn, başqasına namaz qıl ki, nicat tapasan» deməmişdən, qabaq gərək özü namaz qılsın.) Öz nəfsini öyrədən və ədəbləndirən, xalqı öyrədərək ədəbləndirəndən təzim və ehtirama daha layıqdır”.²

İnsan öncə özünü tərbiyə etməli, sonra qeyriləri ilə məşğul olmalıdır. Yəni, insan başqalarını tərbiyə etdiyi halda özünü unutmamalıdır.

Mövlana “Məsnəvi”³ əsərində cəmiyyətə bələdçilik edən belələri haqqında çox gözəl və maraqlı bir fəsil ayırmışdır. O, deyir: “Səmadan yağan, dənizləri, çayları, dərələri, çeşmələri təşkil edən su insan bədəninin bütün çirkinliklərini, aludəliklərini paklayır, öz ətrafını təmizləyir. Hər növ çirkinliyi, aludəliyi aradan qaldırır. Amma özü aludə olur. Suyun özünün də paklanmaq üçün, təmiz və pak olmaq üçün təmizlənməyə ehtiyacı var. Suyun təmizlənməsi üçün o, buxara çevrilir. Səmaya qalxır və bir yerə toplanır, yağış şəklində, olduqca təmiz, pak və ürəyə yatan şəkildə yenidən geri döndür”.⁴

Mövlana bu təmsildən sonra deyir: “Müəllimlərin, mürşidlərin, hidayətçilərin, ariflərin könlü sözügedən su kimidir. Başqalarının könlünün çirkinliklərini, ruhunun aludəliklərini təmizləyir, amma özü əzginləşir, aludə olur. O, paklanmaq üçün yüksəlməlidir, zirvəyə qalxmalıdır. Zikri, namazı, diqqəti, göz yaşını, ibadəti, yalvarışı, təvazökarlığı öz paklanması, saflaşması, tərbiyə olunması üçün bir vasitəyə çevirməlidir”.

Bu, olduqca önəmli bir məsələdir ki, əksər hallarda unudulur. Yəni, yaxşı işlərə dəvət edənlər özləri yaxşı işlərdən uzaq düşürlər. Əmir əl-Möminin (ə) bu haqda buyurur: “Allah lənət etsin, (Allahın rəhməti onlardan uzaq olsun) yaxşı işlərə əmr edib özü onları yerinə yetirməyənlər və pis işlərdən çəkindirib özü belə işləri görənlərə”⁴

¹ “İrşad əl-qülub”, c. 2, səh. 217.

² “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, səh. 480, qısa kəlamlar: 73.

³ “Məsnəviyi-Məsnəvi” (Niklison nüsxəsi), beşinci dəftər, səh. 14).

⁴ Əmir əl-Mömininin (ə) xütbəsinin bir hissəsidir: “Fəsad və pozğunluq aşkar olmuşdur (*yaxşı işlər qadağan, qadağalar əmr olunub*). Bunu dəyişdirəcək bir kimsə, nə də bunu qadağan edəcək şəxs yoxdur!! (*Yaxşı işə dəvət etmir və pis işdən çəkindirirlər.*) Bu minvalla da cənnətdə, Allahın rəhmətinin sayəsində və Onun ən dəyərli dostlarından olmaq istəyirsiniz? Sizin düşüncələriniz nə qədər uzaq və nadürüstdür!! Allahı Onun cənnətinə getmək üçün (*çirkin işlər görüb «rəhmli, kərəmli və bağışlayandır» deməklə*) aldatmaq olmaz. Onun razılığı itaət və bəndəlikdən başqa heç nə ilə qazanılmaz. Allah lənət etsin, (*Allahın rəhməti onlardan uzaq olsun*) yaxşı işlərə əmr

Bütün bu izahlara nəzərən Əlinin (ə) gecə yarısı ibadətlərinin mənası da aydın olur. Bəli, bu döyüş meydanlarının aslanı ibadət mehrabında bahar buludu tək ağlayırdı. Bədəni əsirdi. Bir an belə ibadətdən, dua və yalvarışdan qafil olmurdu. Gecə və gecə yarısı ibadət etməklə üns bağlamışdı. Başqalarının nəfsini paklamaq üçün öz nəfsini saflaşdırmaqdan qafil olmurdu.¹

الفتى داشته با این دل شب
دل شب محرم سر الله است. (46)

على ای شیر خدا شاه عرب
شب از اسرار على آگاه است

Bu şeiri mərhum Şəhriyar İmam Əlini (ə) vəsf edərkən söyləmişdir.

ON İKİNCİ FƏSİL

“ÖZ” VƏ “MƏN” ANLAYIŞLARINDAN UZAQ ƏMİR ƏL- MÖMİNİN (Ə)

BÜTÜN ÖMRÜNÜ ALLAH HAQQINDA DÜŞÜNMƏK

edib özü onları yerinə yetirməyənlər və pis işlərdən çəkindirib özü belə işləri görənlərə” (“Nəhc əl-bəlağə”, xütbə, 129).

¹ İmam Baqir (ə) nəql edir: Bir kişi Ənəs ibn Malikdən eşitdi ki, bu ayə İmam Əli (ə) haqqında nazil olmuşdur: “*Məgər axirətdən qorxan, Rəbbinə (Allahın mərhəmətinə) ümid bəsləyən, gah səcdəyə qapanıb, gah da ayaq üstə durub gecə saatlarını ibadət içində keçirən (müti bəndə kafirlə birdirmi)?! De: “Heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərmimi?! (Allahın ayələrinə, dəlillərinə) yalnız ağıl sahibləri ibrət alar!”* (“Zümər”, 9).

O şəxs deyir: “Getdim ki, Əlinin (ə) ibadətini yaxından izlədim. Allah şahiddir ki, onun belə olduğunu gördüm. Məğrib vaxtı idi. Səhabələri ilə məğrib namazını qılırdı. Namazdan sonra müstəhəb əməllərlə (təqibati-namaz) məşğul oldu. İşa namazının vaxtı çatdı. İşa namazını da qıldı və evə qayıtdı. Mən də həzrətlə (ə) onun evinə getdim. Bütün gecəni Quran oxumaqla, namazla keçirdi. Sübh namazının vaxtı gəlib çatdı. Dəstəməzini təzələdi və məscidə yollandı. Məsciddə camaatla sübh namazını qıldı. Gün çıxanadək mehrabda oturub müstəhəb əməllərlə məşğul oldu. Gün çıxdıqdan sonra camaatın müraciətləri başlandı. Dəstə-dəstə həzrətin (ə) hüzuruna gəldilər. Problemlərini həll edirdilər. Bur dəstə dururdu, başqa bir dəstə otururdu. Beləcə, Zöhr namazının vaxtı gəlib çatdı. Həzrət (ə) Zöhr namazı üçün dəstəməzini təzələdi. Zöhr namazını öz səhabələri ilə qıldı. Əsr namazınadək mehrabda ibadətə məşğul oldu. Əsr namazından sonra camaatın müraciətləri başlandı. Həzrət (ə) müraciət edənlərə cavab verirdi. Ya qəzavət edir, ya fitva verirdi. Beləcə gün batdı. Bu zaman mən məsciddən çıxdım. Öz-özümə deyirdim: “Şahidəm ki, bu ayə Əli ibn Əbu Talibin (ə) haqqındadır”. (“Əmali”, Səduq, məclis: 47, həsid: 14, səh. 282).

O böyük şəxsiyyətin xüsusiyyətlərindən biri budur ki, Əmir əl-Möminin (ə) həyatının əvvəlindən ömrünün sonunadək Allah haqqında düşünmüşdür. Allahın yolunu – bütün insanların müxalif olmasına baxmayaraq, – Allahdan başqasının, Allaha zidd olanların yolundan üstün tutdu (47).¹

ÖZÜNƏ VƏ ÖZÜNKÜLƏRƏ GÖZ YUMMAQ

Əmir əl-Mömininin (ə) bariz xüsusiyyətlərindən biri bu idi ki, o həzrət (ə) özünə və özünükülərə (yaxınlarına) göz yumurdu. Nəfsani meyllərini, “mən”lərini ilahi vəzifəyə qurban verirdi. Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının böyük macəraları hamısı bu mehvər əsasında idi.

Həzrətin (ə) həyatının ilk hadisəsi İslam peyğəmbərinə (ə) iman gətirmək idi. Bu, o zaman idi ki, səma altında ondan və Xədicədən (ə) başqa bu məktəbə, bu dəvətə iman bəsləyən yox idi. Bu elə bir məktəbə iman idi ki, onu elan etmək o dövrdə mövcud olan bütün zülmkar güclərə, iqtidarlara savaşa demək idi. Bu, əslində Məkkə və Ərəbistan yarımadasına hakim qəbilə hakimiyyətinə əsaslanan ictimai sistemə qarşı müharibə elanı demək idi. Bütün arzularının, istəklərinin, rahatlığının, rifahının üstünə ayaq qoymaq, bütün bunların hamısını tapdalamaq böyük cəsarət istəyirdi. Bu dəvəti qəbul etmək, bu yola daxil olmaq, mübarizənin bütün çətinliklərini gözə almaq şücaət və özündən keçmək, fədakarlıq tələb edirdi. Əmir əl-Möminin (ə) bu dəvəti qəbul etdi və mübarizə apardı. Bu yolda mövcud olan bütün problemləri gözə aldı. Bu cümlə Əmir əl-Mömininin (ə) özündən nəql olunmuşdur: “Məhəmmədin (s) qoruyucu olan (Quran və onun sünnesini qoruyan və onun sirlərindən xəbərdar) səhabələrinin böyükləri bilirlər ki, mən heç vaxt bir saat belə Allah və Peyğəmbərin əmrindən kənarda olmamışam və igidlərin qaçdıqları və addımların qayıtdıqları (heç kəsdə düşmənin qarşısını almaq cürəti olmayan) yerlərdə (çətinlik və müharibələrdə) Allahın məni əziz tutduğu şücaət və igidliklə öz canımı həzrət Peyğəmbərdən əsirgəməmişəm”.²

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) xüdpəsəndliklə, eqoizmlə ilk mübarizəsi və vəzifəni, məsuliyyəti şəxsi asayışdan üstün tutması idi.

AYAĞI ÖZ İSTƏYİNİN ÜSTÜNƏ QOYMAQ

İkinci hadisə həzrətin (ə) Peyğəmbərin (s) gecə ilə Mədinəyə yola düşdüyü zaman onun (s) yerində yatması idi. Bu əməlin yönlərindən biri Əmir əl-Mömininin (ə) fədakarlığı, canfəşanlığıdır. Çünki o saatda ölüm təhlükəsi çox idi. Müşriklərin qaranlıq gecədə o evə və o evdə bir yatağa hücum etməyi qərar almışdılar. Əmir əl-Möminin (ə) o yataqda yatmalı idi ki, onlar Peyğəmbərin (s) getməyini başa düşməsinlər. Böyük

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) israrla söylədiyi tövsiyələrindəndir: “Ey insanlar! Hidayət və nicat yolunda ona tabe olanların azlığından (və müxaliflərin çoxluğundan) qorxub vahiməyə düşməyin. Çünki insanlar toxluğu az, aclığı isə çox olan bir süfrənin başına toplaşblar” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 201, səh. 319).

² “Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 311.

ehtimala görə Əmir əl-Möminin (ə) o yataqda canını əldən verəcəkdi.¹ Bu, sözügedən unudulmaz və böyük əməlin bir yönüdür. Amma bu işdə başqa bir yön də var. Bu çox mənalı ola bilər. Əmir əl-Möminin (ə) bu hərəkəti o zaman etdi ki, on üç illik mübarizə iftixarları nəticə verəcəkdi. Peyğəmbər (s) hücumçu kafirlərin arasından başqa bir şəhərə yollanırdı. O şəhərdə dostları ona beyət etmiş və onun gəlişini gözləyərək saniyələri sayırdılar və açıq qucaqla onu qarşılamağa hazırlaşmışdılar. Hamı belə anlarda, bu cür siyasi vəziyyətdə rəhbərinin yanında olmaq istəyir. Hamı istəyir ki, yeni mühitlə, yeni cəmiyyətlə tanış olan ilk şəxslər arasında olsun. İnsanlar onu tanısinlər. Belə bir vəziyyətdə Əli (ə) bu məsuliyyəti qəbul etdi və Məkkədə qalmaqla, Peyğəmbərin (s) yatağında yatmaqla öz istəyini ayağı altına alıb tapdadı (48).

ƏLİNİ ÖVUCUNA QOYUB QURBAN VERMƏYƏ HAZIRDIR

Peyğəmbərin (s) Mədinədə olduğu on il müddətində müxtəlif qəbilələrlə apardığı döyüşlərdə Əli (ə) hər yerdə ön sıralarda olmuşdur. İmam Əli (ə) heç zaman qalın və İslamın gələcəyi üçün faydalı olum deyə düşünmədi. Həmişə ön sıralarda öz canının təhlükəsini övucuna tutdu və canını fəda etmək üçün tam hazırlıq uğrunda zərrəcə şübhəyə yol vermədi (49).

YALNIZ İLAHİ VƏZİFƏNİ NƏZƏRƏ ALMAQ

On illik Mədinə dönəminin sonunda, Peyğəmbər (s) vəfat etdikdə çox mühüm bir toplantıda iştirak etmədi. Bir halda ki, hamı hakimiyyət kimin əlinə keçəcək, hamı gələcək hakimiyyətdə nə rolu ola biləcəyini, ona nə təsir göstərə biləcəyini görmək üçün özünü yetirmiş, amma Əli (ə) isə daha əziz, daha şərəfli bir işlə məşğuldur. Bu şərəfli iş Peyğəmbəri (s) qüsləyib, kəfənləyib, dəfn etmək idi. Sonra isə yubanmadan Peyğəmbərin (s) Qurani toplamaq haqqındakı vəsiyyəti ilə məşğul idi.²

¹ “Ənfal” surəsinin 30-cu ayəsi nazil olduqdan sonra Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) buyurdu: “Ey Əli! Cəbrail bu ayəni mənə tilavət etdi və Qüreyşin qətl fitnəsindən xəbər verdi. Allahın gecə ilə Məkkədən xaric olmaq, Sövr mağarasına doğru getmək haqqındakı göstərişini də bu gecə bildirdi. Mənə əmr etdi ki, Qüreyşin mənim getdiyimi bilməməsi üçün səndən yerimdə yatmanı istəyirəm. İndi sən nə deyirsən? Və nə edirsən?” Əli (ə) dedi: “Mənim sənə yerində yatmağımla təhlükə sizdən sovuşacaqmı? Siz salamat qalacaqsınız mı? Peyğəmbər (s) buyurdu: “Bəli!” Əli (ə) gülümsədi. Gülümlü çöhrəsi ilə səcdəyə getdi və alnını yerə qoydu və Allaha Peyğəmbərin (s) salamat qalacağı üçün şükür etdi: Əli (ə) başını səcdədən qaldırıdıqdan sonra Peyğəmbər (s) dedi: “Arxayın olaraq Allahın tapşıracağı vəzifənin ardınca get. Gözüm, qulağım, canım, bütün vücudum sizə fəda olsun. Mənə nə əmr etsəniz itaət etməyə hazırım. Əmin olun ki, istədiyiniz kimi davranacağam. Əlbət ki, nə uğur əldə etsəm də Allah tərəfindən nəsib olmuş lütf olacaq”.

Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) lazımı göstərişləri verdi və buyurdu: “Ey Əli” Allah öz övlialarını imanları həddində sınağa çəkir. Buna görə də ən çox bəlaları, sınaqlara peyğəmbərlər (ə) məruz qalmışlar. Onlardan sonra ən çox əziyyəti övsiyələr çəkəcək. Övsiyələrdən sonra isə sonrakı pillələrdə olanlar daha çox imtahan olunacaqlar. İndə də Allah səni və mənim sınağa çəkir. Bu imtahan həzrət İbrahim (ə) imtahanı kimidir. Ona oğlu İsmayılı Allah yolunda kəsmək tapşırılmışdır. Elə isə səbir et. Dözümünü artır. Allahın yaxşı əməllilər üçün mərhəməti yaxındır (“Əmali”, Şeyx Tusi, məclis, 16, hədis: 37, səh. 465).

² Peyğəmbərin (s) vəsiyyətinə görə, onun dəfni ilə bağlı işlər Əlinin (ə) öhdəsinə qoyulmuşdu. Ondən sonra Qurani toplamaq məsuliyyəti də onun üzərinə düşürdü. Əmir əl-Möminin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatına səbir etməsi və o həzrətin (s) dəfn mərasimi və Qurani toplamaq məsələsi kimi iki mühüm vəzifəsi haqqında buyurur: “Bu arada səbrini əldən verməyən yalnız mən idim. Özümə tam hakim idim. Susdum və Peyğəmbərin (s) əmrlərinin icrası ilə,

(Tarixi məlumatlara görə,) Camaat Əbu Bəkrə beyət etdikdən sonra və Əmir əl-Möminin (ə) işin bitdiyini hiss etdikdən sonra özünü kənara çəkdi. Mübarizə aparmadı. Onu meydana çəkmək və daxili savaşı bayraqları etmək istəyənlərin sözlərinə uymadı. Daxili döyüş olmasını istəyənlərin üzünə su səpdi və buyurdu: “Mən bir kənarada əyləşirəm. Bu proseslərə qarışmıram”. Onların fikrini qəbul etməməklə yanaşı onlara nəsihət də verdi və buyurdu: “Sizin göz tikdiyiniz, nəfsani istəkləriniz üçün əldə etməyə çalışdığınız iqtidar iyimş və boğazda qalan tikədir”.¹ Həzrət (ə) onları ömrü boyunca özünün əməl etdiyi üsula, yəni, ilahi vəzifəni nəzərə almağa, müsəlmanların məsləhətlərini tərcih etməyə dəvət etdi (50).

FƏDAKARLIĞIN BARİZ NÜMUNƏSİ

Əmir əl-Möminin (ə) xilafətdən uzaqlaşdırıldıqdan sonra küsə bilərdi, evin bir küncünə çəkilib sakit əyləşə bilərdi. Hakimiyyət rəsmiləri əleyhinə iş apara, işlərini poza bilərdi. Heç bir müsbət, qurucu işlə məşğul olmaya bilərdi. Özü üçün qeyri-məsul və xalq yanında hörmətli bir rol seçə bilərdi. Amma o, bunların heç birini etmədi. Əksinə, bacardığı qədər kömək etməyə, işə yarımağa çalışdı.

Əmir əl-Möminin (ə) hakimiyyətə gəldikdən sonra Misir əhalisinə yazdığı məktubda, bu mövzunu xatırladır və yazır: “Əl saxladım (onları öz ixtiyarlarına buraxdım). Nəticədə camaatın bir dəstəsinin dindən dönərək mürtəd olduqlarını və İslamdan qayıdaraq Məhəmmədin (s) dinini məhv etmək istədiklərini gördüm. Qorxdum ki, İslam və müsəlmanların köməyinə başlamasam, onda nöqsan və dağıntı (yaranmasını) görürəm və onun müsibət və kədəri mənim üçün, nəticəsi (susuz adamın su sandığı) ilğım kimi (yaxınlaşanda) yoxa çıxan və ya bulud kimi səpələnən bir neçə günlük müvəqqəti mal olan sizə hakimlik və vilayəti əldən çıxarmaqdan daha ağır olar. Buna görə də həmin hadisə və dağıdıcı hərəkətlərin arasında ayağa qalxdım (İslam və müsəlmanlara kömək edərək onları məəttəlçilik və çaşqınlıqdan qurtardım). Nəticədə əyrilik və təxribatların qarşısı alındı və onlar məhv oldular, din (mürtəd və dağıdıcıların fitnələrindən) sakitlik taparaq (nigarançılıqdan) qurtulub öz yerində qərar tutdu”.²

Yəni, mən işlərdən əl çəkdim, bir kənarada əyləşdim. Amma birdən hiss etdim ki, İslam dünyasının mənə ehtiyacı var. Gördüm dindən çıxmış insanlar Peyğəmbərin (s) dinini məhv etmək istəyirlər. İslam cəmiyyətini itilafa sürükləmək istəyirlər. Artıq bu kənarada oturmağın icazəli olmadığını gördüm. Ona görə də ayağa qalxdım.

Əmir əl-Möminin (ə) məsul şəxslərlə çiyin-çiyinə çalışdı. Onlara kömək etməyə, onları himayə etməyə başladı. Bu yolla təhlükələri İslamdan uzaq tutdu. Burada da ayağını nəfsinin üzərinə qoydu. Bir kənara çəkilib gileylənərək, özünü xalqa sevdirməyi seçmədi. Hazırda yük çiyində olanları zəiflətməyə səbəb olmağa, heç bir müsbət işə

yəni o həzrətin (s) qüsellənməsi, kəfənlənməsi və namazı ilə məşğul idim. Mübarək bədənini torpağa tapşırırdım. Sonra isə o həzrətin (s) Quranın toplanması ilə bağlı göstərişini həyata keçirdim. Ara verməyən göz yaşlarım, ürək yaxan nalələrim, ürək yangım, müsibətin böyüklüyü məni bu vəzifələrin həyata keçirilməsindən saxlaya bilmədi. Beləcə, Allahın və Peyğəmbərinin (s) vacib haqqını həyata keçirdim. Mənə əmr olunanı sona yetirdim. Səbirlə, uzaqqörənliklə onların hamısına dözdüm” (“Xisal”, Şeyx Səduq, c. 2, səh. 371; “İxtisas”, Şeyx Müfid, səh. 170).

¹ “Nəhc əl-bəlağə” Sübhi Saleh, xütbə 5, səh. 52.

² “Nəhc əl-bəlağə” Sübhi Saleh, xütbə 62, səh. 451.

qarıxmamağa çalışmadı. Həzrət (ə) meydana atıldı. Bütün gücü ilə müxtəlif məsələlərdə köməyə tələsdi. Əmir əl-Möminin (ə) iyirmi beş il İslam dünyasında baş verən hadisələrdə şərik idi. Bu, Əmir əl-Möminin (ə) fədakarlığının, özünə göz yummasının, canından keçməsinin bariz nümunəsi idi.

Osmanın evi müsəlmanların mühasirəsində olduğu dövəndə Əmir əl-Möminin (ə) onun yardımına getdi. Osmanın evinin ətrafına toplaşanlar İmam Əlini (ə) sevənlər idilər. Onlar həzrətdən (ə) başqa şeyi gözləyirdilər. Onlar gözləyirdilər ki, İmam Əli (ə) onlara başçılıq etsin. Bu işi birlikdə həyata keçirsinlər. Amma Əmir əl-Möminin (ə) bu işi görmədi. Çünki qəbul etmədi. Orada da tam olaraq insan nəfsinin istəklərinin əleyhinə olan iş gördü. Əlbəttə, Əmir əl-Möminin (ə) yüksək nəfsi bu sözlərdən daha yüksəkdə durur (51).

XİLAFƏT ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ARDINCA!

Osman öldürüldükdən sonra camaat gəldi Əmir əl-Möminin (ə) ətrafına toplaşdı. Burada da İmam Əli (ə) firsəti qənimət bilib bir qəhrəman görkəmi ala bilərdi. Xalq arasında yer alıb şüar verə, onları özünə çəkə bilərdi. Amma bu işləri görmədi, çəkilib bir güşədə əyləşdi. Həqiqətən, o xilafətin ardınca, vəzifə ardınca getmədi. Xilafət özü Əmir əl-Möminin (ə) ardınca gəldi. Əmir əl-Möminin (ə) öz məşhur kəlamında buyurur: “Əlinizi beyət üçün mənə uzatdınız ki, mən xilafəti qəbul edim. Mən əlimi geri çəkdim. Siz israr etdiniz və mən imtina etdim”.¹

Əmir əl-Möminin (ə) özündən heç bir meyl, hərislik göstərmədi. Sonda şəri vəzifə, məsuliyyət olduğunu gördü. İslam dünyasının ona ehtiyacı olduğunu hiss etdi.

“Agah olun! Toxumu ortadan yaran və insanı xəlq edən Allaha and olsun, bu qədər camaat (mənə beyət etmək üçün) toplaşmasaydı, höccətin tamam olmasına kömək etməsəydilər, Allah-təalanın zalımın (zölm vasitəsilə) doyması və məzlumun (onun zölmündən) ac qalmasına razılaşmamaları üçün üləmalardan aldığı əhd olmasaydı xəlifəlik dövəsinin yüyənini hər an onun hörgücünün üstünə atardım xəlifəliyin sonuna əvvəlcə verdiyim kasada su verərdim. (Əvvəllər də bu işi etmədiyim kimi indi də kənara çəkilər, xəlifəliyi tərək edib camaatı azğınlıq içində buraxardım, çünki) bilirsiniz ki, sizin bu dünyanız mənim üçün dişi keçinin asqırığı qədər dəyərsizdir”²

Xilafəti qəbul etməsi də İslam adına məsuliyyət hiss etməsindən doğurdu. Hakimiyyəti qəbul etməirəm - demədi. Başqalarının yaratdığı nizamsızlığı, qarışıq vəziyyəti çiyinə almıram - demədi. Həzrət (ə) onu qarşıda hansı problemlərin gözlədiyini bilirdi. Amma məsuliyyət hiss etdi. İslam dünyasının, müsəlman cəmiyyətinin islahı üçün öz abırını, heysiyyətini qurban verməyi gözə aldı. Buna görə də xilafəti qəbul etdi.

Bu, Əmir əl-Möminin (ə) həyatıdır. Altmış üç illik ömründə, beş illik zahiri xilafəti dövəndə hakimiyyət əlində olduqda, bu fədakarlığı, canından keçməsi, “öz”ünün

¹ “Nəhc əl-bəlağə” Sübhü Saleh, qısa kəlam: 229, səh. 350.

² “Nəhc əl-bəlağə” Sübhü Saleh, qısa kəlam: 3, səh. 49.

üzərinə ayaq basması, şəxsi istəklərini qurban verməsi ucbatından çoxlu müsibətlərə dözməli oldu (52).

ÖZÜNÜ GÖRMƏMƏK VƏ CANINDAN KEÇMƏK

Əmir əl-Möminin (ə) xilafəti dönəmində o həzrət (ə) zorla qəmli döyüşlərə sürükləndi. Bir cəbhədə İslam dünyasının böyükləri, Peyğəmbərin (s) səhabələri yer alırdılar. Onlar müsəlmanlar arasında çox hörmətli və adlı-sanlı idilər. Təlhə, Zübeyr və Aişə İslam dünyasının görkəmli və hörmətli simalarından sayılırdılar. Onlarla döyüşmək çox çətin iş idi. Onlar Əmir əl-Mömininlə (ə) döyüşə başladılar. Həzrətin (ə) bu simalarla döyüşməkdən başqa çarəsi qalmadı və qətiyyətlə, mətanətlə meydana atıldı və beləcə Cəməl döyüşü sona yetdi.¹

Siffeyn döyüşü Əmir əl-Mömininin (ə) Şamda mərkəzləşmiş olduqca möhkəm güc və var-dövlət ocağı ilə döyüşü idi. Müaviyə böyük gücə və çoxlu var-dövlətə malik idi. Müaviyəni qəbul edənlər, onun üçün döyüşə hazır olanlardan çox idilər. Onlar İslamı Müaviyə və qardaşı, yəni, Yezid ibn Əbu Süfyan vasitəsi ilə tanıyırdılar. Müaviyə və Əbu Süfyan ailəsi uzun illər Şamda yerləşmişdilər. Oranın xalqı, İslama göz açıdıqları zamandan bəri onları görmüşdülər və onları tanıyırdılar. Müaviyənin ixtiyarında külli miqdarda sərvət var idi.

Əmir əl-Möminin (ə) burada başqa cür də davrana bilərdi. Amma ilahi vəzifəsinə uyğun olaraq əməl etməyə üstünlük verdi. Bir insanın öz rahatlığı, asayışı üçün özünü baş ağrısından xilas edə bilməsi üçün nəzərə ala biləcəyi hər şeyi bir kənara qoydu. Çox məşəqqətli, ağırılı-acılı Siffeyn döyüşünə qatlaşdı.²

Növbə xəvariclə mübarizəyə çatdı. Doğrusu, İmam Əli (ə) bu inadkar, təəssübkeş və nadan qruplaşma ilə, muzdur başçılar, zəif tərəfdarlarla, zəif istinad sahibləri ilə necə davranmalı idi? Həzrət (ə) onların bütün bu pis əxlaqları, yanlış davranışları qarşılığında buyurdu: “Sizin bizim üzərimizdə üç haqqınız var. Biz, sizin bizim məscidimizdə namaz qılmanıza mane olmayacağıq”.

Əmir əl-Möminin (ə) qapını açıq qoydu ki, bəlkə onlar müsəlmanların toplantılarında iştirak edib özlərinə gəlsinlər. Buna görə də buyurdu: “Məscidin qapısı üzünü açığıdır”.

(İkinci haqq) Siz də başqa müsəlmanlar kimi ümumi gəlirlərdə, mənafeylərdə şəriksiniz. Nə qədər ki, digər müsəlmanların yanındasınız, nə qədər ki, onlarla həmkarlıq edirsiniz, bu mənafedən istifadə edə bilərsiniz. Biz sizə mane olmayacağıq.

(Üçüncü haqq) Silahlı döyüş etmirik, sizi əzmirik. Bu, yalnız siz özünüz döyüşə başladığınız zaman ola bilər.³

Nəhayət, bir qrup xəvaric öz inadını davam etdirdi. Həzrət (ə) onlarla döyüşməyə, onların fitnə alovunu söndürməyə məcbur oldu.¹

¹ İyirmi birinci fəsildə (“Əmir əl-Mömininin (ə) daxili müharibələrdəki qətiyyəti”), həmçinin “Nəqşi-Negar” kitabının Cəməl döyüşü fəslində bu haqda ətraflı söhbət açılmışdır.

² Siffeyn döyüşü yüz on gündən çox çəkdi. Bu zaman baxımından o dönəmin döyüşləri arasında bənzərsiz idi. Bu döyüşün tələfatı da olduqca çox idi. Belə ki, bu döyüşdə ölənlərin sayının ən azı yetmiş min olduğunu yazmışlar. Bunların 45 mini Müaviyənin qoşunundan, 25 mini isə İmam Əlinin (ə) qoşunundan idi (“Müruc əz-zəhəb”), c. 2, səh. 352; “Tarixi-Xüləfa”, səh. 118).

³ “Dəaim əl-İslam”, c. 1, səh. 393; “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 359.

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının xülasəsidir. Həyatının əvvəlindən, yeniyetmə çağlarından vəzifəsini həyata keçirmək yolunda mücahidliklə, canından keçməklə, bütün imkanlarını fəda etməklə, özünü görməməklə, özünü qurban verməklə bütün meydanlarda göründü. Belə ki, bir gün o həzrətin (ə) hakmiyyəti üçün böyük və mühüm problemlər meydana çıxdı. Həzrət (ə) bu problemlərin hamısı ilə yola getdi və İslam cəmiyyətini Quran örnəyinə uyğun olaraq qurmağa çalışdı.

Bu gün də İslam cəmiyyətinin bu növ fədakarlıqlara, canından keçmələrə ehtiyacı var. İstəklərdən, ehtiraslardan, eqoistliklərdən keçməliyə ki, düyünlər açılsın. Nə qədər ki, “mən”ləri, “öz”ləri ayaq altına qoymamışıq, problemlər yolumuzun üstündən götürülməyəcək. Bu gün İslam dünyasında və öz cəmiyyətimizdə bütün problemlərin açarı Əmir əl-Möminin (ə) bizə verdiyi böyük bir dərstdir. O, bu yolda canından keçmişdir (53).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ALLAH RİZASINI CƏLB ETMƏK ÜÇÜN FƏDAKARLIĞI

Əmir əl-Mömininin (ə) şənində nazil olan ayələrdən biri də bu ayədir: “İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”²

Ayənin məzmunu budur: Xalq arasında elələri vardır ki, öz canlarını, yəni ixtiyarlarında olan ən dəyərli sərmayəni verirlər ki, Allahın razılığını əldə etsinlər. Yəni Allahın razılığını əldə etmək üçün belə edirlər. Bundan başqa heç bir məqsədləri, dünyəvi maraqları, heç bir eqoistcəsinə, xudpəsətcəsinə meylləri yoxdur. Yalnız və yalnız Allahın razılığı üçün öz canlarından keçirlər. Bu ayənin bariz nümunəsi Əmir əl-Mömininin (ə) Əli ibn Əbu Talibdir (ə).³

Əmir əl-Mömininin (ə) həyat tarixində Peyğəmbərin (s) nübüvvətinə iman gətirdiyi, agahlıqla, huşyarlıqla ona tapındığı uşaqlıq çağlarından ibadət mehrabında öz canını Allah yolunda verdiyi, razı, sevincək və şövqlə Allahla görüşə tələsdiyi vaxtadək, bütün bu müddət ərzində Əmir əl-Mömininin (ə) həyatında davamlı bir xətt mövcuddur. Bu fədakarlıq, canından keçmək xəttidir.

¹ “Nəqşi-Negar” kitabında (səh. 132-137) və 42-ci əlavədən 44-cü əlavəyədək xəvaric haqqında geniş məlumat verilmişdir.

² “Bəqərə” 207.

³ Bu ayənin Əmir əl-Möminin Əli (ə) haqqında nazil olması əksər İslam firqələri tərəfindən yekdil olaraq qəbul edilir. Əmir əl-Mömininin (ə) şura üzvlərinə dəlil gətirdiyi “İrşad” hədisində həzrətin (ə) parlaq keçmişi ilə bağlı bir çox nümunələrə işarə olunmuşdur. Orada bu ayənin hicrət gecəsində nazil olması da açıqlanılır: “Sizin aranızda məndən başqa haqqında *“İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edər. Allah öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”* ayəsi nazil olan varmı? Bu ayə Allahın razılığını əldə etmək üçün Peyğəmbərin (s) yerində yatacaq onun canını qoruduğum zaman nazil olmuşdur”. Dedilər: “Xeyr! Belə birini tanımırıq” (“Əmalı”, Şeyx Tusi, məclis: 20, hədis 4, səh. 551).

Fəxr Razi öz təfsir əsərində yazır: “Bu ayə Əli ibn Əbu Talib (ə) haqqında nazil olmuşdur. Bu, Peyğəmbər (s) Məkkəni tərk edərək Mədinəyə yollandıqda və Əli (ə) onun yatağında yatdıqda baş vermişdir (“Təfsiri-Fəxr Razi”, c. 5, səh. 221).

Həskani “Şəvahid ət-tənzil” əsərində (c. 1, səh. 123-137) on hədis nəql etmişdir. Onların hamısında aydın bildirilmişdir ki, bu ayə hicrət gecəsi, İmam Əlinin (ə) fədakarlıq etdiyi gecə nazil olmuşdur. İbn Əsakir “Tarixi Dəməşq” (c. 42, səh. 67) və İbn Əsir Cövzi “Usd əl-ğabə” əsərində (c. 4, səh. 98) bunu nəql etmişlər.

Bu fədakarlıq xətti Əmir əl-Mömininin (ə) həyatı boyunca bütün hadisələrdə müşahidə olunur və bizim üçün Əlini (ə) sevən olaraq, Əlini (ə) axtaran olaraq böyük dərs hesab olunur. Sırf Əlini (ə) sevmək, fəzilətlərini bilmək kifayət deyil. O həzrətin (ə) imtiyazı bu idi ki, “öz” hasarı arasında sıxışmamışdı. Ümumiyyətlə onun üçün “mən” anlayışı mənasız idi. Onun üçün mühüm görünən şey yalnız ilahi vəzifə, məsuliyyət, ilahi məqsəd, Allah yolunda çalışmaq və bir sözlə Allah idi.¹

Əmir əl-Möminin (ə) bütün dövrlərdə, bütün mərhələlərdə, ən təhlükəli səhnələrdə ən fədakar, qarovul şəxs olaraq Peyğəmbərin (s) yanında olmuşdur.²

Həzrət (ə) buyurur: “Elə yerlərdə Peyğəmbərin (s) yanında qaldım, canımı ona gələn bəla üçün sipər etdim ki, igidlərin, əsgərlərin o yerlərdə ayaqları əsirdi və geri çəkilməyə məcbur olurdular.”³

Əmir əl-Möminin (ə) ən çətin mərhələlərdə mübarizə apardı. Onu nə təhlükə gözlədiyi heç maraqlandırmırdı. Bəziləri düşünülər ki, yaxşısı budur biz canımızı qoruyaq və İslamın gələcəyi üçün faydalı olaq. Amma Əmir əl-Möminin (ə) özünü heç zaman bu bəhanələrlə aldatmadı. Əmir əl-Möminin (ə) yüksək nəfsi də aldadılası deyildi.

Əmir əl-Möminin (ə) həyatının ən çətin anları Peyğəmbərin (s) vəfatından sonrakı anlar idi. Əziz Peyğəmbərin (s) həyatda olduğu günlər, onun (ə) gölgəsində cihad etdiyi, mübarizə apardığı günlər çox şirin və yaxşı günlər idi. Amma acı günlər Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra başlandı.⁴ Bəzən fitnələr üfuku o qədər qaraldırdı ki, addım atmaq mümkün olmurdu. Belə bir şəraitdə Əmir əl-Möminin (ə) ən böyük fədakarlıq sınaqlarından keçdi.

Əmir əl-Möminin (ə) Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra öz əqidəsincə haqq olanı həyata keçirməyə, kürsüyə oturmağa çalışdı. Amma insanların beyət etdiyini və Əbu Bəkrin xəlifə olmasının qətiləşdiyini gördükdə buyurdu: “Siz bilirsiniz ki, xəlifəliyə mən hamıdan daha layiqli və hamıdan daha üstünəm. (Bununla belə, onu xəlifə seçirsiniz.) Allaha and olsun, müsəlmanların işləri nizam-intizamlı davam edənədək (onların arasında fitnə-fəsad qopmayanadək) və başqasının xilafəti zamanında məndən başqasına zülm olunmayanadək xəlifəliyi (başqasına) buraxıram”.⁵

¹ Əmir əl-Möminin (ə) əksər ziyarətnamələrində gözə dəyən cümlələrdən biri budur: “Şəhadət verirəm ki, Allah yolunda cihad etdin, cihad haqqını ödədin” (“əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 4, səh: 570).

² “Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 197, səh. 311.

³ Əmir əl-Möminin (ə) Ühud döyüşü ilə bağlı xatirələrini açıqlayarkən öz fədakarlığının bir hissəsinə işarə vurur: “Müşriklər irəli gəldilər və qəfil bizə hücumla keçdilər. Bizi öz hücumlarının ağır zərbələri altına aldılar. Çoxlu sayda müsəlman şəhid oldu, qalanları qaçdı. Mən Peyğəmbərin (s) yanında qaldım və mübarizə apardım. Bir halda ki, mühacirlər və ənsar Mədinəyə öz evlərinə dönmüşdülər və deyirdilər: “Peyğəmbər (s) və səhabələri öldürüldülər. Amma Allah bizə kömək etdi və müşriklərin irəliləməsinə mane oldu.

Bu qızğın döyüşdə və Allah rəsulunu (s) müdafiədə yetmişdən çox yara aldım. Bir neçə yaranın dərin yeri hələ də qalır” (“Xisal”, Şeyx Səduq, c. 2, səh. 371; “İxtisas”, Şeyx Müfid, səh. 170).

⁴ Əmir əl-Möminin (ə) “Şişiyyə” xütbəsindəki məşhur kəlamıdır: “Sonra (*Əbu Quhafənin oğlu xəlifəlik köynəyini haqsız yerə geydiyinə və camaat onu təbrik etdiyinə görə*) xəlifəlik köynəyini soyunub, ondan kənara çəkildim. Öz işlərim barəsində fikirləşdim ki, əlsiz (*ordu və tərəfdarsız*) hücum edim (*öz haqqımı tələb edim*), yoxsa qocaları həlak edən, gəncləri solduran və qocaldan, möminlərin (*fəsadın aradan qalxması üçün*) ölüncəyə qədər əziyyət çəkdiyi kor qaranlığa (*xalqın azgınlığına*) səbr edim. Səbr etməyin ağıllı iş olduğunu görüb, gözlərimi toz, çör-çöp, boğazımı isə sümük tutduğu halda səbr etdim.⁴ Mirasımın tarac olunduğunu görürdüm” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 3, səh. 48).

⁵ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 74, səh. 102.

Əmir əl-Möminin (ə) bütün iyirmi beş il ərzində qiyam, çevriliş, müqavimət, güc toplamaq, iqtidarı, hakimiyyəti əl almaq fikrinə düşmədi. Həzrət (ə) otuz üç yaşlı gənc idi. Gənclik cismani güc (çağlarını), ən yüksək enerjili dövrlərini keçirirdi. Xalq arasında hörməti var idi, sevilirdi. Aktiv zehni, çoxlu biliyi var idi. Bir insan üçün təsəvvür oluna biləcək bütün cazibələr ən yüksək şəkildə o həzrətin (ə) vücudunda var idi. Doğrudan da əgər o (ə), hakimiyyətə qarşı bir iş görmək istəsəydi, mütləq görə bilərdi. Amma bütün bu iyirmi beş il ərzində heç bir vəchlə ümumi məqsədləri, İslam quruluşunun ümumi maraqları xaricində heç bir addım atmadı və ya ondan bir şey eşidilmədi.

Əmir əl-Möminin (ə) Osmanın qətlindən sonra da iqtidara heç bir meyl göstərmədi. Hakimiyyəti ələ almaq üçün çalışmadı və buyurdu: “Məni tərək edin, başqasının ardınca gedin. Kimi hakimiyyətə seçsəniz, mən onun vəziri olaraq, onun yanında olacam”.¹

Əmir əl-Mömininin (ə) həyatında baş verən hadisələrin hər biri o həzrətin (ə) Allaha təvəkkül, fədakarlıq, “mən”likdən uzaq olmaq və eqoizm ruhunun göstərdiyinə şahid oluruq. Görürük ki, Əli ibn Əbu Talib (ə) haqq və batilin meyarı, fərqləndiricisidir.² Buna səbəb odur ki, o həzrət (ə) məsuliyyəti zərrəcə “mənliy”in, şəxsi maraqlarının, hissələrin müdaxiləsi olmadan seçir və qəbul edir. Bu səbəbdən də haqqın ölçüsüdür.

Doğrudan da Əmir əl-Mömininin (ə) həyatı başdan-başa “İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edər” ayəsinin nümunəsidir. O, həzrət (ə) yalnız ölüm ayağında, yalnız şəhadət anında “Allahın razılığını qazanmaq yolunda (Allah rızası üçün) öz canını fəda edən” deyildi. Əksinə, ömrü boyunca daim canını Allah yolunda fəda etmiş, “öz”lərdən xilas olmuş, çoxlu möhnətlərə, çətinliklərə qatlanmışdır (54).

¹ Osman öldürüldükdən sonra xalq Əmir əl-Mömininin (ə) mənzilinə axıyıb, ısrarla beyət etmək istədikləri zaman həzrət (ə) onlara müraciətlə buyurdu: “Məndən əl çəkib başqasını istəyin. Müxtəlif sifətləri və rəngləri olan bir işə qol qoyuruq. (*Belə ki,*) ürəklərin ona dözümü yoxdur (*camaatın belə hadisələrə dözümü yoxdur*) və ağllar onun yükünü çəkməyəcəklər (*inkar edəcəklər*). Üfüqləri qara bulud (*zülüm, sitəm və bid’ət*) bürüyüb (*haqq-həqiqət günəşi onun altında gizlənilib*), aydın yol (*İslam hökmlərinin həqiqəti*) dəyişib. Bilin ki, mən sizin dəvətinizi (*bey’ətinizi*) qəbul etsəm, özümün bildiyim kimi rəftar edəcəyəm. Və (*xəlifəliyi qəbul edib işə başlasam*) danışanın (*nəfsi istəklərinə uyğun və şəriətə zidd olan*) sözüne, (*özümdən əvvəlki xəlifələrin yolu ilə getmədiyimə görə məni*) məzəmmət edən qınağına qulaq asmayacağam. Əgər məni buraxsanız (*xəlifə seçməsəniz*), sizlərdən (*insanlardan*) biri kimi olaram və bəlkə də sizlərin (*haqsız xəlifənin nalayiq rəftarları barədə*) sözlərinizə daha çox qulaq asaram (*və hüququnuzu qoruyaram*), özünü də vali və hakim etdiyiniz şəxsin (*İslamın buyurduqlarına uyğun əmr versə*) əmrlərini daha yaxşı yerinə yetirərəm. (*Buna görə də*) mənim sizlərə vəzir və müşavir olmağım, əmir və hakim olmağım daha yaxşıdır” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 92, səh. 136).

² Peyğəmbərin (ə) Əmir əl-Mömininin (ə) vəsfi ilə bağlı məşhur kəlamlarından biri “Əli haqq ilə, haqq da Əli ilədir” kəlamıdır. Bu hədis çoxlu sayda şiə və əhli-sünnə qaynaqlarında nəql olunmuşdur. Bu qaynaqlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: “İhticac”, Təbəri, c. 1, səh. 75; “Elam əl-vəry”, səh. 159; “Əmali” Şeyx Səduq, məclis: 20, hədis: 1, səh. 89; “Əmali”, Şeyx Tusi, məclis: 20, hədis: 4, səh. 547; “Bəşarə əl-Müstəfa”, səh. 20; “Came əl-əxbar”, səh. 13; “əl-Cəməl”, səh. 433; “Xisal”, Şeyx Səduq, c. 2, səh. 496; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 18, səh. 72; “Kəşf əl-yəqin”, səh. 234; “Kifayə əl-əşər”, səh. 181).

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) CANINDAN VƏ MALINDAN KEÇMƏSİ

DÜNYANI ABADLAŞDIRMAQ İBADƏTDİR

İslam deyir ki, təbii resusları üzə çıxarmağa, bu dünyanı abadlaşdırmağa gedin. Maddi vasitələri ələ keçirin. Zehninizi elmlə təchiz edin. Dünyanı, təbiəti, maddəni, mənələri tanıyın, kəşf edin, yetişdirin. Çünki bunlar sizə məxsusdur.¹ Xatırladır ki, bütün bunları Allah üçün edin. Allahı yad edərək edin. Allahın zikrini ürəyinizdən çıxartmayın. Bütün bu hərəkətləri ibadət şəkildə həyata keçirin. Maddi səylə, maddi quruculuqla mənəvi səyi və quruculuğu bir araya toplamaq budur.² Buna görə də İslamda

¹ Allah həzrət Salehin (ə) xalqa belə dediyini buyurur: *“Səməd qövmünə də qardaşları Salehi (peyğəmbər göndərdik). O dedi: “Ey camaatım! Allaha ibadət edin. Sizin Ondan başqa heç bir tanrınız yoxdur. O sizi (atanız Adəmi) yerdən (torpaqdan) yaradıb orada sakin etdi (və ya uzun ömür verdi). (Allahdan) bağışlanmağınızı diləyin, sonra da Ona tövbə edin. Həqiqətən, Rəbbim (Öz elmi, qüdrəti, mərhəməti ilə yaratdıqlarına) yaxındır, (duaları) qəbul edəndir!”* (“Hud”, 61).

² “Xalis tövhid maarifi ilə dolu olan və vəhyə əsaslanan təlimlərə uyğun yüksək həqiqətləri əhatə edən “Merac” hədisində Allah tərəfindən Peyğəmbərə (s) belə müraciət olunur: “Ey Əhməd! İbadət ondur. Onun doqquzu halal

maddi quruculuq adamı olan Allah bəndələrinin öz zahidi olduğunu müşahidə edirsiniz. Əmir əl-Mömininin (ə) öz əli ilə quyu və kəhriz qazdı. Su dövənin boynu qalınlığında fəvvarə vurduqda quyudan çıxdı. Həmin toz-torpaqlı paltarlarla quyunun yanında əyləşdi və kağıza yazdı ki, bu suyu yoxsullara vəqf edirəm və sədəqə olaraq nəzərə alıram. Yəni, bir yeri abadlaşdırıb qurtaran kimi dərhal Allah yolunda bağışlayır. Ən əliaciq, ən qurucu, ən çox məşğul olan, mənəvi baxımdan isə ən uca, ən yüksək. Bu, İslamın tərbiyəsinin nəticəsi maddi və mənəvi rifah layihəsinin göstəricisidir (55).

SU QUYUSU QAZMAQ VƏ VƏQF ETMƏK

Əmir əl-Mömininin (ə) yeri və bağı var idi. Öz bağında əlinə külüng alıb quyu qazmaqla məşğul oldu. Çətin quyu idi və möhkəm torpağa çatmışdı. Amma Əmir əl-Mömininin (ə) fiziki gücü bunu üstələdi. Birdən su fəvvarə vurmağa başladı.

O ərazinin başında olan bağban nəql edir: “Birdən su bu quyudan dövə boğazı kimi fişqırmağa başladı. Əmir əl-Mömininin (ə) quyudan çıxdı. Hələ üz-gözümü yumamış və dincini almamışdı ki, buyurdu: “Qələm və kağız gətirin”. Qələm və kağız gətirdilər. Həmin an Əmir əl-Mömininin (ə) su dolu quyunu vəqf etdi (56).¹

MİN QULU AZAD ETMƏK

İmam Sadiq (ə) Əmir əl-Möminini (ə) mədh etməyə başladı. Ona uyğun şəkildə mədh etdi. Tədrisən öz şəxsi malı ilə aldığı kölələri, kənizləri azad etdi. Bunu ona görə etdi ki, Allahın razılığını qazansız və cəhənnəm odundan uzaq olsun.²

Verdiyi bu pullar müftə əldə etdiyi pullar deyildi. Bu rəvayətə görə, İmam Sadiq (ə) buyurur: “Həzrət (ə) əlinin zəhməti, alınının təri və ciddi çalışmaqla pul qazanırdı”. İstər Peyğəmbər (s) dönəmində, istər iyirmi beş illik fasilə dönəmində, istərsə də xilafət dönəmində – bəzi tarixi qaynaqlardan anlaşılır ki, Əmir əl-Mömininin (ə) xilafət zamanında da işləyirdi – o həzrət işləyirdi. Tarla əkirdi, quyu qazırdı, pul qazanırdı və bu pulları Allah yolunda paylayırdı. O cümlədən davamlı olaraq qul alırdı və azad edirdi. Bu minvalla min qul alıb azad etdi (57).

BİR İLİN QAZANCI BİR GÜNÜN BƏXŞİŞİ

“Tarixi-Bələzəri” və “Fəzaili-Əhməd” kitablarında nəql olunan bir rəvayət var. Bu rəvayət Əmir əl-Mömininin (ə) Allah yolunda verdiyi pullar haqqındadır. Hədisdə deyilir: “Əlinin (ə) (əkəndən əl etdiyi) gəliri qırx min dinar idi”. Güman ki, həzrətin (ə)

ruzi əldə etməkdir. Nə zaman sənin yemək-içməyin pak olsa, o zaman mənim pənahımda və qoruğum altında olacaqsan” (“İrşad əl-qülob”, c. 1, səh: 203; “Bihar əl-ənvar”, 74, səh. 26).

¹ “Möcəm əl-büldan”: səh. 176.

² “İrşad”, Müfid, c. 2, səh. 141; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 2, səh. 85; “Bihar əl-ənvar”, c. 4, səh: 110; “Vəsail əş-şiə” c. 1, səh: 91)

iyirmi beş illik kənarda qaldığı dövrə aiddir. O zaman onun (ə) boş vaxtı çox idi. Yer abad etmək, quyu qazmaq və bu kimi işlərlə məşğul olurdu.¹

Bir rəvayətdə deyilir: “Əlinin zəhməti və alnının təri ilə (qazanırdı)”. Həzrət (ə) işçi tutub quyu qazdırmırdı. Xeyr! Özü külüng vururdu. Öz qolunun gücünə quyu qazırdı, yer əkirdi və çoxlu gəlir əldə edirdi.

Bir ildə o həzrətin (ə) yerdən götürdüyü qazanc qırx min dinar idi. Buğda və xurma əkir və gəlir əldə edirdi. Bir ilinin gəliri qırx min dinar idi. Bir ilinin bütün gəlirini, qırx min dinarın hamısını sədəqə verdi.

Bütün gəlirini sədəqə verdiyi həmin gün bazara getdi və qılıncını satışa çıxardı. Dedilər: “Ey Əmir əl-Möminin (ə) siz bu gün qırx min dinarlıq sədəqə verdiniz. Yəni, indi qılıncınızı satırsınız?” Həzrət (ə) buyurdu: “Əgər şam üçün yeməyim olsaydı, qılıncımı satmazdım”.²

Bunlar əfsanə deyil, həqiqətdir. Bunlar onun üçündür ki, biz dərs alaıq. Malımızın xümsünü, zəkatını verməkdən, ehtiyaclılara bağışlamaqdan çəkinməyəcək. Bu, yüksək nümunədir (58).

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

¹ Tarix kitablarında nəql olunduğuna görə İmam Əlinin (ə) abadlaşdırma fəaliyyətinin bir nümunəsi Yunbə bölgəsində yüzdən çox quyu qazmaq idi. Həzrət (ə) bu quyuların hamısını, həccə, Allah evini ziyarətə gedənlərin istifadəsi üçün vəqf etmişdi. Bu quyular yüz ilə qədər su verirdi və camaatın istifadəsində idi (“Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 123).

² “Ənsab əl-əşraf”, Bəlazəri, c. 2, səh. 117; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh 72; “Bihar əl-ənvar”, c. 41, səh. 26.

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) DÖZÜLMƏZ ZÖHDÜ

ZÖHD: ÇOX ÇALIŞMAQ QARŞILIGINDA AZ GÖTÜRMƏK

Zöhd dünyaya etinasızlıqdır.¹ Dünyaya etinasızlıq dünya çalışmalarına etinasızlıq deyil. Dünyada Əmir əl-Möminindən (ə) daha çox işləyən biri var idimi? Kim Əmir əl-Möminindən (ə) daha çox yaxşı bir dünya qurmaq üçün qolunun gücündən, beynindən, cismindən, ruhundan, malından və bütün gücündən istifadə etdi? Yanılmayaq.

Dünyaya etinasızlıq çalışmağa, quruculuğa, mübarizəyə, dünyanı lazımi həddə qurmağa arxa çevirmək deyil. O zəhmətləri çəkmək lazımdır. Dünyaya rəğbətsiz, meylsiz olan zahiddir. Yəni, bütün bu zəhmətləri çəkir, çalışır, mübarizə aparır, özünü mübarizə meydanlarında təhlükəyə də atır, canını verəcək həddədək irəli gedir. Onun qolu, onun ayağı, beyni, cismi, ruhu, mülkiyyəti – əgər varsa – hamısı yaxşı bir dünya qurmaq üçün sərf olunur. Amma növbə dünya xəzinələrindən götürməyə çatdıqda az götürür. Zöhdün mənası budur. Şəxsən özü ilə bağlı məsələ ortaya çıxdıqda, onun şəxsi həyatı ortaya çıxdıqda, maddi ləzzətlərdən öz payını azaldır. Azaltmağı da maddi meylləri əzmək deyil. Xeyr! İnsan təbiətinin ehtiyac duyduğu həddə, adi qaydada dünya ləzzətlərindən, həyatın gözəlliklərindən istifadə edir. Amma tamahla yox, həris, tamahkar bir insan kimi yox, əksinə, çox çalışmaq, çox işləmək qarşılığında az götürür. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) həyatında ikinci məqamdır. O özü zahid idi. Zöhdü başqalarına öyrədirdi, əmr edirdi. Özü isə hamıdan zahid idi. Bu iki məqama diqqət etməliyik. Əlinin (ə) ədaləti, Əlinin (ə) zahidliyi (59).

ZÖHD ƏLİNİN (Ə) ZİNƏTİDİR

Əmmar Yasir nəql edir: Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) buyurdu: “Ey Əli! Allah sənə elə bir zinətlə bəzəmişdir ki, öz bəndələrindən heç birini daha yaxşı və daha sevimli zinətlə bəzəməmişdir”. O zinət nədir? “Zöhd və dünyaya meylsizlikdir. Yəni, insanın həzz aldığı aldadcı görünüşlərə etinasızlıqdır. Bu, Allahın Əliyə (ə) bəxş etdiyi zinətdir.

Burada dünyada məqsəd onu abadlaşdırmaq deyil. Mənası bu deyil ki, dünyanı abadlaşdırınsınlar, yeri ilahi zinətlərlə bəzəsinlər. Allahın bəndələri üçün şərait yaratsınlar. – Əmir əl-Möminin (ə) özü bu sahədə qabaqcıl idi. – Dünyada məqsəd budur ki, biz yer üzündə mövcud olanlardan – yemək, geyinmək, minik və ya cinsi meyllər – nəfsimizin həzz alması, özümüzün ləzzət alması üçün toplayaq. Bu, rəvayətlərdə sözügedən dünyadır.²

¹ Zöhd hərisliyin, rəğbətin, meylin müqabilidir. Zöhd dünya ləzzətlərinə həris olmamaq, dünya nümunələrinə rəğbət göstərməmək, öz meylini dünyanın fani və keçici işlərindən yayındırmaqdır (“Lisan əl-ərəb”, c. 3, səh. 196; “Məcmə əl-bəhrəyn”, c. 3, səh. 59).

² Quran dünyanı vəsf edərək buyurur: “(Ey insanlar!) Bilin ki, dünya həyatı oyun-oyuncaq, bər-bəzək, bir-birinizin qarşısında öyünmək və mal-dövləti, oğul-uşağı çoxaltmaqdan ibarətdir. Bu elə bir yağışa bənzəyir ki, onun yetişdirdiyi bitki (məhsul) əkinçilərin xoşuna gəlir. Sonra o quruyar və sən onun saralıb-solduğunu, daha sonra çör-çöpə döndüyünü görürsən. (Dünya malına aldananları) axirətdə şiddətli əzab, (dünya malına uymayanları isə) Allahdan bağışlanma və razılıq gözləyir. Dünya həyatı aldanışdan (yalandan) başqa bir şey deyildir” (“Hədid”, 20).

Əlbəttə, bu dünyadan faydalanmağın bir azı icazəli, bəlkə də bəyəniləndir. Amma onda ifrat etmək, həddini aşmaq bizi çəkəndirdikləri pis və xəbis dünyadır. Demək, dünyada zöhd Əmir əl-Mömininin (ə) zinətidir.

Hədisin davamı belədir: Peyğəmbər (s) Əli ibn Əbu Talibə (ə) buyurdu: “Allah bu dünyanı elə yaratmışdır ki, səndən heç bir şeyə nail olmayacaqdır (60).¹

PEYĞƏMBƏR (S) ZÖHDÜNÜN DAVAMI

O həzrət (ə) dəfələrlə bildirmiş və demişdir ki, mənim nəyim varsa, Peyğəmbərdən (s) əxz etmiş, ondan öyrənmişəm.² Əmir əl-Mömininin (ə) zöhdü ilə bağlı hadisələrdən birində həzrətin (ə) yanına gedən rəvayətçi deyir: “Gördüm ki, o həzrət (ə) keyfiyyətsiz, quru çörəyi zəhmətlə yeyir. Dedim: “Ey Əmir əl-Möminin! Nə üçün özünə bu qədər zəhmət verirsən?” Həzrət (ə) ağladı və buyurdu: “Atam o şəxsə qurban olsun ki, bütün

Əmir əl-Möminin (ə) dünyanı açıqlayarkən gözəl bir cümlə buyurmuşdur: “Siz (*yaxşı əməl sahiblərinizin pis əməl sahiblərinizdən ayrılması üçün*) dünyada imtahan olunursunuz və (*qiyamətdə*) dünyada dediyiniz sözlərin və tutduğunuz işlərin hesabı soruşulacaq. Beləliklə, (*dünyaya ürək bağlamayın ki,*) dünya çeşməsinin gözü bulanıq və palçıqlıdır. (*Dünyapərəstlərin gözündə*) onun mənzərrəsi heyrətamiz, imtahan və sınağı isə kor edəndir. Yox olan bir aldadıcı, gizlənən bir işıqlıq, itən bir kölgə, dağılmağa doğru gedən bir söykənəcəkdir (*sabitlik və davamlılıq onun üçün deyil*). (*Öz ağılına əsasən*) ondan uzaqlaşıb, ona ürək bağlamayan kimsə onunla ünsiyyətdə olub, arxayınlaşdığı zaman dünya at və yaxud dəvə kimi (*onu yerə yıxmaq üçün*) ayaqları ilə ona zərbə vurur, (*yollarda qurduğu*) tələləri ilə ovlayar, (*kamana çəkdiyi*) oxları ilə həlak edər, ölüm kəndirlərini (*cürbəcür xəstəlikləri və çətinlikləri şücaətli və igid*) kişinin boynuna salar, onu uyuyacağı dar yerə (*qəbrə*), qayıdacağı qorxulu yerə (*axirətə*) və əbədi məkanına (*cənnət, ya cəhənnəm*), əməllərinin (*pis və ya yaxşı*) əvəzini görməyə çəkkər” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 83, səh. 108).

¹ “Şəvahid ət-tənzil”, c. 1, səh. 517; “əl-Ümdə”, 297; “əl-Məhasin”, c. 1, səh. 291; “Mişkat əl-ənəbvar”, səh. 114; “Bihar əl-ənvar”, c. 40, səh. 78. Peyğəmbərin (s) məqsədu budur ki, dünya həyatı o həzrətin mənəvi şəxsiyyətində heç bir nöqsan, irad icad etməyəcək. Çünki o özünü dünyadan tam azad etmişdir. Bu dünya həyatı heç zaman onun süqutuna, ürəyində kin-küdurət yaratmasına, Allahdan başqasına baş qatmasına səbəb olmur.

² Əmir əl-Mömininin (ə) məşhur kəlamlarından: “Həqiqətən, mən Məhəmmədin kölələrindən biriyəm” (əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 1, səh. 89; “Tövhid”, Şeyx Səduq, səh. 174; “İhticac”, Təbəri, c. 1, səh. 210; “Bihar əl-ənvar”, c. 3, səh. 283). Həzrət Peyğəmbərin (s) yanında tərbiyə olmasını belə nəql edir: “Mən uşaqlıqda ərəbin kürəyini yerə vürmüşəm (*İslamın ilkin çağlarında onların böyüklerini öldürmüşəm*) və Rəbiə və Muzərin (*bu qəbilələrin*) yeni yetişmiş budaqlarını (*igidlərini*) sındırmişəm. Siz mənim Həzrət Peyğəmbərin (*səlləllahu əleyhi və alihi*) yanında yaxın qohumluq (*əmioğluluq və kürəkənlik*), yüksək məqam və xüsusi ehtiram səbəbindən olan qədir-qiymət və dərəcəmi bilirsiniz (*ki, mən o Həzrətin yanında belə böyük bir hörmət və məqama malik idim və məni xilafətə təyin etmişdi*). O məni uşaqlıqdan öz yanında böyüdü. O məni sinəsinə sıxar, yatanda qucağına alar, bədənini bədənimə sürtər, öz xoş ətrini mənə iylədən, (*ata öz övladına etdiyi kimi*) ağızma çeynənmiş yemək qoyardı. O mənim sözümdə yalan, əməlimdə səhv və xəta tapmadı. Peyğəmbər (*səlləllahu əleyhi və alihi*) süddən ayrıldıqdan sonra Allah mələklərinin ən böyüyünü o Həzrətə yoldaş etdi ki, gecə-gündüz onu nəciblik yollarına və dünyanın gözəl xislətlərinə doğru yönəltsin.² Mən dəvə balası anasının dalına düşüb getdiyi kimi onun arxasınca gedirdim.² O, hər gün öz xislətlərindən bir bayraq və əlamət ucaldır (*biruzə verir*) və mənə ona yiyələnməyi əmr edirdi. (*Peyğəmbərliyə təyin edilməmişdən qabaq*) hər il (*bir ay insanlardan uzaqlaşaraq ibadət və bəndəliklə məşğul olmaq üçün Məkkə yaxınlığındakı dağlardan biri olan*) Hira da məskunlaşardı. Həmin müddətdə mən onu görərdim və onu məndən qeyrisi görməzdi. Həmin zamanda İslam Allahın Peyğəmbərinin (*səlləllahu əleyhi və alihi*) və (*o Həzrətin arvadı*) Xədicənin evindən başqa heç bir evə daxil olmamışdı və mən onların üçüncüsü idim. Vəhy və (ilahi) elçilik nurunu görür və nübuvvət və peyğəmbərlik ətrini duyurdum. (*Vəhy nazil olan zaman o Həzrətlə birgə idim və heç bir tərəddüd olmadan nazil olanlara iman gətirirdim.*) O Həzrətə (*səlləllahu əleyhi və alihi*) vəhy nazil olanda şeytanın səsini eşitdim. Dedim: Ey Allahın Peyğəmbəri, bu nə səssdir? Buyurdu: Bu şeytanın səsidir ki, o, pərəstiş edilməkdən ümitsizliyə qapılıb sən mənim eşitdiklərimi eşidir, gördüklərimi görürsən (*hər şeydə mənimlə bərabərsən*), sən yalnız peyğəmbər deyilsən, lakin vəzirsən; sən xeyir və yaxşılıqdasan” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 192, səh. 300).

ömrü boyunca, yaxud misal üçün, hakimiyyəti boyunca öz qarnını buğda çörəyi ilə doyurmadı (Məqsəd Peyğəmbərdir (s). Bu Əmir əl-Mömininin (ə) vəziyyəti, Peyğəmbərə (s) nisbətə şagirdliyidir. Hər halda Əmir əl-Mömininin (ə) hakimiyyəti ilə bağlı qarşımızda olanlar qəribə şeylərdir (61)¹.

İMAMIN (Ə) YEMƏYİ VƏ GEYİMİ

İmam Sadiq (ə) Əmir əl-Möminini (ə) mədh edərək buyurduğu ilk cümlə bu idi: “Əmir əl-Möminin (ə) ömrünün sonunadək ağzına bir haram tikə belə qoymadı”. Əmir əl-Mömininin (ə) evinin adı qidası bunlar idi: zeytun, sirkə, orta və ya aşağı növ xurma. Bizim cəmiyyətimizin çörək və qatığı və ya çörək və pendiri. Geyimi adi kətan idi.²

Əgər paltarının qolu uzun olsaydı, qayçı istəyirdi və paltarın uzun qolunu kəsirdi. Yəni, hətta paltarının qolunun uzunluğuna da razı olmurdu (62).

EY DÜNYA ƏLİDƏN (Ə) BAŞQASINI ALDAT!

Bu cümlələr Əmir əl-Mömininin (ə) dilindəndir və yaradılış fəzasında, insanın həyat mühitində hələ də əks-səda doğurur: “Ey dünya görüntüləri, ey dünyanın cazibəli gözəllikləri, ey ən güclü insanları tələyə salan ehtiraslar, gedin. Əlidən (ə) başqasını aldadın. Əli (ə) bu sözlərdən daha böyük, daha yüksək, daha güclüdür” (63).³

Əmir əl-Möminin (ə) o qədər böyük bir ölkənin başında, o qədər iqtidara, o dövrdə və o zaman kəsiyində o qədər var-dövlətlərə hakim olduğu bir halda azacıq olsun belə özünü adi insan dünyasına aludə etmədi və buyurdu: “Başqalarının ardınca get, ey

¹ Süveyd nəql edir: “Küfədə Əli ibn Əbu Talibin (ə) evinə getdim. Qarşısında bir kasa turşumuş qatıq var idi. Turşuluğununu kəskinliyindən iyini hiss etdim. Bir girdə çörək var idi ki, üstündə arpa kəpəyi aydın görünürdü. Həzrət (ə) o çörəyi çətinliklə sındırırdı və bəzən də onu sındırmaq üçün dizindən kömək alırdı. Kənizi Fizzə də dayanmışdı. Mən dedim: “Ey Fizzə! Bu qoca kişi haqqında (onun bu vəziyyətə düşməsinə görə) Allahdan qorxmursunuz? Çörəyin ununu təmizləyib kəpəyini ayıra bilmirsinizmi?” Dedi: “Əmrə tabe olub, eyni halda da əmrin əksinə iş görmək istəmirik. Nə qədər ki, biz onun qulluğundayıq bizdən əhd alıb ki, onun üçün un ələməyək və kəpəyini təmizləməyək”. Süveyd deyir: “Əli (ə) Fizzənin nə dediyini eşitmirdi. Üzünü ona tutub buyurdu: “Nə deyirsən?” Dedi: “Ondan soruş”. Əmir əl-Möminin (ə) mənə buyurdu: “Ona nə dedin?” Dedim: “Mən Fizzəyə dedim ki, yaxşı olardı, çörəyin ununu ələyəydilər”. Əli (ə) ağladı və buyurdu: “Atam, anam o şəxs fəda olsun ki, heç vaxt ardıcıl olaraq üç gün buğda çörəyi ilə doymadı və eləcə də dünyadan getdi. Heç vaxt çörəyini yediyi unu ələmədilər”. İmam Əlinin (ə) məqsədi Peyğəmbər (s) idi (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-hədid”, c. 2, səh. 201).

² “İrşad”, Müfid, c. 2, səh. 141; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 2, səh. 85; “Bihar əl-ənvar”, c. 41, səh. 110; “Vəsail əş-şiə”, c. 1, səh. 91.

³ “Zərar ibn Zəmrə Zibabinin nəql etdiyi rəvayətdə deyilir ki, o, Müaviyənin yanına gələn zaman və Müaviyə ondan Əmir-əlmöminin barəsində soruşanda belə deyib: Mən onun, gecə öz zülmət pərdələrini sərandə bəzi yerlərdə ibadət etməsini görməyimə şəhadət verirəm. O Həzrət ibadət mehrabında dayanıb saqqalını əli ilə tutub ilan çalmış adam kimi qıvrılır, qəm-qüssəyə düşər olmuş şəxs kimi göz yaşı tökülür və (*dünya barəsində belə*) buyururdu: Ey dünya, ey dünya, məndən gözünü çək! (*Aldatmaq qəsdilə*) özünü mənə təqdim edir, göstərirsən? Yoxsa mənə meyl salıb mənə istəyirsən? Yaxınlaşmasın sənin (*aldatma*) vaxtın! Sənin arzun nə qədər də uzaqdır! Başqasını aldat ki, mənə sənə ehtiyacım yoxdur. Sənin talağını üç dəfə vermişəm (*sənə göz yummuşam*) ki, onda qayıdış yoxdur. Beləliklə, sənənin həyatın qısa, əhəmiyyətin az, arzun isə alçaqdır. Əfsus ki, azuqə (*ibadət və bəndəlik*) az, yol uzun, səfər (*axirət səfəri*) uzaq və daxil olunacaq yer (*qəbr, Bərzəx və qiyamət*) isə çətindir” “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, sıça kəlamlar: 77, səh. 480).

rəngarəng dünya! Get zəiflərin ardınca. Sənin əlin Əmir əl-Möminin (ə) kimilərə çatmaz ki, çatmaz (64).

YAXIN DOSTLARI DA TAB GƏTİRMİRDİ

Bu az şey deyil ki, bir nəfər hakim olsun, bütün iqtidar vasitələri – beytülmal, ordu, nüfuz – ovcunun içində olsun, amma şəxsi həyatı elə olsun ki, yaxın dostları bu qədər çətinlikdə yaşaya bilməzsən desinlər.¹

Onun yeməyi elə olsun ki, səhabələrindən olan rəvayətçi – həzrətin (ə) xidmətçisi – Qənbərə “nə üçün bu bərk, quru arpa çörəyini bu qoca kişiyyə verirsiniz? – desin. Qənbər isə cavabında desin ki, bunu mən etməmişəm, o özü edir. Bu çörəyi və ya arpa çörəyini kisələrin daxilinə qoyan, ağzını bağlayan, bəzən də kimsə açmasın şəkər ya yağ qatmasın deyə onu möhürləyən odur.²

“Bunu da bil ki, sizin imamınız öz dünyasından iki köhnə paltarla (yəni, bədəni başdan-ayağa kimi örtən qumaş köynək və şalvarla), yeməklərdən isə (iftar və obaşdanlıq və ya nahar və şam üçün) iki tikə çörəklə kifayətlənib”.³ Budur onun həyatı. Bunu bəyan edin (65).

Mən mərhum Əllamə Təbatəbainin özündən eşitmişəm. Bilmirəm o, bunu bir yerdə yazıb, ya yox. O, deyirdi: “İmam (ə) bizə deyir ki, mənə doğru gəlin. O şəxsə bənzəyir ki, bir dağın qülləsində dayanıb və dağın ətəyində dayanan insanlara deyir ki, bu tərəfə gəlin. Bunun mənası o deyil ki, bu yolçuların, piyadaların hamısı o qülləyə çata bilərlər. Xeyr! Yolun bu tərəfdən olduğunu deyir. Bu tərəfə gəlməmişiniz deyir. Kimsə aşağıya getməsin, kimsə uçuruma yuvarlanmasın. Əgər düzgün hərəkət etmək istəsəniz, yol mən dayandığım tərəfdəndir (66).

TƏƏCCÜB DOĞURUCUDUR!

Altıncı əsrdə yaşamış böyük alimlərdən olan Qütb Ravəndi Əmir əl-Mömininin (ə) zöhdü haqqında deyir: “Kimsə Əlinin (ə) zöhd haqqında sözünə baxsa, bu sözün Əli ibn Əbu Talibə (ə) aid olduğunu bilməsə - yəni, o günün dünyasının böyük bir hissəsinə

¹ “Allaha həmd və həzrət Peyğəmbərə salamdan sonra: ey Hünefın oğlu, mənə xəbər çatıb ki, Bəsrə gənclərindən biri səni toy süfrəsinə dəvət edib və sən tələsik həmin süfrəyə doğru getmişən. Sənin üçün növbənöv ləzzətli yeməklər istənilib və qarşına böyük kasalar gətirilib. Sənin, kasıb və yoxsullarını qovan, varlıları isə dəvət edən bir camaatın qonaqlığına getməyini güman etməzdim. Buna görə də bu yeməkdən dişlədiyinə diqqət et. (*Halal və ya haram olması*) sənə məlum olmayan şeyi at (yemə). Qazanılma yollarının pak olmasını (*halal və düz yolla əldə edildiyini*) bildiyin şeyi ye.

Bil ki, tabe və ardıcıl olan hər bir şəxsin bir imam və başçısı var ki, ona tabe olur və onun elminin nuru ilə aydınlıq axtarır. (*Hər bir tabe və ardıcıl danışır və davranışının düzlüyünü öz imamından öyrənir. Sən də gərək öz imamına tabe olub onun ardınca gədsən.*) Bunu da bil ki, sizin imamınız öz dünyasından iki köhnə paltarla (yəni, bədəni başdan-ayağa kimi örtən qumaş köynək və şalvarla), yeməklərdən isə (iftar və obaşdanlıq və ya nahar və şam üçün) iki tikə çörəklə kifayətlənib. Sizin bu cür etmək qüdrətiniz yoxdur. Amma (*heç olmasa*) mənə pərহizkarlıq, çalışqanlıq, iffətlilik və düzlüklə kömək edin.¹ Allaha and olsun ki, sizin dünyanızdan qızıl toplamamışam, onun qənimətlərindən çoxlu mal yığmamışam və əynimdəki köhnə paltardan başqa digər bir köhnə paltar hazırlamamışam” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, məktub: 45).

² “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 2, səh. 201.

³ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, məktub: 45.

hökmranlıq edən, ətrafında o qədər ictimai və siyasi məsələlər olan bir şəxsə aid olduğunu bilməsə - bu sözün ömrü boyunca ibadətdən başqa bir işi olmayan, zohddən başqa bir işi olmayan şəxsə aid olduğuna şübhə etməyəcək. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) zohhdür. Onun şəxsiyyətinin bütün yönləri beləcə ən yüksək səviyyədədir”. Sonra deyir: “Bu, qəribə və təəccüb doğurucu istedadıdır ki, ziddiyyətləri bir yerə toplanmışdır (67).¹

MÜALİCƏVİ ZÖHD

“Nəhc əl-bəlağə”də ən qabarıq məsələ zohddür.²

Əmir əl-Möminin (ə) o zaman bu zohdü buyuranda İslam cəmiyyətinin köklü xəstəliyinin əlacı kimi söyləmişdi. Mən dəfələrlə demişəm. Biz bu gün də həmin zohd ayələrini oxumalıyıq. O zaman Əmir əl-Möminin (ə) “dünyanın şirinliklərinə, ləzzətlərinə doğru getməyin” - dedikdə əli bu şirinliklərə, ləzzətlərə çatmayanlar var idi - demək olar ki, xalqın əksəriyyəti belə idi - Həzrət Əli (ə) o şəxslərə deyirdi ki, İslam dünyasının fəthləri, İslamın beynəlxalq iqtidarının genişləndiyi illər onları imkanlı etmiş, varlandırmış, bir sıra imtiyazlar vermişdir. Həzrət (ə) onlara xəbərdarlıq edir. Bu xəbərdarlıq o şəxslərə aid idi ki, onlar vəzifə sahibləri idilər. Məsuliyyət daşıyırdılar. Onlara ünvanlandıqda daha şiddətli, daha ağır idi (68).

“NƏHC ƏL-BƏLAĞƏ” ZÖHD KİTABIDIR

“Nəhc əl-bəlağə”də ən çox təkid, ən çox vurğu zohd üzərindədir. “Nəhc əl-bəlağə” döyüş kitabıdır. Sülh kitabıdır, dünya kitabıdır, siyasət kitabıdır. İnsan həyatının bütün şivələrini, sahələrini əhatə edən kitabdır. Amma bu kitabın harasını açsanız zohddən söhbət getdiyini görəcəksiniz. Belə ki, bu kitabın yalnız zohd kitabı olduğunu demək olar. Yalnız zohd mövzusunda danışdığını söyləmək olar. Əmir əl-Möminin (ə) elə bir şəraitdə yaşamışdır ki, bu şiddətli təzyiqlə insanları dünyapərəstlikdən, dünya zinətlərinə cəzb olmaqdan çəkəndirməyə məcbur idi. Əmir əl-Möminin (ə) xütbələrdən birində buyurur: “Bel baxımdan ən arıq və qarın baxımdan dünyanın ən ac insanı idi. Dünya ona təklif olundu, (Allah-təala Cəbrailin vasitəsilə dünyanı seçməyi ona təklif etdi). O isə onun qəbulundan imtina etdi. Allah-təalanın bir şeyi (dünya sevgisini) düşmən saydığını bildikdə, o da düşmən sandı. Xar bildiyini o da xar bildi. Kiçik qərar verdiyini o da kiçilti. (Buna görə də) Bizdə Allah və Peyğəmbərin düşmən sandığı dünya sevgisindən, Allah və Peyğəmbərin kiçik bildiyi dünyanı böyütməyimizdən başqa bir şey olmasaydı belə, bunlar Allaha itaətsizlik və Onun fərmanına qarşı çıxmaq üçün bəs edərdi”³

Əmir əl-Mömininin (ə) kəlamı necə də xəbərdarlıqedicidir. Biz özümüzdən nə qədər müğayət olmalıyıq ki, İslam cəmiyyəti dünyapərəstliyin əsirinə çevrilməsin. Bütün dəyərlərin meyarı maddiyyat və dünya bəzək-düzəyi olmasın (69).

¹ “Əl-həraic və əl-cəraih”, Qütb Ravəndi (vəfat: 573), c. 2, səh. 542; “Bihar əl-ənvar”, c. 40, səh. 318.

² “Nümunə üçün bax: “Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 23, 28, 52, 81, 103, 109, 176, 191, 196, 230, məktub: 27; qısa kəlamlar: 28, 391, 439.

³ “Nəhc əl-bəlağə” Sübhü Saleh, xütbə: 16, səh. 228. Əmir əl-Mömininin (ə) bu xütbəsinin tam mətni üçün “əlavə” 12-yə müraciət edə bilərsiniz.

HAKİMLƏRİN ZÖHDÜ

Hakimlərin, vəzifə başında olanların zöhdü sırası insanların zöhdü ilə fərqlidir: Hakimlərdən istənilən zöhd sırası insanlardan istənilən zöhdəndən olduqca çətindir.

Əmir əl-Möminin (ə) Bəsrədə Əli ibn Ziyad Harisinin böyük və geniş evinə getdikdə ona buyurdu: “Bu böyük evi nə üçün tikmişən? Qiyamətdə bu evə daha çox ehtiyacın olacaq. Əlbəttə, indi ki, tikmişən çalış bu evdən Allah üçün istifadə et. Allah bəndələrin bu evdə (qonaq olaraq) qəbul et”.¹

Əla qardaşından İmam Əliyə (ə) şikayət etdi. Özünü çətinliyə, əzab-əziyyəyə salmasından gileyləndi. Çiyinə əba atmış və bir küncdə əyləşmişdir. Nə bir adamlar münasibət qurur, nə də yemək yeyir. Daim riyazət halındadır.

Həzrət (ə) onu çağırırdı. Qardaşına söylədiklərindən daha kəskin sözlər söylədi. Yəni, geniş ev tikmiş qardaşa “Ehtiyatlı ol, bu evdən axirətin yolunda istifadə et” - dedi. Amma yaşamından əl çəkmiş, öz xəyalınca riyazət çəkən qardaşa isə buyurdu: “Ey özünün düşmənciyəzi!”²

Yəni, ey öz canının düşməni. Şeytan sənə hakim olmuşdur və buna görə də səni aldatmışdır. Bu nə vəziyyətdir? Özün üçün nə problem yaratmasan. Get, öz normal həyatını yaşa.

O, həzrətə (ə) etiraz etdi və dedi: Ey Əmir əl-Möminin! Sən bu sözləri mənə deyirsən. Amma sən öz həyatın mənimkindən daha aşağıdır. Paltarın cod, yeməyin isə bərk və dadsızdır!

Həzrət buyurdu: “Vay olsun sənə! Mən sən kimi deyiləm. Çünki Allah-təala haqq rəhbər və imamlara özlərini yoxsullarla bir tutmağı vacib edib ki, yoxsul və kasıbın qəmqüssəsi onu sıxıb narahat etməsin” (70).³

ƏMƏLDƏ ZÖHD DƏRSİ

Bir zaman həzrət (ə) bir nəfəri ehtimal ki, hakim olaraq bir şəhərə göndərmək istəyirdi. Ona dedi: “Sabah, zöhr namazından sonra mənim yanıma gəl. Demək olar ki,

¹ “İmam Əli əleyhis-salamın Bəsrədə səhabələrindən olmuş Əla ibn Ziyad Harisi xəstə ikən Əlanın yanına gedəndə, onun evinin genişliyini görüb buyurduğu kəlamlarındandır.

Dünyada bu evin genişliyi ilə nə etmişən? Halbuki sən onun genişliyinə axirətdə daha möhtacsan. (Çünki bu evdə bir neçə gündən artıq qalmayacaqsan. O birində isə həmişəlik qalacaqsan.) Bəli, əgər bu evin genişliyi ilə axirət evinin genişliyini də əldə etmək istəyirsənsə, onda qonaq qəbul edərək qohum-əqrabanla əlaqədə ol, ondan şəriətin (xums, zəkat, sədəqə və digər vacibi və müstəhəbbi) haqlarını ver ki, belə olan halda, bu evin genişliyi vasitəsi ilə axirət evinin genişliyini də qazanmış (olar)san” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 209, səh. 325).

² “Əla o Həzrətə dedi: Ey Əmirəlmöminin, qardaşım Asim ibn Ziyaddan sənə şikayət edirəm. O Həzrət buyurdu: Nə üçün? Dedi: O, (tərkidünya rahiblər kimi) cod paltar geyinərək dünyadan uzaqlaşdı. Həzrət buyurdu: Onu mənim yanıma gətirin. O gələndə (Həzrət ona belə) buyurdu: Ey özünün düşmənciyəzi! Murdar və xəbis (şeytan) səni avara edib (və səni bu yola sövq edərək onu sənənin gözündə gözəlləşdirib). (Təklük və dərvişliyi öz peşən etməklə) arvad-uşağına rəhm etməmişən? Belə güman edirsən ki, Allah pak şeyləri sənə halal edib, amma sən onlardan bəhrələnməyini xoşlamırsən? Sən, Allahın bir neməti sənə halal edərək sənənin ondan bəhrələnməyini istəməməsindən aşağısan!” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 209, səh. 325).

³ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə, 209, 325.

indi də adətli. Valini, hakimi bir yerə göndərmək istəyəndə baş hakim və ya məsul şəxs onu çağırırdı. Tapşırıqlarını verir, tövsiyələrini edir. O şəxs nəql edir ki, sabah zöhr namazından sonra Əmir əl-Mömininin (ə) oturduğu yerə getdim. Yəni, Kufədə hökumət işləri üçün nəzərdə tutulmuş yerə getdim. Gördüm ki, Əmir əl-Mömininin (ə) qarşısında bir boş kasa və bir səhəng su var. Bir az keçdi. Xidmətçisinə işarə etdi. Dedi ki, mənim bağlamamı gətir.

Gördüm ağzı möhürlü bir bağlama gətirdilər. Bu kisə möhürlənmiş və mumlanmışdı ki, kimsə onu açma bilməsin. Öz-özümə düşündüm ki, həzrət (ə) məni əmin şəxs hesab edir və qiymətli bir gövhər göstərmək istəyir. Yaxud mənə əmanət tapşırmaq və ya haqqında bir söz demək istəyir.

Deyir ki, həzrət (ə) möhürü sındırdı. Kisənin ağzını açdı. Gördüm bu kisədə ələnməmiş, kəpəkli un var. Həzrət (ə) əlini kisəyə salıb bu undan bir ovuc çıxartdı. Kasanın içinə tutdu. Bir az da səhəngdən onun üzərinə su tökdü. Onu çalxaladı və günorta yeməyi kimi dedi. Bir azını da mənə verdi və dedi: “Ye! Mən heyrət içində idim. Dedim: “Ey Əmir əl-Möminin! Siz belə edirsiniz?! İraq bu qədər neməti ilə sizin ixtiyarınızdadır. Bu qədər buğda və arpa var. Bu işlər nə üçündür?! Siz nə üçün bu kisənin ağzını belə bağlayırsınız?” Həzrət (ə) buyurdu: “And olsun Allaha, mənim bu kisənin ağzını bağlamağım xəsislikdən deyil. Hayfım gəlir ki, bu ələnməmiş undan kimsə yesin. Mən bu unlardan – ən aşağı növ ələnməmiş undan – öz ehtiyacım qədərincə alıram. Qorxuram, kimsə kisələrin ağzını açıb mənim aldığımdan başqa un əlavə etsin. Mən istəmirəm öz qarnımda pak olmayan qida olsun. Pak qida yemək istəyirəm. Öz pulumla aldığımda, öz malımdan olan, kimsənin malı qarışmayan qida yemək istəyirəm.

Əmir əl-Möminin (ə) öz işi ilə bu valiyə dərs vermək istəyir. Görün, bu valini oraya çağırırdı ki, bu mənzərəni ona göstərsin. Bu sözləri ona desin. Valiyə məsciddə də sözlərini deyər, tövsiyələrini edər və tapşırıqlarını verər bilərdi. Amma onu buraya çağırırdı ki, bu bununla ona başa salmaq istəmişdir ki, sən gedirsən və bir şəhərə hakim olacaqsan. Bir dəstə insan sənə ixtiyarında olacaq. – Onların pulu, vergisi, canı, malı, abırı – ehtiyatlı ol, bu iqtidar, mütləq iqtidar deyil. Sən tam, mütləq hakim deyilsən. Diqqətli ol. Nə iş gördüyünü anla”. Sonra buyurdu: “Heç zaman halal olduğunu bilmədiyin bir şeyi yemə, alma. Onu öz ixtiyarına alma. Yalnız halal olduğuna əmin olduğun maldan istifadə et (71).¹

(ÖZÜNDƏN SONRAYA) QIZIL VƏ YA GÜMÜŞ QALMADI

İmam Həsən (ə) Əmir əl-Mömininin (ə) şəhid olduğu gün söylədiyi xütbənin sonunda buyurdu: “Əli ibn Əbu Talib (ə) (özündən sonraya) dünya qızıl və gümüşündən heç bir şey qoymadı. Ondan yalnız yedi yüz dirhəm pul qalmışdır.²

Yeddi yüz dirhəm çox az bir məbləğdir. Bir az məbləğ həzrətin həyatında tədarük hesab olunmur. Lazımı xərcləri var idi. Pulunu çatdırmırdı. Məcbur idi ki, beytülmaldan öz

¹ “Kəşf əl-ğümmə”, c. 1, səh. 175; “Kəşf əl-yəqin”, səh. 88; “Bihar əl-ənvar”, c. 40, səh. 335.

² “Əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 1, səh. 457; “Əmali”, Şeyx Səduq, səh. 319; “Xəsis əl-əimmə”, səh. 80; “əl-Ümdə” səh. 139; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 1, səh. 547; “Bihar əl-ənvar”, c. 42, səh. 201.

payına düşən əməkhaqqını bir kənara qoysun və özünü zəhmətə salsın ki, həyatındakı bu boşluğu doldursun.

Bəli dünya malı aldadıcıdır. Dünya malını toplamaq vəsvəsəedicidir. Amma Əmir əl-Möminin (ə) bu xisləti öz vücudundan tamamilə kəsmişdir: “Allahdan (Allahın əzabından) bacardığımız qədər qorxun. (Sizə verilə öyüd-nəsihətə) qulaq asın; (Allaha və Peyğəmbərinə) itaət edin və (mal-dövlətinizdən Allah yolunda) xərcləyin. Bu sizin özünüz üçün xeyirli olar. (Allah tərəfindən) nəfsinin xəsisliyindən (tamahından) qorunub saxlanılan kimsələr – məhz onlar nicat tapıb səadətə qovuşanlardır!”¹ Buna görə də o həzrətin (ə) həyatında bir miras qalmadı. Dünya malından bir şey qoyub getmədi. Əlinin (ə) yolu dünyada zöhd, parıltılara, bəzəklərə, maddiyata etinasızlıq, rəğbətsizlikdir. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) öz davranışı, əməli ilə bizi səslədiyi moizədir (72).

ON BEŞİNCİ FƏSİL

PEYĞƏMBƏR (S) QARŞISINDA TƏSLİMÇİLİK

XALİS TƏSLİMÇİLİK

İmam Əlinin (ə) digər böyük xüsusiyyətlərindən biri budur ki, o, Peyğəmbərin (s) qarşısında tam təslim idi. Allah rəsulu (s) ona Məkkədə qal deyəndə qalır.² Təbuk döyüşündə Mədinədə qal deyəndə Mədinədə qalır.³ Ona Əmr ibn Əbdəvudla döyüş, canını təhlükəyə at deyəndə də özünü təhlükəyə atır. Allah qarşısında, Peyğəmbər (s) qarşısında, İslam qarşısında təslimçiliyi Əli ibn Əbu Talibdən (ə) öyrənmək lazımdır. Bu tam təslimçilik idi. Rəhbər qarşısında təslimçilik. “Amma, xeyr! (Ya Rəsulum!) Rəbbinə and olsun ki, onlar öz aralarında baş verən ixtilaflarda səni hakim (münsif) təyin etməyincə və verdiyi hökmlərə görə özlərində bir sıxıntı duymadan sənə tam bir itaətlə boyun əyməyincə, (həqiqi surətdə) iman gətirmiş olmazlar”.⁴ Bu imanın şərtidir. Peyğəmbərin qarşısında bütün ixtilafı, fikir ayrılıqlarını elə müzakirə etmək lazımdır ki, o (s) “bəli” və ya “xeyr” dedikdə təşvişə düşmədən yalnız əməldə yox, can-dildən qəbul etmək olsun. Peyğəmbər (s) ona belə et deyə vəsiyyət etdikdə elə də edir. Ona döyüş meydanında belə əməl et, belə hərəkət et dedikdə zərrəcə tərdid etmədən elə də edir. Peyğəmbər (s) sülh etdikdə, Hüdeybiyyədə Peyğəmbərin (s) sülhünə tabe olur. Döyüşdükdə, müharibə etdikdə, Bədrdə Peyğəmbərin (s) döyüşünə təslim olur (73).⁵

¹ “Təğabun”, 16.

² “Ləylə əl-məbit” gecəsinə və İmam Əlinin (ə) Peyğəmbərin (s) yerində yatmasına işarədir. Bax: “Əlavə”: 5.

³ Təbuk döyüşü haqqında və Əmir əl-Mömininin (ə) orada iştirak etməməsinin səbəbləri haqqında “Əlavə” 13-də ətraflı məlumat vermişdir.

⁴ “Nisa”, 65.

⁵ Əmir əl-Möminin (ə) buyurmuşdur: “Məhəmmədin (*səlləllahu əleyhi və alih*) qoruyucu olan (*Qur’an və onun sünnesini qoruyan və onun sirlərindən xəbərdar*) səhabələrinin böyükləri bilirlər ki, mən heç vaxt bir saat belə Allah və Peyğəmbərin əmrindən kənarda olmamışam və igidlərin qaçdıqları və addımların qayıtdıqları (*heç kəsə düşmənin qarşısını almaq cürəti olmayan*) yerlərdə (*çətinlik və müharibələrdə*) Allahın məni əziz tutduğu sücaət və igidliklə öz canımı Həzrət Peyğəmbərdən əsirgəməmişəm.” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh xütbə: 127, səh. 311).

ALLAH ELÇİSİNİN (S) VURAN ƏLİ

İmam Həsən (ə) Əmir əl-Möminini (ə) vəsf edərək buyurur: “Peyğəmbər (s) bayrağı ona tapşırırdı”.¹

Bu mənim fikrimcə simvolik ifadədir. Peyğəmbər (s) çoxlarına bayraq verirdi, döyüş meydanına göndərirdi. Çoxları var idi ki, gedirdilər və fəth etmədən qayıtmırdılar. Amma burada İmam Həsən (ə) mənim başa düşdüyüm qədərincə başqa bir şey demək istəyir. Demək istəyir ki, Əmir əl-Möminin (ə) Peyğəmbərin (s) vuran əli idi, ona tam təslim idi. Sizin əliniz, əliniz olduğu müddətcə sizə təslimdir və sizdən əmr alır. Sizin beyniniz qarşısında, sizin beyninizin fərmanı qarşısında təslimdir. Əli (ə) sözün əsl mənasında Peyğəmbərin (s) əli idi. Buranı vur, buraya sığal çək, buna dostca uzan, buna düşmənçə uzan və təhdid et. Əli (ə) bütün bunların hamısına mütləq mənada təslim idi (74).²

ON ALTINCI FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) VƏ ƏN ÇƏTİNLƏRİN SEÇİMİ

¹ “Əl-Kafi fi əl-üsul”, c. 1, səh. 457; “Əmali”, Şeyx Səduq, səh. 319; “Bəşarə əl-Mustafa”, səh. 237; “Xəsis əl-əimmə”, səh. 80; “əl-Ümdə”, 139; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 1, səh. 547; “Bihar əl-Ənvar”, c. 42, səh. 201.

² “Biz Allahın peyğəmbəri (s) ilə olduğumuz vaxt (*İslam dininə kömək üçün*) öz atalarımızı, övladlarımızı, qardaş və əmilərimizi (*döyüşlərdə*) öldürürdük. Belə rəftar iman və etiqadımızı çoxaldırdı, itaət yolunu tuturduq və doğru yolda dönməzliyimiz çoxalardı. Ağrıların yanğısına dözüümüvüz və düşmənlə cihad yolunda söylərimiz daha da artırdı. (*Peyğəmbər dövrünün müharibələrində döyüş üslubu belə idi ki,*) bizlərdən biri düşmənlərdən biri ilə bir-birinə hücum edirdi və onlardan biri başqasına ölüm camı ilə doydurana qədər iki erkək heyvan bir-birinin canına düşən kimi bir-birinin üstünə düşürdülər (*bir-birini öldürmək qəsdində olurdular*). Bəzən biz düşməne zəfər çalır, bəzən də düşmən bizə qalib gəlirdi. Allah bizim doğruluğumuzu gördüyündən (*İslam yolunda hər şeydən keçməyi göstərdik*) dəvənin istirahət vaxtı sinə və boynunu yerə qoyduğu tək, İslam möhkəmlənənə (*din nizamlanana*), öz yerlərində yayılana qədər düşmənlərimizi xar, qələbəni isə bizə nəsib etdi” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 56, səh. 91).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) BÜTÜN SAHƏLƏRDƏ QABAQCIL İDİ

Əmir əl-Mömininin (ə) 36 illik həyatında ilahi vəzifəni qəbul etdiyi gündən başlayaraq, bir an dinliyi, rahatlığı yox idi.¹ İlk dəfə Peyğəmbər (s) vəhy fəryadını ucaltdıqda bu yeniyetmə cavab verdi.

Dəvətin ilk anından Əmir əl-Möminin (ə) bir şücaətli əsgər tək, bir kamil insan tək, risalət və məsuliyyəti dərk edən bir insan tək İslamı Peyğəmbərdən (s) qəbul etdi. İşləməyə, çalışmağa, fəaliyyət göstərməyə başladı. Onun imanını əməllə birgə idi. Peyğəmbərin (s) Məkkədə müxtəlif əziyyətlərlə, kafirlər, düşmənlər tərəfindən qarşılaşdığı rüsvayçılıqlarla dolu on üç ildə Əli (ə) bir fədakar əsgər rolunu oynadı.² Əmir əl-Mömininin (ə) bir an boş vaxtı yox idi. Yəni müsəlman olmaları cəlb etmək lazım olduqda, onlar üçün Quran oxumaq lazım olduqda, quldur və zorakı düşmənləri qorxutmaq istədikdə, onların hərəkətləri qarşısında şücaət və igidliklə mübarizə aparmaq lazım gəldikdə, Peyğəmbərin (s) məsləhətləşməsi lazım gəldikdə, öz fikrini demək gərəkədikdə, Peyğəmbərin (s) yanında dayanıb ona kömək etmək lazım gəldikdə, onu meydanda tək qoymamaq zərurəti qarşıya çıxdıqda,³ Şə`bi-Əbu Talibdə üç il ac və səfil mühacirlərə qulluq etmək, onlara ürək-dirək vermək lazım olduqda,⁴ qadınları, uşaqları, İslamın dəvətini anlamış, dərk etmiş qara dərililəri, geri qalmışları həvəsləndirmək, onları bu dairədə saxlamaq və başqalarını təşviq etmək lazım gəldikdə və nəhayət, Peyğəmbərin (s) canını xilas etmək üçün onun yatağında yatmaq lazım gəldikdə, bir sözlə bütün bu meydanlarda İmam Əli (ə) qabaqcıl idi və bu çox mühüm qabaqcıllıq idi. Bir çoxları işi görürlər, amma vaxtı keçdikdən sonra dəyəri yoxdur. Bir çoxları iş görürlər, çağırışa səs verirlər, amma heç olur və dəyəri itir. Bəziləri də həmişə sıraların önündə hərəkət edirlər. Hansı ki, Quran onları əzəmətlə yad edir: “Və öndə olanlar. Onlar (dünyada Allah yolunda, imanda, əməldə, xeyirdə öndə olduqları kimi, axirətdə də) öndədirlər! (Nə xoşbəxtdir onlar!) Onlar (Allah dərgahına, Allahın lütfünə) yaxınlaşdırılmış

¹ İmam Baqir (ə) Əmir əl-Möminindən (ə) nəql edir: “Allah Məhəmmədi (s) peyğəmbərliyə seçdiyi gündən dinclik, rahatlıq görmədim. Həmin vaxtdan uşaq olmağıma baxmayaraq, məni qorxudurdular. Böyüdükdə mənimlə düşmənçilik etdilər. Belə ki, Allah öz elçisinin ruhunu bədənindən çıxardı. Bu, çox ağır və böyük hadisə idi” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 4, səh. 108; “Bihar əl-ənvar”, c. 29, səh. 625).

² “Allaha and olsun, mən İslam qoşununun önündə idim və küfr qoşununu hamılıqla arxa çevirib (*öz dinlərindən əl çəkib*) toplaşib ram olana (*itaət edənə*) qədər qovdum. (*Heç vaxt*) zəif və gücsüz olub qorxmadım, xəyanət və süstlük etmədim. And olsun Allaha, (*indi bu döyüşdə də*) haqqı böyründən çıxarmaq üçün batili yanırım” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 104, səh. 50).

³ Şeyx Müfid “İrşad” əsərində nəql edir: “Ühud döyüşündə camaat Allahın rəsulunu (s) tək qoyub qaçdıqda o həzrət (s) bütün vücudu ilə döyüşən Əmir əl-Mömininə (ə) buyurdu: “Nə üçün sən də camaata qoşulmadın? Onlar kimi döyüş meydanını tərk etmədin? Əmir əl-Möminin (ə) dedi: “Ey Allahın elçisi, mən meydandan necə çıxıb bilərəm? Sizi necə tək qoya bilərəm? Allah and olsun ki, mübarizədən əl çəkməyəcəyəm. Ya öləcəm, ya da sənə vəd edilən ilahi qələbəni müşahidə edəcəm”.

Allahın rəsulu (s) buyurdu: “Ey Əli! Sənə müjdə verirəm ki, Allah öz vədində qərarlıdır. Bu döyüşdən sonra heç zaman düşmən bizə qalib gəlməyəcək” (“əl-İrşad”, Şeyx Müfid, c. 1, səh. 89; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 1, səh. 185; “Bihar əl-ənvar”, c. 20, səh. 87).

⁴ Şə`bi-Əbu Talib və Əmir əl-Mömininin (ə) o zamankı rolu haqqında “Əlavə” 14-də ətraflı məlumat verilmişdir.

kimsələrdir”.¹ Əli (ə) bunlardandır. Öndə gedənlərdəndir. İlk “ləbbeyk” deyənlərdəndir (75).²

ƏN TƏHLÜKƏLİ İŞLƏR ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ÇİYNİNDƏ

Ən çətin işlər həmişə Əmir əl-Mömininin (ə) çiyində idi. Ən təhlükəlilərini həmişə o həzrət (ə) qəbul edirdi.³

Başqalarının geri çəkildiyi yerdə həzrət (ə) daim öndə idi. İçində ad-san, yemək-içmək olan yerdə Əmir əl-Mömininin (ə) irəli getmirdi. İgidlər, pəhləvanlar Peyğəmbər (s) onlara “sən gedirsənmi” deməsin deyə gözlərini yerə dikdikləri zaman Əmir əl-Mömininin (ə) sinəsini irəli verirdi (76).⁴

ƏN ÇƏTİNLƏRİN SEÇİLMƏSİ

İmam Sadiq (ə) buyurur: “Nə zaman Əmir əl-mömininin (ə) hər ikisi Allahın razı olduğu iki iş, iki seçim arasında qalırdı - biri haram, biri halal yox, hər ikisi halal iş, misal üçün, hər ikisi ibadət olan iş – Əli (ə) hansı bədəni üçün daha çətin, daha ağır idi, onu seçirdi. Əgər iki halal yemək idisə, o, ən aşağı növünü seçirdi. Əgər iki icazəli geyim idisə, o daha aşağı növünü seçirdi. Əgər iki icazəli iş idisə, o, daha ağırını seçirdi.”⁵

Nə zaman Peyğəmbər (s) üçün mühüm bir iş ortaya çıxırdısa, həzrət (s) onu çağırırdı və qabağa salırdı. Çünki ona etibar edirdi. Əmin idi ki, hər şeydən qabaq tapşırığa yaxşı əməl edəcək. İkincisi, çətin işdən çəkinmir, boyun qaçırmır. Üçüncüsü, Allah yolunda cihadə hazırdır. Misal üçün, “Ləylə əl-məbit”də - Peyğəmbər (s) gizləncə Məkkədən Mədinəyə getdiyi o gecə - bir nəfər orada o yataqda yatmalı idi. Peyğəmbər (s) Əlini (ə) qabağa saldı. Döyüşlərdə Əmir əl-Mömininin (ə) qabağa salırdı. Mühüm işlərdə - hər bir əsaslı, mühüm iş qarşıya çıxdıqda - Əlini (ə) qabağa salırdı. Çünki ona etimad edirdi,

¹ “Vaqiə”, 10-11.

² Əmir əl-Mömininin (ə) öz kəlamlarında dəfələrlə Peyğəmbərə (s) iman gətirməkdə qabaqcıl olmasını, Peyğəmbərin (s) dəvətinə müsbət cavab verməsini vurğulamışdır. Belə kəlamlarından birində buyurur: “Allahın rəsulu (s) Əbd əl-Müttəlib ailəsini tövhidə, öz risalətini qəbul etməyə dəvət etdi. Bu dəvəti onların kiçiyilə də, böyüyü ilə də bölüşdü. Amma onların hamısı bu dəvətdən üz döndərdilər və onu inkar etdilər. İnkər etməklə kifayətlənməyib Peyğəmbərin (s) qarşısında dayandılar. Onunla ciddi mübarizəyə çıxdılar. Get-gəllərini kəsdilər. Ondan uzaq gəzdilər. Onunla bütün əlaqələrini kəsdilər. Əbd əl-Müttəlib xanədanı Peyğəmbərlə (s) belə rəftar etdi. Onun qarşısında başqa dəstələr də mübarizəyə çıxdılar. Müxlif olduqlarını bildirdilər. Çünki onun dəvətini dözəcək vəziyyətdə deyildilər. Öz düşüncələrini işə salmırdılar ki, o həzrətin (s) ismarışının həqiqətini dərk etsinlər. Bu dəvəti qəbul etmək onlara ağır gəlirdi və ondan boyun qaçırırdılar. Belə bir şəraitdə mən başıma tələsərək, şövqlə onun (s) dəvətini qəbul etdim. Onun itaətini qəbul etdim. Onun haqq olduğuna o qədər əmin idim ki, könlümdə heç bir şəkk-şübhəyə yol vermədim. Üç il Peyğəmbər (s) və onun dəvətini canı-dildən qəbul edən Xədicə ilə birgə idim. Birgə namaz qılırdım. Bir halda ki, ye üzündə biz üç nəfərdən başqa bir kəs namaz qılmırdı”. (“Xisal”, Şeyx Səduq, c. 2, səh. 366; “İxtisas”, Şeyx Müfid, səh. 165).

³ Əmir əl-Mömininin (ə) “Qasiə” xütbəsində buyurur: “Mən uşaqlıqda ərəbin kürəyini yerə vurmuşam (*İslamın ilkin çağlarında onların böyüklərini öldürmüşəm*) və Rəbiə və Muzərin (*bu qəbilələrin*) yeni yetişmiş budaqlarını (*igidlərini*) sındırmışam” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 192, səh. 299).

⁴ Xəndək döyüşünə və Əmir əl-Mömininin (ə) Əmr ibn Əbdəvudlə qarşılaşmasına işarədir.

⁵ Əmir əl-Mömininin (ə) Osman ibn Həniyə ən şətinlərin seçilməsi haqqındakı məktubundan bir hissə. Bax: “Əlavə”, 15.

inanırdı. Bilirdi ki, o qayıtmayacaq, büdrəməyəcək, yaxşı əməl edəcək.¹ Sonra buyurdu: “Ümmətdən heç kimin Peyğəmbər (s) kimi əməl etmək taqəti yox idi. Bunu yalnız o edirdi. O idi ki, Peyğəmbər (s) kimi hər yerdə gedirdi. Başqa heç kim Peyğəmbərin (s) ardınca gedə, ayağını onun ayağının izinə qoya bilmirdi (77).²

ÜHÜDDƏ BAŞDAN-AYAĞA YARA

Ənəs ibn Malik nəql edir ki, Əmir əl-Mömininin (ə) altmışdan çox yara ilə arxa cəbhəyə gətirildi. - güman ki, Ühud döyüşündə idi. Döyüşdə altmışdan çox yara olmaq zarafat deyil. - Peyğəmbər (s) iki tibb bacısı olan Ümmü-Süleym və Ümmü-Ətiyyəni o həzrətin (ə) yaralarını sarımağı, müalicə etməli tapşırırdı. Onlar dedilər ki, bu bədən gördüyünüz bu vəziyyətlə müalicə olunmaya bilər. Yəni artıq müalicəlik bir iş yoxdur. Peyğəmbər (s) və möminlər gəlirdilər və o həzrətə (ə) baş çəkib gedirdilər. Rəvayətçi – Ənəs ibn Malik deyir: “Başdan-ayağa sanki bir yara idi. Başdan-ayağa yara ilə dolu idi. Sonra Peyğəmbər (s) əlini yaraların üstünə çəkdi və möcizə yolu ilə Əmir əl-Mömininin (ə) yaraları sağaldı. Peyğəmbər (s) əlini çəkirdi və yaralar bir-bir yaxşı olurdu. Yəni, bu adi qaydada mümkün olası deyildi. Görürsünüz mü o həzrətin (ə) halı nə qədər ağır olmuşdur! Mənim üzərimdə dayanmaq istədiyim məsələ budur. Cəbhədə bu qədər fədakarlıq göstərmiş, dəfələrlə öz qılıncı ilə zahirdə bəlanı Peyğəmbərin (s) canından dəf etmişdir. Qaçmış qoşunu öz müqaviməti ilə qaytarmışdı. Yəni, bir nəfərə min nəfərin yaxud minlərlə nəfərin işini görürdü. - Sonra da bu qədər yara almışdı. Müsəlmanlar dəstə-dəstə görüşünə gəlirlər və geri dönürlər. Peyğəmbər (s) gəlir və ona bu qədər sevgi göstərir. Burada bizim kimilər üçün uçurum var. Dərhal qürur bürüyərdi bizi. Amma görün Əmir əl-Mömininin (ə) Peyğəmbərin (s) lütfünün qarşısında möminlərin sevgisinin, yaralarının şəfasının qarşısında nə edir. Hansi ki, çoxları üçün qürurlanmaq, büdrəmək məqamıdır. Həzrət (ə) demir ki, mən müqavimət göstərdim. Deyir: “Allaha şükür edirəm. O, elə etdi ki, mən qaçmayım. Allaha şükür edirəm, elə etdi ki, düşməyə arxa çevirmədim”.

Bu əhval-ruhiyyədə çox yüksək əhval-ruhiyyədir. Bundan ilham almalıyıq. Əgər özümüzdə üstün bir cəhət müşahidə ediriksə, özümüzü öyməyək. Özümüzə sağol deməyək. Biz kimik ki? Nə işinə baxırıq ki? Allaha şükür etməliyik. Belə olan halda Quranın iki yerində Allah-Taala Əmir əl-Mömininin (ə) bu hərəkətinə görə - rəvayətlərə

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) kəlamlarından: “Peyğəmbərin (s) səhabələri yəqin bilirlər ki, onların arasında kimsə mənim xüsusi yerimə malik olmayıb. Heç biri iddia edə bilməz ki, mənim kimi böyük pəhləvanlarla, qəhrəmanlarla mübarizəyə atılmış, düşmən qalalarını açmışdır. Peyğəmbər (s) üçün nə vaxt böyük problem, çətin səhnə, ağır an qarşıya çıxırdısa, dərhal buyururdu: “Qardaşım Əli (ə) haradadır? Mənim qılıncım, nizəm olan haradadır? Mənim üzümdən qəm-qüssə tozunu silən haradadır?” Bəli, Peyğəmbər (s) məni belə hallarda qarşıya göndərirdi. Mən də tam şövqlə qəbul edirdim. Fədakarlıq üçün qabağa atılırdım. Onun yolunda canımdan keçmək üçün bütün gücümle çalışırdım. Allah da mənim əlimlə bəlanı Peyğəmbərin (s) mübarək vücudundan uzaq edirdi. Əlbəttə, bu məsələlər hamısı Allahın və rəsulunun (ə) mənə lütfü idi” (“Bəhc əs-sivağə”, c. 2, səh. 387).

² “İrşad” Şeyx Müfid, c. 2, səh. 141; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 2, səh. 85; “Bihar əl-ənvar”, c. 41, səh. 110; “Vəsail əş-şiə” c. 1, səh. 91.

əsasən - təşəkkür edir: “Allah şükür edənlərə mükafat verir”, “Şükür edənləri də, əlbəttə, mükafatlandıracaq¹”².

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) Allahla öz arasındakı əməli idi (78).

ON YEDDİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) ÇALIŞQANLIĞI

BİR ÖMÜR SƏY

Əmir əl-Mömininin (ə) bariz xüsusiyyətlərindən biri çalışqanlıq xüsusiyyətidir. Əgər Əmir əl-Mömininin (ə) bütün ömürü diqqətlə nəzərdən keçirilsə, incələnsə, həzrətin (ə) ömründə bir gün belə işsizlik müşahidə olunmaz. Daimi iş, davamlı səy, Allaha görə xalis iş, İslam yolunda ciddi-cəhd o həyatın başlıca xüsusiyyətidir.

Nə qədər ki, Məkkədə yaşayırdı, Peyğəmbərin (s) fədakar və canından keçmiş əsgəri idi. Hamının Peyğəmbəri (s) inkar etdiyi zaman, o, iman gətirdi. Hamının Peyğəmbəri (s) tək qoyduğu zaman o Peyğəmbərin (s) ətəyindən möhkəm yapışdı. Başqalarının Peyğəmbərlə (s), həmkarlıq etməyə, onun yanında olmağa cəsarəti çatmadığı bir zaman o, aydın şəkildə, uca səslə Peyğəmbərin (s) adını, İslam avazını hər yerə yaydı. Başqaları öz canlarının qeydinə qaldıqda öz canlarını düşündükdə, o, Peyğəmbərin (s) canını düşündü, onun (s) yerində yatdı. Üç il boyunca Şə`bi-Əbu Talibdə o güşədən, bu güşədən əldə olunmuş çörək və xurma yüklərini Əli (ə), çiyinə alır, şəbin əyri yolları ilə yuxarı qaldırır və ac uşaqların ahu-fəğanını yatızdırırdı.³

Peyğəmbərin (s) hicrətindən sonra bütün təhlükələrə baxamayaraq, bir neçə gün Məkkədə qaldı. Peyğəmbərin (s) borclarını ödədi. Əmanətlərini sahiblərinə qaytardı. Peyğəmbər (s) ailəsindən Məkkədə qalanları özü ilə Mədinəyə gətirdi.⁴

¹ “Ali-İmran”, 144 və 145.

² “Bihar əl-ənvar”, c. 1, səh. 3; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 119.

³ “Ənsab əl-əşraf” c. 1, səh. 234; “əl-Bidayə və-n-Nihayə”, c. 3, səh. 86.

⁴ Peyğəmbərin (s) peyğəmbərlikdən qabaq dillər əzbəri olan xüsusiyyətlərindən biri o həzrətin (ə) əmanətdarlığı idi. Belə ki, əmin ləqəbi almışdı. Məkkəlilərin, xüsusi ilə Allah evinin ziyarətə gələnlərin yanında bəzi malları olurdu ki, onu qorumaq üçün nigaran olurdular. Buna görə də mallarını Peyğəmbərin (s) yanında əmanət olaraq qoyurdular. Bu adət o həzrətin (s) peyğəmbərliyindən sonra da davam edirdi. Hətta o həzrətin (s) dinini qəbul etməyən, İslam dininə iman gətirməyən insanlar Peyğəmbərə (s) olan etimadları səbəbilə öz qiymətli mallarını onun yanında əmanət olaraq qoyurdular. Buna görə də Peyğəmbər (s) Məkkəni tərk edib Mədinəyə hicrət etdikdə Əliyə (ə) tapşıracağı işlərdən biri

Peyğəmbərin (s) ilk döyüşündən o həzrətin (s) düşmənlərlə döyüşdüyü son anlara qədər Əmir əl-Möminin (ə) bir an belə qılıncını yerə qoymadı.¹ O demədi ki, mən on üç il İslamın qərib olduğu zamanlar mübarizə aparmışam. İndi isə İslama yeni gələnlərin növbəsidir. İndi onlar döyüşməlidirlər. O demədi ki, indiyədək bütün zəhmətləri mən çəkmişəm. Artıq başqaları meydana atılsın. O demədi ki, mənim çəkdiyim zəhmətlərin, gördüyüm işkəncələrin, apardığım mübarizələrin nəticəsi nə oldu? Bu sözlərin əvəzinə daim işlədi, zəhmət çəkdi, çalışmaqdan, fəaliyyətdən geri qalmadı.

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra öz vəzifəsi olduğunu müəyyən etdiyi hər bir işi tam ixtlasla həyata keçirirdi. Lazım olduqda Peyğəmbərin (s) qızı Fatiməni (ə) mühacirlərin və ənsarın evinə apardı.² Məscidə getməmək lazım olduqda getmədi.³ Məscidə getməsi gərəkdikdə məscidə getdi. Raşidi xəlifələr ondan məşvərət, fikir istədikdə ixtlasla, səmimi olaraq öz fikrini onların ixtiyarına verdi. Döyüş məsələlərində sülh, siyasət, elm və din məsələlərində onlara yol göstərdi.⁴

İnsanları tərbiyə etməklə məşğul olması lazım gəldikdə bu işlə məşğul oldu.⁵

Əli (ə) xanənişin oldu ifadəsi doğru deyil. Çünki həzrət (ə) bir gün belə ictimai fəaliyyətdən geri qalmadı. Bir gün də cəmiyyətdən, ümmətdən küsmədi. İşlərdən kənarlaşmaq, tez incimək, nazik ürəkli olmaq, kiçik hadisələrdən incimək, gileylənmək, ahu-zar etmək Əli ibn Əbu Talibin (ə) şəninə uyğun deyildi. O, heç zaman bu çirkaba

əmanətləri sahiblərinə qaytarmaq idi. Əli (ə) üç gün gecə və gündüz Məkkədə əmanət sahiblərindən gəlib öz əmanətlərini təhvil almalarını istədi. Əmir əl-Mömininin (ə) digər bir vəzifəsi ilə Peyğəmbərin (s) ailəsinin, Bəni-Haşimin və Mədinəyə hicrət etmək istəyən müsəlmanların oraya köçürülməsi idi. Həzrət (ə) bir tərəfdən onları Mədinəyə çatdırmalı, digər tərəfdən isə ilk fürsətdə Peyğəmbərə (s) çatdırmalı idi. Əmir əl-Möminin (ə) hər iki tapşırığı ən layiqli, ən yaxşı şəkildə həyata keçirdi. Üç gündən sonra öz ailəsi ilə Peyğəmbərin (s) ailəsi, həmçinin başqa mühacir müsəlmanlarla birgə Mədinəyə yollandı. Mədinə yaxınlığındakı Quba adlanan yerdə onları gözləyən Peyğəmbərə (s) qovuşdu və o həzrətlə birgə Mədinəyə daxil oldu.

¹ Tarixin ən aydın səhifələrindən biri Peyğəmbərin (s) on illik Mədinə hakimiyyəti dövründə Əmir əl-Mömininin (ə) özünəməxsus cihadıdır. O həzrət (ə) (Təbuk döyüşündən başqa digər) bütün döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir. Peyğəmbərin (s) iştirak etmədiyi hallarda qoşuna başçılıq Əli ibn Əbu Talibin (ə) öhdəsində idi. Peyğəmbər (s) iştirak etdikdə də ordunun bayrağını çiyinə alırdı. Eyni halda da müsəlmanlar üçün ürək-dirək idi. Çətin və ağır maneələr onun qüdrətli əli ilə aradan qalxırdı. Böyük ıftixarla onun yüksək ciddi-cəhdi ilə həyata keçirdi. Əli (ə) qılıncı müsəlmanların izzət və başıucalığına səbəb idi. Onun şücaət və dayanıqlılığı digər müsəlmanları da mübarizənin ön xəttində saxlayırdı.

² Əmir əl-Mömininin (ə) kəlamlarından. Həzrət (ə) buyurdu: “Allah rəsulu (s) dünyasını dəyişdikdə camaat Əbu Bəkrə doğru rəğbətəndi və ona beyət etdi. Bir halda ki, mən Peyğəmbərin (s) mübarək bədəninin dəfn olunması ilə məşğul idim. Mənim ikinci vəzifəm isə Quranı toplamaq idi. And içmişdim ki, hər bir işdən qabaq onu sona yetirim. Bu işdən sonra Həsən (ə) və Hüseyin (ə) əlindən tutdum və Fatimə (ə) ilə birgə bir-bir bütün Bədr iştirakçılarının, mühacir və ənsarın, İslamda keçmiş olanların qarısına getdim. Onları Allaha and verdim ki, mənim haqqımın tapdanmasına razı olmasınlar. Onları öz köməyimə səslədim. Amma dörd nəfərdən başqa heç kim mənə kömək etməyə hazır olmadı” (“Kitabi-Süleym ibn Qeys”, səh. 664; “Bihar əl-ənvar”, c. 29, səh. 467).

³ Məscidə getməməkdə məqsəd Əmir əl-Möminini (ə) birinci xəlifəyə beyət üçün məscidə dəvət etdikləri zamandır. Amma o həzrət (ə) bu dəvəti qəbul etmədi (“Şəvahid ət-tənzil”, c. 1, səh. 37; “Bihar əl-ənvar”, c. 30, səh. 293).

⁴ “Nəqşi-Nigar” kitabında (səh. 37) Əmir əl-Mömininin (ə) xəlifələrə verdiyi məsləhətlərlə bağlı maraqlı məsələlər nəql edilmişdir.

⁵ Əmir əl-Mömininin (ə) xəlifələrin 25 illik hakimiyyəti dövründə vaxtının çoxu insanları yetişdirmək, tərbiyələndirməklə keçdi. Bu dövrün məhsulu Malik Əştər, Hücr ibn Ədi, Əmr ibn Hümq, Əsbəq ibn Nəbatə, Rəşid Hicri, Həbib ibn Məzahir, Kümeyl ibn Ziyad, Məhəmməd ibn Əbu Bəkr, Meysəm Təmmar, Səsəə ibn Suhan idi. Onların hər biri İslam tarixində əbədi iz buraxmışlar.

aludə olmadı. Qiyamətədək kimsə istər əməl, ciddi-cəhd, istərsə də fəaliyyət baxımından Əliyə (ə) çata bilməyəcək.¹

Ey Əli şiasi! Bu, Peyğəmbərin (s) böyük şagirdi, böyük Quran müəllimi Əlidir (ə), o bizim hamımızı, əmələ, səyə, mübarizəyə, cihada səsləyir. Yalnız dil ilə yox, əksinə həm dil ilə, həm də əməl ilə mübarizə aparmağa çağırır (78).²

İXLASLI CİHAD

Əmir əl-Mömininin (ə) həyatı başdan-başa ixlaslı cihaddır. İslamı qəbul etdiyi yeni-yetmə çağlarından şəhid olduğu altmış üç yaşınadək həzrətin (ə) həyatı bir an belə ixlaslı cidd-cəhdən, çalışmaqdan kənar deyil. Şübhəsiz, İslam tarixində bu qədər çalışqan insan yoxdur. Əmir əl-Mömininin (ə) Peyğəmbərin (s) xidmətində olduğu on illik Mədinə dönəmində onlarla döyüşdə iştirak etmişdir. Heç zaman öz ailəsi ilə, öz şəhərində bir neçə ay rahat, dinc həyat sürdüyü görünməmişdir. Bütün bu dövrdə çox çətin şəraitdə və əsgər həyatı keçirdilər.

Həzrətin (ə) həyatının Peyğəmbərin (s) vəfatından, xəlifə oluncayadək olan 25 dövrü o həzrətin (ə) həyatının macəra dolu dövrləridir. Bu dövr xalq üçün düzgün izah olunmamışdır. Çox yaxşı olar ki, bu dövr təhlil və tədqiq olunsun, incələnsin. Əmir əl-Mömininin (ə) üsuli-idarəsi, metodları incələnərək yeni nəsələ öyrədsin. Həzrətin (ə) öncə beyətdən imtina etməsi və sonrakı mərhələdə beyət etməsi, müxtəlif hallarda müsbət, qurucu mövqe, xəlifələrə yardım, bu müddət ərzində tənqidi və etirazçı yanaşma, bu müddət ərzində xalis İslamı qorumaq və nəhayət, İslamın dərin və əsaslı fikri hərəkatlərinin əsasını təşkil etmək.³ Əmir əl-Mömininin (ə) bu 25 illik dövrdə ixlaslı cihadının, ciddi-cəhdinin sərlövhələridir (80).

DÖYÜŞ DOLU HAKİMİYYƏT

Əmir əl-Mömininin (ə) 5 illik hakimiyyəti dönəmində döyüşlə, cihadla məşğul idi. Yəni, o həzrət (ə) hakimiyyətə gəldikdən az sonra Cəməl döyüşü başladı. Bu hal həzrətin (ə) şəhid olduğu dönəmədək davam etdi. Həzrət (ə) həmin vaxt yenidən Müaviyə ilə döyüşə yollanırdı. O həzrətin (ə) həyatı döyüşlə, müharibə ilə keçmişdir. Qəribə burasıdır

¹ Bu ibarə İmam Həsənin (ə) Əmir əl-Mömininin (ə) şəhid olduğu gün səhər çağı söylədiyi xütbənin bir hissəsidir.

² “Yaxşı əməl, yaxşı əməl! (Allaha çox ibadət və bəndəlik edin və onun azı ilə kifayətlənməyin.) Sonra onu sona çatdırın, sona çatdırın! Möhkəm və mətin olun, möhkəm və mətin olun! (Din işində möhkəm və mətanətli olun və ayağımızı doğru yoldan kənara qoyub hara gəldi üz tutmayın. Günahlar qarşısında səbrli olun, səbrli olun (və nəfsi istəklərə tabe olmaqdan çəkinin)! Çəkinin, çəkinin (Allahın çəkindirəklərindən uzaq olun)! Sizin üçün son və axır var, özünüzü ona (əbədi Cənnətə) çatdırın. Sizin üçün bayraq və əlamət (Həzrət Peyğəmbər və o Həzrətin haqq canişinləri) var. Buna görə də (gözlə son və nəticəyə çatmaq üçün) öz əlamətinizlə hidayət olunun və nicat tapın. İslamın fayda və mənfəəti (əbədi ağalığ və xoşbəxtliyi) var, onu əldə edin. Allaha üz tutun və sizə vacib etdiyi haqqını və (Quran və sünnədə) bəyan etdiyi hökmlərini yerinə yetirin. Mən qiyamət günü sizin üçün şahidlik edəcəyəm və (əzabdan qurtularaq nicat tapmağınız üçün) sizin tərəfinizdən dəlil-sübut gətirəcəyəm” (“Nəhc əl-bəlağə” Sübhi Saleh, xütbə: 176, səh. 252).

³ İslam hökmlərini açıqlamaq, Quran təfsir etmək, Peyğəmbər (s) sünnəsini izah etmək, suallara cavab vermək o həzrətin (ə) bu dövrdəki ümdə fəaliyyətlərindəndir.

ki, döyüşlə keçən bu beş illik hakimiyyət dövrü bəşəriyyət tarixində bu qədər unudulmaz yadigarlar qoymuşdur. Bu hakimiyyət tarixdə ilahi hakimiyyətlərin simvoludur.¹

Hakimiyyətin özünün çoxlu çətinlikləri var. Bu hakimiyyət döyüşlə müşayiət olunduqda daha çox çətinliklər ortaya çıxır. Əmir əl-Möminin (ə) belə çətin bir şəraitdə bu qədər unudulmaz, yaxşı yadigarlar qoydu. O həzrətdən (ə) yadigar qalan məktublar, fərmanlar, nitqlər hökumətlər üçün ən yaxşı dərslərdir (81).

ƏLİNİN (Ə) İRADƏ VƏ CİHAD GÜCÜ İLƏ HAQQ CANLANDI

Onun (ə) cihadı haqq və ədalət xeyməsinə qorumaq, ayaqda saxlamaq məqsədi daşıyırdı. Yəni, Peyğəmbər (s) risalət yükünü çiyinə aldığı gün ilk saatlardan başlayaraq öz yanında (o zaman hələ yeniyetmə yaşlarında olan) mücahid və mübariz bir mömin və fədakar olduğunu gördü və o, Əli (ə) idi. Əli (ə) Peyğəmbərin (s) bərəkət dolu həyatı boyunca və həyatının sonlarına qədər İslam quruluşunu bərpa etmək uğrunda cihad etməkdən, sonra isə onu qoruyub saxlamaq uğrunda çalışmaqdan bir an belə geri düşmədi. Nə qədər mübarizə apardı, nə qədər təhlükələrə qatlaşdı, nə qədər haqq-ədaləti bərpa etmək üçün mübarizə yolunda qurbanlar verdi.

Heç kimin meydana qalmadığı zaman o qalırdı. Heç kim meydana addımını atmadığı zaman o atırdı. Problemlər, çətinliklər ağır dağlar tək Allah yolunda mübarizələrinin çiyində ağırlıq etdikdə onun uca qaməti başqalarına ürək-dirək verirdi. Onun üçün həyatın mənası Allahın bəxş etdiyi imkanlardan, fiziki və ruhi gücündən, ümumiyyətlə ixtiyarında olan hər şeydən haqq sözünü yüksəltmək uğrunda istifadə etmək idi. Haqqı diriltmək idi. Əlinin (ə) iradə, qol və cihad gücü ilə haqq canlandı.

Əgər diqqət yetirsəniz, bu gün insanlıq, haqq və ədalət kimi anlayışlar dünyada zəkalı insanlar üçün dəyərli olan anlayışlar, daim yaşayan, hər keçən gün güclənən, möhkəmlənən anlayışlar bu mübarizələrin, fədakarlıqların nəticəsidir. Əgər - bəşər tarixi boyunca nadir olan - Əmir əl-Möminin (ə) kimi şəxsiyyətlər olmasaydı, bu gün bu dəyərlər də olmazdı. Bəşəriyyət üçün cəzbedici başlıqlar cəzbedici olmazdı. Bəşəriyyətin həyatı, sivilizasiyası, mədəniyyəti, amalı, yüksək məqsədləri olmazdı. Bəşəriyyət vəhşi və yırtıcı heyvanlığa çevirilərdi. Bəşəriyyət yüksək iddiaların, dəyərlərin qorunması üçün Əmir əl-Mömininə (ə) və onun həddində olan digər yüksək şəxsiyyətlərə borcludur. Bütün bunlar o cihadların nəticəsidir (82).

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, Əmir əl-Möminindən (ə) yadigar qalan əksər kəlamlar, bütün məktublar bu beş illik hakimiyyət dövrünə aiddir. Onların çoxunun müxtəlif səbəblərdən bizə gəlib çatmamasına baxmayaraq, əlimizdə olan miqdarı da heyrdədoğurucu və təəccüblüdür.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) ƏDALƏT BAYRAQDARI

ƏDALƏT İMAM ƏLİNİN (Ə) ŞƏXSİYYƏTİNİN ƏN GÖZƏL HİSSƏSİDİR

Ədalət Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyətinin gözəl hissələrindən biridir. Həzrətin (ə) həyatında ədalətin macərası o qədər dərin ki, onun bütün hakimiyyətini öz təsiri altına almışdır (83).¹

Şübhəsiz, Əmir əl-Möminin (ə) ədalətə riayət etmək istəməsəydi, öz şənini, məqamını, şəxsiyyətini İslam dünyasının məsləhətlərinə tərcih etmək istəsəydi, ən müvəffəq xəlifə, ən güclü xəlifə olardı. Heç bir müxalifi də olmazdı (84).²

ZÜLMƏ QARŞI MÜBARİZƏ XİLAFƏTİ QƏBUL ETMƏYİN SƏBƏBİ

Əmir əl-Mömininin (ə) xilafəti qəbul etməsinin səbəbləri var idi. Onlardan biri “Şiqşiqiyyə” xütbəsinin məşhur cümləsidir: “Ağah olun! Toxumu ortadan yaran və insanı xəlq edən Allaha and olsun, bu qədər camaat (məna bəyət etmək üçün) toplaşmasaydı, höccətin tamam olmasına kömək etməsəydilər, Allah-Təalanın zalımın (zülm vasitəsilə)

¹ Əmir əl-Möminin (ə) buyurur: “Zəlilin və sitəm çəkənin haqqını (*zalımdən*) alana qədər o, mənim üçün əziz və dəyərlidir. Güclü və zülmkar (*məzlumun*) haqqı ondan alınana qədər mənim üçün gücsüzdür. Biz ilahi qəzavü-qədəre şadiq və onun fərmanına təslimik” (“Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 37).

Başqa bir kəlamında buyurur: “Allaha and olsun ki, onlar zülm və sitəmdən qaçmayıb və ədalət və insafa qovuşmayıblar. Biz Allahın, istəyəcəyi təqdirdə bu xilafət işinin çətinliklərini bizim üçün asanlaşdıracağına və nahamarlıqlarını hamarlaşdıracağına ümidvarıq. Sənə salam olsun!” (“Nəhc əl-bəlağə”, qısa kəlam: 136).

² Əlbəttə, məlumdur ki, bu zaman Əlinin (ə) tarixdə parlaq siması böyük azadlıq mübarizələrinə, islahatçılara ilham verməzdi. O da digər xəlifələr tək tarix kitablarının bir küncündə həbs olardı.

doyması və məzlumun (onun zülmündən) ac qalmasına razılaşmamaları üçün üləmalardan aldığı əhd olmasaydı xəlifəlik dövəsinin yüyənini hər an onun hörgücünün üstünə atardım xəlifəliyin sonuna əvvəlcə verdiyim kasada su verərdim. (Əvvəllər də bu işi etmədiyim kimi indi də kənara çəkilər, xəlifəliyi tərək edib camaatı azğınlıq içində buraxardım, çünki) bilirsiniz ki, sizin bu dünyanız mənim üçün dişi keçinin asqırığı qədər dəyərsizdir”.¹

Həzrət (ə) məqsədi budur ki, bir halda ki, siz israf edirsiniz, çoxlu sayda insan da kömək edir və mən də Allahın biliklildən, agahlardan zalımın toxluğuna məzlumun acliğına dözməmək haqqında əhd aldığımi bildiyim üçün qəbul edirəm. O zaman Əli (ə) belə bir gerçəyi müşahidə etdi ki, bir çox zülmkarlar zülm yolu ilə toxdurlar, bir dəstə isə məzlum həyatı sürür və o zülmkarların zülmü nəticəsində azdırlar. Bu, göz yumulması, dözülməsi deyil. Belə bir məsuliyyətin ona uz tutduğunu görüb qəbul etdi (85).

ŞAİR NƏCAŞİYƏ QARŞI SƏRT MÖVQEY

İctimai ədalətin mənası budur ki, qayda-qanun, davranış cəmiyyətin bütün üzvlərinə, fərdlərinə nisbətdə eyni olsun. Kimsə səbəbsiz xüsusi imtiyaza malik olmasın. İctimai ədalətin mənası budur. Əmir əl-Möminin (ə) bu işi gördü. İctimai ədaləti bərpa etdi.

Əlinin (ə) düşmənlərinin çoxluğuna səbəb bu idi. Əmir əl-Möminin (ə) üçün o qədər şeir söyləyən, düşmənlərinin əleyhinə təbliğat aparan, o qədər sevgi göstərən - şair Nəcəşi - ramazan ayında Allahın əmrindən çıxdıqda Əmir əl-Möminin (ə) Allahın təyin etdiyi cəzanı ona verdi. Buyurdu: “Allahın əmrini pozmusan. Ramazan ayında, günorta çağı aşkarda şərab içmişən”. – Həm şərab içmişdi, həm də Ramazan ayında günorta çağı Allahın əmrindən çıxmışdı. – Bir neçə nəfər gəlib dedi: “Ey Əli! Nəcəşi sizin üçün o qədər şeir oxuyub, sizə o qədər sevgisi var. Düşmənləriniz o qədər onun ardınca gəliblər, amma o onlara rədd cavabı verib. Onu bir cür əlinizdə saxlayın”. Həzrət (ə) buyurdu: “Bəli, qalsın. Gözümüz üstə yeri var. Amma Allahın əmri yerinə yetirilməlidir”. Bunu görən Nəcəşi ayağa qalxıb Müaviyənin yanına getdi.² Buna görə də Əli (ə) ədalətinin çoxluğundan ibadət mehrabında öldürüldü - demişlər.³ Əlinin (ə) ədaləti nüfuzlu insanların onu qəbul etməmələrinə səbəb oldu (86).

ABDULLAH İBN ABBASA QARŞI SƏRT MÖVQEY

Əmir əl-Mömininə (ə) ən yaxın insan əmisi oğlu, şagirdi, dostu, sirdaşı, onu həqiqətən sevən Abdullah ibn Abbas idi. O bir səhvə yol verdikdə - beytülmalın müəyyən miqdarın özünə aid olduğunu düşünüb götürmüş və Məkkəyə getmişdi – Əmir əl-Möminin (ə) ona elə bir məktub yazdı ki, oxuyanda adamın bədəninin tükləri biz-biz olur. Əmir əl-Möminin (ə) məktubda Abdullah ibn Abbasa müraciəti belədir: “Sən xəyanət etdin! Sonra buyurdu: “Əgər indi sənə dediyim işi görməsən, sonra əlimə

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 3, səh. 50.

² Bax: “Əlavə”, 8.

³ Xristian mütəfəkkir Cobran Xəlil Cobran Əmir əl-Möminin (ə) ədaləti haqqında deyir: “Əli (ə) ibadət mehrabında ədalətinin çoxluğu səbəbilə öldürüldü” (“Təfsiri-Nəhc əl-bəlağə”, Əllamə Cəfəri, c. 13, səh. 179).

keçdikdə Allah yanında üzürlü olacağam. Yəni, mən çalışıram ki, Allah yanında sənə görə xəcalətli olmayım. Səni o şəmşirlə vuracağam ki, onu kimə vurmuşamsa, cəhənnəmə gedib. And olsun Allaha, əgər sənin gördüyün işi Həsən və Hüseyin etsəydi, mənim yanımda heç bir üzrləri olmayacaqdı. Onların xeyrinə heç bir qərar verməyəcəm. Haqqı onlardan alacam”.¹ Əmir əl-Möminin (ə) Həsən və Hüseyin (ə) məsum olmasını bilə-bilə deyir: Əgər belə bir hadisə baş versə, mən rəhm etməyəcəyəm. Bu şücaətdir. Əlbəttə, bu növ davranışın müxtəlif adları var. Bir tərəfdən ədalətdir. Digər tərəfdən isə qanunu nəzərə almaq, ona hörmətlə yanaşmaq (87).

QARDAŞINA QƏTİ VƏ SƏRT CAVAB

Əlinin (ə) ədalət simvolu, ədalət rəmzi ola biləcək əhvalat Əmir əl-Mömininin (ə) qardaşı Əqilin əhvalatıdır. Əqilin dolanışı pis idi. Yoxsulluq onu bürümüşdü. Gəliri xərclərini ödəmirdi. Gözü zəif və ya kor idi. Çoxlu uşağı da var idi. Bir gün üz-gözündən yoxsulluq yağdığı halda Əmir əl-Mömininin (ə) yanına gəldi. Əmir əl-Möminin (ə) özü bu hadisəni nəql edir. Həqiqətən, insanı çox təsirləndirir. Həzrət (ə) buyurdu: “And olsun Allaha, (qardaşım) Əqili çox yoxsul və pərişan halda gördüm və məndən sizin

¹ Məktubun tam mətni belədir: “Mən səni öz əmanətimə (*rəiyyəətə hakimlik və onların bu dünya və axirət işlərinin islah edilməsinə*) şərik və ortağ etdim. Səni köynəyim və paltarımın astarı (*kimi*) etdim. (*Səni həmişə özümə ən yaxın və önəmli şəxs hesab edirdim.*) Qohumlarımdan heç kəs əmanətin (*beytülmalı aid malların*) mənə çatdırılmasında ahəngdarlıq və kömək etməkdə səndən etibarlı və sadıq deyildi. Bəs sən də dövrünün əmin oğlunun əleyhinə olmasını, düşmənin ona hiddətlənməsini, xalqın əmanətinin (*əhd-peymanlarının*) məhv olmasını və bu ümmətin (*qan tökmək və zülm etməyə*) cürətlənərək dağılışmalarını görən kimi qalxanın arxasını çevirdin əmin oğluna (*ona tabe olmaqdan əl götürdün*)! Uzaqlaşanlarla birlikdə ondan uzaqlaşdın. Kömək etməyənlərlə əlbir olub ona kömək etmədin. Xəyanət edənlərə qoşulub ona xəyanət etdin. Beləliklə, nə əmin oğlu ilə yoldaşlıq etdin, nə də əmanəti əda etdin. Sanki sən (*din yolunda*) çalışmağın Allaha görə deyildi. Elə bil ki, sən Rəbbindən (*iman gətirmək üçün*) dəlil və sübuta malik deyildin. (*İmanı süst olanlar kimi Allahu tanımayaraq Ona laqeydcəsinə yanaşanlar kimi.*) Sanki sən bu camaata qarşı hiylə və kələk işlədirdi və onları var-dövlət məsələsində aldatmaq istəyirdin. (*Xülasə, sən din və imanını üzə çıxarmaqdan məqsədin camaatı aldadaraq onların var-dövlətlərini oğurlamaq idi.*) Xalqa xəyanət etməyin səni gücləndirdiyi üçün tez hücum edərək cəld tərpendin və iti canavarın əldən düşmüş keçini oğurlaması kimi, onların dul qadın və yetimləri üçün yığıdıqları var-dövlətlərindən əlinə düşəni oğurladın. Sonra həmin malı ürək genişliyi ilə (*sevinc və sadlıqla*), onu oğurlamağın günahından qorxub çəkinmədən Hicaza (*Məkkəyə, yaxud da Mədinəyə*) apardın. «Sənin kimi atadan heç olmaz!» (*Vay olsun sənə!*) Elə bil ki, sən ata-anandan (*qalmış*) miras payını (*götürüb*) ailənin yanına gətirmisən (*beytülmalı ata-ananın mirası güman edibsən*). Allaha həmdü-səna edib Onu hər bir eyb və nöqsandan pak və uzaq bilirəm. (*Əcəba,*) sən mənə və Allahın hüzuruna qayıdısa iman yoxdur, yoxsa ki, (axirətdəki) hesab və sorğu-sualın dəqiqliyindən qorxmursan? Ey bizim yanımda əvvəllər ağıllılardan sayılan, (*o malı*) yeyib-içməyi necə düzgün və doğru hesab edirsən, halbuki haram yeyib-içdiyini bilirsen? Allahın bu malları onlar üçün müəyyənləşdirdiyi və bu şəhərləri (*düşmənlərdən*) vasitələri ilə qoruduğu yetimlər, yoxsullar, möminlər və mücahidlərin malları ilə kənizlər alır və arvadlarla nigah bağlayırsan?! Bütün bunlara görə Allahdan qorx və bu dəstənin mallarını özünə qaytar. Əgər bu işi görməsən və Allah mənə əlimin sənə çatması imkanını versə, Allah yanında sən barəndə (*səni cəzalandırmaq barəsində*) dəlil gətirər və səni həmin o qılıncımla vuraram ki, onunla vurduğum kimsə ancaq və ancaq oda (*cəhənnəmə*) daxil olub. Allaha and olsun ki, əgər sən etdiklərini Həsənlə Hüseyin (ə) etsəydi, onlarla barışmazdım və onlardan haqqı tələb edib zülm ilə əldə edilmiş batili uzaqlaşdırmayınca onlar məndən olan heç bir istəklərinə çatmazdılar. Aləmlərin Rəbbi olan Allaha and olsun ki, sən onların mallarından götürdüklərin mənim üçün halal olsaydı da, onu özümdən sonra irs qoymağım məni sevindirməzdi. Buna görə də «dəvəni səhər tezdən yavaş otar!»¹ ki, deyəsən axirətə (*ölümə*) çatmısən, torpaq altında gizlədilmisən; zülmkarın (*əldən verdikləri üçün*) qəm-qüسسəsi səbəbindən fəryad qopardığı və (*başqalarının haqqını*) zay edən (*dünyaya*) qayıtmağı arzuladığı yerdə əməlin sənə göstərilib, halbuki həmin zaman (*ilahi əzabdan*) qaçmaq vaxtı deyil” “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, məktub: 41, səh. 214.

buğdanızdan (beytülmalndan) bir batman istədi. Həmçinin onun uşaqlarını qəm-kədərdən tutqun rəngdə, toz-torpaqlı saçlarla gördüm, sanki üzləri mavi rənglə (indiço ilə) qaraldılmışdı. Əqil öz istəyində təkid edərək sözünü təkrar edirdi və mən onun söhbətinə qulaq asırdım. Güman edirdi ki, mən öz dinimi ona sataraq öz yolumdan əl götürüb onun arxasınca gedəcəyəm (hər nə desə yerinə yetirəcəyəm). Buna görə də onun üçün bir dəmir parçası qızdırıb bədəninə yaxınlaşdırdım ki, ibrət götürsün. O, qızarmış dəmir parçasının ağrısından xəstənin nalə etməsi kimi nalə edib fəryad qopardı və az qalmışdı ki, ondan yansın. Ona dedim: “Ey Əqil, analar matəmində ağlasınlar! İnsanın oynamaq üçün qızdırdığı dəmir parçasından nalə qoparırsan, amma məni qüdrətli Allahın qəzəbindən yandırdığı oda tərəf çəkirsən?! Sən bu (az) əziyyətə görə nalə qoparırsan, amma mən Cəhənnəm odundan fəryad qoparmayım?!”¹

Bu tarixdə qalan həmin dərslərdir. Əlini (ə) tanıyan hansı dindən, hansı məzhəbdən, hansı məktəbdən olmasına baxmayaraq, bu əhvalatı bilən müstəzəflərin könlündə qalan ümiddir. Məhz bu səbəbdən bir çoxları Əlinin (ə) Allahını tanımırıqlar, amma onun ədalətinə iman gətirirlər (88).

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) MİSİLSİZ ŞÜCAƏTİ

HƏYATIN BÜTÜN SAHƏLƏRİNDƏ ŞÜCAƏT

Şücaət çox böyük və qurucu xüsusiyyətdir. Şücaətin döyüş meydanında təsiri budur ki, insan təhlükədən qorxmur. Təhlükə dolu meydana atılır. Öz gücünü işə salır. Nəticəsi də budur ki, düşmən üzərində qələbə çalır.

Dünya xalqları şücaəti belə başa düşürlər. Amma şücaətin döyüş meydanından başqa meydanlarda da üzə çıxmaq imkanı var. Şücaətin bu meydanlarda təsiri döyüş meydanındakı təsirindən heç də önəmsiz deyil. Əksinə, daha mühümdür. İnsanın ömrü boyunca qarşılaşdığı həyat meydanı (yaşam mübarizəsi), haqq və batilin qarşılaşdığı meydan, mərifət meydanı, həqiqətlərin aşkarlandığı meydan, mövqey nümayiş etdirmək

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhî Saleh”, xütbə: 224, səh. 346.

anı bu qəbildəndir. Belə meydanlarda şücaət öz təsirini göstərir.¹ Bir şücaətli insan haqqı görüb tanıdıqda onun ardınca gedir. Bir şeydən qorxmur. Utanmaq, üzə durmaq, ona mane olmur. Eqoistlik ona mane olmur. Düşmən cəbhəni, yaxud müxalif cəbhənin əzəməti ona mane olmur. Amma bir şücaətsiz insan belə deyil. Məsələ burasındadır ki, bəzən həqiqətin təməli insanların şücaətli olmaması səbəbi ilə - xüsusi ilə əgər bu insanlar cəmiyyətdə vəzifə tutmuş olsalar - sarsıyır. Başqa sözlə desək, bəzən bir insanın fikirini bildirməsində şücaətli olmaması ucubatından haqq nahaq olaraq, batil isə haqq olaraq üzə çıxır.²

Burada əxlaqda şücaət, ictimai şücaət, həyatın digər sahələrində şücaət olarsa, - hansı ki, döyüş meydanındakı şücaətdən daha yüksəkdə durur – belə problemlər qarşıya çıxmaz (89).

DÖYÜŞ MEYDANLARINDA ŞÜCAƏT

Əmir əl-Möminin (ə) böyük şücaətli insan idi. O, döyüş meydanında heç zaman heç bir düşməyə arxa çevirmədi.³ Bu, az dəyər deyil. Siz imamın (ə) İslamın erkən çağlarındakı döyüş əhvalatlarını – Xəndək döyüşündə hamının əsməsi, Əlinin (ə) isə qabağa getməsi, Xeybər fəthində, Ühüd döyüşündə, Bədrdə və Hüneyndə – Əmir əl-Mömininin (ə) şücaətini görürsünüz. O həzrət (ə) bu döyüşlərin bəzində iyirmi dörd yaşında idi. Bəzi döyüşlərdə iyirmi beş yaşında idi. Bəzi döyüşlərdə otuz yaş yox idi. İyirmi yeddi, iyirmi səkkiz yaşlı bir gənc döyüş meydanlarındakı şücaəti ilə İslamı qalib etdi və o əzəmətlər yaratdı (90).⁴

İSLAMI QƏBUL ETMƏKDƏ ŞÜCAƏT

İmam Əlinin (ə) həyat meydanlarındakı şücaəti döyüş meydanındakı şücaətindən dəfələrlə yüksək idi. Nə vaxtdan? Gənclikdən, yeniyyətə çağlarından. O həzrətin (ə)

¹ Əmir əl-Möminin (ə) gözəl bir kəlamında buyurur: “Səbir şücaətdir” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, qısa kəlamlar: 4, səh. 469). O həzrət digər bir kəlamında buyurur: “İnsanların ən şücaətli odur ki, helm və dözümlü ilə cəhl və nadanlığa qələbə çalır”. Yaxud buyurur: “İnsanların ən şücaətli onların ən səxavətlişidir” (“Qürər əl-hikəm”, səh. 285, 975).

² Küfə camaatı və görkəmli insanları İmam Hüseyinə (ə) minlərlə məktub yazmışdılar və Yezidlə mübarizə aparmağa, İmam Hüseyinə (ə) kömək etməyə hazır olduqlarını bildirmişdilər. İmam Hüseyinin (ə) nümayəndəsi Müslim ibn Əqil Küfə şəhərinə daxil olduqda minlərlə insan ona beyət etdi. O qədər şövq və həyəcan nümayiş etdirirdilər ki, Müslim İmam Hüseyinə (ə) məktub yazaraq Küfə şəhərinin vəziyyətinin əlverişli olduğunu bildirdi və həzrətin (ə) Küfəyə doğru hərəkət etməsini istədi. Amma Übeydullah ibn Ziyadın Küfəyə daxil olması ilə onun vasitəsi ilə qorxu və vəhşət dolu mühit yarandı. Qəbilə başçıları təhdid olundular və vəziyyət dəyişdi. Müslim ibn Əqilin ətrafı boş qaldı. Tarixi bir anda Küfə böyüklərinin, görkəmli şəxsiyyətlərinin qorxması Kərbəla faciəsinə səbəb oldu.

³ Əmir əl-Mömininin (ə) Osman ibn Həniyə ünvanladığı məktubdur “Allaha and olsun ki, əgər bütün ərəblər mənə qarşı müharibə etməyə birləşsələr onların qabağından qaçmaram və əgər ələ fürsət düşsə onlara tərəf tələsərəm (*Allahın və dinin yardımını yolunda hamısının boynunu vuraram*). Tezliklə yer üzünü bu baş-ayaq şəxsdən və başısağrı gövdədən (*Müaviyədən*) təmizləməyə çalışacağam ki, daş-kəsək biçilmiş buğdadan ayrılısın” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, məktub: 45, səh. 416).

⁴ “Nəqşi-Nigar” kitabında Əmir əl-Möminin (ə) döyüş meydanlarında nümayiş etdirdiyi şücaət haqqında maraqlı məsələlər nəql olunmuşdur”.

İslamı qəbul etməkdə qabaqcıl olması əhvalatına baxın. Əli (ə) o zaman dəvəti qəbul etdi ki, hamı dəvətə arxa çevirmişdi. Kimsənin İslamı qəbul etməyə cürəti çatmırdı. Peyğəmbər (s) bir cəmiyyətdə bir ismarış təbliğ etməkdə idi ki, o cəmiyyətin bütün ünsürləri həmin ismarışa zidd hesab olunurdu. İnsanların cəhaləti və qüruru, camaata hakim olan əyanların əyanlığı, maddi mənafeyləri, zümrə maraqları o ismarışın qarşısında dayanmışdı. Belə bir ismarışın belə bir cəmiyyətdə nə şansı var idi? Peyğəmbər (s) belə bir ismarışı açıqladı və öncə də yaxınlarının soracağına getdi.

Bunu zəhninizdə düzgün canlandırın. Qapı-qonşu təhqir edir. Cəmiyyətin böyükləri təhqir edir və problem yaradırlar. Şair istehza edir, xətib ələ salır. Varlı rişxənd edir. Səviyyəsiz, rəzil insan təhqir edir, hörmətsizlik edir. Amma yeniyetmə insan ağır müxalif dalğası arasında dağ tək möhkəm dayanır və deyir: “Mən Allahı və bu yolu tanımışam”. Bu yolda israrla dayanır. Şücaət budur. Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının bütün sahələrində bu şücaət özünü göstərir. Məkkədə də bu şücaət var idi, Mədinədə də bu şücaət var idi (91).

“BEYƏTİ-RİZVAN”DA ŞÜCAƏT

Peyğəmbər (s) bir neçə dəfə müxtəlif münasibətlərlə camaatdan beyət aldı. Bu beyətlərdən biri və onların ən çətini “Beyəti-şəcərə” və ya Hüdeybiyyə əhvalatında alınan beyəti-rizvan idi.¹ İş çətinləşdikdə Peyğəmbər (s) ətrafındakı mindən çox insanı toplayıb buyurdu: “Sizdən ölüm üçün beyət alıram. Qacmamalısınız. O qədər döyüşməlisiniz ki, ya ölməli ya da qələbə çalmalısınız”. Zənnimcə, həzrət Peyğəmbər (s) bundan başqa heç bir yerdə müsəlmanlardan belə beyət almayıb. O cəmiyyətin arasında hər cür adam var idi. Süst, zəif imanlı adamlar – nəql olunduğuna görə - münafıqlar da həmin beyətdə iştirak edirdilər. İlk ayağa durub “Ey Allahın rəsulu (s)! Beyət edirəm” - deyən həmin yeniyetmə idi. İyirmi neçə yaşlı gənc əlini uzatdı və dedi: “Sənə ölüm üzərinə beyət edirəm”. Sonra başqa müsəlmanların ürəkləndilər və bir-birinin ardınca Peyğəmbərə (s) beyət etdilər. Ürəyi istəyənlər də çarəsiz qalıb – necə deyərlər üzə durub – beyət etdilər (92).²

ŞÜCAƏT MƏNTİQİ

Əmir əl-Möminin (ə) tarixin parlaq Əlisidir (ə). O, əsrlər boyu saçan, parlayan, hər keçən gün parlaqlığı daha da artan günəşdir. Bu dahi şəxsiyyət harada vücuduna ehtiyac duyulurdusa, orada hazır olurdu. Hətta ondan başqa kimsə olmasa belə. Həzrət (ə) buyurdu: “Ey insanlar! Hidayət və nicat yolunda ona tabe olanların azlığından (və müxaliflərin çoxluğundan) qorxub vahiməyə düşməyin. Çünki insanlar toxluğu az, aclığı

¹ Beyəti-Rizvan haqqında ətraflı məlumat üçün bax: “Əlavə”, 17.

² “(Ya Peyğəmbər!) And olsun ki, (Hüdeybiyyədə) ağac altında sənə beyət etdikləri zaman Allah möminlərdən razı oldu. (Allah) onların ürəklərində olanı (sənə sadıq qalacaqlarını, əhdə vəfa edəcəklərini) bildi, onlara (öz dərgahından) arxayınlıq (rahatlıq, səbir, səbat, mənəvi qüvvə) göndərdi və onları yaxın gələcəkdə qazanılacaq bir qələbə (Xeybərin fəthi) ilə mükafatlandırdı” (“Fəth”, 18). Cabir Ənsaridən nəql olunmuşdur ki, beyəti-rizvanda ilk beyət edən Əmir əl-Möminin (ə) oldu. Sonra Əbu Sənan Əsədi, ondan sonra da Salman Farsi ayağa qalxıb beyət idi (“Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 21; “Bihar əl-ənvar”, c. 38, səh. 217).

isə çox olan bir süfrənin başına toplaşblar”.¹ Əgər azsınızsa, dünya əhalisinin hamısı və ya əksəriyyəti sizə qarşı pis münasibətdədirsə, yolunuzu qəbul etməzlərsə, qorxmayın, yoldan geri dönməyin. Yolu düzgün təyin etdikdə bütün vücudunuzla onu doğru gedin. Bu Əmir əl-Mömininin (ə) məntiqidir. Bu, o həzrətin (ə) öz həyatı boyunca sərgilədiyi şücaət məntiqidir.

HAKİMİYYƏT DÖNƏMİNDƏ ŞÜCAƏT

Beş ildən az çəkən hakimiyyəti dönəmində də Əmir əl-Möminin (ə) bu məntiqə hərəkət etdi. Nə qədər baxsanız, haradan baxsanız, şücaətdir. Əmir əl-Mömininə (ə) beyətin ikinci günü o həzrət (ə) ondan qabaq ona, buna verilən hissələr haqqında buyurdu: “And olsun Allaha, Osmanın bağışladığını tapsam, onunla qız ərə verib kənz alsalar belə sahibinə qaytaracağam”.² Sonra buyurduğunu həyata keçirməyə başladı və o düşmənçiliklər meydana gəldi. Bundan üstün, yüksək şücaət ola bilərmi? Ən inadkar insanların qarşısında şücaətlə dayandı. İslam cəmiyyətində, ad-san sahibi olanların qarşısında şücaətlə dayandı. Şamda toplanmış, qalaqlanmış sərvətin, üzərinə on minlərlə döyüşçü gətirə biləcək var-dövlətin qarşısında şücaətlə dayandı. Allahın yolunu müəyyən etdikdə heç kimi nəzərə almadı. Bu, şücaətdir. Öz qohumları qarşısında belə heç nəyi nəzərə almadı. Bu sözləri demək asandır. Amma onlara əməl etmək olduqca çətin və ağırdır.

Burada Əli ibn Əbu Talibə (ə) etiqad bəsləyən şiə o həzrətin (ə) şücaətindən dərs almalıdır. Qorxmayın. Düşmənin üz döndərməsindən tənhalıq hiss etməyin. Düşmənin sizin əlinizdəki – qiymətli gövhəri – istehza etməsi əqidənizi zəiflətməsin, sütləşdirməsin (93).

PEYĞƏMBƏRƏ (S) SİĞİNİRDİQ!

Şücaət simvolu olan Əli (ə) deyir ki, döyüşdə çətin vəziyyətə düşdükdə Peyğəmbərə (s) sığınırıdıq. Nə vaxt kim zəiflik hiss edirdi Peyğəmbərə (s) pənah aparırdı.³ Bilirik ki, Peyğəmbər (s) döyüş meydanında ona sığınan Əli (ə) və başqa döyüşçülərə öz xəncəri ilə pənah verməsindən çox öz baxışı, dili, vücudu ilə pənah verirdi. Onları təhiz edir və döyüş meydanına qaytarırdı. Bəli, ürəyi oyaq olan, diri olan insan əsla yorulmaz. Zəiflik ona yol tapa bilməz. Ağrı, dərd ona təsir edə bilməz (94).

CƏMƏL DÖYÜŞÜNDƏ ƏLİ (Ə) ŞÜCAƏTİNDƏN BİR NÜMUNƏ

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 201, səh. 319.

² Əmir əl-Möminin (ə) beytulmaldan verilən hədiyyələr haqqında buyurdu: “And olsun Allaha, Osmanın bağışladığını tapsam, onunla qız ərə verib kənz alsalar belə sahibinə qaytaracağam. Çünki ədalət və düzlükdə (camaat üçün din və dünya işlərində) açılma və genişlik var. Ədalət və düzlük dar gələn şəxsə (ona uyğun rəftar etməkdə aciz olana sözsüz ki,) zülm və sitəm daha dar (daha aciz və gücsüz) olar” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 15, səh. 57).

³ “Biz qorxu və vahimə qizaranda (döyüş çətinləşəndə) özümüzü Allahın elçisi (səlləllahu əleyhi və alih) vasitəsi ilə qoruyurduq və bizlərdən heç kəs düşməyə o həzrətdən (s) yaxın deyildi” “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, qısa kəlam: 9, səh. 520.

Cəməl döyüşündə Əmir əl-Möminin (ə) bayrağı Məhəmməd ibn Hənəfiyyəyə verib onu meydana göndərdi. Sanki onun döyüşməsindən xoşu gəlmədi. Bir halda ki, Məhəmməd ibn Hənəfiyyə o dövrün ən şücaətliilərindən biri idi. Olduqca güclü və şücaətli gənc idi.¹ Həzrət Əli (ə) isə o zaman altmış yaşlı qoca kişi idi. Bayrağı oğlu Məhəmmədin əlindən aldı və dedi: “Belə döyüş! Rəvayətçi nəql edir: “Gördüm ki, Əli (ə) qoşuna doğru getdi. Sıraları elə yardı və qarışdırdı ki, hay-küy qalxdı”. Rəvayətçi bu ifadəni işlədir: “Gördüm düşmənlərin bədənləri günəş şüasında yuxarı-aşağı gedən toz zərrələri kimi atların üzərindən düşür və bir-birinə dəyir. Sanki, düşmən ordusunun arasına qasırga düşmüş və onları tar-mar edir. Əmir əl-Möminin (ə) bir az görünmədi. Təlhə və Zübeyrin ətrafına toplaşan minlərlə bəsrəlidən ibarət ordunun arasında fırlandı. Onları tamamilə pərişan etdi, sıralarını pozdu. Bir də gördüm Əmir əl-Möminin (ə) düşmən sıralarından çıxıb gəlir. Susuzdur və uca səslə deyir: “Su verin, su verin! “Bir kişi həzrətin (ə) yanına getdi. Əlindəki bal qabını həzrətə (ə) verdi və dedi: “Bu vəziyyətdə su içməniiz uyğun deyil, bal için. Yəni, yorğun, tərlı, isti bədən üçün su uyğun deyil. Həzrət (ə) balı aldı. Onu dadıb dedi: “Bu, Taif balıdır”. Kişi dedi: “Təəccüblüdür, ey Əmir əl-Möminin (ə)! Döyüşün bu qızgın çağında bir anda siz onun Taif olduğunu bildiniz”. Həzrət (ə) buyurdu: “Bil ey qardaşoğlu, bil ki, sənın əmin heç bir hadisədə özündən getməyib və heç bir hadisədən qorxmayıb!” (95)

XƏVARİC SƏRKƏRDƏSİNİN HƏDƏLƏRİNƏ CAVAB

Xəvaricdən biri Əmir əl-Mömininə (ə) dedi: “Biz sənınlə səni məhv edincəyədək döyüşəcəyik”. Həzrət (ə) acı-acı gülümsədi və buyurdu: “Məni qılıncla, nizə ilə qorxudursanmı?” Məni döyüşlə hədələyirsənmi? Məni silahlı qarşıdurma ilə qorxudursan? Mən, ömrümü qılıncla və nizə ilə keçirmişəm! (96).²

¹ Məsudi yazır: “Əmir əl-Möminin (ə), oğlu Məhəmmədi çağırırdı. Qoşunun bayrağını ona verdi və buyurdu: “hücumla başla”. Məhəmməd öz qarşısında bir yığın oxatan müşahidə etdi. Onlar tərəfdən ox yağışı yağırırdı. Bir az dayandı ki, onların oxunun arasını kəsilsin, sonra hücumla keçsin. Əli (ə) onun arxasından gəlib acıqlı halda dedi: “Nə üçün hücum etmədin?” Məhəmməd dedi: “Ox və nizə yağışı qarşısında irəli getmək üçün bir yol tapa bilmədim. Gözlədim ki, oxların arasını kəsilsin və hücum edim”. İmam Əli (ə) buyurdu: “Özünü nizələrin arasına at və hücumla başla. Əmin ol ki, səni heç bir təhlükə təhdid etmir”. Məhəmməd hücum etdi. Amma nizə axını qarşısında dayandı. İmam (ə) arxadan ona çatdı. Qılının dəstəyi ilə Məhəmmədə vuraraq buyurdu: “Bu zəiflik anandan sənə miras qalmışdır”. Bu zaman həzrət (ə) özü bayrağı aldı və hücumla başladı. Onun ardınca qoşun hücumla keçdi və düşmən üçün elə bir vəziyyət yaratdı ki, elə bil tufanlı hava külü havaya qaldırılmışdır (“Müruc əz-zəhəb”, c. 2, səh. 405; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid”, c. 1, səh. 243).

² Bu sözü dilinə gətirən xəvaric qoşunun sərkərdəsi Abdullah ibn Vəhəb Rasibi idi. Abdullah ibn Vəhəb meydanın ortasında uca səslə çağırırdı: “Ey Əbu Talibin oğlu! Nə vaxta qədər döyüşü davam etdirəcəksən? Allaha and olsun, səni ələ keçirməyincə bu meydanı tərək etməyəcəyik. Yaxşısı budur ki, əsgərlərini azad edəsən. Mümkün qədər tez meydana atılıb, mənimlə döyüşəsən”.

Əmir əl-Möminin (ə) təbəssüm edib buyurdu: “Allah bu kişini öldürsün. Necə də həyasızdır. O yaxşı bilir ki, mənim ömrüm qılıncla, nizə ilə keçmişdir. Bəlkə də onun artıq sağ qalmağa ümidi yoxdur ki, məni özü ilə döyüşə dəvət edir. Bəlkə də yalan bir tamaha tutulmuşdur”.

Abdullah ibn Vəhəb sıralar arasında at çapır, özünü öyür və həzrəti (ə) döyüşə çağırırdı. İmam (ə) meydana atıldı. Abdullaha hərəkət etmək fürsəti vermədən bir zərbə ilə onu qətlə yetirdi və qoşununa qovuşdurdu (“əl-Fütuh”, İbn Əsəm Kufi, c. 1, səh. 503).

ƏLİDƏN (Ə) BAŞQA KİMSƏ BACARMIRDI!

Əmir əl-Mömininin (ə) xilafətdən öncə və xilafət dönəmində əl çəkmədiyi din düşmənlərinin gücü yox idi? Siyasi gücləri var idi, hərbi gücləri var idi. Bəzilərinin arxasında xalq kütləsi var idi. Nüfuzları var idi. Mənəviyyat iddiası edirdilər. Özlərini müqəddəsliyə vurmuşdular. Bəziləri xəvaric kimi bizim bəzi özünü inqilabçılığa vuran ifratçılarımıza bənzəyirdilər və heç kimi də qəbul etmirdilər. Yalnız özlərini qəbul edirdilər və din tərəfdarı hesab edirdilər. Başqa heç kimi qəbul etmirdilər. Onlar o şəxslərə bənzəyirlər ki, inqilabın əvvəlində İmam Xomeynini də inqilabçı olaraq qəbul etmirdilər.

Əmir əl-Mömininin (ə) bunlarla qarşı-qarşıya gəldi. Onları məhv etdi və buyurdu: “Əgər mən bunlarla döyüşməsəm, heç kim onlarla döyüşməyə cürət etməz” (97).¹

İYİRMİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) MƏTİNLİYİ VƏ PRİNSİPİALLIĞI

PRİNSİPİALLIQ VƏ MÜXALİFƏTÇİLƏRDƏN QORXMAMAQ

Əmir əl-Mömininin (ə) həyatının ən parlaq məqamlarından biri o həzrətin (ə) prinsipilliyidir. Əmir əl-Mömininin (ə) istər xilafətdən qabaqkı dövrlərdə istərsə də qısa xilafət dönəmində qəti olaraq İslam prinsiplərinə riayət edirdi və müxalifətçiliklərdən qorxmurdu. Əmir əl-Mömininin (ə) İslam tərəfindən ləğv edilmiş bəzilərinin isə yenidən canlandırmaq istədiyi yanlış imtiyazları ləğv etmək istəyirdi. İqtidarın bölünməsinə, malın bölünməsinə, ictimai vəzifələrin bölünməsinə yalnız İslami meyarlara riayət etmək istəyirdilər. Buna görə də hətta qardaşı Əqil də ondan uşaqlarının ağır dolanışığ xərçi üçün yardım istədikdə etina etmirdi. Əgər yaxınları da səhvə yol versəydi, onun tərəfindən cəzalandırılırdı.²

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) Nəhrəvan döyüşündən sonra xalq üçün geniş xütbə oxudu. Bu döyüşün əhəmiyyətinə, fitnənin dərinliyinə işarə vurdu və buyurdu: “Allaha həmd və şükr etdikdən, həzrət Peyğəmbərə salamdan sonra, ey camaat, mən fitnə-fəsadın gözünü kor qoydum. Onun zülməti təlatümə çəkəndən, çətinlikləri artırıqdan sonra məndən başqa heç kəsin bu fitnə-fəsadı (*dəf etməyə*) cürəti çatmırdı” (“Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 93, səh. 137).

² Əmir əl-Mömininin (ə) qardaşı Əqil o həzrətin (ə) yanına gəlib dedi: “Mənim borcum çoxdur. Kömək et, onu ödəyim. Mənim işimi tez həll et, tez qayıdım”. Həzrət (ə) buyurdu: “Nə qədər borcun var?” Dedi: “Yüz min

İmamın Əli ibn Əbu Talibin (ə) təhriflər, azğınlıqlar, yersiz umacaqlar qarşısında prinsipial mövqeyi onun üçün iki növ düşmən meydana gətirmişdi. Birinci dəstə həzrətin (ə) mövqeyinə tab gətirməyən düşmənlər idilər. İkinci dəstə isə bu mövqeyi dərk etməyən düşmənlər idilər. Əlinin (ə) mövqeyini dərk edən, amma onunla mübarizəyə qalxan müxaliflər onun mövqeyinə dözə bilməyənlər idilər. Əlbəttə, başqa bir dəstə də var idi ki, bu mövqeyi dərk etmirdi. Yanlış gümanlara düşər olmuşdular. Anlamazlıqdan, cəhalətdən Əlinin (ə) mövqeyini dərk etməməkdən onunla mübarizəyə qalxırdılar.

Belə ağır bir şəraitdə Əmir əl-Möminin (ə) öz qətiyyət və şücaətini göstərdi. Peyğəmbər (s) səhabələrindən qarşısında yer alan adlı-sanlı insanlarla döyüşdü. Xəvaric zümrəsində yer alaraq onu qəbul etməyən təəssübkeş və müqəddəssayağılarla döyüşdü. İslam qətiyyətini əməldə göstərdi (98).

ALLAH QANUNLARINDA TƏLƏBKARLIQ

Peyğəmbər (s) hicrətin səkkizinci ilində son həcc ziyarəti üçün – Həcc əl-vida – Məkkəyə getmişdi. Əmir əl-Möminin (ə) Yəmənə ezam edilmişdi. O həzrəti (ə) Yəmənə Peyğəmbər (s) göndərmişdi ki, orada yəmənliyə din öyrətsin. Zəkatlarını toplasın və kömək etsin. Əmir əl-Möminin (ə) Peyğəmbərin (s) həcc ziyarətinə getdiyini eşidib sürətlə özünü Məkkəyə çatdırdı. Yəmən əhalisindən bir az zəkat alınmışdı. Onun arasında bir az Yəmən paltarları da var idi. Yəni, o dövrün Yəmən istehsalı olan paltarlar var idi. O zaman bunlar çox xoşagələnlər və məqbul idi. Əmir əl-Mömininin (ə) bu karvanla hərəkət etməyə vaxtı yox idi. O, özünü Peyğəmbərə (s) çatdırmağa tələsirdi. Buna görə də karvan başına bir nəfəri qoydu ki, o malları gətirsin. Özünü də Məkkədə Peyğəmbərə (s) yetirdi ki, həcc əməllərinə Peyğəmbərlə (s) başlasın. Karvan gəlib çatdıqda Əmir əl-Möminin (ə) onların ardınca getdi. Amma gördü ki, Yəmən paltarlarını həzrət (ə) olmadıqda öz aralarında bölmüşlər. Hər biri bir gözəl Yəmən paltarı geyinmiş və gəlmişdir. Həzrət (ə) buyurdu: “Nə üçün bunları geyinmisin?” Dedilər: “Qənimət və zəkattır. Buna görə də bizə aiddir”. Həzrət (ə) buyurdu: “Peyğəmbərə (s) təhvil verilməyincə - bugünkü dil ilə desək, xəzinəyə təhvil verilməyincə, - bölünə bilməz. Bu qanunlara, dinə ziddir. Həzrət (ə) geyimləri onlardan aldı. Bəziləri vermirdilər. Həzrət (ə) zorla aldı.

Təbiidir ki, kimdənsə imtiyazı alsalar, əgər çox mömin olmasa, narahat olacaq. Peyğəmbərin (s) yanına gəldilər və Əmir əl-Möminindən (ə) şikayət etdilər. Peyğəmbər

dirhəm”. Əmir əl-Möminin (ə) buyurdu: “Allaha and olsun, sənə verməyə bu qədər pulum yoxdur. Bir neçə gün gözlə beytül malı bölmək vaxtı çatdır. Mən beytülmaldan payımı alım və bir azını sənə verim. Əgər ailəmin haqqı olmasaydı hamısını sənə verərdim”.

Əqil dedi: “Beytülmal sənə əlindədir. Amma sən mənə öz payına həvalə edirsən? Sənə payın nə qədərdir ki, mənə könlümü onunla arxayın edirsən? Əgər payının hamısını mənə versən onunla hansı problemim həll olacaq.

Əmir əl-Möminin (ə) buyurdu: “Mənə və sənə beytülmaldakı haqqın digər müsəlmanların haqqı qədərdir. Həzrət (ə) Əqillə söhbət etdiyi zaman Küfə tacirlərinin sandıqları görünürdü. Həzrət (ə) üzünü Əqilə tutub dedi: “İndi ki, mənə payıma qane olursa, dur və bun sandıqların kilidini aç, onlarda nə varsa götür”. Əqil soruşdu: “Bu sandıqlarda nə var və kimə aiddir?”. Həzrət (ə) buyurdu: “Bu sandıqlardakı tacirlərin malıdır”. Əqil təəccüblə dedi: “Mənə deyirsən ki, Allaha təvəkkül edərək öz mallarını qoyub getmiş müsəlmanların malına əl vurum? Kilidlərini açım?”. Həzrət Əli (ə) buyurdu: “Sən də mənə istəyirsən ki, müsəlmanların beytülmalının ağızını açım, onların malını sənə bağışlayım. Bir halda ki, onlar Allaha təvəkkül etmiş və beytülmaldan qıfıllanmışlar. (Onun açarını mənə tapşırırlar). (‘Mənaqib’, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 108).

(s) buyurdu: “Nə üçün şikayət edirsiniz? Nə baş verib?” Dedilər: “Əli (ə) gəldi və bunları bizdən aldı”. Peyğəmbər (s) onların cavabında buyurdu: “Əlinin (ə) bu işinə görə məzəmmət etməyin, qınamayın. O, Allahın qanunlarının icrasında sərt və tələbkardır (99).¹

ƏSASLARI QORUMAQ ÜÇÜN XİLAFƏTDƏN KEÇMƏK

Ömər in vəfatından sonra onun vəsiyyətinə uyğun olaraq altı nəfərlik şura təşkil olundu. Şura Əbd ər-Rəhman ibn Övf, Səd ibn Əbu Vəqqas, Təlhə, Zübeyr, Osman və Əli ibn Əbu Talibdən (ə) ibarət idi. Ömər vəsiyyət etmişdi ki, bu altı nəfər bir yerə yığılıb üç gün ərzində öz aralarından bir nəfərini xəlifə seçsinslər.²

Bu altı nəfər bugünkü dillə desək, o dönəmin (siyasi) xətlərindən ikisinə bağlı idilər. Bir xətt Bəni-Üməyyə, digər xətt isə Bəni-Haşimə meyilli idi. Bu şurada Əbd ər-Rəhman ibn Övf, Osmanla qohum idi. Təlhə də o tərəfə meyilli idi. Zübeyr Əmir əl-Mömininlə (ə) qohum idi. Səd ibn Əbu Vəqqas da bu tərəfə meyilli idi. Təlhə Osmanın xeyrinə kənara çəkildi. Zübeyr Əli ibn Əbu Talibin (ə) xeyrinə kənara çəkildi. Səd ibn Əbu Vəqqas da öz səsini Əbd ər-Rəhman ibn Övfə verdi. Osman və Əli (ə) ən çox səs toplayan namizəd idi. Hər ikisinin iki səsi var idi. Əgər iki səsi olan Əbd ər-Rəhman ibn Övf Əliyə (ə) beyət etsəydi, Əmir əl-Mömininin (ə) xeyrinə dörd səs olacaqdı. Qarşı tərəfdə isə Osmanın iki səsi olacaqdı. Əgər Osmana beyət etsəydi, Osmanın xeyrinə dörd səs olacaqdı. Qarşı tərəfdə isə Əmir əl-Mömininin (ə) iki səsi olacaqdı. Yəni, Əbd ər-Rəhman ibn Övfün “hə” və ya “yox” deməsi həlledici rol oynayırdı. Əmir əl-Mömininin (ə) İslam dünyasında qabaqcıl olması demək olar ki, aydın məsələ idi. Buna görə də Əbd ər-Rəhman ibn Övf öncə üzünü Əliyə (ə) tutub dedi: Ey Əli! Əlini mənə ver, sənə beyət edim. Bu şərtlə ki, Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə, iki şeyxin yəni, Əbu Bəkr və Ömər in üsuli-idarəsinə əməl edəsən. Əmir əl-Mömininin (ə) buyurdu: “Mənə beyət etməyinə hazırım. Bu şərtlə ki, Allahın kitabına və Peyğəmbərin (s) sünnəsinə əməl edim. Mənim üçün şəriət baxımından etibarlı olan bu ikisidir. İki şeyxin üsuli-idarəsi öz ictihadları olmuşdur. Və mənim üçün etibarlı dəlil deyil”. Əbd ər-Rəhman ibn Övf dedi: “Yox, elə isə mənə beyət etməirəm”. Osmana dedi: “Sənə beyət edirəm. Bu şərtlə ki, Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə və iki şeyxin üsuli-idarəsinə əməl edəsən”. Osman dedi: “Mən müvafiqəm”. Əbd ər-Rəhman yenə Osmana beyət etmədi. Bir daha üzünü Əliyə (ə) tutub eyni təklifi irəli sürdü. Həzrət (ə) öncəki fikrində qaldı. Sonra yenə Osmana təklif etdi.

¹ “İrşad”, Müfid, c. 1, səh. 385; “Elam əl-vəry”, səh. 131; “Kəşf əl-ğümmə”, c. 1, səh. 236; “Bihar əl-ənvar”, c. 21, səh. 385.

² Ömər ölüm yatağında ikən xilafət şurasının altı üzvünü yanına çağırıb onların yanında Miqdad ibn Əsvədə əmr etdi ki, mənə dəfn edəndən sonra bu altı nəfəri bir evə topla, qoy öz aralarından bir nəfəri xəlifə seçsinslər. Süheybə isə dedi: Bu üç gün ərzində namaz qılmaq sən in üzərinə düşür. Bu üç gündə Əli (ə), Osman, Zübeyr, Səd, Əbd ər-Rəhman və Təlhəni bir yerə toplayırsan. Oğlum Abdullah da orada olsun. Amma onun səs vermək hüququ yoxdur. Bu altı nəfərin başının üzərində dayanırsan. Əgər onlardan beşi xəlifə seçimində eyni fikirdə olsalar, yalnız bir nəfər müxalif olsa, oradaca onun başını bədənindən ayırırsan. Əgər dörd nəfəri yekdil olsa, iki müxalifin boynunu vur. Əgər iki dəstəyə ayrılırsalar, yəni, üç nəfər bir tərəfdə, üç nəfər isə digər tərəfdə olsalar, oğlum Abdullahın hakimliyini qəbul etməlidirlər. O hansı dəstənin fikirini seçsə, qərarın meyarı da o olacaq. Əgər Abdullahın hakimliyinə razı olmasalar, Əbd ər-Rəhman ibn Övf hansı dəstədə olsa, onların dediyi şəxs xəlifə olsun. Əgər qarşı tərəfdə duran üç nəfər bu metoddla razılaşmasalar, dərhal öldürülsünlər (“Tarixi-Təbəri”, c. 3, səh. 294).

Osman qəbul etdi. Üçüncü dəfə Əmir əl-Mömininə (ə) təklif etdi. Həzrət (ə) buyurdu: “Xeyr! Mənim üçün etibarlı dəlil olan Allahın kitabı və Peyğəmbərin (s) sünnəsidir. Bundan başqa heç nə mənim üçün dəlil deyil”. Bir daha Osmana üz tutaraq, eyni təklifi etdi. O da qəbul etdi. Beyət etdilər və Osman xəlifə oldu.¹

Əli (ə) hakimiyyətdə Əbu Bəkr və Ömər in idarə üsuluna uyğun əməl olunması qənaətində deyildi və bu fikrini tam aydın şəkildə, pərdəsiz açıqladı. Hakimiyyətdən uzaqlaşmağa hazır oldu. Öz haqqı olan xilafəti, qəti olaraq öz haqqı hesab etdiyi hakimiyyəti neçə il sürəcəyi məlum olmayan bir müddət üçün başqasına həvalə etməyə razı oldu. Ola bilərdi ki, Osman ondan sonra iyirmi beş il hakimiyyətdə olsun. Necə ki, on iki il xəlifə oldu. Sonra da Osmanı öldürdülər. Əgər öldürməsəydilər, güman ki, sağ qalacaqdı. Bəlkə on il də yaşayacaqdı.

Əmir əl-Möminin (ə) elə bir şəxsdir ki, iqtidar onun üçün prinsip deyil. İqtidar prinsip olan bir şəxs asanlıqla digər prinsiplərdən keçir, dindən keçir. Din onun üçün birincilik təşkil etmir. Biz bunu dünyanın geniş yayılmış metodlarında müşahidə edirik. İslam cəmiyyətlərində İslam dini müzakirə obyektidir. İslam dinindən keçmək var. İslam dini olmayan yerlərdə bütün dəyərlərdən keçmək var (100).

ZÜMLƏ QƏLƏBƏ, ƏSLA!

Yüz ilə yaxındır ki, müxtəlif ölkələrdə, müxtəlif cəmiyyətlərdə hərəkətlər meydana gəlir. İnqilablar baş verir. Bu hərəkətlərin əksəriyyəti, yaxud hamısı çox maraqlı və cəzbedici, əsaslı şüarlarla çıxış edirlər. Amma bir müddət keçdikdən sonra o prinsiplərdən uzaqlaşır, yayınlar. O şüarları unudurlar. İnqilablarının canlandırmaq üçün meydana gəldiyi dəyərləri unudurlar.

Bu, müasir dövrümüzdə, son bir neçə on illikdə dünyada baş verən hərəkətlərdə, inqilablarda müşahidə olunur. Mühüm məsələ budur ki, görək bu təmayül, yayınma haradan başlayır. İnqilabı meydana gətirən insanların əsasən xəyanət edirlər. Əlbəttə, bəzi hallarda belə bir şey ola bilər. Amma əksər hallarda məsələ bundan ibarət deyil. Yoldan çıxmağın başlanğıcı səhlənkarlıq, prinsiplər üzərində ciddi olmamaqdan irəli gəlir. Yeni bir cəmiyyətin məsul şəxsləri prinsiplərə bağlı olmasalar, yaxınları, qohumları, dostları onların imkanlarından sui-istifadə edirlər. Onlar da qohumluğu, dostluğu və bir çox başqa şeyləri nəzərə alıb prinsiplərə sadıq qılmırlar. Təmayüllərə, sui-

¹ Əbd ər-Rəhman ibn Övf Əli ibn Əbu Talibə (ə) dedi: “Allah qarşısında öhdəlik götürürsənmi ki, xilafəti sənə tapşırısaq, Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə, Əbu Bəkr və Ömər in idarə üsuluna uyğun davranacaqsan? Əli (ə) ona cavab olaraq buyurdu: “Mən bacardığım qədər ilə Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə uyğun rəftar edəcəyəm”. Əbd ər-Rəhman üzünü Osmana tutub dedi: “Allah qarşısında öhdəlik götürürsənmi ki, xilafəti sənə tapşırısaq, Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə, Əbu Bəkr və Ömər in idarə üsuluna uyğun əməl edəcəksən? Osman cavab verdi: “Bəli, öhdəmə götürürəm ki, Allahın kitabına, Peyğəmbərin (s) sünnəsinə, Əbu Bəkr və Ömər in üsuli-idarəsinə uyğun əməl edəcəyəm”. Əbd ər-Rəhman ikinci dəfə öz təklifini Əli ibn Əbu Talibə (ə) və Osmana bildirdi. İlk dəfə olduğu kimi Əlidən (ə) mənfi, Osmandan müsbət cavab aldı. Üçüncü dəfə yenə Əbd ər-Rəhman öz təklifini Əliyə (ə) təkrar etdi. Həzrət (ə) cavab olaraq buyurdu: “Allahın kitabı və Peyğəmbərin (s) sünnəsi son dərəcə mükəmməldir. Kiminsə təkmilləşdirməsinə ehtiyacı yoxdur. Amma sən in bu şərti ortaya atmaqda məqsədin, sən in səyin məni xilafətdən uzaqlaşdırmaqdır”, Əbd ər-Rəhman bu cavabı eşitməklə üçüncü dəfə Osmana təklif etdi və o, Əbu Bəkr və Ömər in üsuli-idarəsinə uyğun davranacağı şərt ilə xilafətə təyin olundu (“Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 167).

istifadələrə göz yumurlar. Nəticədə güc ailələri, güc qohumları meydana gəlir. Dünyada güc və pul bəndələri formalaşır.

Əgər İslamın erkən çağ tarixini təhlil etsək, bu qəbil nümunələrə rast gələcəyik və görəcəyik ki, bəzi prinsiplərə nisbətə səhlənkarlıq olmuşdur. Həmin səhlənkarlıq təmayül, azgınlıq budağının yaranmasına səbəb oldu. Bu təmayül bucağı işin əvvəlində çox kiçik görünə bilər. Amma zaman keçdikcə bu bucaq daha da açılır. Belə ki, prinsiplər, dəyərlər adı ilə, İslam və məktəb adı ilə əldə qalan nə varsa, tanınmayacaq, ayırd edilməyəcək şəkildə öz kökündən, həqiqətindən aralanır. Siz, əgər İslamdan yüz il sonraya nəzər salsanız, İslam dünyasını Peyğəmbər (s) dönəminə heç bir bənzərliyi olmayan şəkildə görəcəksiniz.

İslam tarixində, Əmir əl-Mömininin (ə) şəxsiyyətinin təhlilində olduqca maraqlı görünən budur ki, o həzrət (ə) öz həyatının heç bir mərhələsində İslam prinsiplərinə, İslam dəyərlərinə göz yummamışdır.

Əmir əl-Mömininə (ə) deyildikdə ki, sizin indi işinizin əvvəlidir. Əgər nüfuzlu adamları iş başından götürsəniz hakimiyyətinizin, xilafətinizin xeyrinə deyil, o həzrət cavab verdi: “Siz Əlidən (ə) istəyirsiniz ki, qələbəni məsuliyyəti boynunda olan xalqa zülm etməklə əldə etsin? Nə qədər ki, dünya var, nə qədər ki, dünya belə davam edir. Əli ibn Əbu Talib (ə) bu işi görməyəcək. Deyirsiniz ki, Əli (ə) məğlub olacaq. Demək, məğlub olmamaq üçün İslam prinsiplərinin, İslam dəyərlərinin əleyhinə iş görməlidir. Mən bu işi görməyəcəyəm. Öz xalqıma zülm etməyəcəyəm. Qələbə naminə xalqa zülm etməyəcəyəm (101).¹

BAC İSTƏYƏNLƏR QARŞISINDA TƏSLİM OLMAMAQ

Əmir əl-Mömininin (ə) siyasi həyatının xüsusiyyətlərindən biri hakimiyyətdə olduğu müddətdə bac istəyənlər qarşısında təslim olmamaqdır. Hakimdən bac istəmək bütün dövrlərdə geniş yayılmış hal olmuşdur. Cəmiyyətin ən güclü fərdi olan hakim özü də öz növbəsində bir dəstəyə bac verir. O özü hamıdan bac alır, amma bir dəstəyə də bac verir. Nə üçün? Öz iqtidarını qorumaq üçün, bədxahların ağzını yummaq üçün. Bu bac verməklər hakimin süqutunun, təmyülünün ilk pilləsidir. Haqdan dönməsinin ilk

¹İmam Əlidən (ə) ata və bəxşisləri (*beytülmal, sədaqə və qənimətləri*) nəyə görə camaat arasında bərabər böldüyünü, İslam dinini çoxdan qəbul edənlərə (*döyüşlərdə iştirak edənlərə və ya*) şərəfətli, böyük insanlara üstünlük vermədiyini kəskin şəkildə soruşduqda buyurdu: “Rəhbəri olduğum kimsəyə zülm, sitəm edilməsində yardımçı olmağımı əmr edirsiniz? Allaha and olsun, nə qədər ki, müxtəlif zəmanələrdə gecə gündüzə, səmadakı bir ulduz (*cazibə qüvvəsi ilə*) başqa bir ulduza doğru gedir, görmərəm bu işi (*heç vaxt belə iş görmərəm*). Beytülmal mənim şəxsi malım olsaydı da onu müsəlmanlar arasında bərabər bölərdim. O, Allahın malı olduğu (*əlimin altında olanlar və möhtacları ondan bölgü ilə pay yedikləri*) halda bunu necə etməyə bilərəm? (*Birini başqasından necə üstün tutma bilərəm?*) Daha sonra İmam (ə) (*beytülmalın ona düşməyən şəxslərə verilməsinin törətdiyi fəsadlar haqda*) buyurdu: “Ağah olun ki, beytülmalın ona düşən şəxsə qeyrisinə bağışlanması rəva deyil, israfçılıqdır. Bu malı layiq olduğundan qeyrisinə vermək verənin dünyada (*zahirdə*) şəni ucaldır, (*alan kimsə ona xoş gəlmək üçün boyün əyərək təvazökarlıq edər*) axirətdə yerə vurur (*əbədi əzab və çarəsizliyə səbəb olduğundan onu alçaldar*). Camaat yanında xətir-hörmətli, Allah yanında xar edər. (*Çünki Allah yanında hörmətli şəxs Onun qanunları ilə oturubdurandır*). Allahın, Öz verdiklərinin şükründən məhrum qıldığı və dostluğunu Özündən qeyrisinə yönəltdiyi kimsələrdən başqa heç kəs öz malını hədəyə sərf etmədi, haqqı çatmayana vermədi. Bir gün ayaqqabısı sürüşsə, (*başına pis hadisə gəlsə*), yardımlarına, yoldaşlıqlarına möhtac qalsa, elə onlardan pis yoldaş, çox başa qaxan dost olmaz” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 126, səh. 183).

mərhələsidir. O müəyyən məsləhətlər ucbatından kimlərəse bac verir. Onların zorakılıqları, yersiz umacaqları qarşısında təslim olur. Zəif nöqtə hesab olunan bu təslimçilik onu digər təslimçiliklərə vadar edir və bu beləcə davam edir.

Əmir əl-Möminin (ə) kimsəyə bac vermədi. Yersiz umacaqlar qarşısında təslim olmadı. Osmana müxalif olanlar, onun əleyhinə çalışanlar iki dəstəyə bölünürdülər. Birinci dəstə Əlinin (ə) tərəfində olanlar idilər. Onlar Bəsrədən, İraqdan, İslam dünyasının digər bölgələrindən idilər və Osman hakimiyyətinin vəziyyəti onları narazı salırdı. Kəmiyyət baxımından müxaliflərin əsasını təşkil edirdilər.¹

İkinci dəstə isə Əlinin (ə) düşmənləri idilər. Onlar o dönmənin məşhur şəxsiyyətlərindən hesab olunurdular. Osmanla da müxalif idilər. Misal üçün, Peyğəmbərin (ə) həyat yoldaşı Aişə, Təlhə, Peyğəmbərin (s) bibisi oğlu Zübeyr və bu kimi tanınmış simalar idilər. Belələri Osmanla ciddi və radikal şəkildə müxalif idilər. Təbii ki, bunların hamısının Əmir əl-Möminindən (ə) umacağı var idi.

Birinci dəstə etiqad üzündən iş görmüşdü. Ona görə də bir umacağı yox idi. Amma ikinci dəstənin çoxlu umacaqları var idi. Əmir əl-Möminin (ə) onların umacaqlarının heç birinə cavab vermədi. Onların bəzisi işin əvvəlində həzrətin (ə) yanına gəlib ona dedilər: “Ey Əmir əl-Möminin! Məsləhət budur ki, siz hələ Müaviyəni Şam valiliyində saxlayasınız. Qoy bir az keçsin, iqtidarı möhkəmlət, sonra kənarlaşdırarsan”. Həzrət buyurdu: “Müaviyəni bir gün belə yola vermək mümkün deyil”.²

Bəziləri həzrətə (ə) nəsihət verir və məsləhət görürdülər ki, cəmiyyətin əyanları ilə, Mədinə şəhərinin böyükləri ilə, misal üçün, Təlhə, Zübeyr və Səd ibn Əbu Vəqqas kimilərlə daha mülayim, dostcasına və əslində onları qəbul edirmiş kimi davran. Həzrət (ə) qəbul etmədi.

Əmir əl-Möminin (ə) beyət zamanı buyurdu: “Məndən əl çəkib başqasını istəyin. ... Bilin ki, mən sizin dəvətinizi (beyətinizi) qəbul etsəm, özümün bildiyim kimi rəftar edəcəyəm”.³

¹ Bunlardan Əmmar Yasirin, Malik Əştərin, Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin adlarını çəkmək olar. Onların çoxlu tərəfdarları var idi. İlahi vəzifələrini həyata keçirmək üçün qiyam etmişdilər. Onlar Allahın razılığından başqa bir şey düşünmürdülər.

² Əmir əl-Mömininə (ə) Müaviyənin iş başında qalması təklifini verənlərdən biri də Müğeyrə ibn Şəbə idi. O həzrətə (ə) dedi: “Siz Müaviyəni yaxşı tanıyırsınız. Bilirsiniz ki, sizdən qabaqkılar onu Şama vali təyin etmişlər (Yəni, Müaviyənin işlərinin məsuliyyəti sizin üzərinizə düşür). Mənim təklifim odur ki, siz onu Şam valiliyində saxlasanız. Qoy, hökumət işləri bir az səhməna düşsün. Ondən sonra Müaviyəni kənarlaşdırma bilərsiniz”, Əmir əl-Möminin (ə) buyurdu: “Sən zəmanət verə bilərsənmi ki, mən Müaviyəni vəzifədə saxladıqdan sonra sağ qalacağam və onu kənarlaşdırmağa vaxt tapacam?” Müğeyrə dedi: “Belə bir zəmanət verə bilmərəm”. Həzrət (ə) buyurdu: “Elə rəftar edəcəyəm ki, Allah məni Müaviyənin hətta bir qaranlıq gecə qədərincə iki müsəlmana hakim etməyim haqqında soruşmasın. Mən heç zaman insanların yolunu azdıranları öz köməkçim etmirəm (“Kəhf”, 51). İlk fürsətdə Müaviyənin yanına adam göndərəcəyəm. Onu mənim əlimdə olan haqqa dəvət edəcəyəm. Əgər mənim dəvətimə müsbət cavab verərsə, onunla digər müsəlmanlardan biri kimi davranacağam. Əgər qəbul etməsə, onu Allaha tapşıracağam və öz ilahi vəzifəmi həyata keçirəcəyəm” (“Əmali”, Şeyx Tusi, məclis: 3, hədis: 42, səh. 86).

³ İmam Əlinin (ə) Osman öldürüldükdən sonra camaatın ona beyət etdiyi vaxt (*hicrətin otuz beşinci ilinin zilhicce ayının iyirmi beşində, cümə günü*) buyurdu: “Məndən əl çəkib başqasını istəyin. Müxtəlif sifətləri və rəngləri olan bir işə qol qoyuruq. (*Belə ki,*) ürəklərin ona dözüümü yoxdur (*camaatın belə hadisələrə dözüümü yoxdur*) və ağıllar onun yükünü çəkməyəcəklər (*inkar edəcəklər*). Üfüqləri qara bulud (*zülüm, sitəm və bid’ət*) bürüyüb (*haqq-həqiqət günəşi onun altında gizlənilib*), aydın yol (*İslam hökmlərinin həqiqəti*) dəyişib. Bilin ki, mən sizin dəvətinizi (*beyətinizi*) qəbul etsəm, özümün bildiyim kimi rəftar edəcəyəm.³ Və (*xəlifəliyi qəbul edib işə başlasam*) danışanın (*nəfsi istəklərinə uyğun və şəriətə zidd olan*) sözüənə, (*özüməndən əvvəlki xəlifələrin yolu ilə getmədiyimə görə məni*)

Bilin ki, mən sizin dəvətinizi qəbul etsəm və xilafəti ələ alsam, özüm uyğun gördüyüm kimi hərəkət edəcəyəm. Elə bilməyin ki, sizin mülahizələriniz mənim siyasətimə, üsuli-idarəmə təsir qoyacaq.

Əlbəttə, bir çoxları həzrətin (ə) bu qədər qətiyyətlə işə başlayacağını düşünmürdülər. Amma sonra gördülər ki, həzrət (ə) tam qətiyyətlə işə başlayıb. O döyüşləri, çətinlikləri, problemləri həzrət (ə) üçün yaradan da bu qətiyyəti idi.

Bütün bu hadisələrə səbəb o idi ki, həzrət (ə) qətiyyət göstərdi və ədalət icra etdi (102).

YERSİZ UMACAQLAR QARŞISINDA QƏTİYYƏTLƏR

İmam Əlinin (ə) hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən umacaqlar başladı. Bir çoxları İslam dünyasının görkəmli, tanınmış simaları idilər. Onlar umacaqları həyata keçmədiyi üçün Əmir əl-Möminindən (ə) uzaqlaşdırlar.

Əmir əl-Möminindən (ə) uzaqlaşanlar Peyğəmbər (s) dövrünün səhabələrindən, böyüklərindən, tanınmış və hörmətli simalar idilər. Amma insan zəif varlıqdır. Bəzi vaxtlar insanın nəfsani istəkləri onu yerində və düzgün qərar verməyə qoymur. Buna görə də həmin tanınmış simaların bir çoxu Əmir əl-Mömininin (ə) ətrafından dağıldılar. Bu gün İslam dünyasında, hətta bir nəfər belə tapa bilməzsiniz ki, Peyğəmbərin (s) səhabəsini Əmir əl-Möminindən (ə) uzaqlaşdığı (beyətindən döndüyü) üçün məzəmmət etməsin. Əlbəttə, uzaqlaşmanı nöqsan saymayanlar, onların tövbə etdiyini deyirlər. Yaxud deyirlər ki, səhv etdilər. Amma şübhəsiz, elə bir insan yoxdur ki, bunu yaxşı hesab etsin. Bu yaxşı olmayan işi bir çoxları etdilər. Nə üçün? Çünki Əmir əl-Möminin (ə) umacaqlara təslim olmadı.

Bu umacaqlardan biri Müaviyənin hakimiyyətdə qalması idi. Əmir əl-Möminin (ə) Müaviyəni qəbul etmirdi. Ümumiyyətlə Əmir əl-Möminin (ə) Müaviyə ilə müqayisə olunması deyildi. Tarixin ən böyük zülmələrindən, zəmanənin ən böyük haqsızlıqlarından biri bu idi ki, Əmir əl-Möminin (ə) və Müaviyə yanaşı qoyulurdu. Əmir əl-Möminin (ə) İslamın ilk qığılcım verdiyi zaman İslama iman gətirdi. O tarixdən sonra da ölüm anınadək, yəni, əlli ildən çox bir müddətdə Əmir əl-Möminin (ə) bu iman yolunda eşqlə çalışdı, eşqlə döyüdü. Min dəfələrlə öz canını təhlükəyə atdı. Min dəfələrlə Peyğəmbərin (s) canını İslam müqəddəslərini, İslam hökmlərini, həqiqi və xalis möminləri müdafiə etmək yolunda özünü təhlükəyə atdı. Bir gecə belə rahatlıq, dinclik görmədi. Bütün əzab-əziyyətlərə dözdü. Bu, Əmir əl-Möminidir (ə) ki, o qədər bilik, təqva, zöhd, cihad, dünyaya etinasızlıq, fiqh və bir çox başqa xüsusiyyətlər ondan böyük və təsəvvürolunmaz bir şəxsiyyət formalaşdırılmışdır.

Amma Müaviyə kimdir? Müaviyə o şəxsdir ki, Əmir əl-Möminin (ə) iman gətirdikdə iman gətirməmişdi. Əmir əl-Möminin (ə) İslamı müdafiə etdikdə Müaviyə, atası və

məzəmmət edən qınağına qulaq asmayacağam. Əgər məni buraxsanız (*xəlifə seçməsaniz*), sizlərdən (*insanlardan*) biri kimi olaram və bəlkə də sizlərin (*haqsız xəlifənin nalayiq rəftarları barədə*) sözlərinizə daha çox qulaq asaram (*və hüququnuzu qoruyaram*), özünüzə vali və hakim etdiyiniz şəxsin (*İslamın buyurduqlarına uyğun əmr versə*) əmrlərini daha yaxşı yerinə yetirərəm. (*Buna görə də*) mənim sizlərə vəzir və müşavir olmağım, əmir və hakim olmağımdan daha yaxşıdır” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhî Saleh, xütbə: 92, səh. 136).

qardaşı, qövmü, qohumları Peyğəmbərlərlə (s), İslamla döyüş halında idilər. Peyğəmbərin (s) on üç illik Məkkə həyatında daim o həzrətlə (s) Əbu Süfyan cinahı arasında döyüş, müharibə olmuşdur. Peyğəmbər (s) Mədinəyə getdikdən sonra da daim onlarla döyüş, savaşa halında idi. Bədrdə, Ühüddə, Əhzabda və hicrətin səkkizinci ilində baş verən bütün döyüşlərdə Müaviyə Peyğəmbərə (s) qarşı döyüşmüşdür. Bu, Peyğəmbərin (s), Məkkəni fəth etməsinədək davam etdi. Məkkənin fəthindən sonra bütün məğlub olanlar hamısı iman gətirdilər. Bu zaman Əbu Süfyan və Müaviyə də iman gətirdi.

İndi sual budur ki, o iki şəxsiyyətdən biri İslamı doğulduğu gündən ağışına alır, böyüdür. Qoruyur və hifz edir. Yoluda qılınc çalır və nəhayət, həmin qılınc çalmalar Məkkənin fəthi ilə nəticələnir. Digəri isə bütün bu müddət boyunca İslama iman gətirməmişdir. İslamla döyüşür. Sonra Məkkə fəth olunur. O, fəth möminlərindən olur. Yəni, canını qorumaq üçün təslim olur. Bu iki şəxsiyyət bir-biri ilə müqayisə oluna bilərmi? Əlbəttə, burada Əmir əl-Möminin (ə) və Müaviyə arasında göstərilən fərq o ikisinin arasında olan həqiqi fərqdən dəfələrlə az və kiçikdir.

Hər halda Əmir əl-Möminin (ə) Müaviyəni hakimiyyət və valilik üçün uyğun kadr hesab etmirdi. Buna görə də öz hakimiyyətinin ilk günlərində bəlkə də ilk saatlarında valiləri, hakimləri təyin etməklə məşğul olduqda ilk olaraq Müaviyəni tutduğu vəzifədən uzaqlaşdırdı.¹

Əmir əl-Möminin (ə) dedilər: “Ey Əmir əl-Möminin (ə)! Müaviyənin kənarlaşdırılması, vəzifədən azad olunması tələsik addımdır. Bu işi iqtidarınızı gücləndirdikdən sonraya saxlayın”. Həzrət (ə) buyurdu: “Mən Müaviyəni bir gün belə yola verməyə hazır deyiləm. Siz məndən istəyirsiniz ki, qələbəni zülm və ədalətsizliklə əldə edim?”

Bu, Əmir əl-Möminin (ə) barışmaz əhval-ruhiyyəsidir. Əmir əl-Möminin (ə) qısa xilafət dönəmində qarşılaşdığı problemlər sözügedən qətiyyətlərin nəticəsi idi. Bu ibrət dolu tarix, macərə dolu anlar bir-bir izah edilməli, insafla təhlil edilməlidir (103).

TƏLHƏ VƏ ZÜBEYRİN TƏLƏBLƏRİ QARŞISINDA PRİNSİPİALLIQ

Əmir əl-Möminin (ə) xilafətinin əvvəlində Təlhə və Zübeyrə buyurduğu cümlədə o həzrətin (ə) qətiyyət və prinsipiallığı tam olaraq özünü göstərir. Təlhə və Zübeyr Əmir əl-Möminin (ə) yanına gəldilər və dedilər: “Ey Əli! Nə üçün vəzifəyə təyin etdiyiniz valilər, hakimlər haqqında bizimlə məsləhətləşirsiniz? Bizim fikrimizi soruşmursanız?”

Əmir əl-Möminin (ə) buyurdu: “Allaha and olsun ki, mən xilafəti istəmədim, hakimiyyətə meylim yox idi. Amma siz məni dəvət edərək ona məcbur etdiniz. Xilafət mənə çatandan sonra isə mən Allahın kitabına (Qurani-kərimə) və bizim üçün (onda) müəyyənləşdirdiyi və onun əsasında hökm çıxarmağımızı əmr etdiyi göstərişlərə nəzər salaraq tabe oldum. Həmçinin Peyğəmbərin (s) qoyduğu sünneyə baxıb (onun) arxasınca getdim. Bu barədə sizin və sizdən başqasının nəzər və fikirlərinə möhtac deyildim və elə bir hökm qarşıya çıxmayıb ki, onu bilməyib sizinlə və digər müsəlman qardaşlarla məsləhətləşmə aparım. Əgər belə olsaydı (hökmlərdən hansısa birini bilməsəydim) sizdən və başqalarından üz çevirməzdim

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi-Saleh, məktub: 75, səh. 464.

(məsləhətləşmə aparardım”¹ Mənim mənə beyət etdiyiniz xilafətə rəğbətım yox idi. Buna siz məni məcbur etdiniz. Məndən istədiniz ki, bu yükü çiynimə alım. İndi ki, bu yükü çiynimə götürmüşəm, sizinlə məsləhətləşməyə ehtiyacım yoxdur.

Əmir əl-Mömininin (ə) sözlərinin mənası bu deyil ki, o həzrət (ə) məşvərətlə müxalifdir. Şübhəsiz, həzrət (ə) məsləhətləşirdi. Əksinə, İmam Əli (ə) üçüncü xəlifə dönəmində meydana gələn, özünün beytülmaldə haqqı olduğunu, müsəlmanlarla bağlı məsələlərlə müdaxilə edə biləcəyini düşünən, müsəlmanların xəlifəsinin onlara tabe olmasının lazım olduğunu düşünən təbəqəni qəbul etməirdi.

Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) qətiyyəti və barışmazlığıdır. Bunun başqa nümunələri də var. Misal üçün, təravih namazı məsələsi və eləcə də öncəki xəlifələrin fikirləri ilə Əmir əl-Möminindən (ə) qabaq dinə daxil olan başqa məsələlər. Əmir əl-Möminin (ə) onları tam qətiyyətlə bir kənara qoydu. Özü İslam olduğunu, Quran hökmü, Peyğəmbər (s) sünnesi olduğunu düşündüklərini meyar seçdi. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) qətiyyətinin nümunələrindən biridir (104).

VƏZİFƏYƏ TƏYİN ETMƏKDƏ VƏ YA VƏZİFƏDƏN AZAD ETMƏKDƏ QƏTİYYƏT

Əmir əl-Möminin (ə) qətiyyətinin nümunələrindən biri vəzifəyə təyin etmək və ya vəzifədən kənarlaşdırmaqla əlaqədardır.

Bir fərdə bu və ya digər ictimai məsuliyyət verilməsinə səbəb olan dəyərlər müəyyən dəyərlərdir. Yəni, hər bir şəxsi hər bir vəzifəyə təyin etmək olmaz. İctimai vəzifələrə, məsuliyyətlərə elə insanlar təyin olunurdular ki, kifayət qədər səlahiyyətləri, qabiliyyətləri olsun. Əgər o qabiliyyətlərə malik deyillərsə, bu heç də pis insanlardırlar demək deyil. Mənası budur ki, bu iş üçün uyğun deyillər. Digər işi öhdələrinə götürməlidirlər.

Bu prinsipə Əmir əl-Mömininin (ə) hakimiyyətində əməl olunurdu. Misal üçün diqqətəlayiq bir nümunəyə işarə vururuq: Misir, Şam hücumçuları tərəfindən hücumə məruz qaldıqda Əmir əl-Möminin (ə) hiss etdi ki, Misir valisi Məhəmməd ibn Əbu Bəkr vəzifədən azad edilməli, onun (yerinə Malik Əştər təyin olunmalıdır. Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusi şagirdlərindən, yaxınlarından, səhabələrindən idi.²

Həzrət (ə) daha güclü, möhkəm birini göndərmək istəyirdi ki, Misiri xilas edə bilsin. O daha güclü insan Malik Əştər idi. Əlbəttə, Malik Əştər Misirə çatmadı. Misirə yola çıxdıqdan sonra yolda sui-qəsdə məruz qaldı və şəhid oldu. Amma daha çox səlahiyyətə malik olduğu üçün Əmir əl-Möminin (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkrə çıxarıb onun yerinə Malik Əştəri təyin etdi.

Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Əmir əl-Mömininin (ə) ən yaxşı səhabələrindən biri idi. Onun övladı sayılırdı. Həzrət (ə) ona olduqca çox məhəbbət bəsləyirdi. Amma bu iş üçün

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) cavabının tam mətni “Əlavə”, 18-də verilmişdir.

² Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin tərcümeyi-halı: “Əlavə”: 6.

Məhəmməd ibn Əbu Bəkrdən daha uyğun, daha ləyaqətli şəxs olduğunu gördükdə onu tutduğu vəzifədən uzaqlaşdırıb və Malik Əştəri onun yerinə göndərir.

Məhəmməd ibn Əbu Bəkr azad edilməsindən narahat oldu. Həzrətə (ə) giley dolu məktub yazdı. Həzrət (ə) ona cavab olaraq yazdı: “Mən sənə qarşı bədbin olmamışam və səni kiçiltməmişəm. Amma Malik Əştər bu iş üçün daha uyğundur”.¹

Bütün bu davranışların, münasibətlərin, İslam prinsiplərinə, dəyərlərinə uyğun tam məcmusu Əmir əl-Möminindən (ə) cahanşümul, tarixi və unudulmaz bir şəxsiyyət formalaşdırmışdır. O həzrətin (ə) çöhrəsi müsəlman xalqlar arasında əfsanəvi çöhrəyə çevirmişdir (105).

İCTİMAİ CƏZA TƏDBİRLƏRİNİN İCRASINDA QƏTİYYƏT

O dönəmin yeganə təbliğat vasitəsi və ya ən mühüm təbliğat vasitəsi şeir idi. Ürəkləri cəlb edirdi. O dövrdə bir şairin cəmiyyətdə çox dəyəri var idi. Çünki fəzanı dəyişə bilirdi. O dövrdə şair demək olar ki, bugünkü informasiya vasitələrini əvəz edirdi. Yəni, şeirin bu qədər önəmli olduğu, camaatın əzbərləyərək ağızdan-ağıza nəql etdiyi bir dövəmdə şair informasiya vasitələrinin gördüyü işi görürdü. Belə bir mühitdə Nəcəşi Əli ibn Əbu Talibin (ə) şairi idi. Əmir əl-Mömininə (ə) xəbər gəlib çatdı ki, o ramazan ayında şərab içmiş və laübalilik etmişdir. Əmir əl-Möminin (ə) onun gətirilməsini əmr etdi. Ona şərab içdiyi üçün nəzərdə tutulan cəzanı verdi. Bundan başqa bir neçə qamçı da ramazan ayının hörmətini pozduğu üçün vurdurdu.

Şair Nəcəşinin dostları, onunla eyni qəbilədən olanlar – ehtimal ki, Həmdan qəbiləsindən – Əmir əl-Mömininin (ə) yanına gəlib dedilər: “Bu nə iş idi gördünüz?” Aşağıdakı ibarələri işlətdilər: “Ey Əli (ə)! Bundan öncəyədək dostlarla düşmənlərin, mütilərlə asilərin eyni olduğunu düşünürdük. Amma Nəcəşiyə verdiyiniz cəzadan aydın oldu ki, sizin üçün dostla düşmənin heç bir fərqi yoxdur. Siz öz xidmətçinizlə müxalifinizi ayırd edə bilmirsiniz, yoxsa onların sizin üçün fərqi yoxdur? Bu nə iş idi ki, ona qarşı etdiniz? Ey Əli! Öz əlilə bizi elə yola salırsan ki, bu vaxtadək o yolda onlanların cəhənnəm əhli olduğunu düşünürdük!” İslam İnqilabının qələbəsindən sonra da bəziləri təhdid edir və deyirdilər. Bir halda ki, İmam Xomeyni bizimlə belə davranır, bir halda ki, sistem bizə qarşı belə edir, getməyə məcbur oluruq. Misal üçün, filan düşməne sığınmalı oluruq”. Guya ki, düşməne sığınmaq onların özündən daha çox sistem üçün pisdir. Həmin hədələr Əmir əl-Mömininə (ə) də olurdu və deyilirdi: “Siz bu işinizlə bizi indiyədək keçmək istəmədiyimiz yerlərə getməyə vadar edirsiniz”. Həzrət (ə) onlara cavab olaraq qəribə sözlər söylədi. Olduqca soyuqqanlı, eyni halda aydın şəkildə buyurdu: “Nə baş vermişdir? Göy yerəmi gəlib? O da - Nəcəşi - müsəlman bir fərddir və xəta işləmişdir. Biz də ona Allahın təyin etdiyi cəzanı vermişik. Bu, onun özü üçün yaxşıdır. Ona verdiyimiz cəza onu paklayır”.

Görürsünüzmü, Əmir əl-Mömininə (ə) görə tam İslama uyğun, qanuni iş həyata keçib. Halbuki dünyanın başqa iqtidar sahibləri belə deyillər. Hətta azacıq güc sahibləri də – mütləq gücə malik olmayanlar – ilahi qanunların, hakimlərin icrasında cəzaların

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, məktub: 34, səh. 408.

tətbiqində öz dostları ilə düşmənləri arasında fərq qoyurlar. Amma Əli ibn Əbu Talib (ə) fərq qoymurdu (106).

ƏLİNİN (Ə) TARİXDƏ QALMASININ SİRRİ

Əgər Əli ibn Əbu Talibin (ə) xətti tarixdə qalmışsa, ona səbəb onun qətiyyət xəncərinin itiliyidir. Əli ibn Əbu Talib (ə) o şəxsdir ki, Ömər ibn Əbd əl-Əzizin xilafəti dönəminədək böyük İslam ölkəsinin dörd bir yanında namazdan sonra lənətlənirdi.¹

Ömər ibn Əbd əl-Əziz hakimiyyətə gəldikdə bu yanlış ənənəni aradan qaldırdı. Müaviyə cümə namazının son xütbəsində belə deyirdi: “İlahi, həqiqətən, Əbu Turab sənə dinində küfr etdi və insanları sənənin yolundan azdırdı. İlahi ona şiddətli lənət et, ona ağır əzab ver”. O, bu sözləri bütün İslam şəhərlərinə yazdı və Ömər ibn Əbd əl-Əzizin hakimiyyətinədək hamı minbərlərdə bu sözləri deyirdi.

Bir dəstə Bəni-Üməyyəyə mənsubları Müaviyəyə dedilər: “Ey Əmir əl-Möminin! İstədiyinə çatdın. Yaxşısı budur ki, o kişini lənətləməkdən əl çəkəsən”. Müaviyə dedi: “Yox, Allaha and olsun ki, əl çəkməyəcəyəm. Qoy uşaqlar ona lənət oxumaqla boy atsın, yaşlılar ona lənət oxumaqla əldən düşsün. Heç kim onun bir fəzilətini belə nəql etməsin” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbd əl-Hədid, c. 4, səh. 56).² Bu qədər tarixi zülmə məruz qalan şəxsiyyət bu gün dünyada bu qədər sevilir. Belə ki, hətta İslamı qəbul etməyənlər belə Əli ibn Əbu Talibi (ə) bir nümunə olaraq, insaniyyət və fəzilət nümunəsi olaraq qəbul edirlər. Bu tarixdə qalmaq, bu yaşamaq, bu əbədi varlıq hamısı o qətiyyətin sayəsindədir (107).

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

¹ Müaviyə Şamda, İraqda və başqa ölkələrdə Əlinin (ə) nalayiq sözlərlə, nifrətlə yad edilməsini əmr etmişdi. Bu fərmandan sonra kim müsəlmanların minbərləri üzərinə çıxıb xütbə oxuyurdusa, Əlini (ə) lənətləyirdi. Bu iş Bəni-Üməyyə və Bəni-Mərvan dönəmində geniş yayılmış ənənə idi.

² “Əli ibn Əbu Talib (ə) o şəxsdir ki, Harun ər-Rəşidin dövrünədək məzarı məxfi idi. Əmir əl-Möminin (ə) oğlu İmam Həsən Müctəbaya (ə) göstəriş vermişdi ki, onun üçün dörd ayrı məkanda məzar hazırlasın. Küfə məscidində, şəhər meydanındakı açıqlıqda, Nəcəfdə və Cəddə ibn Hübeyrənin evində. Beləcə o həzrətin (ə) düşmənlərindən kimsə məzarının yerini bilməsin (“Fərhə əl-ğəra, səh. 32; “Bihar əl-ənvar”, c. 42, səh. 214).

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) DAXİLİ DÖYÜŞLƏRDƏKİ QƏTİYYƏTİ

ÜÇ MƏCBURİ SAVAŞ

Əmir əl-Mömininin (ə) üç daxili müharibədə sərgilədiyi qətiyyət və prinsiplilik o həzrətin (ə) həyatının ən böyük dərsələrindən hesab olunur. Bu, olduqca üzərində düşünülməsi, diqqət olunması gərəkən məsələdir.

Bu döyüşlərdə diqqətəlayiq bir məsələ var. Məsələ bundan ibarətdir ki, Əli (ə) hər üç döyüşə zorla sürüklənmişdir. Onların heç biri həzrətin (ə) təşəbbüsü ilə olmamışdır.

ADLI-SANLI SİMALARLA TOQQUŞMAQ

Cəməl döyüşü, Təlhə və Zübeyrin¹ başçılığı ilə bərpa olundu. Onlar ikisi də Peyğəmbərin (s) səhabələri və o dönəmin tanınan, sayılan simalarından hesab olunurdular. Peyğəmbər (s) dönəmində qoşun sərkərdələrindən idilər. Təəssüflər olsun ki, Cəməl döyüşündə Əmir əl-Mömininə (ə) qarşı sərkərdəlik edirdilər. Onlar ikisi də Əliyə (ə) beyət etmişdilər. Amma beyətlərini pozdular. Məkkəyə getdilər və Aişəni də özlərinə qoşub Bəsrəyə doğru yollandılar.²

Əmir əl-Möminin (ə) onlarla döyüşmək üçün Bəsrəyə yola düşdü. Amma Cəməl ordusu ilə qarşılaşmadan öncə, müsəlmanlar arasında qan tökülməsinin qarşısını almaq üçün mülayimlikdən, yumşaqılıqdan, hidayətdən söhbət açdı. Buna görə də İbn Abbasa Zübeyrin yanına göndərdi. İbn Abbasa dedi: “Təlhənin yanına getmə. O, bir az tündxasiyyətdir. Amma Zübeyrin yanına get. Əmir əl-Mömininin (ə) sözləri belədir: “Zübeyrlə görüş. Çünki o yumşaq təbiətliidir. Ona de: Dayın oğlu belə deyir. Zübeyr Əmir əl-Mömininin (ə) bibisi oğlu, Əmir əl-Möminin (ə) da onun dayısı oğlu idi. Onlar ikisi də qədim dostlar idilər. Peyğəmbərin (s) besətinin əvvəlindən bir yerdə idilər. Məkkə və Mədinədə bir idilər. Döyüşlərdə bir idilər. Osmanın qətlindən sonra da Təlhə və Zübeyr Əmir əl-Mömininə (ə) beyət etdilər. İndi həzrət (ə) bu mülayim tonla deyir ki, dayın oğlu sənə ismarış yollayır və deyir: “Sən, mənə Hicazda tanıydın, İraqda inkar etdin”. Yəni, orada mənə beyət etdin, mənə müsəlmanların xəlifəsi, möminlərin əmiri

¹ Təlhə ibn Übeydullah şücaətli səhabə və ilk müsəlmanlardan sayılırdı. Ühüd döyüşündə iştirak edirdi. Nəql olunduğuna görə, iyirmi dörd yara almışdı. Osman əleyhinə çevrilişdə əsas aparıcılarından, təhrikçilərdən hesab olunurdu. Əliyə (ə) ilk beyət edənlərdən idi. Həmçinin ilk beyəti pozanlardan da biri o idi və Cəməl döyüşünü İmam Əlinin (ə) hakimiyyəti ilə mübarizə aparmaq üçün başlatdı. O, cəməl döyüşündə Cəməl qoşunu sıralarında olan üçüncü xəlifəni kürəkəni Mərvan tərəfindən qətlə yetirildi.

Zübeyr ibn Əvam Allah Rəsulunun (s) bibisi oğlu və səhabəsi idi. O, öncə Həbəşyə hicrət etmiş sonra isə Mədinəyə gətmişdir. Peyğəmbərin (s) bütün döyüşlərində iştirak etmişdi. O, Əbu Bəkrə beyətdən boyun qaçıran şəxslərdən idi. Əlinin (ə) evinə hücum edildikdə onu müdafiəyə qalxdı. Ömər hakimiyyəti dönəmində qoşun başçısı olaraq, Əmr ibn Asa yardımı göndərildi. O, camaatı Osmanın əleyhinə qaldırmaqda hamıdan fəal iştirak etmişdi. İmam Əliyə (ə) beyət edən ilk şəxslərdən idi. Amma müəyyən səbəbdən Cəməl döyüşünə başçılıq edənlərdən oldu. Döyüş meydanına gəldikdən sonra müharibədən uzaqlaşmaq niyyətinə düşdü. Oğlunun qınağı ilə qarşılaşdı. Buna görə də İmam Əlinin (ə) ordusuna hücumu keçdi. Sonra döyüş meydanından kənarlaşdı. Həmin qarşılıqlıqda Ömər ibn Cürmüz tərəfindən qətlə yetirildi.

² “Tarixi-Təbəri”, c. 3, səh. 466; “əl-İstiaab”, c. 2, səh. 318; “əl-Kamil”, İbn Əsir, c. 3, səh. 205.

olduğumu anladın, amma İraqda bunu başa düşmədin? İndi nə baş verib ki, mənə etdiyən beyəti pozursan? Mən nə etdim ki, mənəmlə döyüşürsən, mənə qarşı çıxırsan?” Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) Zübeyrlə danışıq tonudur.¹

İbn Abbas Zübeyrlə danışdı. Təəssüf ki, bu müzakirələr fayda vermədi.² Əmir əl-Mömininin (ə) döyüş meydanında Zübeyri çağırırdı və onunla söhbət etdi. Bu söhbət faydalı oldu. Zübeyr döyüş meydanından xaric oldu.³ Amma yolda qətlə yetirildi. Əmir əl-Mömininin (ə) Zübeyrin ölüm xəbərini eşitdikdə çox təəssüfləndi.⁴

Əmir əl-Mömininin (ə) höccəti tamamladıqdan sonra onların haqqı qəbul etmədiklərini görüb qətiyyətlə döyüşdü. Onlardan çoxlu sayda insan öldürüldü. Əksəriyyəti qaçdı. Bir dəstəsi də əsir düşdü. Əsir arasında Mərvan ibn Həkəm də gözə dəyirdi. Buradan məlum olur ki, Cəməl döyüşündə Əməvi mafiyasının da rolu olmuşdur. Çünki Mərvan ibn Həkəm Bəni-Üməyyədən və Müaviyənin ən yaxşı dostlarından idi. İmam Həsən (ə) və İmam Hüseyin (ə) mərhəmət və rəhmdillik üzündən vasitəçilik etdilər. Həzrət (ə) Mərvan ibn Həkəmi azad etdi. Hətta ondan beyət də istəmədi.

FÜRSƏTÇİ VƏ MƏNSƏBPƏRƏSTLƏRLƏ TOQQUŞMA

Siffeyn döyüşü Əmir əl-Mömininin (ə) ən çətin döyüşlərindən idi. Eyni halda məcburi döyüş idi. Çünki Əmir əl-Mömininin (ə) Müaviyəni tutduğu vəzifədən azad etdikdən sonra Müaviyə bu hökmü icra etməli idi. Heç bir əqli, nəqli, məntiqi, şəri və ürfi dəlil yox idi ki, bir vali müsəlmanların imamının (ə) hökmü qarşısında üsyan etsin və desin ki, mən tutduğum vəzifədən azad olmuram. Döyüşmək qərarına gəlsin. Amma Müaviyə bunu etdi. Əmir əl-Mömininin (ə) güclü qoşun topladı. Şama doğru hərəkət etdi. Müaviyə də öz qoşunu ilə İmam Əli (ə) ilə mübarizə üçün yola düşdü. Hər iki qoşun Siffeyn adlı yerdə qarşılaşdı. Əmir əl-Mömininin (ə) döyüşdə qərarlı deyildi və buyururdu:

¹ İmam Əlinin (ə) sözlərinin tam mətni belədir: “Əlbəttə, Təlhə ilə görüşmə, onunla görüşsən görərsən ki, o, buyuzunu əyib itiləmiş öküz kimidir.¹ İtaətsiz dövəyə minib deyir: Bu, ram olan dövədir (*çətin işlərdən yapışıb nadanlıq və özbaşnalıq üzündən onları asan hesab edir*). Lakin Zübeyrlə görüş, çünki o yumşaq təbiətlidir (*gözəl əxlaqı və itaətkarlığı daha çoxdur*). Ona de: Dayın oğlu (*Zübeyrin anası Səfiyyə Əbu Talibin bacısı idi*) deyir ki, sən mənə Hicazda (*Mədinədə*) tanıdın (*mənə beyət etdin*), İraqda (*Bəsrədə*) inkar etdin (*öz əhd-peymanını sındırıb, itaətdən çıxdın*). Bəs nə oldu ki, sənə aşkar və aydın olandan üz döndərdin? (*Nə baş verdi ki, öz əhd-peymanını pozub mənə qarşı çıxdın və mənəmlə müharibəyə qalxdın*)” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 31, səh. 74).

² İmam Sadiq (ə) öz babası həzrət Səccaddan (ə) nəql edir: “Mən ibn Abbasdan Zübeyrin Əmir əl-Mömininin (ə) ismarışına cavabı haqqında soruşdum. İbn Abbas cavab verdi: “Mən həzrətin (ə) ismarışını Zübeyrə çatdırdım. Amma o, cavab olaraq dedi: “Mən də onun istədiyini istəyirəm”. Güman ki, onun məqsədi xilafət idi. Bundan artıq bir söz demədi. Mən geri döndüm və cavabı İmam Əliyə (ə) çatdırdım (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 2, səh. 165).

³ Əmir əl-Mömininin (ə) Cəməl döyüşündə Zübeyrə etdiyi söhbətin mətni “ələvə” 19-da verilmişdir.

⁴ Zübeyr ordunu tərək etdikdən sonra tək-tənha Mədinəyə doğru hərəkət etdi. Əmər ibn Cümrüz Vadi əs-Səba adlı yerdə onunla qarşılaşdı. Zübeyrin etimadını cəlb etdikdən sonra onu qətlə yetirdi. Onun başını bədənindən ayırdı və qılıncını da götürüb Əmir əl-Mömininin (ə) düşərgəsinə gəldi. Həzrət Əlinin (ə) xeyməsinin ətrafındakı keşikçilərə dedi: “İmam (ə) xəbər verin ki, Əmir ibn Cümrüz Zübeyrin kəsilməmiş başı və qılıncı ilə gəlmişdir. İmam Əli (ə) kəsik başı gördükdə onun qatilindən soruşdu: “Həqiqətən, Zübeyri sənmi öldürmüşsən?” İbn Cümrüz “bəli!” - dedikdə həzrət (ə) buyurdu: “Zübeyr” almaq və qorxaq adam deildi. Amma təəssüf ki, çox pis şərəitdə qətlə yetirildi”. Sonra həzrət (ə) Zübeyrin qılıncını əlinə alıb tərpedərək buyurdu: “Bu qılınc vasitəsi ilə Allah rəsulunun neçə-neçə problemləri aradan qalxmışdır (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 1, səh. 235; “əl-Cəməl”, səh. 390; “Müruc əz-zəhəb” c. 2, səh. 403).

“Mən onlara nəsihət verəcəm. Əgər qəbul etsələr, haqq söz qulaqlarında, ürəklərində iz buraxsa, onlara qılinc çəkməyəcəm. Onlarla döyüşməyəcəm”.¹

Əmir əl-Möminin (ə) Siffeyində döyüşü o qədər təxirə saldı ki, həzrətin (ə) səhabələri qayıdıb dedilər: “Ey Əmir əl-Möminin! Sən Müaviyənin qoşunundan qorxursanmı ki, onlarla döyüşürsən? Həzrət Əli (ə) buyurdu: “Mən qorxuram? Mən gənc ikən igidlərin sinəsini yerə sürtürdüm. Uzun illər heç bir hədə məni meydandan çıxara bilmədi. Mənmi qorxuram? Mən hər gün döyüşü bu ümidlə yubadırəm ki, bəlkə onların bəzisi özlərinə gəlsinlər, ayılsınlar. Mənə qoşulub hidayət olsunlar.”²

İmamın (ə) bu mehriban ürəyi nədir? O qətiyyətlə yanaşı günahkarlara, yanılanlara, aldanmışlara qarşı bu qədər məhəbbətlə, sevgi ilə davranır və buyurur: “Mən yolunu azanın azğınlıqda qalaraq ölməsindənə azğınlıqdan əl çəkib hidayət olmasına üstünlük verirəm”. Əmir əl-Möminin Siffeyində camaatı hidayət etməyə çalışırdı. Amma Müaviyə tərəfi əvvəldən elə şərait yaratmışdı ki, döyüş alovu qızıışdı.

Onlar hər iki ordunun istifadə ediyi suyu ələ keçirdilər və İmam Əlinin (ə) qoşununun o sudan istifadə etməsinə icazə vermədilər. Əmir əl-Mömininin (ə) qoşunu gəlib çatdıqda gördü ki, ordunu su ehtiyacını təmin edəcək yeganə qaynağını Müaviyə tərəfi ələ almışdır.

Əmir əl-Möminin (ə) orada bir anlıq olduqca güclü, eyni halda qısa və gözəl xütbə söylədi. Həzrət (ə) buyurdu: “Ya zəlillik və rəzilliyi boynunuza alaraq şücaət və şərəfinizi əldən verməli, ya da sudan doymanız üçün qılınclarınızı onların qanı ilə doydurmalısınız”.³

Əmir əl-Mömininin (ə) qoşunu hücumə keçdi. Çayın suvatını onlardan aldı, Onları geri çəkdi. Özlərini doyurduqdan sonra suyu onların ixtiyarına verdi.⁴

¹ “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 4, səh. 13; “Bihar əl-ənvar”, c. 32, səh. 447.

² İmam Əli (ə) Siffeyində səhabələrinin onun (*Şam əhalisi ilə*) müharibəni gecikdirdiyini və yubadığını güman etdikləri vaxt buyurdu: “Amma sizin sözlünüz: bu qədər düşünmək və gecikdirmək ölmək və öldürülmək qorxusuna görədirmi? And olsun Allaha, ölümə doğru getməkdən (*döyüş meydanında öldürülməkdən*), ya da ölümün məni qəfil yaxalamasından heç bir qorxum yoxdur. Amma sizin Şam əhli ilə (*döyüşün vacibliyinə*) şəkk və tərəddüd barəsində olan sözlünüzdə gəldikdə isə, Allaha and olsun, (*onlardan*) bir dəstəsinin mənə birləşərək hidayət olmalarını (*azğınlıqdan əl çəkərək doğru yola gəlmələrini*), yolumun aydınlığını öz zəif gözləri ilə görmələrini istəməsəydim döyüşü bir gün belə təxirə salmazdım. Azğınları öldürməkdənsə döyüş barəsində düşünməyi və təxiri daha çox sevirəm. Hərçənd ki, (*onlar azğınlıqdan əl çəkməyib son nəticədə öldürüləcəklər və qiyamətdə İmama qarşı çıxdıqlarına və o Həzrətin düşmənlərinə itaət etdiklərinə görə*) günahları ilə qayıdacaqlar (*məşəqqətdə olacaqlar*)” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 55, səh. 91).

³ Siffeyn döyüşündə Müaviyənin qoşunu o böyük şəxsiyyətin səhabələrindən önə keçdiyi və Fərata çıxış yolunu bağladığı, ondan su götürmələrini qadağan etdiyi vaxt İmam Əli əleyhis-salamın buyurdu: “Müaviyənin qoşunu (*Fəratın mənsəbini tutmaq və sizi ordan su götürməyə qoymamaqla*) sizlərlə döyüşmək istəyir. Belə olduqda siz ya zəlillik və rəzilliyi boynunuza alaraq şücaət və şərəfinizi əldən verməli (*acizlik və gücsüzlüyünüzü bildirməli, susuzluqdan əlacsız qalaraq, özünüzdü düşməyə təslim etməlisiniz*), yaxud da sudan doymanız üçün qılınclarınızı (*onların*) qanı ilə doydurmalısınız. Deməli, əgər məğlub olsanız (*əsl*) ölüm sizin həyatınızda, (*düşməyə*) qalib gəlsəniz (*həqiqi*) həyatınız ölümünüzə olacaq (*şərəfli və başıuca ölüm, rəzillik və zillət içində yaşamaqdan yaxşıdır*). Ağah olun ki, Müaviyə az sayda azğın və nadanı döyüşə gətirib³ və (*Osmanın qanının alınmasını bəhanə edəcək*) işin həqiqətini (*hakimiyyət və rəhbərliyi əldə etmək üçün müharibə apardığını*) onlardan gizlətməmişdir ki, onlar öz boğazlarını ölümün (oxlarının) hədəfinə çevirsinlər. (*Nadanlıqlarına və azğınlıqlarına görə ölümə hazırdırlar*)” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 51, səh. 88).

⁴ “Vəqəti-Siffeyn”, səhə, 162; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 3, səh. 319; “Bihar əl-ənvar”, c. 32, səh. 438.

Müaviyə və ətrafındakı güclərin məkrli təzyiqi ilə hər halda döyüş başladı, davam etdi və olduqca acı tale ilə sonuçlandı.

ÖZÜNÜ MÜQƏDDƏSLİYƏ VURAN VƏ YANLIŞ DÜŞÜNCƏLƏRLƏ TOQQUŞMA

Xəvariclə döyüş Əmir əl-Mömininin (ə) ağır problemlərindən biri idi. Əmir əl-Mömininin (ə) qoşunu Müaviyə tərəfini təzyiq altına salıb geri çəkilməyə məcbur etdikdən sonra Müaviyə və Əmr ibn Asın qətlinə bir şey qalmamışdı. Əmr ibn Asın hiyləsi ilə Quranlar nizələlərə taxıldı. İnsanları Qurana əməl etməyə səslədilər. Bu plan ona görə hazırlanmışdı ki, müvəqqəti olaraq döyüş alovunu yatızdırsınlar.

Təbii ki, Əmir əl-Möminin (ə) bu aldadıcı fəryada təslim olmayacaqdı. Malik Əştər də ön cəbhədə döyüşdü. Bir dəstə dar düşüncəli, eyni halda dinə bağlı insan Əmir əl-Mömininə (ə) təzyiq göstərdilər ki, onlar sülh istəyirlər. Siz nə üçün Qurana hörmət qoymursunuz, həkəmiyyəti qəbul etmirsiniz? İş o yerə çatdı ki, Əmir əl-Möminini (ə), hətta qılıncı ilə hədələdilər. Belə ki, ondan ciddi olaraq Quranın hakim olmasını qəbul etməsini istədilər.

Əmir əl-Möminin (ə) öz əsgərləri ilə döyüşə bilməzdi. Buna görə də Malik Əştərə xəbər göndərdi ki, qayıtsın. Buradan da həkəmiyyət məsələsinin əsası qoyuldu. Dedilər ki, bir hakim bu tərəfdən, bir hakim də o tərəfdən məsələni həll etsinlər. Çox keçmədən həkəmiyyətin qəbul olunmasında ısrarlı olanların əksəriyyəti Əmr İbn Asın hiyləsini başa düşdülər. Bu işlərindən peşman oldular. Əlini (ə) qınamağa başladılar ki, nə üçün həkəmiyyəti qəbul etdin.¹ Yəni, İmam Əliyə (ə) həkəmiyyəti qəbul etməsi üçün təzyiq göstərən müqəddəslər, bu dəfə ona həkəmiyyəti niyə qəbul etdin deyərək təzyiq göstərdilər. Bunlar xəvaric adlı bir cərəyana çevrildilər.

Əlbəttə, xəvaric iki dəstə idi. Birinci dəstə nəfsani istəkləri, ehtirasları uğurunda hərəkət edən başçılar, rəhbərlər. İkinci dəstə isə müqəddəssayağı, müti dindar və eyni halda dad düşüncəli və sadə xalq kütlələri.

İmam Əli (ə) xəvariclə döyüşməyə məcbur olduqda meydanın bir tərəfinə bir bayraq sancıb dedi: “Sizdən kim bu bayrağın altına gəlsə, amandadır. Onunla döyüşməyəcəyəm.

¹ Həkəmiyyət müqaviləsinin mətni hazırlandıqda hər iki qoşunun şahidləri tərəfindən imzalandı. Bunun ardınca hər iki qoşun arasında oxundu. Həkəmiyyətin İmam (ə) tərəfindən qəbul olunmasına təzyiqin başlıca amili olan xəvaric öz səhvini başa düşdü. Peşman olub həzrətdən (ə) istədilər ki, həkəmiyyət müqaviləsini pozsun. Onlar Kufə ordusunun hər yerində “Allahdan başqasının hökmü yoxdur” şüarı verdilər və bildirdilər ki, biz kimsənin Allahın aydın hökmü qarşısında hökm çıxarmasına icazə verməyəcəyik. Çünki Allahın Müaviyə və qoşunu haqqında hökmü aydındır. Onların iki yolu var. Ya bizim hakimiyyətimizi qəbul etməlidirlər, ya da öldürülməlidirlər. Onlar (xəvaric) Əliyə (ə) həkəmiyyəti qəbul etdirməkdəki səhvlərinə haqq qazandırmaq üçün dedilər: “Biz həkəmiyyəti qəbul etməkdə səhv etdik. İndi öz günahlarımızdan tövbə edirik. Səhvimizi düzəltməyə çalışırıq. Sonra tam üzvlülük və küstahlıqla İmam Əliyə (ə) də dedilər: “Sən də tövbə et və həkəmiyyəti poz. Əks təqdirdə biz sənə nifrətimizi bildirir və yolumuz sənənin yolundan ayırırıq”. İmam (ə) buyurdu: “Vay olsun sizə! Həkəmiyyətə razılıq verdikdən, əhd-peyman bağladıqdan sonra dönməyi çıxmaq? Allah buyurmurmu ki: “Əhd etdiyiniz zaman Allaha verdiyiniz əhdi yerinə yetirin. Allahı özünü zəmin edib möhkəm and içdikdən sonra onu pozmayın. Həqiqətən, Allah nə etdiyinizi bilir!” (“Nəhl”, 91).

Amma xəvaric İmam Əlinin (ə) bu möhkəm və tutarlı sübutu qarşısında yeganə cavabı o həzrətdən (ə) usanması, onun üçün şirk hökmü çıxarması oldu (“Vəqəti-Siffeyn”, səh. 514).

(Neçə min xəvaric özünə gəldi, bayrağın altına girdi. Bir dəstəsi də inad etdi və həzrətlə (ə) döyüşə hazır olduqlarını bildirdilər. Həzrət (ə) məcburiyyət qarşısında qalıb onlarla döyüşdü (108).¹

BÜTÜN CİNAHLARIN ƏMİR ƏL-MÖMİNİNƏ (Ə) QARŞI ƏLBİRLİYİ

Əmir əl-Mömininin (ə) dörd il on aylıq hakimiyyəti dönəmində o həzrət (ə) üç məcburi müharibə ilə qarşılaşdı. Bu döyüşlərdə demək olar ki, bütün cinahlar əlbir olmuşdular. Yəni, İslam dünyasında Əmir əl-Mömininə (ə) müxalif olan bütün cinahlar o həzrətə (ə) qarşı əlbir olmuşdular. Bir cinah Peyğəmbərin (s) tanınmış, adlı-sanlı səhabələri idilər. Buraya İmam Əli (ə) ilə döyüşə gələn Təlhə və Zübeyri aid etmək olar. Bəziləri də döyüşə gəlmədilər. Amma bir guşədə oturub Əlini (ə) müdafiəyə qalxmadılar. Digər bir cinah isə fürsətçilər, vəzifəpərəstlər idilər. Onların başında Müaviyə dururdu. Onun ətrafına bir qrup özü kimi vəzifəpərəst, dünyapərəst qəbilə başçıları toplaşmış və Əmir əl-Mömininlə (ə) döyüşürdülər. Bir cinah da müqəddəs, ibadətkar və quru insanlar idilər və onlar çox qəribə və mürəkkəb vəziyyət yaratmışdılar.

Əmir əl-Mömininin (ə) bu döyüşlərdəki qətiyyəti və barışmazlığı böyük dərsdir və tarix üçün əbədi ibrətdir.

Əgər o zaman Əmir əl-Möminin (ə) Müaviyənin qarşısında dururdusa, ictimai ədalət naminə idi. Əgər xəvaricin qarşısında dururdusa, dini düşüncə, düzgün İslami dərk, təəssüblərlə, yanlış düşüncələrlə mübarizə naminə idi. Əgər Təlhə, Zübeyr və başqalarının qarşısında dururdusa, iqtidar susuzları, mafia tərəfdarları ilə mübarizə naminə idi (109).

ƏLİDƏN (Ə) BAŞQA HEÇ KİMİN İŞİ DEYİLDİ

Əmir əl-Mömininin (ə) qətiyyətinin nümunələrindən biri o insanlarla qarşı-qarşıya gəlmək, mübarizə aparmaq idi ki, onlarla mübarizə aparmaq Əli ibn Əbu Talibdən (ə) heç kimin işi deyildi.

Əmir əl-Mömininin (ə) dönəmindəki İslam hökumətinin müsəlmanlarla döyüşməsi müşahidə olunmamışdı. Peyğəmbər (s) dönəmində belə bir şey baş verməmişdi. Əbu Bəkr, Ömər və Osman dönəmində belə hal yaranmamışdı. Öncəki üç xəlifə dönəmində müsəlmanlarla kafirlər arasında döyüş baş vermişdi və olduqca rahat döyüşmüşdülər.

¹ Əmir əl-Möminin (ə) Əbu Əyyub Ənsariyə göstəriş verdi ki, aman bayrağı sancsın və xəvaricə xəbər versin ki, kim bu bayrağın altına girsə, amandadır. Əbu Əyyub Ənsari bayrağı qaldırdı və uca səslə xəvaricə səsləndi: “Sizdən kimin əli müsəlman qanına batmayıbsa, qətl törətməyibsə, əgər özünü bu bayrağın altına yetirsə, öldürülməyəcək. Kimsə ona təcavüz etməyəcək. Kim Küfəyə getsə, və ya Mədainə getsə, yaxud bu cəmiyyətin içindən çıxsın, o da amanda olacaq. Çünki biz yalnız öz qardaşlarımızın qatillərini ələ keçirmək istəyirik. Başqaları ilə işimiz yoxdur. Əbu Əyyub Ənsarinin çıxışından sonra xəvaric qoşunu arasında çoxlu şəkk-şübhə düşdü. Xəvaic böyüklərindən biri Fərvə ibn Nofel ətrafındakılara dedi: “Allaha and olsun, mən bilmirəm Əli ibn Əbu Taliblə hansı məqsəd uğrunda döyüşürük. İndi belə qənaətə gəlmişəm ki, bu qoşundan ayrılıq. Daha çox dərk ardınca gedim ki, onunla döyüşmək və ya ona tabe olmaq üçün lazımı bəsirəti tapım”. O, beş yüz süvari ilə xəvaric ordusundan ayrıldı. Bunlardan sonra digər bir dəstə də Küfəyə doğru hərəkət etdi. Yüz nəfər də İmam Əlinin (ə) qoşununa qatıldı (“Tarixi-Təbəri”, c. 4, səh. 64; “Ənsab əl-əşraf”, c. 3, səh. 371; “əl-Kamil”, İbn Əsir, c. 3, səh. 345; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 3, səh. 188).

Amma hər ikisi namaz qılan, hər ikisi oruc tutan, hər ikisi Peyğəmbərə (ə), qibləyə etiqad bəsləyən, hər ikisi Quran iddiası edən qruplar arasında döyüş Əmir əl-Möminin (ə) dönəmində baş vermişdir.

Özünü müsəlman libasında gizlədən, batinini biruzə verməyənlərlə, bir yığın məlumatsız müsəlman kütlə arasında gizlənən rəhbərlərlə döyüşməyə heç kimin cürəti, cəsarəti çatmırdı. Bu işi Əmir əl-Möminin (ə) gördü. Bu o həzrətin (ə) son dərəcə qətiyyətini, şücaətini göstərir.

Heç kim deyə bilməz ki, Əmir əl-Mömininin (ə) bu qətiyyəti hakimiyyətə rəğbət üzündən idi. Çünki İmam Əlinin (ə) bu hakimiyyətə heç bir şəxsi marağı yox idi. Həzrət əyləşib ayaqqabını yamadığı zaman İbn Abbasa dedi: “Bu ayaqqabı neçəyə dəyə?” İbn Abbas ayaqqabıya baxdı. Dörd bir tərəfdən yamaqlanmış köhnə ayaqqabı idi. Dedi: “Heç neçəyə, təqribən heç nəyə”. Həzrət (ə) buyurdu: “Sizə hakim olmaq, hakimiyyət başında olmaq dəyər baxımından mənim üçün bu ayaqqabı qədərincə də yoxdur. Yalnız o halda dəyərlidir ki, haqqı bərpa etmək istəyim, haqqı haqq sahibinə yetirmək istəyim (110).¹

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) BEYTÜLMALI QORUMASI

BEYTÜLMAL BÖLGÜSÜNDƏ PEYĞƏMBƏR (S) METODUNA QAYIDIŞ

¹ Abdullah ibn Abbas deyir: «Zi-Qar»da (*Bəsrənin yaxınlığında bir yerdir*) Əmirəl-möminin (ə) ayaqqabısının cırığını tikərkən onun yanına getdim. Mənə buyurdu ki, bu ayaqqabının qiyməti nə qədərdir? Ərz etdim ki, dəyəri yoxdur. Buyurdu: «Allaha and olsun, bu ayaqqabı sizlərə rəhbərlik və əmirlik etməkdən mənim üçün daha qiymətlidir. Lakin (*mən əmirliyi və hakimiyyəti ona görə qəbul etdim ki,*) haqqı sübut etməli, batili aradan götürməliyəm». Sonra Həzrət bayıra çıxaraq camaata bu xütbəni oxudu:

Eyb və nöqsan sifətlərdən uzaq olan Allah Həzrət Məhəmmədi (s) aralarında bir nəfər kitab oxuyanın və peyğəmbərlik iddiası edənin olmadığı ərəblərin içinə göndərdi. (*Onların arasında nə peyğəmbər, nə də kitab var idi.*) Sonra o Həzrət, onlar öz məqamlarına çatana, rahatlığa yetişənə qədər yol göstərdi (*çirkin söz və əməlləri qadağan etdi*) və (*onları*) bədbəxtlikdən xilas etdi. Beləliklə, onların nizələri düzəldi (*müstəqilliyə və həyatlarında nizam-intizama çatdılar*) və onların titrəyən böyük daşı sakitləşdi (*əməliyyətsizliyə görə çəkdikləri iztirab və narahatlıq aradan götürüldü*). Ağah olun, Allaha and olsun, mən elə insanların arasında idim ki, düşmənin bütün qoşunu arxa çevirib qaçana qədər onlar doğru yola və nicata sövq edirdilər. (*İtaəti qəbul etməyib döyüşənlərlə müharibə etdim.*) Mən (*o vaxt*) aciz qalmadım, qorxunu özümə yaxın buraxmadım. Mənim Bəsrə camaatı ilə müharibəyə getməyim Peyğəmbərlə xalqı doğru yola yönəltmək və nicat vermək üçün getdiyimiz vaxtlarda olduğu kimidir. (*İndi də aciz deyiləm və qorxu mənə yaxın düşməz.*) Haqqı onun içindən çıxarmaq üçün batili yaracam. (*Mən haqqın üzə çıxması üçün öz əməlimin işığı ilə haqqı örtmüş batil zülmətini dağıdacağam.*)

Mənim Qüreyşlə nə işim var? (*Onların mənimlə düşmənçiliyinin səbəbi nədir?*) Allaha and olsun, (*onlarla müharibə etməkdən məqsədim budur ki,*) kafir (*müsrük və bütparəst*) olduqları vaxt onlarla döyüşdüm və haqqın yolundan dönərək fitnə-fəsad yolunu tutduqları indiki vaxtda da onlarla döyüşürəm. (*Deməli, bu iki dövrandə onlarla döyüşməyim küfr və azğınlığa görədir, yoxsa Qüreyşlə düşmənçiliyim yoxdur.*) Mən dünən (*Peyğəmbərin sağlığında müharibələrdə*) onlara yol yoldaşı olduğum kimi (*müqavimət göstərirdim*) bu gün də onlarlayam (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 33, səh. 76; “İrşad”, Müfid, c. 1, səh. 276; “Bihar əl-ənvār”, c. 32, səh. 76, 113).

Peyğəmbər (s) dönəmində beytülmal müsəlmanlar arasında eyni səviyyədə bölünürdü.¹ İslamı tez qəbul edənlər, sonradan İslama gələnələr. Məkkədən hicrət edənlər, Mədinədə iman gətirənlər. Bilik baxımından daha yüksəkdə duranlar və heç bir savadı olmayanlar hamısı beytülmaldan eyni pay alırdı. Peyğəmbər (s) bu kimi imtiyazlar səbəbilə kiməsə beytülmaldan daha çox pay vermirdi.

Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra iki ildən çox çəkən Əbu Bəkr hakimiyyətində beytülmalın bölünməsi Peyğəmbərin (s) qoyduğu qaydada gedirdi. Müsəlmanlar arasında heç bir imtiyaz yox idi. İkinci xəlifənin dönəmində də beytülmalın bölünməsi bir müddət bu qaydada davam etdi. Bir müddətdən sonra ikinci xəlifə düşündü ki, bəzi müsəlmanlarda olan bəzi dəyərlərə uyğun olaraq onlara imtiyazlar verək. Bəzisinə digərlərinə nisbətdə üstünlük verək. Buna görə də imanda qabaqcıl olanlarla, sonradan iman gətirənlər arasında fərq qoyuldu. Yəni, İslama öncə gələnələr üçün beytülmaldan daha çox pay ayrıldı. İslama iman baxımından qabaqcıl olanlar arasında mühacir və ənsar olaraq fərq qoyuldu. Dəlil göstərildi ki, mühacir ənsardan daha fəzilətlidir. Çünki mühacirlər Məkkədə Peyğəmbərin (s) yanında idilər. Çox ağır günlər keçirmişdilər. Amma ənsar İslam hökuməti yaradıldıqdan sonra iman gətirmişdir.

Mühacirlər arasında da Qüreyşdən olanlarla Qüreyşdən olmayanlar arasında fərq qoyulurdu. Məşhur ərəb qəbilələri arasında Müzər qəbiləsi Rəbiə qəbiləsindən, məşhur Mədinə qəbilələri arasında Övs qəbiləsi Xəzrəc qəbiləsindən fərqləndirildi və üstün tutuldu. Əlbəttə, onun bu fərqlərin hər biri üçün dəlili var idi. Ümumilikdə bu işi ülfət yaratmaq üçün gördüyünü, könülləri cəlb etmək üçün etdiyini bildirirdi. Hər halda o, bu işi öz şəxsi rəyinə, ictihadına əsasən həyata keçirirdi.² Amma ikinci xəlifə həyatının son aylarında peşman oldu. Peyğəmbər (s) və Əbu Bəkrin bölgü üsulunu təsdiqlədi. Hətta dedi: “Əgər mən sağ qalsam, yenə beytülmal müsəlmanlar arasında bərabər böləcəyəm. Amma ikinci xəlifə sağ qalmadı və həmin günlərdə dünyasını dəyişdi. İkinci xəlifənin vəfatından sonra Osmanın hakimiyyətinin başlanması ilə - Ömər qətiyyəti də mövcud olmadığı bir halda - həmin imtiyazlara görə bölünmə daha geniş şəkildə aldı. Hətta bəziləri müxtəlif bəhanələrlə, müxtəlif adlar altında beytülmaldan daha çox pay aldılar.³

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, beytülmaldan məqsəd hökumətin zəruri xərclərindən artıq qalan miqdar idi. Bu, müsəlmanlar arasında bərabər səviyyədə bölünürdü. Amma hökumət tərəfindən üzərinə məsuliyyət qoyulan şəxslər gördükləri ilə uyğun olaraq beytülmaldan müəyyən əməkhaqqı alırdılar.

² İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Ömər hakimiyyətə gəldikdə beytülmalın bərabər bölgünü pozdu. Bəzilərini bəzilərdən fərqləndirdi. İslamda qabaqcıl olanları sonradan İslamı qəbul edənlərdən, Qüreyş mühacirlərini digər mühacirlərdən, bütün mühacirləri ənsardan, ərəbləri əcəmlərdən fərqləndirdi. Ömər Əbu Bəkrin xilafəti dönəmində də bu təklifi vermişdi. Amma Əbu Bəkr tərəfindən qəbul edilməmişdi. Cavab eşitmişdi ki, Allah heç kimi heç kimdən üstün etməmişdir.

Sonra İbn Əbu əl-Hədid ikinci xəlifənin bu təşəbbüsünə haqq qazandırmaq üçün əlavə edir: Bu ictihada əsaslanan məsələdir. Müsəlmanların xəlifəsi öz ictihadına uyğun əməl edə bilər. Baxmayaraq ki, Əliyə (ə) tabe olmaq bizim fikrimizcə daha yaxşıdır. Əbu Bəkr də bu işi görməmişdir. Əgər Peyğəmbərin (s) beytülmal müsəlmanlar arasında bərabər səviyyədə bölməsi qəti məlumat olsa, məsələ aydın dəlilə əsaslanır. Çünki onun işi də buyuruqları kimi dəlidir (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 8, səh. 111).

³ Osman öldürüldüyü gün onun xəzinələrində üç milyon yüz əlli min dirhəm yüz əlli min dinar nağd pul var idi. Əlbəttə, onun əkin sahələrinin, torpaqlarının, mal-qarasının dəyəri nağd pulundan daha çox idi (“ət-Təbəqat əl-kubra”, c. 3, səh. 76).

Afrika fəth olunduqdan sonra müsəlmanlar çoxlu qənimət əldə etdilər. Nağd pulun miqdarı iki milyon beş yüz dinara çatmışdı. Osman əmr etdi ki, qənimətlərin xümsü Mərvana bağışlanılsın (“Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 166).

Osman dönəmində on iki il bu qaydada davam etdi.

Əmir əl-Möminin (ə) iş başına gəldikdən sonra ilk dilinə gətirdiyi söz bu idi: “And olsun Allaha, Osmanın bağışladığını tapsam, onunla qız ərə verib kənz alsalar belə sahibinə qaytaracağam”.¹

BEYTÜLMAL ÇIRAĞINI SÖNDÜRMƏK

Əmir əl-Möminin (ə) xilafət minbərinə ayaq basdığı an söylədiyi ilk kəlmə bu idi: “Zəlilin və sitəm çəkənin haqqını (zalımdən) alana qədər o, mənim üçün əziz və dəyərlidir. Güclü və zülmkar (məzlumun) haqqı ondan alınana qədər mənim üçün gücsüzdür”.²

Məndən öncə, keçmiş xəlifələrin dönəmində haqsız olaraq aldığınız malları geri qaytarın. Hətta əgər bu mallarla kənz almısınızsa da, ailə qurmusunuzsa da, onları zəruri yaşam xərclərinə sərf etmisinizsə də beytəlmala qaytarmalısınız. Bunlar xalqın malıdır. Beytəlmala aiddir. Geri qaytarmalısınız. Bu Əmir əl-Mömininin (ə) hökumətidir.

Bu üsuli-idarə qarşısında başında başqa xəyallar dolananlar nə hala düşürlər? Bir çoxları elə bilirdilər ki, Əli (ə) da başqaları kimi onlara bir məqam, bir vəzifə, valilik və s. verəcək. Amma Əmir əl-Möminin (ə) möhkəm dayandı. Gecə gəldilər onunla söhbət etsinlər. Həzrət (ə) beytəlmala aid malları saymaqla məşğul idi. Çırağı söndürdü. Dedilər bu nə işdir? Buyurdu: “Bu çırağ beytəlmala aiddir. Söndürdüm, çünki bizim söhbətimiz xüsusi söhbətdir”.³

Bu üsuli-idarəni görüb anladılar ki, bununla yola getmək olmayacaq. Kimlər yola gedə bilmirdilər? Kimlər uyğunlaşa bilmirdilər? Kimlər ayaqlaşma bilmirdilər? Əmmarmı? Üveys-Qərənimi? Səsəə ibn Suhanmı? Xeyr, bunlar ayaqlaşma bilirdilər. Bunlar adi insanlar idilər. Bunlar rifaha öyrəşməmiş, əyan həyatına alışmamış, beytəlmalı qarət

Həmçinin Peyğəmbər (s) dönəmində həzrət Fatiməyə (ə) bağışlanılan və Əbu Bəkr dönəmində əsassız dəlillərlə, boş bəhanələrlə onun əlindən alınan Fədək Osman tərəfindən Mərvana bağışlandı və Ömər ibn Əbd əl-Əziz dövrünədək Mərvan ailəsinin ixtiyarında idi (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbd əl-Hədid, c. 1, səh. 198).

Peyğəmbər (s) tərəfindən müsəlmanlara vəqf olunan bazar Osman tərəfindən öz əmisi oğlu, Mərvanın qardaşı Haris ibn Həkəmə bağışlandı (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 1, səh. 198). Osman öz qızını Abdullah ibn Xalidə ərə verdi. Ona altı yüz min dirhəm bağışladı və Bəsrə valisinə əmr etdi ki, bu məbləği Bəsrə beytəlmalından ödəsin (“Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 168).

Səd ibn As Osmanın yaxın qohumlarından idi və yüz min dirhəm mükafat almışdı. İmam Əli (ə), Zübyer, Təlhə, və Əbd ər-Rəhman bu məsələ ilə bağlı Osmana etiraz etdi. O, cavab olaraq dedi: “Mən sileyi-rəhim etdim və qohumluq haqqımı ödədim”. Ona dedilər: “Əbu Bəkr və Ömər qohumları yox idimi?” Osman dedi: “Onlar bu qənaətdə idilər ki, yaxınlarını bu nemətlərdən məhrum etsinlər. Amma mən bu qənaətdəyəm ki, yaxınlarım bu bəxşişlərdən faydalanmalıdırlar (“Ənsab əl-əşraf”, c. 6, səh. 137).

¹ Əmir əl-Möminin (ə) Osmanın verdiyi mükafatlar haqqında tam qətiyyətlə buyurdu: “And olsun Allaha, Osmanın bağışladığını tapsam, onunla qız ərə verib kənz alsalar belə sahibinə qaytaracağam. Çünki ədalət və düzlükdə (camaat üçün din və dünya işlərində) açılma və genişlik var. Ədalət və düzlük dar gələn şəxsə (ona uyğun rəftar etməkdə aciz olana sözsüz ki,) zülm və sitəm daha dar (daha aciz və gücsüz) olar” (“Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 15).

² “Nəhc əl-bəlağə”, xütbə: 37, səh. 82.

³ Bir gecə Əmir əl-Möminin (ə) beytəlmalda malları yoxlamaqla məşğul idi. Təlhə və Zübeyr daxil oldular. Həzrət (ə) qarşısındakı çırağı söndürdü və evdən başqa çırağ gətirməsini əmr etdi. Təlhə və Zübeyr həzrətin (ə) bu rəftarının səbəbini soruşdular. Həzrət (ə) buyurdu: “Söndürdüyüm çırağın yağı beytəlmaldan idi. Onun işığında bir-birimizlə (xüsusi) söhbət etməyimiz yaxşı deyil” (“əl-Mənaqib əl-mürtəzəviyyə”, Kəşfi Hənəfi, səh. 365; “Mənaqibi-Ali Əbu Talib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 110”).

etməmiş adamlar idilər. Bunlar Əli (ə) ilə uyğunlaşa bilirdilər. Güclü imanı olan, pis keçmiş olmayan, malları arasında beytülmaldan heç nə olmayan insanlar idilər. Halal yemək istəyənlər Əli (ə) ilə yola gedə bilirdilər. Əli (ə) ilə ayaqlaşmayan o şəxslər idilər ki, əlləri beytülmaldan mənimsəyənlərin bıcağı altında idi. Onlar görürdülər ki, Əli (ə) kəsicidir. Qətiyyətlidir, ölçü götürür (112).

ƏN YAXŞI DOSTA ƏN SƏRT MÜNASİBƏT

Abdullah ibn Abbas Əmir əl-Mömininin (ə) əmisi oğludur. Əmir əl-Mömininin (ə) şagirdi, müridi, fədaisi idi. Həzrət (ə) onu özünə hamıdan yaxın hesab edirdi. O da ömrünün sonunadək Əmir əl-Mömininə (ə) sadıq və vəfadar olanlardandır. Həzrət (ə) onunla sərt davrandı. Amma bunun Allaha inanan, imanlı bir ürəkdən qaynaqlandığını bilirdi. Buna görə də acığı gəlmədi, Əmir əl-Möminindən (ə) dönmədi. Əksinə, ömrünün sonunadək Əmir əl-Möminin (ə) sevgisinə vəfadar olan, onu təbliğ edən biri olaraq qaldı.

Abdullah ibn Abbas Bəsrə valisi idi. Əmir əl-Mömininə (ə) xəbər çatmışdı ki, o, beytülmaldan müəyyən qədər yersiz istifadə edib. Həzrət (ə) məktub yazdı ki, mənə belə bir xəbər gəlib çatıb. Beytülmaldan istifadə haqqında hesabat dəftərini mənə göndər.¹

Əmir əl-Möminin (ə) nəzərə almadı ki, Abdullah ibn Abbas mənim əmim oğludu. Çəkinmədi ki, əgər hesabat istəsəm acığı tutar. Nəzərə almadı ki, ona hörmətsizlik hesab olunur. Hər bir insanın şəxsi məsələlərdə, ictimai məsələlərdə, böyük ictimai məsuliyyətlərdə yanılması, səhv etməsi mümkün olduğu bir halda bu kimi şeyləri nəzərə almaq yersizdir. İş başında olanların hesabat aparması, soruşması, dövlət işçilərinin işi ilə maraqlanması vacib və zəruri məsələdir. Buna görə də həzrət (ə) İbn Əbu Abbasdan beytülmalın xərclənməsinin hesabatını tələb edir.

Abdullah ibn Abbas narahat oldu və cavabda yazdı: “Bizim beytülmalda hazırda əlimizdə olduğundan daha çox haqqımız var”.²

Əmir əl-Möminin (ə) ona cavab olaraq sərt bir məktub yazdı. Bu məktub “Nəhc əl-bəlağə”də nəql olunmuşdur.³

Bu məktubda İbn Abbasa ünvanlanan sözlər o qədər qınaqlı, danlaqlı, sərtidir ki, insan həqiqətən təəccüb edir. Doğrudan da əgər İbn Abbasın öncədən İmama (ə) imanı olmasaydı, onu qabaqcadan tanımasaydı, bu məktub ondan (ə) üz döndərməsinə, Müaviyəyə sığınmasına səbəb olardı. Yaxud Əmir əl-Mömininin (ə) vilayəti əhatəsindən xaric olardı. Amma o belə etmədi. Sonralar nə vaxt Əmir əl-Möminin (ə) İbn Abbasın

¹ Əmir əl-Mömininin (ə) İbn Abbasa məktubu belə idi: “Mənə sənin haqqında elə bir xəbər çatıb ki, əgər doğru olsa, mütləq Allahın qəzəb səbəblərini hazırlamısən. Sənə tapşırılan əmanəti zay etmiş, öz imamının itaətindən çıxmış, müsəlmanlara xəyanət etmişən. Mənə xəbər çatıb ki, bəzi torpaq sahələrini özünə ayırmış, ixtiyarında olan mallardan istifadə etmişən. Ən qısa zamanda öz mallarının hesabatını mənim üçün göndər. Bil ki, Allahın hesabatı xalqın hesabatından çətin olacaq” (“Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 170; “əl-Fütuh”, c. 4, səh. 242).

² Abdullah ibn Abbasın məktubunun mətni belə nəql edilib: “Sizdən mənə bir məktub çatıb. Orada Bəsrə beytülmalından götürdüyümü mənim üçün böyük günah hesab etmişiniz. Halbuki öz canıma and olsun, mənim beytülmalda haqqım götürdüyümdən daha çoxdur” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 16, səh. 171).

³ İmam Əlinin (ə) İbn Abbasa yazdığı məktubun tam mətni üçün bax: “Əlavə”, 23.

yadına düşürdü, gözləri yaşarırdı. Onun yaxşı adını, bu ustadın xoş xatirəsini dilə gətirirdi.¹

Təbii ki, Əmir əl-Möminin (ə) Allah üçün danışsasa, Allah üçün işləyirsə, onun təsiri də dərin və ilahi olacaq.

Bu Əmir əl-Mömininin (ə) iş üsuludur. Beytülmalın qorunmasında heç kəsi nəzərə almır. Əmioğlunu, şagirdi, keçmiş xidmətləri nəzərə almır. Hərçənd ki, Abdullah ibn Abbas həzrətin (ə) həvarilərindən biri idi. O şəxslərdən idi ki, düşmən qarşısında həzrəti (ə) ən yaxşı şəkildə müdafiə edirdi. Amma qanun pozuntusuna yol verdiyi xəbəri gəlib çatdıqda qanun pozuntusu qanun pozuntusudur. Həzrət (ə) üçün qanunu pozanın kim olmasının fərqi yoxdur. Hətta əgər qanunu pozanı Abdullah ibn Abbas da olsa, ona xəbərdarlıq etmək lazımdır (113).

ÇOX İŞ QARŞILIĞINDA BEYTÜLMALDAN AZ GÖTÜRMƏK

Ümumi mallardan az faydalanmaq Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusiyyətidir. Kim müsəlmanların beytülmalını öz şəxsi mülkü hesab edirsə, – istər bunu dilə gətirsin, istərsə də dilə gətirməsin, amma əməldə elə davransın ki, bizim bu qədər haqqımız var – beytülmal ilə öz şəxsi malı kimi davranarsa, – istər yesin, istər bağışlasın, yaxud şəxsi məqsədlərinə sərf etsin – Əlinin (ə) ardıcılı hesab oluna bilməz. Əli (ə) davranışı bütün bu yönlərdə bizim vəzifəmizdir. Çox işləmək, amma az faydalanmaq (114).²

BƏRABƏR BÖLGÜ

Əmir əl-Möminin (ə) bir cümlədə buyurur: “Beytülmal mənim şəxsi malım olsaydı da onu müsəlmanlar arasında bərabər bölərdim. O, Allahın malı olduğu (əlimin altında olanlar və möhtaclar ondan bölgü ilə pay yedikləri) halda bunu necə etməyə bilərəm?” (115).³

¹ Yəqubi öz tarix əsərində yazır: “Abdullah ibn Abbas öz səhvini başa düşüb tövbə etdikdən, öz səhvini düzəltməkdən sonra Əmir əl-Möminin (ə) ona ünvanladığı məktubda yazır: “İnsan bəzən heç zaman əldən verməyəyi bir şeyə çatdığı üçün sevinir. Bəzən isə heç zaman əldə edə bilməyəcəyi şeyi əldən verdiyi üçün narahat olur. Elə isə dünyadan əldə etdiyinə sevinmə, dünyadan əldən verdiyinə təəssüflənmə. Sənin ciddi-cəhdin ölümünə sonra catacağın şey olmalıdır”.

Abdullah ibn Abbas daim deyirdi: “İslam Peyğəmbərinin (ə) sözlərindən sonra heç bir sözün bu qədər faydalı olduğunu görməmişəm” (“Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 205; “Nəhc əl-bəlağə”, məktub: 22).

² “Əl-Ğarat” kitabında nəql olunduğuna görə, Əmir əl-Möminin (ə) Kufə əhalisinə müraciətlə buyurdu: “Ey Kufə əhli, bir vaxt mən sizin aranızdan xaric olsam və özümlə adi həyat ləvazimatından, minikdən, nökrədən çox bir şey aparsam, o halda mən xəyanətkaram”.

Sonra Əlavə edir: “Əmir əl-Mömininin (ə) dolanışiq xərcləri Yənbuda olan mallarından təmin olunurdu. O həzrət (ə) camaata çörək və ot yedizdirirdi, amma özü çörək və zeytunu xurma ilə yeyirdi” (“Əl-Ğarat”, c. 1, səh. 68).

³ İmam Əlidən (ə) ata və bəxşisləri (*beytülmal, sədəqə və qənimətləri*) nəyə görə camaat arasında bərabər böldüyünü, İslam dinini çoxdan qəbul edənlərə (*döyüşlərdə iştirak edənlərə və ya*) şərəfətli, böyük insanlara üstünlük vermədiyini kəskin şəkildə soruşduqda buyurdu: “Rəhbəri olduğum kimsəyə zülm, sitəm edilməsində yardımçı olmağımı əmr edirsiniz? Allaha and olsun, nə qədər ki, müxtəlif zəmanələrdə gecə gündüzə, səmadakı bir ulduz (*cazibə qüvvəsi ilə*) başqa bir ulduza doğru gedir, görmərəm bu işi (*heç vaxt belə iş görmərəm*). Beytülmal mənim şəxsi malım olsaydı da onu müsəlmanlar arasında bərabər bölərdim. O, Allahın malı olduğu (*əlimin altında olanlar və möhtaclar ondan bölgü ilə pay yedikləri*) halda bunu necə etməyə bilərəm? (*Birini başqasından necə üstün tuta bilərəm?*)” (“Nəhc əl-bəlağə” Sübhi Saleh, xütbə: 126, səh. 183).

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİNİN (Ə) YETİM QAYĞISI VƏ YOXSULLARA DİQQƏTİ

NƏVAZİŞİN SON HƏDDİ

Əmir əl-Möminində (ə) mehribanlıq, mərhəmət, qəlb incəliyi o qədər yüksəkdir ki, həqiqətən də adi insanlarda bu hala çox az rast gəlmək olur. Məsəl üçün, yoxsullara kömək edənlər, müstəzəf ailələrə baş vuranlar çoxdurlar. Amma birincisi bu işi hakimyyətdə olduğu zaman, iqtidarda olduqda edən, ikincisi, bir gününün, iki gününün işi olmayan – yəni həmişəki işi olan – üçüncüsü, maddi köməklə kifayətlənməyən, gedib o ailə ilə, bu ahıl ilə, o korla, bu kiçik uşaqlarla ünsiyyət quran, onların könlünü sevindirən, əlbəttə, kömək də edən, ayağa durub yardım edən yalnız Əmir əl-Möminindir (ə). Siz mərhəmətli, duyğulu insanlar arasında neçə nəfər belə insan tanıyırsınız? Əmir əl-Möminin (ə) mərhəmətində, mehribanlığında belə idi.

O, kiçik uşaqlı dul qadının evinə gedir. Təndirini qalayır. Onun üçün çörək bişirir, özü ilə apardığı yeməyi mübarək əli ilə uşaqların ağızına qoyur. Çünki bu uşaqlar kədərli qəlbi-sınıqdırlar. Onları güldürür. Onlarla oyanıyır. Əyilir, onları çiyin üzərinə mindirir, eləcə gəzdirir. Kiçik daxmalarında başlarını qatır. Bütün bunları yetim uşaqların çöhrəsində gülüş gülü açsın deyər edir.¹ Bu, Əmir əl-Möminin (ə) mərhəməti, mehribanlığıdır (116).

KAŞ YETİM OLAYDIM!

Əbu ət-Tüfeyl deyir: “Əmir əl-Möminin (ə) həyatı boyunca yetimlərə çox önəm verirdi. Onları nəvaziş edirdi. O həzrət (ə) deyirdi: “Mən yetimlərin atasıyam. Onlara sevgi göstərməliyəm ki, onlarla ata kimi davranmış olum”. Əmir əl-Möminin (ə) o qədər öz mübarək barmağı ilə bal götürüb yetimlərin ağızına qoymuşdu ki, o dövrün

¹ “Kəşf əl-yəqin” kitabında nəql olunur: “Əmir əl-Möminin (ə) bir gecə yoxsul bir qadının evinin yanından keçirdi. Kiçik uşaqları aclıqdan ağlaşdılar. Yazıq qadın onları sakitləşdirməyə, yatırtmağa çalışırdı. Qadın ocaq yandırmışdı. İçində sadəcə su olan qazanı odun üstünə qoymuşdu ki, uşaqlar yemək bişdiyini güman edib bu xəyalla yuxuya getsinlər. Əmir əl-Möminin (ə) bu səhnəni görüb qayıtdı. Bir az xurma, un, yağ, düyü və çörək tədarükü görüb həmin evə yollandı. Qənbər nə qədər israr etdi ki, yeməkləri götürməkdə ona kömək etsin, həzrət (ə) qəbul etmədi. Yüku şəxsən özü çiyinə alıb dul qadının evinə çatdırdı. İcazə istəyib içəri keçdi. Düyü ilə yağı ocağın üstündəki qazanda bişirdi. Uşaqların hər biri üçün ayrı qaba düyü çəkdi. Onlardan yemələrini istədi. Uşaqlar doyduqdan sonra həzrət (ə) onlarla oynadı. Uşaqları güldürərək sevindirdi. Sonra onların evini tərk etdi. Qənbər dedi: “Mövlam, bu gecə qaribə bir səhnəyə şahid oldum. Bir hissəsini, yoxsul bir ailə üçün qida aparmağınızı anladım. Amma digrə hissəsini başa düşmədim. Siz uşaqlarla oynadınız, belə ki, əyildiniz, dörd əl-ayaq üzərində otaqda yeridiniz. Uşaqları güldürdünüz. Bu mənim üçün başa düşüləsi deyil. Bunu anlamadım”. Əmir əl-Möminin (ə) Qənbərə cavab olaraq buyurdu: “Mən bu uşaqların evinə girəndə onlar aclıqdan ağlayırdılar. İstəyirdim mən bu evdən çıxdıqda onlar doymaqla yanaşı gülsünlər, sevinisnlər. Bunun üçün bundan başqa bir yol tapa bilmədim” (“Kəşf əl-yəqin”, c. 41, səh. 29).

müsəlmanlarından biri demişdi: “Kaş mən də yetim olaydım. Beləcə, Əlinin (ə) nəvazişini görəydim” (117).¹

MƏMURLARA DÖVLƏT FƏRMANI

Əmir əl-Möminin (ə), Allahın öhdəsinə qoyduğu iqtidar, hakimiyyət və hökmranlıq boyunca daim cəmiyyətin ən zəif fərdlərinin fikrində idi. Həm özü onları düşünürdü, həm də müxtəlif adlarla müxtəlif bölgələrə göndərdiyi məmurlara onların qayğısını çəkməyi tapşırırdı. O, Malik Əştərə buyurdu: “Gəz, elələrini tap ki, adətən sənin kimilərin gözü onları görmür”. Bəziləri var ki, Malik Əştər kimilərin, hakimlərin ətrafında gəzişmələr. Özlərini ona yaxın edirlər. Özlərini ona çatdırırlar. İmkanlıdırlar, dillidirlər, zirəngdirlər. Demirəm pis adamlarıdır. Bəzən yaxşı adamlarıdır. Amma bu işi bacarırlar. Cəmiyyətdə bir dəstə insan da var ki, bu işi bacarmır. İmkanları yoxdu, üzlü deyillər, pulları yoxdu. Tanışları yoxdu. Həzrət (ə) buyurdu: “Gəz bunları tap. Vəziyyətlərindən xəbərdar ol”.²

Əmir əl-Möminin (ə) hakiminə belə deyir və özü də elə edir. Yoxsulların evinə baş çəkir. Yetim uşaqların ağzına öz əli ilə yemək qoyur (118).

¹ “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 2, səh. 75; “Bihar əl-ənvar”, c. 41, səh. 29.

² “Əmir əl-Mömininin (ə) Malik Əştərə məktubunun bir hissəsi: “Çarəsiz, aciz, yoxsul və möhtaclardan, eləcə də çətinlik, xəstəlik və zəifliyə düşər olmuşlardan ibarət aşağı təbəqə barəsində Allahdan qorx, Allahdan qorx! Çünki bu təbəqə içərisində həm həqirlik və biçarəliyini üzə çıxarıb istəyənlər, həm də bəxşişə möhtac olmasına baxmayaraq, (*nəfsi pak olduğu üçün*) onu zahirdə bildirməyənlər var. Allahın razılığını qazanmaq üçün Onun Öz haqqından, onlar barəsində sənə əmr etdiyini yerinə yetir və əlində olan beytülmalın bir hissəsini, eləcə də hər bir şəhərdə İslamın qənimət (*yolu ilə*) aldığı yerlərin taxıl və məhsulunun bir qismini onlara ayır. Çünki onların ən uzaqda olanı ən yaxında olan qədər pay və bəhrəyə malikdir.² Səndən onların hər birinin hüquqlarına riayət etmək istənilib. Buna görə də sadlıq itaətsizliyi və naz-nemətə qərqlənmə sənə onların halını bilməkdən saxlamasın. Çünki sən, barəsində səy və diqqətin çox olan böyük işləri möhkəmləndirməyin üçün kiçik işləri əldən çıxartmağa görə üzrlü sayılmırsan. Buna görə də səyini onlardan (*işlərini düzəltməkdən*) əsirgəmə və itaətsizlik səbəbindən onlardan üz döndərmə. Onların (*yoxsul və zəiflərin*) - gözlərin (*camaatın*) xar və həqirliklə baxdığı, xalqın kiçik saydığı kimsələrin - sənə əli çatmayanlarının işləri ilə maraqlan, araşdır.² Beləliklə, onlar (*onların vəziyyətləri ilə maraqlanaraq araşdırma aparacağı*) üçün özünün (*Allahdan*) qorxan və təvazökar olan inanılmış nümayəndəni təyin et ki, onların işlərini sənə çatdır. Sonra onların barəsində elə işlər gör ki, (*qiyamətdə*) Allaha qovuşacağı (*Onun hesab və araşdırma aparacağı*) gün üzrünü qəbul etsinlər. Çünki onlar rəiyyət arasında ədalət və insafa başqalarından daha çox möhtacdırlar. (*Ona görə ki, onlar öz haqq və hüquqlarını qorumaq qüdrətinə malik deyildirlər.*) Beləliklə, onların hər birinin haqqını əda etməkdə Allah yanında dəlil və sübuta malik ol (*ki, heç bir məsuliyyət daşımamasın*). (*Az yaşlı*) yetimləri və çarəsiz və (*zəiflik ucbatundan*) özlərini xahişə hazırlamamış yaşlı qocaları öhdənə götür. Dediklərimiz (*və sənə üçün proqram kimi müəyyənləşdirdiyimiz şeylərə əməl etmək*) valilərə ağır və çətinidir. (*Ümumiyyətlə*) haqqın hamısı ağırdır. Bəzən Allah onu gözəl mükafat və nicat axtaranlara, özlərini səbrə vadar edənlərə və Allahın vəd etdiyinin (*əbədi Cənnətin*) düzlüyünə inananlara yüngülləşdirir (*sonra onlar onu asanlıqla icra edərlər*)” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, məktub: 53, səh. 439).

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ƏMİR ƏL-MÖMİNİN (Ə) - MƏZLUM GÜCLÜ!

ƏN MƏZLUM GÜCLÜ

Güc və məzlumiyyət bir-biri ilə uyğun gəlməyən iki ünsürdür. Adətən, güc sahibləri məzlum olurlar. Amma Əmir əl-Möminin (ə) məzlum oldu.¹ Əmir əl-Mömininin (ə) zamanında ondan güclü – o qəribə şücaətdə – kim var idi? Əmir əl-Mömininin (ə) ömrünün sonunadək kimsə iddia etmədi ki, o şücaətin qarşısına çıxmağa cəsarəti çatır. Belə bir insan öz dövrünün, – bəlkə də haqlı olaraq deyildiyinə görə – İslam tarixi boyunca bütün insanların ən məzlumu idi (119).²

¹ İbn Əbu əl-Hədid “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”də nəql edir: “Əli (ə) bir gün bir dərdlinin “Mənə zülm olunub” sözlərini eşitdi. Həzrət (ə) ona buyurdu: “Gəl, birlikdə dərdli-dərdli fəryad çəkək. Mən də həmişə məzlum olmuşam” (“Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, c. 9, səh. 307; “Bihar əl-ənvar”, c. 29, səh. 629).

² “Əmir əl-Möminin (ə) “Şiqşiqiyyə” xütbəsinin bir hissəsi onun (ə) olduqca məzlum olmasına sübutdur: “Allaha and olsun ki, Əbu Quhafənin oğlu (*cahiliyyət dövründə Əbu Bəkrin adı Əbdülüzza olmuş, sonra həzrət Rəsul (s) onun adını dəyişərək Abdullah qoymuşdur*) mənim xəlifəlik üçün dəyirmanın orta qütübü kimi (*elmdə və əməldə kamillik baxımından*) oduğumu bildiyi halda xəlifəliyi köynək kimi əyninə geydi. Elm və maarif mənim feyz bulağında sel tək çağlar, elm və bilik səmasında qanad çalanların heç biri mənim zirvəmə çata bilməz. Sonra (*Əbu Quhafənin oğlu xəlifəlik köynəyini haqsız yerə geydiyinə və camaat onu təbrik etdiyinə görə*) xəlifəlik köynəyini soyunub, ondan kənara çəkildim. Öz işlərim barəsində fikirləşdim ki, əlsiz (*ordu və tərəfdarsız*) hücum edim (*öz haqqımı tələb edim*), yoxsa qocaları həlak edən, gəncləri solduran və qocaldan, möminlərin (*fəsadın aradan qalxması üçün*) ölincəyə qədər əziyyət çəkdiyi kor qaranlığa (*xalqın azgınlığına*) səbr edim. Səbr etməyin ağıllı iş olduğunu görüb, gözlərimi toz, çör-çöp, boğazımı isə sümük tutduğu halda səbr etdim. Mirasımın tarac olunduğunu gördüm” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 3, səh. 49).

QAN DOLU ÜRƏK

O həzrətin (ə) yolunda hərəkət etməli, onun yolu ilə getməliyik. O həzrət (ə) tarixdə Allahın möcüzələrindən biri olmuşdur. O həzrətin (ə) vücudu heyrətamiz hadisə idi. Digər heyrət dolu bir hadisə isə budur ki, Əmir əl-Mömininin (ə) qədri öz dövründə bilinmədi.¹ Bu da həqiqətən çox qəribə, acı və heyrətamiz hadisələrdəndir. İşi o yerə çatdırırlar ki, - “Nəhc əl-bəlağə”də və digər kitablarda deyildiyi kimi o həzrət (ə) öz hakimiyəti dönəmində dəfələrlə xalqdan Allaha şikayət etdi.² O həzrətin (ə) ürəyi qan idi. O qədər geniş ürəkliliklə, o qədər Allah yolundan fədakarlıqla, Allah hökmləri yolunda fədakarlıqla belə öz dövründə olduqca çətin vəziyyətdə idi (120).

¹ İmam Baqir (ə) Abdullaha ibn Abbasdan nəql edir: “Əmir əl-Mömininin (ə) hakimiyətinin sonlarında bir gecə həzrətin (ə) Küfədəki mənzilinə getdim. Qənbərdən soruşdum ki, Əmir əl-Möminindən (ə) nə xəbər var? Dedi ki, həzrət (ə) yatıb. Həzrət (ə) bizim səsimizi eşitdi və Qənbərə dedi: “Kiminlə söhbət edirsiniz?” O, dedi: “Abdullah ibn Abbasla söhbət edirəm”. Həzrət (ə) buyurdu: “Keç içəri”. Mən içəri daxil oldum. Gördüm həzrət (ə) yatağının bir küncündə düşüncəli-düşüncəli oturub. Mübarək simasında kədər və narahatlıq əlaməti aydın görünür. Soruşdum: “Ey Əli! Bu gecə nə olub ki, bu qədər narahat görünürsünüz?” Həzrət (ə) buyurdu: “Gözlər necə yuxuya getsinlər ki, ürək məşğuldur. Ürək digər üzvlərin malikidir. Mühüm bir məsələ ürəyi məşğul etdikdə yuxu gözlərdən çəkilir. Bəli, mən də gecənin əvvəlindən oyağam. Düşünürəm ki, bu ümmətin taleyi nə olacaq”. Həzrət (ə) ümmətin əhdini pozması, Peyğəmbərin (s) vəsiyyətinə əməl etməməsi, həmçinin Peyğəmbər (s) yanında özünəməxsus yeri haqqında çoxlu sözlər dedi. Sonra buyurdu: “İndi iş o yerə gəlib çatıb ki, mən ciyər yeyən Hindin oğlu (Müaviyə) ilə Əmir ibn Asla, Ətəbə, Vəlid, Mərvan və tərəfdarları ilə yanaşı qoyuluram. Deyilir ki, bizim hansımız haqqdır. Mənim xəyalıma da gəlməzdi, ürəyimdən də keçməzdi ki, dünyanın işi bu mərhələyə gəlib çatacaq və belə insanlar başçılıq kürsünə söykənəcək, xalq da qəbul edəcək və itaət etməyə çalışacaq. Onlar daim Allah övliyalarını kənarlaşdırmaq, onlara zərbə vurmaq haqqında düşünürlər. Yaxud iftira atmaqla, kin-küdurətlə, hirs-lənəklə, paxıllığı onlara meydana çıxarmağı düşünürlər”. Həzrətin (ə) kəlamının davamı var və çox genişdir. Maraqlananlar tam mətn üçün, “Əl-Yəqin”, səh. 32 və “Bihar əl-ənvar” c. 29, səh. 552, müraciət edə bilərlər.

² İmam Əlinin (ə) mübarək başına qılınc vurulduğu gün (*Hicrətin qırxıncı ili Ramazan ayının on doqquzu*) gecə yarımı keçdikdə (*sübh açılarkən*) buyurdu: (*Əbd-ər-Rəhman ibn Mülcəm Muradinin vurduğu zərbə nəticəsində Ramazan ayının iyirmi biri gecənin əvvəlində o həzrət vəfat etdi.*) “Oturmuşdum, məni yuxu basdı, Allahın rəsulunu (*səlləlahu əleyhi və alihi*) gördüm. Dedim ki, ya Rəsulullah, sənin ümmətindən çoxlu əyrilik (*itaətsizlik*) və düşmənçilik gördüm. Buyurdu ki, onlara qarşı et. Mən də dedim: Pərvərdigara, onlardan daha yaxşı şəxslər mənə ver və onlara isə mənim əvəzimə ən pis şəxsi yetir. (*O Həzrətin duası müstəcəb oldu. Həccac onlara hakim oldu və cürbəcür zülm və sitəm edərək onları zəlliliyə və bədbəxtliyə düçar etdi*)” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 70, səh. 99).

İYİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL

BİZİM ƏMİR ƏL-MÖMİNİNLƏ (Ə) AŞIQANƏ ƏLAQƏMİZ

AŞIQANƏ ƏLAQƏ

Xalqımızın Əmir əl-Mömininlə (ə) əlaqəsi aşiqanə əlaqədir. Məsələn, o həzrətin (ə) imamət və vilayətinə etiqaddan daha yüksəkdə durur. İmamət və vilayətə etiqad var. İmamət və vilayət canımızın bir hissəsidir. Bizim beşikdə ilk öyrəndiklərimizdəndir. İnşallah qəbirədək bizimlə olacaq. Bizim xalqımızın Əmir əl-Mömininlə (ə) əlaqəsi məhəbbət və eşq əlaqəsidir.¹

SEVGİ NƏRDİVANI

O həzrətdə (ə) gözəlliklər, işıltılar və cazibələr o qədər çoxdur ki, bu cazibələrlə tanış olan könül o nəcib insana laqeyd qala bilmir. Kim onu rəvayətlərdə olduğu qədər tanıdısa, ona məftun oldu. Hətta o həzrətin (ə) imamət və vilayətini bizim kimi qəbul etməyənlər, bizim əqidəmizdə olmayanlar, hər iki firqənin kitablarında yer alan fəzilətləri, üstün keyfiyyətləri gördükdə - əlbət ki, bunlar şüalərə xas deyil. Böyük əhli-sünnə alimləri də bu fəzilətləri qeyd etmişlər. Gördüyünüz bütün bu fəzilətlər hər yərə yayılmışdır – Əmir əl-Mömininə (ə) vurğun və məftun olurlar.²

Demək, bizim məsələmiz Əmir əl-Mömininin (ə) nurani və ələvi həqiqətini tanımaq məsələsi deyil. Onu nə anlaya bilərik, nə təsəvvür edə bilərik, nə də onu dərk etməyə bir yolumuz var. Bunu ancaq ürəkləri ilahi mərifət və hidayət nuru ilə o yönlərdə aydın olan insanlar dərk edə bilirlər. Lakin bu məhəbbət məsələsi önəmli məsələdir. Bu dostluq və eşq əlaqəsi, Əmir əl-Mömininlə (ə) əlaqə parlaq bir həqiqətdir. Biz bu həqiqətdən bir merac olaraq istifadə etməliyik və pərvazlanmalıyıq. Bu, olasıdır. Məhəbbət nərdivanı ilə ən yüksək mərifət pillələrinə çatmaq olaq. İşin əsası məhəbbətdir.³

¹ Salman Farsi nəql edir: Peyğəmbərin (s) Əliyə (ə) xitabən belə buyurduğunu eşitdim: “Sən, qulhüvəllahu əhəd” surəsi kimisən. Kim onu bir dəfə oxusa, elə bil ki, Quranın üçdə birini qiraət etmişdir. Kim onu iki dəfə tilavət etsə, elə bil ki, Quranın üçdə ikisini oxumuşdur. Kim onu üç dəfə oxusa, elə bil ki, Quranı xətm etmişdir. Sən də beləsən. Kim səni dildə sevsə, onun imanının üçdə biri kamil olmuşdur. Kim səni dili və qəlbi ilə sevsə, imanının üçdə ikisi kamil olmuşdur. Kim səni dili və qəlbi ilə sevsə, əməli ilə də sənənin köməyinə tələzsə, onun imanı kamil olmuşdur”. (“Məani əl-əxbar”, səh. 235; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 3, səh. 200; “Bihar əl-ənvar”, c. 39, səh. 370).

² Xristian alim Corc Cordaq (Livan universitetinin ərəb ədəbiyyatı müəllimi) deyir: “İmam Əlinin (ə) sözlərinin cazibəsi mən də elə bir həyəcan yaratdı ki, “Nəhc əl-bəlağə”ni iki yüz dəfə oxudum” (“Nəhc əl-bəlağə”nin, tərcüməsi, Dəşti, səh. 14).

³ Abdullah ibn Ömərindən nəql olunmuşdur ki, Peyğəmbərdən (s) Əli ibn Əbu Talib (ə) haqqında soruşduqda buyurdu: “Bilin ki, kim Əlini (ə) sevsə, əslində məni sevmişdir. Allah məni sevənlərdən razıdır. Allah kimdən razı olsa, onun mükafatını behişt etmişdir. Kim Əlini (ə) sevsə, Kövsər bulağından içmədən, Tuba ağacının meyvəsindən

SEVGİDƏ CİDDİ OLMAQ

Bu sevgi (Əmir əl-Möminin (ə) sevgisi) nə zaman öz nəticəsini verəcək? Bu o zaman olacaq ki, biz özümüzə Əmir əl-Möminin (ə) arasındakı, din övliyaları arasındakı məhəbbət bağına ciddi gözlə baxaq. Bu necə olmalıdır? Məhəbbətə ciddi baxmaq budur ki, biz o nəcib insana çatan yol ilə hərəkət edək. Əks təqdirdə əgər o yola arxa çevirsən, Allah eləməmiş, hər bir sözlə, hər bir əməllə, hər bir təşəbbüslə özümüzü o həzrətdən (ə) bir addım uzaq etsək, bu məhəbbət tədricən daha solğun, daha dayaz, səthi və formal olacaq.¹

HƏQİQİ SEVGİ VƏ FORMAL SEVGİ

Məhəbbət bəzən həqiqi, bəzənsə formal olur. Sizin həqiqi sevginiz ovladınıza olan sevginizdir. Heç bir problem sizin zehninizi ovladınızın xəstəliyi, onu təhdid edən təhlükə fikrindən ayırmır. Bu, həqiqi sevgidir. Bir məhəbbət də dildə məhəbbətdir. Bu həssas anlardı, həssas vəziyyətlərdə insanı tərək edir. Əgər Allah eləməmiş, biz Əmir əl-Möminindən (ə) uzaqlaşsaq, belə olacaq. Sevgi dildə, iddiada olacaq. Ona ehtiyacımız olan vaxtda bizim əlimizi tutmayacaq. Amma əgər biz Əmir əl-Mömininə (ə) doğru gedən yolu izləsək, nə qədər qabağa getsək, bu sevgi bir o qədər də dərinləşəcək (121).²

yeməsə, behiştə öz yerini görməsə dünyadan xaric olmayacaq. Bilin ki, kim Əlini (ə) sevsə, onun namazı, orucu, gecə ibadətləri qəbul, duası cavablı olar. Bilin ki, kim Əlini (ə) sevsə, mələklər onun üçün bağışlanmaq diləyərlər, behiştin səkkiz qapısı onun üzünə açılmış olar ki, hansından istəsələr hesabatsız daxil olsunlar. Bilin ki, kim Əlini (ə) sevsə, onun əməl dəftərini sağ əlinə verirlər və peyğəmbərlər (s) kimi sorğu-sual edirlər. Bilin ki, kim Əlini (ə) sevsə, Allah onun qəlbində hikməti möhkəmləndirən. (Sonra) onu dilinə süzər, rəhmət qapılarını onun üzünə açar”. Bu hədis çox uzundur. Orada Əlini (ə) sevənlərə çoxlu bəşarətlər verilmişdir. (“Fəzail əş-şiə”, Şeyx Səduq, səh. 3; “Miə mənqəbə”, səh. 64; “Bihar əl-ənvar”, c. 7, səh. 221).

¹ İmam Əli (ə) ondan öyüd-nəsihət istəyən şəxsə (*xoşagəlməz xasiyyətlərin məzəmmətində belə*) buyurmuşdur: “Əməlsiz (*ibadət və bəndəliyi olmadan*) axirətə ümid bəsləyənlərdən və uzun arzu ilə tövbəni və (*günah və itaətsizlikdən*) qayıtmağı dala atanlardan olma. Onun dünya bərəsindəki danışıqı zahidlərin danışıqı, əməli isə (*dünyanı*) istəyənlərin əməlidir. Dünyadan (*onun malından*) ona verilsə doymaz, çatmasa qane olmaz (*öz payından razı qalmaz*). Ona verilmiş şeylərin (*nemətlərin*) şükürünə acizdir və çatmayan (*ona verilməmiş*) şeyin daha çoxunu axtarır; (*başqalarını nalayiq işlərdən*) çəkindirir, özü isə (*başqalarını çəkindiriyi şeydən*) əl çəkmir; (*başqalarına*) özü etmədiyi şeyləri əmr edir. Yaxşı əməl sahiblərini sevir, amma onların əməllərini etmir, günahkarlara nifrət edir, halbuki özü onlardan biridir” (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, qısa kəlam: 150, səh. 497).

² Əmir əl-Möminin (ə) Növf adlı müridlərindən biri ilə söhbətində şiələrini belə vəsf etmişdir: “Mənim şiəm o kəsdir ki, dodaqları Allahın zikrindən quruyur. Az yeyir. İlahi olmaq, dünyaya etinasızlıq nişanələri onların simasında aşkardır. Gecə tam mənada abid, gündüz şir tək şücaətlidir. Gecə gəlib çatdıqda özlərini Allaha ibadət və minacət üçün hazırlayırlar. Allah qarşısında ayaqları üzərində dayanır. Xüzu ilə alınlarını səcdəyə aparırlar. Gözlərinin yaşı üzlərinə axmışdır. Allah dərğahına yalvarışla cəhənnəm əzabından azad olmağı diləyirlər. Amma gündüzlər səbir, nəcabət, yaxşılıq və təqva əhlidirlər.

Ey Növf! Mənim şiələrim o kəslərdirlər ki, həyat süfrələrini yerə sərilər. Su onların ən yaxşı ətridir. Quranla daim ünsiyyətdədirlər. Adsız-sansız yaşayırlar. Şöhrətdən qaçırırlar. Mənim şiələrim kimsəni incitmirlər. Qudurmuş it tək kimsəni tutmurlar. Tamahkar deyillər. Qarğa tək özlərini hərisliyə aludə etmirlər. Ac olsalar belə aşqalarına ehtiyac əli açmırlar. Möminlərə hörmət edir, günahkarlardan uzaq gəzirlər. Ey Növf, mənim şiələrim o şəxslərdirlər ki, hamı onların şərindən amandadı. Könülləri qəmli, dünyəvi istəkləri az, pak və iffətlidirlər. Onların xalqala münasibəti bədənləri ilədir. Qəlbləri isə Allaha məxsusdur. Kimsə onların könül dairələrinə daxil ola bilməz” (“Kənz əl-fəvaid”, c. 1, səh. 87; “Əlam əd-din”, səh. 137; “Bihar əl-ənvar”, c. 80, səh. 207).

MƏHBUBA İQTİDA

Biz Əmir əl-Mömininin (ə) mübarək vücudunda, o həzrətin (ə) davranışında olan – hər biri bir günəş tək parlayan – onlarla xüsusiyyətdən birni seçib özümüzü bu yolun davamçısı edək.

O nəcib insanın xüsusiyyətlərindən biri budur ki, Əmir əl-Möminin (ə) həyatının əvvəlindən sonunadək Allahı düşünürdü. Allah yolunu – hətta bütün insanlar müxalif olsalar belə Allahdan başqasının yolundan, Allaha zidd yoldan üstün tuturdu.¹

Bütün Məkkə dönəmində bir an belə sərtlikləri, əsəbilikləri, müxalifətləri, düşmənçilikləri nəzərə almadı və haqqı müdafiə etdi. Bütün Mədinə dönəmində harada təhlükə var idisə, Əli ibn əbu Talib orada idi. Heç bir şeyi nəzərə almırdı. Heç bir şey onu haqq yoldan sapındırmırdı. Xəndək hadisəsində hamı başını aşağı saldığı zaman o, ayağa qalxdı. Şücaətlə könüllü olaraq döyüşə yollandı. Yəni, öz varlığı üçün İslamı müdafiə, haqqı müdafiə heysiyyətindən başqa heç bir heysiyyət düşünmədi. Onun üçün mühüm olan yalnız haqqı müdafiə etmək idi.

Əgər bu ruhiyyədən bir insanda azacıq işıltı yaransa, sizin döyüş cəbhələrinde gördüyünüz, şəhidlərdə gördüyünüz, şücaətli döyüşçülərdə gördüyünüz, dustaqxanalara düşən azadələrimizdə gördüyünüz, səbirli qazilərimizdə gördüyünüz, ailələrdə, ata və analarda gördüyünüz, İnqilab boyunca, müharibə dövründə bu xalqda gördüyünüz, müşahidə etdiyiniz fədakarlıqlar olacaq. Bu, çox az və naqis şeydir. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) böyük ruhunda olanın çox kiçik bir damlasıdır.

Biz, o həzrətin (ə) sevənləriyik. Bizim ürəyimizdə Əmir əl-Möminin (ə) sevgisinin dalğalanmasına şübhə yoxdur. Bu bizim ümid və iftixar səbəbimizdir. Amma bu sevgini nə dərinləşdirir, bizim ruhumuzun bir hissəsi edir, günbəgün artırır, səmərəli edir? Bunu Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusiyyətlərinə iqtida etməyimiz edir (122).

¹ Özü müttəqilərin imamı olan Əmir əl-Mömininin (ə) təqvalıları vəsf edən xütbəsinin bir hissəsidir: “Yaradan və Pərvərdigar onların ruhunda təcəlla etmişdir. (Ona görə də) Allahdan başqası fikirlərində kiçilir. (“Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 193, səh. 303).

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

BİZİM ƏLƏVİ ÖRNƏYƏ EHTİYACIMIZ

İMAM ƏLİ (Ə) ƏN YÜKSƏK NÜMUNƏ

Bu nəcib insanı (ə) və eləcə də digər ilahi övliyaları qısaca tanıdıqdan sonra bizim üçün önəmli olan odur ki, diqqət edək. Allahın yer üzündə bəşərə insanların örnək nədir bilsinlər və nəyə doğru hərəkət etsinlər deyə göstərdiyi yüksək nümunə İmam Əlini (ə) görməklə mümkün olur. Önəmli ola budur. Buna görə də İmam (ə) dzgün İslami anlamda insanları öz dili, göstərişləri ilə hidayət etdiyi kimi həmin miqdarda, bəlkə ondan da çox öz rəftarı, davranışı ilə istiqamətləndirir. Onları doğru yol səmtinə yönəldir. Bu mühüm məsələdir.

Əmir əl-Möminin (ə) bizim imamımızdır. Bütün müsəlmanların imamıdır. Hamı onu imam olaraq qəbul edir. İmam nə deməkdir? Yəni biz bu şəxsiyyətin yönlərini nəzərə almalıyıq. Eynilə sizin qarşınıza qoyduğunuz, sonra ona uyğun bir şey düzəltmək istədiyiniz nümunə kimi. Məşq edək, çalışaq öz şəxsiyyətimizi fərdi baxımdan, rəftar baxımından xalqla davranış baxımından, beytəlmalla davranış baxımından, əlimizdə olan imkanlardan istifadə baxımından, əlimizdə olan puldan istifadə baxımından, əlimizdə olan vasitələr baxımından o həzrətə (ə) bənzədək. Xalqla bəşəri bir toplu olaraq, yəni biz məsul, onların isə rəiyyət olması baxımından, onların həyatının bir hissəsinə hakim olmağımız baxımından münasibətimizdə, məhrum təbəqələrə can yandırmağımızda, – istər yoxsullar olsun, istər zehni məhrumlar olsun, istər elmi və etiqadi məhrumlar olsun – Allahın dininə münasibətimizdə, onu necə müdafiə etməyimizdə, ona necə diqqət etməyimizdə, düşmənlərlə davranışımızda, bütün bunların hamısında o həzrət (ə) bizim örnəyimiz Əmir əl-Möminindir (ə). Çalışaq özümüzü o həzrətə (ə) bənzədək.

... O, qüllədədir. Yüksək bir qülləni nəzərə alın. Biz gərək qüllə tərəfə yola düşək. Əsas budur, önəmli olan budur. Hərəkət etməliyik. Deməməliyik ki, biz ora çata bilmərik. Yox, hərəkət etməliyik (123).

ŞİƏ TABE DEMƏKDİR

Əmir əl-Möminini (ə) yad etmək, xatırlamaq nə üçündür? İlk növbədə bunun üçündür ki, biz özümüz üçün ona tabe olmaq, onun ardınca getmək fürsəti yaradaq. Şiə tabe olan deməkdir. Əgər ona tabe olmaq, onun ardınca getmək olmasa özümüzü ona aid etmək ona zülm olacaqdır. Bundan başqa, o nəcib insanın (ə) simasını tanımaqla İslamın əsas problemini, yəni bəşəri cəmiyyətləri İslam qanunları ilə, islam sistemi ilə idarə etməyi insanların zehində, könlündə aydınlaşdırma bilərik. Hər şeyin meyarı Əmir əl-Möminin (ə) bir neçə illik hakimiyyətidir. Buna görə də biz o həzrət (ə) haqqında nə deyiriksə, məqsədimiz onun ardınca getmək, ona tabe olmaqdır. Əlbəttə, bunu qeyd etməliyəm ki, bizim dövrümüzdə İslam sistemi İslam göstərişlərinə tabe olaraq iş başına gəlmişdir. İlk növbədə Əmir əl-Mömininə (ə) tabe olmalı, onun ardınca getməli olanlar İslam sistemində məsul şəxslər, yüksək vəzifə tutanlardır.

Əmir əl-Möminin (ə) həm məsul şəxslərə xitabən bir sıra sözlər söyləmişdir, həm də xalqa müraciətlə. Xalq kütlələrinə xitabən deyilənlər, adətən məsul şəxslərə də aiddir. Amma məsul şəxslərə deyilənlər yalnız onlara aiddir. Bunlar Əmir əl-Mömininin (ə) məktublarında – istər o həzrətin (ə) Malik Əştərə yazdığı məşhur məktubda, istərsə də digər məmurlara, valilərə ünvanladığı məktublarda – öz əksini tapmışdır.

Bu gün bizim – həm İslam respublikasında vəzifə tutanlar, məsul şəxslər, həm də xalq kütlələri – bu göstərişləri, tövsiyələri bilməyə, onlara əməl etməyə ciddi ehtiyacımız var. Əgər İslam göstərişlərinə əməl etsək, o zaman “insanlar üçün ortaya çıxarılmış ən yaxşı ümmət”¹ gerçəkləşəcək. Yəni, elə bir ümmətimiz olacaq ki, bütün dünya bizə baxdıqda bizdən örnək ala, bizi nümunə çəkə biləcəklər (124).

MÜKƏMMƏL ÖRNƏK

Əmir əl-Möminin (ə) hamı üçün bir mükəmməl örnəkdir. Onun (ə) həyəcan və igidliyi gənclərə örnəkdir. Onun (ə) başdan-başa ədalət və insan dolu hakimiyyəti dövlət başında olmalara örnəkdir. Onun (ə) azadəliyi, bütün dünya azadələrinə örnəkdir. Onun (ə) hikmətli sözləri və bəbədi dərsləri alimlərə, bilicilərə, ziyalılara örnəkdir.

Əmir əl-Möminin (ə) öz hakimiyyət həyatında ədalətə münasibətdə, zəiflərə, çarəsizlərə, ayaqyalınlara münasibətdə güzəştisizdir. Biz də belə olmalıyıq. O həzrət (ə) öz haqqına, öz payına nisbətdə çox keçəcəklidir. Biz hamımız belə olmalıyıq. O, bütün ömrü boyunca Allaha pərəstiş, mənəvi saflıq, cihad, ciddi-cəhd, diribaşlıq və gümrəhlik simvoludur. Acılıqlarla, qəmlərlə, kədərlərlə gülər üzlə qaşılışır Məsuliyyətlə öz vəzifəsini həyata keçirir. Bu çox yaxşı örnəkdir.

Biz Əmir əl-Mömininə (ə) yaxınlıq sayəsində ölkəmizin, xalqımızın, İslam respublikası sisteminin böyük arzusuna – yəni, ictimai ədalətə - yaxınlaşa bilərik. Ümidvaram ki, - ilk növbədə - biz, ölkənin məsul şəxsləri və bütün xalq kütlələri

¹ (Ey müsəlmanlar!) Siz insanlar üçün ortaya çıxarılmış ən yaxşı ümmətsiz (onlara) yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha inanırsınız. Əgər kitab əhli də (sizin kimi) iman gətirsəydi, əlbəttə, onlar üçün yaxşı olardı. Onların da içərisində bəzi iman gətirən şəxslər vardır, lakin çox hissəsi haqq yoldan çıxanlardır (“Ali-İmran”, 110).

çalışaraq bu ölkədə ictimai ədalətə nail ola biləcəyik. Bu, bizim tariximizdə və eləcə də dünya tarixində bütün ədalətsevərlərin, bütün mübarizlərin, şəhidlərin, bütün dünya cəsurlarının böyük arzusu olmuş və olmaqdadır (125).

İMAM ƏLİNİN (Ə) HƏYATININ MÜXTƏLİF ANLARINDAN ÖRNƏK ALMAQ

Biz örnəkləşdirmələri dəqiqləşdirməliyik. Baxın, İmam Əlinin (ə) şəxsiyyətini böyük bir məcmuə təşkil edir. Bu hər tərəfdən təhlil olunası, bir neçə cəhətdən nəzərə alınmalıdır (ayrı-ayrılıqda nəzərə alınmalıdır) ki, ondan aləmin mövcud bəşəri şəxsiyyətlərini təkmilləşdirmək üçün istifadə edilsin, faydalanılsın.

Bəzən Əmir əl-Mömininin (ə) xislətlərini ayırmağa başlayırıq. – Bu adətən bizim gördüyümüz işdir. Söhbətlərimizdə, çıxışlarımızda Əmir əl-Mömininin (ə) ixlası, Əmir əl-Mömininin (ə) təqvası, Əmir əl-Mömininin (ə) elmi şəklində bölürük – bu bir tərzdir, həm də yaxşıdır. Lazımlıdır, olmalıdır.

Bu şəxsiyyətləri başqa şəkldə də ayırmaq olar. Bu nəcib insanın (ə) bir yeniyetməlik dövrü olmuşdur. – Bu yeniyetməlik dövrü tarixdə qeyd olunmuşdur. – Biz bu dövrü boyuk bir tabloda qırağa çəkib çıxarmalıyıq. Onu izah etməliyik. Bu ülgü kimin üçündür? Yeniyetmələr üçün. O həzrətin gənclik dövrü məşğuliyyətlə doludur. Bunları tablolaşdırmalıyıq, izah etməli, aşıqlamalıyıq. Bu ülgü kimin üçündür? Gənclər üçündür. Gənc altmış yaşlı bir qoca kişini - Əmir əl-Möminini (ə) hakimiyyəti dönəmində - örnək ala bilməz. Gəncin hissləri var, instinktləri var, həyəcanları var. Gənclik meylləri var. Gənclik meydanlarını tələb edir. Çox yaxşı. Bu tarx adamının, bu bütün dövrlərin, bütün əsrlərin insanının bir gənclik dövrü var. Yəni, misal üçün, on beş, on altı yaşından hesablasanız, Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişincəyə qədər, otuz neçə yaşınadək gənclik dövrünü əhatə edir. Bu dövrü əldə etmək lazımdır. Müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu dövr o nəcib insanın (ə) gənclik dövrüdür. Bu özü çox böyük işgüzar bir tablodur. Bunun üzərində iş aparılmalıdır ki, gənclərin örnəyi olsun. O həzrətin (ə) bir də hakimiyyət dönəmi var. Bu da ayrıca çıxarılmalıdır. Bunlar bu günədək təkrarlanan şeylərdir. Misal üçün, Malik Əştərə məktubu, yəni Malik Əştərə fərmanları. Bu görkəmli dini şəxsiyyət cəmiyyətdə adi insan kimi həyat sürdüyü dövrə malikdir. Heç bir məsuliyyət daşmadan Bu gün bu, kimin üçün örnəkdir? Əmir əl-Mömininin (ə) yalnız xilafət dönəmi olmamışdır. Bu “Nəhc əl-bəlağə” daha çox hakimiyyət dönəminə aiddir. Yalnız az bir hissəsi istisnadır. – Yəni, hansı dövrə aid olduğu qeyd olunub və məlumdur. – Əmir əl-Möminin (ə) o iyirmi beş ildə nə işlə məşğul olmuşdur? Nə etmişdir? Nə demişdir? Necə davranmışdır? Bunlar niyə bir-biri ilə qarışdırılır? Bəzi şeylər var ki, o dövrə aiddir. Biz qeyd edəndə zəhinlərə yalnız hakim Əli (ə) gəlir. Bi halda ki, bunlar ümumiyyətlə o dövrə aid deyil. Tamamilə başqa bir dövrə aiddir. Bunları çıxarmalıyıq, müəyyənləşdirməli, aydınlaşdırmalıyıq.

Bəşərin bu günədək yaşadığı həyat müqəddimə olmuşdur. Bəşərin bu neçə min illik dünya üzərindəki həyatı, hərəkəti, peyğəmbərlərin gəlişi, səmavi kitabların göndərilməsi, bu qədər döyüşlər və s. bütün bunlar hamısı müqəddimədir. Kitabın özü isə bəşərin bundan sonrakı həyatıdır. Həzrət İmam Zamanın (ə) gələcəyi, zühur edəcəyi zamana

aiddir. Burada bəşəriyyətin yaşayışı hələ təzə başlayacaq. Bəşər tarixinin əsl başlanğıcı oradandır. Oradan başlayaraq bəşər doğru Allah yoluna yönəlir. Yola düşür və çatmalı olduğu yerə doğru gedir. Amma bunun bəşər həyatının hansı hissəsinə təsadüf edəcəyi, nə zaman baş verəcəyi bəlli deyil. Biz hələ bu enişli-yoxuşlu yollarda vurnuxuruq ki, özümüzü əsl mərkəzi yola çatdıraraq. Peyğəmbərlərin (ə) hünəri bu olmuşdur ki, bizləri bu mərkəzi yolun yaxınlıklarınadək irəli gətirmişlər. İnşaallah bəşəriyyət bu nöqtəyə çatacaq. Ümidvarıq ki, bu, çox çəkməyəcək. Amma şübhəsiz, oraya çatacaq (126).

İMAMDAN (Ə) ƏMƏLİ İTAƏT

Siz müharibə meydanında ardıcıl olaraq, deyirsiniz ki, filankəs bizim komandanımızdır. Davamlı olaraq filan komandirə rəğbətini bildirirsiniz. Sonra o komandir hamını sıraya düzür, amma siz getmirsiniz. Sizi məşqə çağırır, getmirsiniz. Hücüm əmri verir, amma siz tabe olmursunuz. Bunun nəyi komandir oldu? Bu komandir deyil. İnsan düşməni ilə, yad bir adamla belə davranır. Əmir əl-Möminin (ə) bizim ağamızdı. Bizim imamımız, rəhbərimiz və öndərimizdir. Biz Əli (ə) şübhəsiz. Bununla iftixar edirik. Əgər kimsə Əlinin (ə) adını daha az hörmətlə çəkirsə, ürəyimiz ona qəzəblə dolur. Buna görə də bunun bizim həyatımızda iz buraxması gərəkdir (127).

MÜCƏSƏM TƏQVA

Bizim qarşımızda böyük bir dərs var. Bu elə bir dərsdir ki, min dörd yüz il boyunca daim müsəlmanları, mübarizləri, fədakarları, xüsusilə Əli ibn Əbu Talibin (ə) ardıcıllarını müqavimətə, dayanıqlılığa sövq etmişdir. Bu dərs kitab dərsi deyil, söz dərsi deyil. Demək və eşitmək növündən deyil. Əksinə, mücəssəm bir dərsdir. Bu, Əmir əl-Mömininin (ə) həyatından ibarətdir.

Əmir əl-Mömininin (ə) bizim üçün mükəmməl və unudulmaz bir dərsdir. Əgər bu dərsi başa düşsək, böyük iş görmüş olarıq. Əgər bu dərsin mində birinə əməl edə bilsək böyük iş görmüş olarıq. Əmir əl-Mömininin (ə) həyatı, o həzrətin (ə) əyləşməsi və durması, o həzrətin (ə) deməsi və eşitməsi, o həzrətin (ə) təşəbbüsü və sükutu, o həzrətin (ə) döyüşü və sülhü İslam tarixinin tamam dönmlərində hamısı dərs idi (128).

ƏMƏL, ƏMƏL, YENƏ DƏ ƏMƏL

Biz adətən şəxsiyyətlərə ümumi şəkildə uzaqdan baxdıqda onları öyürük. Amma yaxınlaşdıqda əməl etmək, itaət etmək, ardlarınca getmək məsələsi ortaya çıxanda problemlə qarşılaşırıq. Bəşəriyyətin işinin qüsuru budur. Əgər dünya xalqları o həzrətin (ə) ədalətinə, insafına, şücaətinə, onda olan məzlumu müdafiəsinə, həqiqətə arxa çıxmasına sevgiləri, rəğbətləri olduğu qədərincə əməldə də özlərini bu xüsusiyyətlərə yaxınlaşdırsaydılar, - heç olmasa, bir addım belə bu istiqamətdə irəli getsəydilər, - dünya gülüstana çevrilərdi.

Buna görə də bizim Əmir əl-Mömininin (ə) xüsusiyyətlərinin cəmlənmiş formasından söhbət açdığımız qədər, o həzrətin (ə) xüsusiyyətlərinin təfərrüatından da

danışmağımızın yeri var. Əmir əl-Möminin (ə) adil idi. Onun ədaləti necə idi? Bu qədər tərifli olan ədalət əməli baxımdan necə idi? Növbəti mərhələdə çalışaq ki, əməl baxımından özümüzü ona yaxınlaşdıraq. Bu, düzgündür. Bu, təkamül səbəbidir. Siz eşitmisiniz ki, bəzi rəvayətlərə görə, bəziləri imamlara (ə) “biz sizin şüalərinizik” – deyirdilər. – Necə ki, tarixi məlumatlara görə bəziləri gəlib bunu Əmir əl-Möminin (ə) özünə də dedilər. – Amma imamlar (ə) bu rəvayətlərə görə, onlara cavab olaraq inkar etmişlər. Sizin haranız bizim dostlarımıza, ardıcılarımıza bənzəyir? Sizin filan rəftarınız, filan xüsusiyyətiniz, filan hərəkətiniz, filan sözünüz var. Başqa sözlə, imamlar (ə) bizdən əməl tələb edirlər. Əməl də etiqada tabedir. İnsan bir şeyə etiqadlı olmalıdır (129)¹.

ƏLİNİN (Ə) YOLUNA AYAQ BASMAQ

Ola bilər ki, bəziləri desinlər: “Siz hara, Əmir əl-Möminin (ə) Onun qüdrəti, onun bacarığı, onun imanı, onun səbri, o möhkəm ruhi quruluş hara bunlar hara, siz hara?” Bu söz əlbət ki, doğrudur. Biz heç birimiz onunla müqayisə olunması deyilik. Demək olmaz ki, o daha yaxşıdır, o daha üstündür, biz isə daha aşağıyıq. Yox, bu müqayisə yanlışdır. O, sferanın ən yüksəkliyindədir, biz isə qara torpaqda öz ətrafımıza fırlanırıq. Fasilələr olduqca çoxdur. Amma istiqamətləri seçmək olar. Yəni, biz gərək özümüzü onun göstərdiyi səmtə, onun göstərdiyi məqsədə yaxınlaşdıraq. – Hər bir kəs öz bacardığı qədərincə, hər kəs öz dövrünün tələb etdiyi qədərincə. – Çünki yol həmin yoldur, məqsəd həmin məqsəddir. Bu çox mühüm məsələdir (130).

ŞÜAR ƏMƏLİN MÜQƏDDİMƏSİDİR

Biz şüarla kifayətlənmirik. Ələvi şüar (bizim üçün) əzizdir. Amma şüar rəftarın müqəddiməsi olmalıdır. Əgər keçən il ələvi şüarı verdiksə, bu il ələvi rəftarı özümüze peşə seçək. Əli ibn Əbu Talib (ə) də həm bir müsəlman, bir insan olaraq fərdi şəxsiyyətə malikdir. Həm İslam cəmiyyətində bir vətəndaş idi, həm də bir hakim olaraq, bir siyasətçi olaraq, bir idarəçi olaraq, bir Allah yolu mücahidi olaraq səhnədə idi. O bu cəhətlərin hamısında təqlid olunasıdır. Bizim Əmir əl-Möminini (ə) təqlid etməyə, ona tabe olaraq ardınca getməyə ehtiyacımız var.

Əmir əl-Möminin (ə) öz şəxsiyyətində elə xüsusiyyətlərin simvoludur ki, bu gün əgər biz xalq və məsul şəxslər olaraq bu xüsusiyyətləri öz rəftarımızda, söhrimizdə əks etdirsək, İslam cəmiyyətimiz yüksələcək, tərəqqiyə nail olacaq. Yüksəliş, inkişaf, bir

¹ Bir kişi İmam Hüseyinə (ə) dedi: “Ey Allah rəsulunun övladı! Mən sizin şüalərinizdənəm”. Həzrət (ə) buyurdu: İlahi təqvanı özünə peşə et. Elə bir şey iddia etmə ki, Allah sənə “yalan deyirsən, iddianda sədaqətli deyilsən” – desin. Həqiqətən, bizim şüalərimiz o kəslərdilər ki, qəlbləri məkrdən, hiylədən pakdır. Şüa olmaq iddiası etmək əvəzinə yaxşı olar ki, “sizi sevənlərdənəm, sizə rəğbəti olanlardanam” deyəsən.

Bir kişi də İmam Həsən Müctəbaya (ə) dedi: “Mən sizin şüalərinizdənəm”. Həzrət (ə) ona buyurdu: “Ey Allah bəndəsi, əgər Allahın əmr və qadağalarına əməl etsən bizim şüamiz olmaq iddianda sədaqətli ol. Amma əgər belə deyilsənsə, aid olmadığın yüksək bir məqam iddia etməklə günah yükünü ağırlaşdırırsan. Demə ki, sizin şüamizəm. Əksinə, de ki, sizi sevənlərdənəm, sizə rəğbəti olanlardanam. Sizin düşmənlərinizlə düşmənçilik edirəm. Bu hal sənin üçün daha xeyirlidir və xeyirə çatmağına da səbəb olacaqdır” (“Məcmuəti-Vərram”, c. 2, səh. 106; “Bihar əl-ənvar”, c. 65, səh. 156).

xalqın dünya və axirətinin islah olunması keçiləsi yoldur. Mömin, Allaha inanan və insanın missiyasına inan insan qarşısında heç bir maneə yoxdur.¹ Bir xalq inkişaf yolunun üstündəki bütün problemləri, kəsəkləri, tikanları aradan qaldıra bilər. Bu şərtlə ki, bu böyük və hərtərəfli hərəkət üçün lazım olan xüsusiyyətləri özündə əmələ gətirsin. Əmir əl-Möminin (ə) bu xüsusiyyətlərin simvoludur (131).

İMAM ƏLİNİN (Ə) HAKİMİYYƏT ÖRNƏYİ

O həzrətin (ə) bənzərsiz şəxsi davranış xüsusiyyətləri və mənəvi özəllikləri öz yerində. – Əgər kitablara müraciət etsəniz, Əmir əl-Mömininin (ə) yüksək xüsusiyyətləri ilə bağlı çoxlu fəsillərə rast gələcəksiniz. Onun elmi, onun təqvası, onun şücaəti, onun İslamda qabaqcıl olması, onun zahidliyi, və s. bu kimi xüsusiyyətləri həqiqətən, adi saydan daha üstündür. Bütün bunlar hamısı daha böyük və daha heyvətəməlidir. Hər biri günəş tək parlayır. – Amma zənnimcə, hamısından daha üstünü o həzrətin (ə) hakimiyyətdəki üsuli-idarəsidir.

Əmir əl-Mömininin (ə) hakimiyyəti ədalətin bərpası, məzlumun müdafiəsi zalimlə mübaizə, bütün şəraitlərdə haqqı müdafiə baxımından ardınca gedilməli örnəkdir. Bu, köhnələn də deyil. Dünyanın müxtəlif elmi və ictimai şəraitində insanların xoşbəxtliyi və səadəti üçün örnək ola bilər. Biz o dövrün idarə üsulünü təqlid etmək istəmirik. Demək istəmirik ki, bunlar zamanca dəyişikliyə uğrayır və günbəgün yeni üsullar meydana çıxır. Biz istəyirik ki, əbədiyyətə qədər canlı olan o hakimiyyətin istiqamətinin ardınca gedək. Məzlumu müdafiə həmişə parlaq bir məsələdir. Zalimlə sazişə girməmək, güclüdən və imkanlıdan rüşvət almamaq, daim haqqda israrlı olmaq heç zaman köhnəlməyən dəyərlərdir. Müxtəlif şəraitlərdə, fərqli vəziyyətlərdə bu xüsusiyyət həmişə dəyərlidir (132).

ƏLƏVİ ÖRNƏYƏ DAİMİ EHTİYAC

Bizim hökumətimiz, sistemimiz kimi İslam adı ilə meydana gələn hakimiyyət və sistemin ən böyük təhlükəsi budur ki, hökumətimizin örnəyinin Əmir əl-Mömininin (ə) hökuməti olduğunu unutmağımızdır. Dünyada və tarixdə yayılmış ülgülərə baxaq, özümüzü onlarla müqayisə edək. Tarix boyunca günbəgün bəşəriyyətə zərbə vuran azğın hakimiyyətlərin idarə üsuluna baxaq. Əgər insan həyatının bir yönünə rəvnəq bəxş etmişlərsə, digər yönlərdə əvəzsiz problemlər törətmişlər. İslam Respublikasının cidd-cəhdli bu olmalıdır ki, Qədirə tanınan, Əmir əl-Mömininin (ə) beş illik hakimiyyəti dönəmində nümunəsi göstərilən örnəyə yaxınlaşsın (133).

¹ “Bunların (bu qadınların) gözləmə müddəti başa çatdıqda (barışmaq istəsəniz) onları yaxşılıqla (mehrlərini verib) yola salın. (Sonradan aranızda ixtilaf olmasın deyər) içərinizdən iki ədalətli şahid tutun. (Siz də ey şahidlər!) Allah üçün (doğru) şahidlik edin! Bununla Allaha və axirət gününə iman gətirənlərə öyüd-nəsihət verilir. Kim Allahdan qorxsa, Allah ona (hər çətinlikdən) bir çıxış yolu ata edər” (“Talaq”, 2).

ƏLAVƏLƏR

Əlavə:1

Seyid Rəzi “Xəsaıs əl-əimmə” kitabında Zırarın Müaviyə ilə görüşməsi hadisəsini belə nəql etmişdir:

Zırar ibn Zəmrə İmam Əlinin (ə) xalis dostlarından biri idi. Gözəl və aydın nitqi var idi. İmam əlinin (ə) şəhadətindən sonra, həcc mövsümündə müaviyə ilə görüşdü.

Müaviyə Zırarı dedi: “Əlini (ə) mənə üçün vəsf et”.

Zırar dedi: “Məni bu işdən azad etmərsən?”

Müaviyə dedi: “Yox, vəsf etməlisən”.

Zırar Əmir əl-Möminini vəsf edərək dedi: “Allaha and olsun ki, Əmir əl-Möminin (ə) çox güclü və dərin düşüncəyə malik idi. Daim təfəkkür halında idi. Göz yaşlarının arası kəsilməz, həmişə haqq söz deyərdi və ədalətə hökm verərdi. Onun hər tərəfindən bilik sıçrayırdı. Onun bütün üzvləri hikmət ifadə edirdi. Dünya və onun aldadıcılığından qorxurdu. Onun gecələri və tənhalıqları ilə üns bağlamışdı. Bizim aramızda bizdən biri kimi idi. Onu nə zaman çağırısaydıq bizə cavab verərdi. Sual versəydik, cavab verərdi. And olsun Allaha, onun bizə bu qədər yaxınlığına, bizi özünə bu qədər yaxın etməsinə baxmayaraq, onun əzəmətindən onunla danışa bilmirdik. Onun gülüşü heç zaman qəflət və həvəs üzündən olmayan təbəssüm idi. Söz deyəndə həkimcəsinə söhbətə başlayırdı. Son sözü dilinə gətirdikdə haqqı batıldən ayırd edirdi. Din əhlinə hörmət edirdi. Səfilləri özünə yaxın edirdi. Heç bir güc sahibi öz batilində ona etimad etməirdi. Heç bir gücsüz onun ədalətindən naümid olmurdu.

Şəhadət verirəm ki, onu bəzi ibadət anlarında gördüm. Gecə öz qaranlıq pərdəsini aşağı saldığı zaman mehrabda dayanmış, saqqalını əlinə almış və ilan vurmuş adam kimi

qovrulurdu. Tələş içində idi və kədərli, qüssəli insan tək ağlayır və deyirdi: “Ey dünya, ey dünya, məndən uzaq ol. Özünü mənəmi təqdim edirsən? Yoxsa mənə şövqə gətirmək istəyirsən? Sənin mənə təsir edəcəyin zaman əsla gəlib çatmasın. Uzaq ol, başqasını aldat. Mənim sənə ehtiyacım yoxdur. Mən sənə üç dəfə talaq vermişəm ki, artıq qayıtmağa yolun yoxdur. Sənin həyatın qısa, mövqeyin az, arzun səviyyəsizdir. Ah, azuqə nə qədər az, səfər nə qədər uzun, məqsəd nə qədər əzəmətlidir”.

Zirar bu həyəcan dolu sözləri Müaviyəyə dedikdə Müaviyənin göz yaşını üzünə axdı. Onu saxlaya bilmədi və dedi: “Bəli, Allaha and olsun ki, Əli (ə) belə idi. İndi sən o olmadığı üçün necə qəm çəkirsən?”

Zirar dedi: “Mənim qüssəm övladının başı gözü önündə kəsilən ananın qəmi qədərdir. Hansı ki, artıq gözünün yaşı qurumur, ürəyinin yanğısı sona yetmir”.¹

Əlavə: 2

Abdullah ibn Zübeyr Zübeyrin oğludur. Zübeyr məşhur səhabə və Peyğəmbərin (s) bibisi oğludur. O, öncə Həbəşəyə, sonra isə Mədinəyə hicrət edənlər arasında olmuşdur. Peyğəmbərin (s) bütün müharibələrində iştirak etmişdir. O, Əbu Bəkrə beyətdən boyun qaçıran bir neçə nəfərdən biri olmuşdur və Əli ibn Əbu Talibin (ə) evinə hücum olunduqda o həzrəti (ə) müdafiə edənlərdən olmuşdur. Ömər dönəmində qoşun sərkərdəsi olaraq Əmb ibn Asın köməyinə göndərildi. O, xalqı Osman əleyhinə təhrik etməkdə başqalarından daha çox rola malik idi və İmam Əliyə (ə) beyət edən ilk şəxslərdən idi. Amma müəyyən səbəblərdən Cəməl döyüşünə başçılıq edənlərdən oldu. Döyüş meydanına gəldikdən sonra döyüşdən uzaqlaşmaq niyyətinə düşsə də oğlunun ciddi qınağı ilə qarşılaşdı. Buna görə də İmamın (ə) qoşununa kəskin hücum etdi və sonra döyüş meydanından kənarlaşdı və həmin qarışıqlıqda Əmr ibn Cürmüz tərəfindən qətlə yetirildi.

Abdullah ibn Zübeyrin atasını Əmir əl-Möminindən (ə) döndərməkdə böyük rolu olmuşdur. Belə ki, Əmir əl-Möminin (ə) buyurmuşdur: “Zübeyr daim biz əhli-beytdən hesab olunmuşdur. Bu, oğlu Abdullah böyüyənə qədər davam etdi. O, Zübeyri bizdən döndədi”.²

Abdullah ibn Zübeyrin Əli (ə) ailəsinə qarşı kin-küdurəti o qədər köklü idi ki, Məkkədə hakim olduğu dövrdə cümə namazının xütbəsində Peyğəmbərin (s) adını çəkməkdən imtina etdi. Müsəlmanların ciddi etirazı ilə qarşılaşdıqda dedi: “Peyğəmbərin (s) müsəlmanlar arasında qeyri-saleh mənsubları və qohumları var ki, onun adının çəkilməsi ilə fəxr edirlər, öyünürlər, qürrələnilər. Mən onların qürurunu sındırmaq üçün Peyğəmbərin (s) adını çəkmədim”.³

Abdullah ibn Zübeyr Yezidə beyətdən imtina edənlərdən biri idi. O, etiraz əlaməti olaraq Məkkəyə yerləşdi. İmam Hüseyin (ə) Məkkədə olduğu bir halda kimsənin ona əhəmiyyət verməyəcəyini bildiyi üçün o həzrətin (ə) Məkkədən çıxmasını və onun üçün şərait yaranmasını çox istəyirdi. Buna görə də İmam Hüseyinlə (ə) görüşündə ona belə

¹ “Xəsis əl-əimmə”, səh. 70.

² “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 4, səh. 79.

³ “Müruc əz-zəhəb”, c. 3, səh. 88.

dedi: “Əgər mənim İraqda sizin qədər şüalərim olsaydı, digər hər bir yerə buradan üstünlük verərdim. Əlbəttə, əgər Məkkədə qalsanız biz də sizə beyət edəcəyik”.

İmam Hüseyin (ə) ona cavab olaraq buyurdu: “Atam mənə demişdi ki, Məkkədə bir qoç olduğuna görə o şəhərə hörmətsizlik olunacaq. Mən o qoç olmaq istəmirəm. Allaha and olsun, əgər Məkkədən bir qarış kənarada olsəm, bu mənim üçün onun daxilində qətlə yetirilməkdən daha yaxşıdır. Əgər iki qarış kənarada öldürülsəm, bir qarış yaxında öldürülməkdən daha yaxşıdır”.

İmam (ə) sözlərini davam etdirərək buyurdu: “Zübeyrin oğlu, əgər mən Fəratın kənarında dəfn olunsam, bu mənim üçün Məkkənin kənarında dəfn olunmaqdan daha yaxşıdır”.

İbn Zübeyr İmam Hüseyin (ə) yanından çıxdıqdan sonra İmam (ə) ətrafındakılara buyurdu: “O, mənim Məkkəni tərk etməyimdə hamıdan çox maraqlıdır. Çünki mən burada olduğun müddətcə kimsənin ona önəm verməyəcəyini yaxşı bilir”.

İmamın (ə) öncədən verdiyi xəbər doğru çıxdı və İbn Zübeyrə görə, Kəbə iki mərhələdə dağıldı. Birinci mərhələ İmam Hüseyin (ə) şəhadətindən üç il sonra idi. Yezidin qoşunu Hərrə döyüşündən və Mədinəni yağmaladıqdan sonra İbn Zübeyri məhv etmək üçün Məkkəyə doğru hərəkət etdi. Bu şəhəri mühasirəyə aldı. İbn Zübeyr öz canını qorumaq üçün Kəbəyə sığındığından Yezidin qoşunu mühasirə dairəsini kiçiltmək üçün Əbu Qübeyns dağının başından Məscid əl-həramı və Kəbənin özünü mancanaqla daş atəşinə tutdular. Parça-parça yanar daşları Kəbəyə atdılar. Bu daş atəşinin nəticəsində kəbənin bir hissəsi dağıldı. Kəbənin tavanı və İsmayılın (ə) əvəzinə kəsilmək üçün behiştədən gələn qoçun buynuzları od tutub yandı və külə döndü. Bu döyüşün qızgın çağında Yezidin ölüm xəbəri Məkkəyə gəlib çatdı. Ordusu dağıldı. İbn Zübeyr Kəbə evini təmir edərək yenidən bərpa etdi.

İkinci mərhələ Yezidin ölümündən sonra idi. Belə ki, İbn Zübeyr xalqı özünə beyət etməyə dəvət etdi. Tədricən bir qrup ona beyət etdi. Yetmiş üçüncü ildə Əbd əl-Məlikin xilafəti dönəmində Həccac ibn Yusifə İbn Zübeyri əzmək əmri verildi. O, bir neçə minlik qoşunla Məkkə şəhərini mühasirəyə aldı. Bir neçə ay çəkən bu mühasirədə də İbn Zübeyr Kəbəyə sığındı. Nəhayət Həccacın əmri ilə Məscid əl-həramın daxili şəhərin beş ayrı-ayrı nöqtəsindən manacanaqla daş yağışına tutuldu və Kəbədə dağıntılar əmələ gəldi. Bəzi tarixçilərin nəqlinə görə, tamamilə viran qaldı və İbn Zübeyr bu döyüşdə öldürüldü. Həccac ibn Yusif isə Kəbəni yenidən inşa etdi.¹

Əlavə: 3

Abdullah ibn Ömər ikinci xəlifə Ömər oğludur. O, hicrətdən on il öncə dünyaya gəlmişdir. Öz həyatı boyunca önəmli bir iş görməmişdir. Ümumilikdə şəxsiyyət baxımından zəif şəxs hesab olunurdu. Hər bir əmirin arxasında namaz qılırdı. Şüarı bu idi ki, fitnələrdə qılınca əl atmaram. Amma hansı əmir qələbə çalsa, onun arxasında namaz qılmaq olar. O, hətta Həccacın da arxasında namaz qılmışdır.

Onun şüarlarından biri də bu idi ki, mən kimdənsə bir şey istəmirəm, amma kim mənə bir şey versə, qəbul edirəm və Allahın ruzisini rədd etmirəm. Bu səbəbdən də

¹ “Əl-Əxbar ət-tival”, səh. 314; “Əl-İmamə vəs-siyasə”, c. 2, səh. 37.

Müaviənin, Yezidin və başqalarının verdiyi hədiyyələri qəbul edirdi və belə hallarda heç nədən çəkinmirdi.

O, Əmir əl-Mömininə (ə) beyət etmədi. Bəhanəsi də bu idi ki, mən beyət edən sonuncu nəfər olmalıyam. Hətta Əmir əl-Mömininə (ə) xəbər çatdı ki, o Məkkəyə gedib və İmamın (ə) hakimiyyətinə qarşı fitnə hazırlayır. Onun zəif şəxsiyyətindən tam xəbərdar olan İmam Əli (ə) bu xəbərin üstündən laqeydliklə keçdi¹.

Maraqlı burasıdır ki, həmin Abdullah ibn Ömər İmam Əlinin (ə) şəhadətindən sonra açıq üzlə Müaviyəyə beyət etdi və onun hökumətini rəsmi olaraq tanıdı. Müaviyə oğlu Yezid üçün beyət aldıqda Abdullah ibn Ömər müxaliflərin sırasına qatıldı. Amma Müaviyə oğluna tövsiyə etdi ki, Abdullah ibn Ömərlə yola getsin, çünki lazımı yerlərdə onun himayəsi işə yarayacaqdır.

İmam Hüseyin (ə) Yezidlə mübarizəyə qalxdıqda Abdullah ibn Ömər öncə yezidin müxaliflərindən idi. Məkkədə İmam Hüseyinin (ə) hüzuruna getdi. Onu Yezidə beyət etməyə və sazişə girməyə dəvət etdi. Hətta İmam Hüseyini (ə) müsəlmanların qanının tökülməsinin aqibəti ilə qorxutdu. İmam Hüseyinə (ə) belə dedi: “Ey Əba Əbillah! Camaat bu kişiyyə beyət etmişdir. Dirhəm və dinar da onun əlində olduğu üçün təbii ki, ona üz tutacaqlar. Bu xanədanın sizə olan köklü düşməçiliyinə görə qorxuram ki, öldürüləsən. Bir qrup müsəlman da bu yolun qurbanı olsunlar. Mən Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitmişdim: “Hüseyin öldürüləcək. Əgər camaat ona köməkdən əl çəksələr, zillətə sürüklənəcək, xar olacaqlar”. Buna görə də mənim təklifim budur ki, hamı kimi sən də beyət və sülh yolunu tutasan, müsəlmanların qanının axıdılmasından qorxasan”.²

İmam Hüseyin (ə) ona buyurdu: “Allahdan qorx, bizə köməkdən əl çəkmə!”

Abdullah da cavabında dedi: “İstəyirəm sizinlə xudahafizləşərkən bədəninizin daim Peyğəmbər (ə) öpdüyü hissəsini öpməyimə icazə verəsiniz”. İmamın (ə) sinəsini öpərkən deyirdi: “Ey Əba Əbdillahi, səni Allaha tapşırıram. Səninlə xudahafizləşirəm. Çünki sən bu səfərdə öldürüləcəksən”.³ Abdullah Mədinəyə qayıtdıqdan sonra Yezidə məktub yazaraq onun xilafətini bütün vücudu ilə qəbul etdiyini bildirdi. O, bu beyətinin arxasında elə möhkəm dayandı ki, İmam Hüseyinin (ə) şəhadətindən sonra Mədinə camaatı Yezidin əleyhinə üsyan qaldırdıqda və valisini şəhərdən çıxartdıqda Abdullah ibn Ömər öz qohum-əqrəbasını bir yerə toplayıb nitq söyləyərək Yezid hakimiyyətini müdafiyyəyə qalxdı. O dedi: “Mən Allahın peyğəmbərinin (s) belə buyurduğunu eşitdim: “Qiyamət günü hər bir əhdini pozan adam üçün bir nayraq qaldırılacaq ki, onun əhdini pozmasını göstərsin və mən bundan daha yüksək xəyanət və əhd pozmaq tanımıram ki, bir nəfərə beyət edəsən, sonra isə onunla döyüşə qalxasan. Buna görə də əgər sizin hansınızınsa Yezidə beyətdən əl çəkdiyini və onun müxaliflərini himayə etdiyini eşitsəm, onunla əlaqəm kəsiləcək”.⁴

Yeziddən sonra Əbd əl-Məlik ibn Mərvan hakimiyyətə gəldi və Həccac ibn Yusifi İbn Zübeyri əzmək üçün Məkkəyə göndərdi. Abdullah ibn Ömər gecə Həccac ibn Yusifə beyət etməyə getdi və dedi: “Əmir, əlini ver xəlifə üçün beyət edirəm”. Həccac soruşdu:

¹ “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 4, səh. 11.

² “Məqtəl”, Xarəzmi, c. 1, səh. 278.

³ “Əmali”, Şeyx Səduq, məclis: 30, səh. 217.

⁴ “Fəth əl-bəri”, c. 13, səh. 60.

“Bu tələskənlik nə üçündür? Bu beyəti sabaha da sala bilərdin?” Abdullah dedi: “Çünki Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitdim: “Kim imamı, rəhbəri olmadığı halda ölsə, cahiliyyət zamanının insanları kimi ölür”. Qorxuram ki, gecə ilə ölüm məni haqlasın. İmamım olmadığı üçün Peyğəmbərin (s) sözləri mənə aid olsun və cahiliyyət ölümlərindən sayılım”. Abdullah ibn Ömər sənə sözləri bura çatdıqda Həccac ayağını yorğandan çıxarıb dedi: “Gəl, əlimin əvəzinə ayağıma beyət et!”¹

Abdullah ibn Ömər sənə Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi sözlərin mənası da bu idi. İmam Hüseyinə (ə) köməkdən çəkinmək zillətə, xar olmağa səbəb olacaqdır.

Əlavə: 4

Əhli-sünnə alimləri tərəfindən Əmir əl-Mömininin (ə) fəziləti ilə bağlı yazılan bəzi kitabların adı:

1. “Müvəttə li əl-İmam əl-Malik”, Malik ibn Ənəs (h. q. 179);
2. “Sünəni-Səid ibn Mənsur”, İmam Səid ibn Mənsur, (h. q. 227);
3. “Müsnədi-Əhməd”, Əhməd ibn Hənbəl (h. q. 241);
4. “Sünəni-Darəmi”, İmam Məhəmməd darəmi (h. q. 255);
5. “Səhihi-Müslim”, Müslim ibn Həcca Nişapuri (h. q. 261);
6. “Sünəni-İbn Macə”, Məhəmməd ibn Yezid Qəzvini (h. q. 275);
7. “Sünəni-Əbu Davud”, İmam Əbu Davud Səcistani (h. q. 275);
8. “Ənsab əl-əşraf”, Bəlazəri (h. q. 279);
9. “Xəsasi-Əmir əl-Möminin (ə)”, İmam Nəsai Şafei (h. q. 303);
10. “Əs-Sünən əl-kubra”, İmam Nəsai Şafei (h. q. 303);
11. “Müsnədi-Əbu davud”, Süleyman ibn Davud (h. q. 304);
12. “Müsnədi-Əbu Yəla əl-Mosuli”, Əhməd ibn Əli əl-Müsənnə (h. q. 307);
13. “Əl-Müstədrək əla əs-səhiheyin”, Hakim Nişapuri (h. q. 405);
14. “Əs-Sünən əl-kubra”, İmam Beyhəqi (h. q. 458);
15. “Şəvəhid ət-tənzil”, Hakim Həskani Hənəfi (5-ci əsr);
16. “Əl-İstiab”, İbn Əbd əl-Birr əl-Maliki (h. q. 463);
17. “Tarixi-Bağdad”, Xətib Bağdadi (h. q. 463);
18. “Əl-Mənaqib”, İbn Məğzəli Şafei (h. q. 483);
19. “Mənaqibi-Xarəzmi”, Xarəzmi (h. q. 568);
20. “Tarixi-Dəməşq”, İbn Əsakir Şafei (h. q. 571);
21. “Usd əl-ğabə”, İbn əsir Cövzi (h. q. 630);
22. “Təzkirə əl-xəvas”, İbn Cövzi (h. q. 654);
23. “Fəraid əs-səmtəyn”, Cüveyni Xorasani (h. q. 730);
24. “Mizan əl-etidal”, Əllamə Zəhəbi (h. q. 748);
25. “Əl-Bidayə və-nihayə”, İbn Kəsir Dəməşqi (h. q. 774);
26. “Məcmə əz-zəvaid”, Əli ibn Əbu Bəkr Heysəmi (h. q. 807);
27. “Əsna əl-mətəlib”, Şəms əd-Din Cəzəri Şafei (h. q. 833);
28. “Əl-Füsul əl-mühimmə”, İbn Səbbağ Maliki (h. q. 855);

¹ “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 13, səh. 242.

29. “Kənz əl-ümmal”, Müttəqi Hindi (h. q. 975);
30. “Yənabi əl-məvəddə”, Qunduzi Hənəfi (h. q. 1294).

Əlavə: 5

“Ləylə əl-məbit” Peyğəmbərin (s) Məkkə şəhərindən Mədinəyə doğru yola düşdüyü hicrət gecəsidir. Düşmən Peyğəmbərin (s) Məkkədən çıxmasından xəbərdar olmaması üçün bir nəfərin o həzrətin (s) yerində yatması, qəti ölüm təhlükəsini gözə alması lazım idi. Bu, tapşırıq İmam Əlinin (ə) üzərinə qoyuldu. O da tam şövqlə qəbul etdi. O gecənin xatirəsini Əmir əl-Möminin (ə) belə nəql edir:

Qüreyş peyğəmbəri (s) məhv etmək üçün çoxlu məşvərət edir, mümkün olan hər işə əl atırdı. Onlar daim Peyğəmbərin (s) öldürülməsi fikrində idilər. Ağllarına gələn hər yola əl atırdılar. (Amma heç biri nəticə vermirdi. Belə ki,) son dəfə “Dar ən-nədvə”də bir yerə toplaşdı, məşvərətləşməyə başladılar. O toplantıda şeytanlar İblisin iştirakı ilə Peyğəmbərin (s) qətlə üçün mümkün olan bütün yolları incələdilər. Onun bütün tərəflərini ölçüb-biçdilər. Nəticələrini götür-qoy etdilər. Sonda hamısı bu qərara gəldilər ki, Qüreyş qəbilələrinin hər biri bir cəngavər önə çıxarsın və onlar birlikdə öz qılıncı ilə Peyğəmbərə (s) hücum etsinlər. Bir yerdə və vahid bir insan tək Peyğəmbəri qətlə yetirsinlər. Peyğəmbərin (s) qətlindən sonra hər bir qəbilə öz cəngavərini müdafiəyə qalxsın. Onun qisasının alınmasına mane olsun. Nəticədə peyğəmbərin (s) qanı da hədəre getsin (Bəni-Haşim Peyğəmbərin (s) intiqamını almaq üçün bütün Qüreyş qəbilələrinə müharibə elan edə bilməsin).

Cəbrail Peyğəmbərə (s) nazil oldu. Qüreyş başçılarının iclasındakı qərarı, onların bədxah fitnəsini o həzrətə (s) çatdırdı. O, hücum gecəsini, hətta hücum zamanını – Peyğəmbərin (s) yuxuya gedəcəyi zamanı – ona xəbər verdi. Allahın Məkkədən çıxmaq və mağaraya sığınmaq haqqındakı əmrini ona çatdırdı.

Allahın peyğəmbəri (s) məni Qüreyşin fitnəsindən xəbərdar etdi. Onların iclasında olub-bitənlər haqqında məlumat verdi. Məndən istədi ki, həmin vəd edilmiş gecədə onun yatağında yatım. Canımı onu (s) qorumaq üçün sipər edim (və o həzrət (s) Məkkəni tərək edib özünü mağaraya çatdırsın). Mən tam şövqlə qəbul etdim. Evincək bu təhlükəyə qucaq açdım. Sevinirdim ki, canımı peyğəmbərə (s) fəda edəcəm, onun (s) əvəzinə öldürüləcəm.

Allahın rəsulu Məkkədən xarix oldu. Mən onun (s) yerində yatdım. Qüreyş cəngavərləri öz planlarını həyata keçirəcəklərinə əmin halda evə çatıb içəri doluşdular. Amma Peyğəmbərin (s) əvəzinə mənə qarşılaşdılar. Dərhal qılıncımı sıyırdım. Özümü ürəklə müdafiə etdim. Bu, elə müdafiə idi ki, Allah və insanlar bundan xəbərdardılar.¹

Əlavə: 6

Məhəmməd ibn Əbu Bəkr birinci xəlifə əbu Bəkrin oğlu idi. O, hicri onuncu ildə “Həccə əl-vida” zamanı dünyaya gəlmişdi. Onun anası Həbəşə mühacirlərindən Cəfər ibn Əbu talibin həyat yoldaşı Əsma ibn Üveysdir. Cəfərin şəhadətindən sonra Əbu Bəkrə ərə

¹ “Xisal”, Səduq, c. 2, səh. 366; “İxtisas”, Müfid, səh. 165.

getmiş və məhəmmədi dünyaya gətirmişdir. Əbu Bəkrin vəfatından sonra Əmir əl-Mömininlə ailə qurmuş və beləcə Məhəmməd üç yaşından İmam Əlinin (ə) evində, onun uşaqları ilə böyümüşdür. Məhəmməd Əmir əl-Möminin (ə) tərəfindən sevilirdi. Belə ki, həzrət (ə) buyururdu: “Məhəmməd mənim övladımdır, amma Əbu Bəkrdən törəmişdir”.

Məhəmmədin Osman əleyhinə inqilabda mühüm rolu olmuşdur. O, Misir inqilabçılarının yönləndirilməsi ilə məşğul idi və hədsiz dərəcədə canfəşanlıq etdirdi. İmam Əlinin (ə) xilafəti dönəmində o həzrətin yanında, onun səmimi və çox çalışqan səhabələrindən biri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Əmir əl-Mömininin (ə) Kufə əhalisinə, onları əhdini pozanlarla mübarizəyə dəvət etdiyi məktublarından biri Məhəmməd tərəfindən göndərilmişdir. O, Cəməl döyüşündə həzrətin (ə) qoşununun piyada qoluna sərkərdəlik edirdi. Cəməl qoşununun məğlubiyyətə uğramasından sonra Aişəyə baş çəkmək, onu Bəsrəyə köçürmək qardaşı Məhəmmədin öhdəsinə qoyulmuşdu.

Məhəmməd cihad və ibadətdə yorulmaz idi. Çoxlu ibadətləri səbəbilə Qüreyşin abidi ləqəbi ilə tanınırdı. O, həm də İmam Sadiqin (ə) ana babasıdır.

36-cı ildə Qeys ibn Səd Misir valiliyindən azad olunduqdan sonra Məhəmməd Əmir əl-Möminin (ə) tərəfindən Misir valisi təyin olundu. Bir neçə ildən sonra Müaviyə, Əmr ibn As və onların əlaltıları tərəfindən şəhadətə yetirildi. Onun şəhadət xəbəri Əmir əl-Möminini (ə) çox təsirləndirdi. Qəm-qüssə əlaməti həzrətin (ə) simasında müşahidə olunurdu. İmam Əlinin (ə) onun şəhadəti zamanı dilinə gətirdiyi kəlamlarından biri də bu idi: “Məhəmməd mənim məhbubum və övladlığım idi. Məhəmməd xeyirxah, çalışqan, düşmən qarşısında iti qılıncı və möhkəm övlad idi”.¹

Əlavə: 7

¹ Misir onun hakimiyyətindən çıxdı, özü isə öldürüldü. Mən Haşim ibn Utbəni Misirə hakim təyin etmək istəyirdim. Əgər onu oranın hakimi seçsəydim, bir an belə onlarla (*Əmr ibn As və qoşunu ilə*) döyüş meydanını boş qoymazdı. Onlara (*şücaət və qəhrəmanlıq göstərmək üçün*) firsət verməzdi. Haşimi mədh etməklə Əbu Bəkrin oğlu Məhəmmədi qınamaq niyyətində deyiləm. (*Çünki o, qınağa layiq deyil.*) O, mənim dostum və rəbibim (*arvadımın oğlu*) idi (“Nəhc əl-bəlağə”, xütbə 67).

(İmam Əlinin (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Misirdə öldürüləndən sonra Abdullah ibn Abbasa məktublarındandır. (*Abdullah ibn Abbas o həzrət tərəfindən Bəsrənin hakimi idi. İmam əleyhis-salam bu məktubu yazaraq onu Məhəmməd ibn Əbu Bəkrin şəhid edilməsindən və Əmr ibn As və Müaviyənin qoşununun Misiri ələ keçirmələrindən xəbərdar edib.*)

Allaha həmd və Həzrət Mustafaya salamdan sonra: Misir zəbt edildi. (*Müaviyənin qoşunu oranı tutdu.*) Məhəmməd ibn Əbu Bəkr (*Allah ona rəhmət etsin*) şəhid edildi. Allahdan onun əvəz və əcrini istəyirəm. O bizim üçün xeyrimizi düşünən və mehriban övlad, zəhmətkeş məmur, iti bir qılınc və qoruyucu sütun idi. Mən xalqı həvəsləndirərək ona tərəf getməyə çağırırdım, öldürülməmişdən qabaq ona kömək etməyi əmr edirdim. Onları gizlin və aşkar şəkildə (*ona kömək etməyə*) çağırırdım. (*Özü də*) bir dəfə yox, dəfələrlə öz çağırışıma əvvəldən başlayırdım. Beləliklə, onların bəziləri nigaran və meylsiz halda gəlirdilər, bəziləri yalandan bəhanə gətirirdilər. Bir dəstə də öz yerində oturaraq etina etmirdi. Allahdan tezliklə məni onlardan nicat verərək xilas etməsini istəyirəm. Allaha and olsun ki, mənim düşmənimlə qarşılaşanda şəhid olmaq (*Allah yolunda öldürülmək*) arzum olmasaydı və ürəyimi ölümə qızdırmasaydım, heç vaxt bunlarla bir gün belə qalmaq və üz-üzə gəlib qarşılaşmaq istəməzdim. (*Çünki bu cür insanlarla düşməne qalib gəlmək mümkün deyil. Buna görə də naçar qalib onlarla yaşayıram ki, qələbə qazanmasam da, şəhadət və Allah yolunda öldürülməyə nail olum.*)

Əmir əl-Mömininin (ə) Misirdə ilk valisi Qeys ibn Səd idi. Əbu Süfyan firqəsinin fitnələri nəticəsində ona qarşı bəzi ittihamlar irəli sürüldü və o Misir hakimiyyətindən kənarlaşdırıldı. İmam Əli (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkri onun yerinə Misir hakimi təyin etdi. Siffeyn döyüşündən sonra Müaviyə tərəfdarları Məhəmmədə qarşı müxalifət cəsarəti qazandılar. Beləcə Misirdə üsyanlar başladı. Məhəmməd onlara münasibətdə güclü tədbirlər görmürdü. Bəzən zəiflik də göstərirdi. Əmir əl-Möminin (ə) Misirin vəziyyəti haqqında ona çatan məlumatları nəzərə alıb Məhəmməd ibn Əbu Bəkri tutduğu vəzifədən azad etdi. Onun yerinə isə Malik Əştəri təyin etdi. Amma Malik əştər Misirə çatmazdan öncə şəhadətə yetirildi. Məhəmməd valilikdən kənarlaşdırıldığını eşidib narahat oldu. İmam Əli (ə) ona bir məktub yazdı və ona ürək-dirək verməklə yanaşı onu kənarlaşdırmağının səbəbini də izah etdi. İmam Əlinin (ə) Məhəmməd ibn Əbu Bəkri məktubunun mətni belə idi:

“Allaha həmd və Həzrət Peyğəmbərə salamdan sonra: Əştəri sənənin yerinə təyin etməyimdən narahat olmağın xəbəri mənə çatdı. Mən bunu sənənin səy və təlaş göstərməkdə ağır tərpənməyin və sənənin çalışqanlıqını artırmaq üçün etməmişəm. (Çünki sən əlindən gələni etmişən. Amma Əştərin bacardığı işləri sən bacarmazsan.) Sənənin əlində olan şeyi (Misir hökumətini) ixtiyarından çıxartsam da, sənəni elə şeyə (şəhər və ya işə) təyin edəcəyəm ki, onun ağırlıq və əziyyəti az, hakimliyi isə sənə daha xoş olsun.

Misirə vali təyin etdiyim şəxs (Malik, sənənin kimi) bizim xeyrimizi düşünən və düşmənimizə qarşı cəsur və bacarıqlı bir adam idi (ki, sən belə deyilsən). Allah rəhmət eləsin ona və günahlarını bağışlasın ki, həyatını (səadət və xoşbəxtliklə) sona çatdırdı və ölümlə qarşılaşdı. Biz ondan razıyıq. Allah ona Öz rəhmətindən əta etsin və mükafatını bir neçə qat artıq etsin. Buna görə də (indi ki, Malik öldürüldü və Misirə çatmadı) düşməyə tərəf hərəkət et (şəhərdə qalma ki, düşməni sənə tərəf gəlsin), gözüaçıqlıqla yola düş (müharibə işində və üslubunda ehtiyat və sakitliyi əldən vermə) və sənənlə döyüşənlə vuruşmağa tələs (ağır tərpənmə ki, sənə qalib gəlsin). (Onları) Rəbbinin yoluna dəvət et (ki, heç bir bəhanə yeri qalmasın və sənənin onlarla müharibənin nəfsi istəklərə görə deyil, Allahın hökmü ilə olmasını bilsinlər). Allahdan çox yardım dilə ki, sənəni qəm-qüssəyə salan (düçar edən) şeylərdən qorusun və üz vermiş şeylərdə (çətinliklərdə) sənə yardım etsin, əgər Allah (fəth və qələbəni sənənin üçün) istəsə!”

Əlavə: 8

Nəcaşi görkəmli Yəmən şairlərindən idi. Siffeyn döyüşündə İraq əhalisinin şairi hesab olunurdu. Əmir əl-Möminin (ə) ona fərman vermişdi ki, Şam şairlərinin cavabını versin. Siffeyn döyüşü bitdikdən sonra İmam Əlinin (ə) qoşunu Kufəyə çatdıqda ramazan ayının ilk günü idi. Nəcaşi evdən çıxdı. Əbu Səmmal Əsədi ilə görüşdü. Əbu Səmmal onu yeməyə dəvət etdi. Nəcaşi dedi: “Vay olsun sənə, ramazan ayının ilk günüdürük”. O, cavab verdi: “Bizi bilmədiyimizdən azad et”. Nəcaşi dedi: “Yeməkdən başqa nəyin var?” Əbi Səmmal dedi: “Nəfəsi təravətləndirən, damarlara axan, gücü artıran, yeməyi həzm etdirən qırmızı şərab”. Nəcaşi Əbu Səmmal ilə birgə yemək yeməyə məşğul oldu. Yeməkdən sonra içki içməyə başladı. Məst halda evdən çıxdı və hay-küy salmağa başladı. İmam Əliyə (ə) xəbər çatdı. Həzrət (ə) məmurları o iki nəfəri tutmağa göndərdi. Əbu Səmmal qaçdı, Nəcaşi isə yaxalandı. Ona içki içdiyi üçün səksən qamçı vuruldu.

Sonra iyirmi əlavə qamçı vuruldu. O, etiraz etdi. Həzrət (ə) buyurdu: “İyirmi əlavə qamçı sənin küstahlığına, ramazan ayında Allaha hörmətsizlik etdiyinə görədir”.

“Əl-Ğarat” kitabının müəllifi yazır: “İmam Əli (ə) Nəcəşini cəzalandırıqda yəmənlilər qəzəbləndilər. Nəcəşitə ən səmimi və yaxın olan yəmənli tariq ibn Abdullah idi. O, İmamın (ə) yanına gəlib dedi: “Ey Əmir əl-Möminin (ə)! Sənin qardaşım Nəcəşi ilə davranışını görüncəyə qədər bilmirdik ki, ədalətpərvər və fəzilət sahibi olan hakimlər üçün müti və asi fərdlər, vəhdət yaradan və təfriqə salanlar mükafatda birdirlər. Sən bizim ürəklərimizdə alov yandırdın, bizim işlərimizi pərakəndə etdin. Bizi elə bir yola çəkdin ki, bu günədək o yolu gedənlərin alova düşəcəklərini düşünürdük”.

İmam Əli (ə) buyurdu: “Həqiqətən, o Allahdan qorxanlardan başqası üçün ağırdır”. Ey nəhdli kişi, Nəcəşi müsəlmanlardan biridir. O, Allahın hörmətlərindən birini pomuşdur. Biz də onun kəffarəsi olan cəzasını vermişik? Bundan başqa bir şeymi olub? Allah buyurmurmu ki: “Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında (borcunuzu yerinə yetirməkdə) sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır!”¹

Tariq İmam Əlinin (ə) yanından çıxdıqdan sonra malik onu gördü və dedi: “Ey Tariq, sən Əmir əl-Mömininə demisən ki, bizim ürəklərimizi qəzəblə doldurmusan, işlərimizi pərakəndə etmisən?” Tariq dedi: “Bəli, demişəm”. Malik dedi: “Allaha and olsun ki, sən dediyin kimi deyil. Bizim ürəklərimiz onun fərmanına mütidir. Bizim işlərimiz hamısı onun üçün uyğundur”. Tariq qəzəbləndi və dedi: “Ey Malik, tezliklə biləcəksən ki, düşündüyün kimi deyil”. Gecə olunca Tariq və Nəcəşi Müaviyənin yanına yola düşdülər.²

Əlavə: 9

“Yəvm əd-dar” və yaxud “Yəvm əl-inzar” “Və ən yaxşın qohumlarını qorxut!”³ ayəsinin nazil olduğu günə verilən addır. Peyğəmbər (s) üç il məxfi təbliğ etdikdən sonra dəvətini aşkara çıxarmaq haqqında tapşırıq aldı. Bu aşkar dəvətə öz yaxınlarından başladı. Əksər İslam tarixçiləri öz əsərlərində bu hadisəyə işarə vurmuşlar. Hədisçilər də hədis kitablarında o günün hadisələrini qeyd etmişlər. Demək olar ki, bu hadisə İslam tarixinin danılmaz hadisələrindəndir. O günün iclasının hazırlanmasında Əmir əl-Mömininin (ə) rolu, Peyğəmbərin (s) dəvətini qəbul etməsi, hamısından mühümmü İslam peyğəmbəri (s) tərəfindən canişin olaraq təqdim olunması əksər əhli-sünnə və şia kitablarında öz əksini tapmışdır. Burada o gün baş verənləri Əmir əl-Mömininin (ə) öz dilindən nəql edirik:

“Və ən yaxşın qohumlarını qorxut!” ayəsi nazil olduqda Peyğəmbər (s) məni çağırırdı və buyurdu: “Təkallahlılığa dəvəti qohumlarım arasında aşkara çıxarmaq əmrini aldım. Amma bu məsələdə onların mənimlə yaxşı davranmayacağını nəzərə alıb bir iş görmədim və susdum. Belə ki, Cəbrail gəlib dedi: “Ey Məhəmməd! Əgər ilahi əmri yerinə yetirməsən, Allah sənə əzab göndərəcək”.

¹ “Maidə”, 8.

² “Əl-Ğarat”, c. 2, səh. 539; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 4, səh. 88.

³ “Şüəra”, 214.

Sonra Peyğəmbər (s) buyurdu: “Elə isə qalx ayağa, bir az qoyun budu hazırla. Bir az bozbaş və süd bişir. Əbd əl-Müttəlib övladlarını dəvət elə ki, Allahın ismarışını onlara çatdırım”. Mən də ayağa qalxıb həzrətin (ə) göstərişlərini həyata keçirdim. Qırx nəfər olan – bir az çox və ya az – Əbd əl-Müttəlib övladlarını çağırdım. Onların arasında Əbu Talib, Həmzə, Abbas və Əbu Ləhəb (Peyğəmbərin (s) əmiləri) də var idi. Onlar toplandıqdan sonra Peyğəmbər (s) bir az ət parçası götürüb onu böyük bir qaba qoydu və buyurdu: “Bismillah!” Onlar yeməyə başladılar. Hamısı ehtiyacları qədərincə yedilər. Hazırlanan süd şərbətindən içdilər. Möcüzəli şəkildə doydular. Allaha and olsun ki, onların birinin yeməyi və içməyi hazırlanmış bütün yemək miqdarında idi. Amma hamısı ondan yedilər, içdilər və doydular”.

Peyğəmbər (s) sözə başlamaq istəyirdi ki, Əbu Ləhəb ondan qabağa düşdü. Hay-küy salmaqla, o həzrətə (s) sehr nisbəti verməklə toplantının nizamını pozdu və hamı dağılışdı.

O günün sabahısı Peyğəmbər (s) mənə buyurdu: “Ey Əli! Bu kişi məndən qabaq söhbətə başladı. Mən onlarla danışmazdan öncə dağılışdılar. Yenidən yemək hazırla və onları dəvət et. Mən də itaət etdim. İkinci dəfə onları bir yerə yığdım. Peyğəmbər (s) özü onlara qulluq etdi. İlk dəfə olduğu kimi ecaz qüvvəsi ilə az yeməklə doydular. Sonra həzrət (s) buyurdu ki, onlara süd şərbəti verim. Mən də hamını süd şərbəti ilə doyurdum. Bu zaman Allahın rəsulu (s) öz sözlərinə belə başladı: “İndiyədək ərəblər arasında öz qövmünün xeyrini istəyən mənim kimi birisi gəlməmişdir. Sizin üçün ən yaxşı və ən səadətəbəxş ismarışlar gətirmişəm. Sizin dünya və axirət xoşbəxtliyinizə zəmanət verirəm. Allahım fərman vermişdir ki, sizi haqqa doğru dəvət edim. Sizin hansınız bu mühüm və həyatı işdə mənim köməyim və yardımçım olmağa hazırdır? Kim qəbul etsə, onu vəirim, canişinim və qardaşım olaraq qəbul edəcəm”.

Bütün cəmiyyətin arasından öz hazırlığını bildiren tahnız mən idim. Bir halda ki, hamıdan az yaşlı idim. O zaman Peyğəmbər (s) əlini mənim başımın üzərinə qoydu və buyurdu: “Bu, mənim qardaşım, vəsim və canişinimdir. Sözlərinə qulaq asın və əmrlərinə tabe olun!”

Onlar istehzal gülüşlərlə ayağa qalxdılar və Əbu Talibə dedilər: “Sənə fərman verir ki, oğluna itaət edəsən”.¹

Əlavə: 10

Ərəb müşrikləri Ühüd döyüşündən və əldə etdikləri qələbələrdən sonra müsəlmanlara yenidən hücumə keçmək üçün özlərində çox cəsərət hiss etdilər. Buna görə də bütün dağınmış qüvvələrini, qrupları, ərəb qəbilələrini birləşdirdilər, İslam və müsəlmanların kökünü kəsmək üçün tam qərarlı halda Mədinəyə doğru yollandılar.

Qüreyş Əhزاب döyüşü kimi məşhurlaşmış bu döyüşdə (bütün ərəb tayfa və qəbilələrini, bəzi yəhudi qəbilələrini bir sırada birləşdirə və döyüş meydanına gətirə

¹ “Təfsiri-Furat”, səh. 301; “Müsnədi-Əhməd ibn Hənbəl”, c. 1, səh. 111; “Tarixi-Təbəri”, c. 2, səh. 62; “İləl əş-şərai”, c. 1, səh. 170; “İrşad”, Şeyx Müfid, c. 1, səh. 49; “Şəvahid ət-tənzil”, Həskani, səh. 514; “Tarixi-Dəməş”, c. 1, səh. 133-138; “Kamil”, İbn Əsir, c. 1, səh. 585; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 13, səh. 210; “Təfsiri-İbn Kəsir”, c. 3, səh. 363; “Kənz əl-ümmal”, c. 13, səh. 114 və 131; “Sirə əl-Hələbiyyə”, c. 1, səh. 286; “Bihar əl-ənvar”, c. 38, səh. 223; c. 35, səh. 144; “əl-Ğədir”, c. 2, səh. 278 və 289.

bildiği üçün) bütün güclərini səhnəyə çıxartmışdı. Bu taleyüklü müharibədə ən böyük qəhrəmanları özü ilə gətirmişdi və Əmr ibn Əbdəvud kimi cəngavərin orada olması səbəbilə öz qələbəsinə və müsəlmanların məğlubiyyətinə şübhə etmirdi.

Müsəlmanlar bu müharibədə çox maraqlı bir addım atdılar. Salman Farsi Mədinə ətrafında xəndək qazmaq təklifi irəli sürdü. Şəhər ətrafında xəndək qazmaq ərəblər üçün yeni bir şey olduğu və bu üsulla tanış olmadıqları üçün Peyğəmbər (s) bu təklifi müzakirəyə qoydu. Səhabələrinin bu layihə ilə müvafiq olduğunu görüb xəndək qazılması əmrini verdi.

İlk dəfə olaraq xəndək adlı hadisə ilə qarşılaşan düşmən bir ay xəndək arxasında qaldı. Sonda kafirlərin böyük qəhrəmanı Əmr ibn Əbdəvud Xəndəyi aşdı. O, müsəlman qoşununun sıraları qarşısında nədə çəkirdi. Məğrur halda mübarizəyə çağırırdı. Amma müsəlmanlardan kimsə könüllü olaraq onunla döyüşmək istədiyini bildirmədi. Peyğəmbərdən (s) Əmr ibn Əbdəvudla döyüş icazəsi verməsini israrla istəyən yalnız İmam Əli (ə) idi.

Peyğəmbər (s) bir neçə dəfə Əlidən (ə) yerində oturmasını istədi ki, bəlkə başqa bir könüllü ortaya çıxsın və sonradan kimsə iddia etməsin ki mən də Əmr ibn Əbdəvudla döyüşə gedə bilərdim. Hər halda səhabələrdən kimsə könüllü olmadı. Artıq neçənci dəfə həzrət Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) istədi ki, nə qədər gec deyil ona meydana getmək izn versin.

Əmr ibn Əbdəvud qəhrəmanlıq şeirləri oxuyurdu və istehzal şəkildə deyirdi: “O qədər rəqib səslədim ki, axırda yoruldu. Mənə cavab verəcək kimsə yoxdur? Sizin etiqadınız bu deyilmi ki, mən öldürülsəm cəhənnəmə, siz öldürülsəniz behiştə gedəcəksiniz? Elə isə bir nəfər ayağa qalxsın, mənə cəhənnəmə göndərsin, özü isə behiştə getsin”.

Bu zaman həzrət Əli (ə) meydana daxil oldu. Öz epik şeirləri ilə Əmrə cavab verdi. Əmr ibn Əbdəvud onu tanıyandan sonra bildirdi ki, Əbu Taliblə dost olub və keçmiş dostunun oğlunu öldürmək istəmir. Yaxşısı budur ki, qayıtsın. Əli (ə) ona cavab olaraq qətiyyətlə dedi: “Amma mən səni öldürmək istəyirəm (qayıtmaqdan söhbət gedə bilməz).

Əmir əl-Möminin (ə) Əmr ibn Əbdəvudu İslama dəvət etdi. Ondan Allahın rəsulunu (s) qəbul etməsini istədi. Amma Əmr ibn Əbdəvud bu dəvəti qəbul etməkdən imtina etdi. Həzrətin (ə) Əmr ibn Əbdəvuda ikinci təklifi Məkkəyə qayıtmaq və qan tökülməsindən çəkinmək idi. O, bu təklifi qəbul etməyi özü üçün ar hesab etdi və özünəməxsus qürurla cavab verdi: “Bu halda dyəcəklər ki, bir uşaq Əmr ibn Əbdəvudu aldatdı”. Həzrətin (ə) Əmr ibn Əbdəvuda üçüncü təklifi atdan enib piyada mübarizə aparmaq və üz-üzə döyüşmək idi. Əmr ibn Əbdəvud bu təklifi qəbul etdi və üz-üzə döyüş başladı. Amma bu döyüş bir az çətin və ağır idi. Ətrafı bürümüş toz-torpağın içində heç kim qalib və məğlubun kim olduğunu bilmirdi. Belə ki, toz-torpağın içindən həzrət Əlinin (ə) “Allahu əkbər” sədası müsəlmanlara qələbə müjdəsi verdi və həzrət (ə) bu döyüşdən də qalibiyyətlə çıxdı.

Əlavə: 11

Şeyx Səduq “Əməli” kitabında nəql edir: “Peyğəmbər (s) məscidində toplantı idi. Allah peyğəmbərinin (s) səhabələri Bədr və Beyəti-rizvan iştirakçılarının keçmiş

haqqında söhbət edirdilər. Əbu Dərda dedi: “İstəyirsinizmi elə bir adam haqqında söhbət edim ki, onun malı, var-dövləti hamıdan az, eyni halda təqvası, ibadəti hamıdan daha çoxdur? Dedilər: “Sənin məqsədin kimdir?” Cavab verdi: “Əli ibn Əbu Talib (ə)”. O toplantıda olanların Əbu Dərdanın sözündən xoşları gəlmədi. Çöhrələrində narazılıq ifadəsi yarandı. Ənsardan bir kişi Əbu Dərdaya dedi: “Kimsə sənin sözünü təsdiq etmədi. Kollektiv arasında özünə müvafiq birini tapa bilmədin”. Əbu Dərda dedi: “Mən öz gözlərimlə gördüyümü deyirəm. Siz də öz gördüklərinizi nəql edirsiniz. Mən özüm əli ibn Əbu talibi (ə) Nəccar məhəlləsinin xurmalıqlarında gördüm. Xəlvət bir guşə tapmışdı. Tək-tənha ibadətlə məşğul idi. Onun kədərli və yanqılı səsini eşitdim. Allahla minacat edir və deyirdi: “İlahi, məndən o qədər böyük xətalər görmüsən, amma qarşılığında mənə nemətlər bəxş etmişən. O qədər böyük günahların üstünü öz böyüklüylə, nəcibliyinlə örtmüşən. İlahi, uzun bir ömrün ssənə asiliklə keçməsinə, əməl dəftərimdə böyük xətalərin qeyd olunmasına baxmayaraq, mənim yeganə arzum sənin əfvün, ümidim sənin razılığındır”. Mən özümü bir guşədə gizlətmışdim. Əlinin (ə) minacatına qulaq asırdım. O bir neçə rəkət namaz qıldı. Sonra yenə də qaranlıq gecədə və xurmalıqda tək-tənha dua etməyə başladı. Ağlayaraq, ahu-zarla minacat edir və deyirdi: “İlahi, sənin əfv və məğfirətin haqqında dərinlən düşündükdə xətalərim mənə asan görünür. Sənin əzabını xatırladıqda problemlərim mənə böyük görünür. Ah! əgər mən öz əməl dəftərimdə unuduğum, amma sənin yadda saxladığın bir günahı görsəm, məni tutmalarını əmr etsən, vay olsun mənə! Nə qohum-əqrəbam xilas edə biləcək, nə qəbiləmin bir faydası dəyəcək. Xalqın ürəyi ona yanır ki, belə hüzurə çağrılıb. Aman şölələri cigərləri yaxan, qıyılcımları yandırıcı olan oddan!” Qəhər onu elə boğdu ki, hönkürtü nəticəsində nəfəsdən düşdü. Artıq onun bir hərəkət və ya hissənin olduğunu gödrmədim. Öz-özümə dedim: “Yəqin, uzun-uzadı gecə ibadətləri ucbatından yuxu tutudu”. Onu sübh namazına durğuzmaq üçün yaxına getdim. Amma quru taxta tək yerə düşdüyünü gördüm. Onu tərətədim, amma təsiri olmadı. Onu qaldırıb oturtmaq istədim, amma mümkün olmadı. Dedim: “İnna lillahi inna iləyhi raciun!” Allaha and olsun, Əli ibn Əbu Talib (ə) dünyasını dəyişdi. Tələsik özümü fatimənin (ə) evinə yetirdim. Əlinin (ə) ölüm xəbərini ona verdim. Fatimə (ə) soruşdu: “Məsələ nədir və nə görmüsən?” Mən, gördüklərimi danışdım. Fatimə (ə) buyurdu: “Əbu Dərda, Allaha and olsun ki, bu, onda Allah qorxusundan baş verən özündəngetmə halıdır”. Bu zaman su gətirdilər. Onun üzünə səpdilər və o özünə gəldi. Mənə baxdı. Mənim ağıadığımı görüb soruşdu: “Əbu Dərda, nə üçün ağlayırsan?” Dedim: “Sizin halınızı, öz başınıza gətirdiyinizi gördüm və ağlamaq tutdu”. Həzrət (ə) buyurdu: “Ey Əbu Dərda! Mənim ilahi hesabat üçün çağırıldığımı gördükdə necə olacaqsan? Bir halda ki, günahkarlar ilahi cəzayı aydın şəkildə görürlər. Mələklər ciddi və cəhnnəm keşikçiləri bizim ətrafımızı tutmuşlar və mən Allah qarşısında dayanmışam. Bir halda ki, dostları məndən əl çəkmişlər. Dünya əhli mənim halıma acıyır. Orada sən mənim halıma daha çox rıqqət etməlisən. Bir halda ki, mən heç bir şey gizli olmayan Allah qarşısında dayanmışam”¹.

Əlavə: 12

¹ “Əməli”, Şeyx Səduq, məclis: 18, hədis: 9, səh. 77.

Əmir əl-Möminin (ə) kəlamı belədir: “Allahın əmri lazımı (rədd edilməyən) və Onun məsləhətinə, razılığına uyğun hökm, mehribanlıq və (bəlalardan, çətinliklərdən) əmin-amanlıqdır. Elm və bilik əsasında (hər şeyin) hökmünü buyurur. Helm və səbrlə (əfvə layiq günahı) bağışlayır. İlahi, aldığı və bəxş etdiyin hər bir şeyə, məlhəm verdiyin və mübtəla etdiyin xəstəliklərə görə Sənə şükürlər olsun. Elə bir şükr ki, Sənin üçün ən bəyənilmiş, Sənə doğru ən sevimli, Sənin yanında ən üstün şükr olsun. Elə şükr ki, (səmada və yerdə) yaratdığını doldursun, istədiyinə çatsın. Elə şükr ki, Səndən gizlədilməz və hüzurunda yasaq olunmaz. Elə şükr ki, onun sayı kəsilməz, kömək və yardımı yox olmaz. (Qıyası, Sənə hər şükrdən üstün olan şükrə şükr edirəm.) Deməli, (nə qədər çalışsaq da Sənin Allahlığına layiq şükr edə bilmərik. Çünki) biz Sənin böyüklük və əzəmətini dərk etmirik. Yalnız bunu bilir ki, hər bir şey (imkan və ehtiyaca görə) Səninlə dirçəlib, Sənə bağlıdır, Sənin yuxudan qabaq sütləşmədiyini (mürgüləmədiyini), yuxuya getmədiyini bilir. Düşüncələr Sənin əslinə və zatına çatmayıb, heç bir göz Səni anlamayıb, gözləri Sən anlamısan. (Bəndələrin) əməllərin hesabını saya alırsan. (Günahkarları) kəkillərindən və (əməllərinin cəzası üçün) ayaqlarından tutarsan. Sənin yaratdıqlarından gördüyümüz, onun üçün işlətdiyin güc və qüdrətdən heyrətə gəlməyimiz, onu səltənət və hakimiyyətinin böyüklüyü sanaraq vəsf etdiyimiz nədir ki? Bir halda ki, bizdən gizlin olanlar, gözlərimizin görmədiyi və ağıllarımızın onda durub qaldığı (dərk etmədiyi), bizimlə onların arasında pərdələrin asıldığı şeylər daha böyükdür. Hər kəs ürəyini boşaldıb (heç nəyə diqqət yetirməyib) öz ərşini (yeddi göyün üstündəki) necə yaratdığını, məxluqlarını necə xəlf etdiyini, səmalarını havada necə asılı saxladığını, su dalğasının üstünə necə bəzək vurduğunu bilmək istəsə gözləri çönüb qalar, ağı məğlub olar, qulağı işdən düşər və düşüncəsi sərgərdan qalar.

(Camaat arasında eləsi var ki, nəfsi istəklərinə tabe olaraq günahın içində itib-batmışdır. Bununla belə) öz gümanı ilə Allaha ümid bağladığını iddia edir! Böyük Allaha and olsun ki, yalan danışır! Necə ola bilər ki, ümidinin Allaha olması onun əməl və rəftarında görünməsin? Hər kəsin (nəyə) ümidvar olduğu əməlindən üzə çıxar, yalnız Allaha olan saf deyil, qarışıq ümiddən başqa. Hər qorxu aydın olar (onun nişanələri qorxanda görünər), yalnız Allahdan olan namünasib qorxudan başqa (qorxan kimsədə qorxudan əsər-ələmət görünür). Böyük işlərdə ümidini Allaha bağlayır (əbədi cənnətdə yüksək məqamlarla birgə iki dünya rahatlığını arzulayır) və kiçik şeylərdə (fani dünya malında ümidini) Allahın bəndələrinə bağlayır. Allahın bəndəsi ilə elə rəftar edir (təvazökarlıq və itaət göstərir) ki, Allaha qarşı elə etmir. Allahın şə'ninə nə olub ki, bəndələri üçün edilən (təvazökarlıq və ümid) Ondən əsirgənir? Allaha ümid bəsləməkdə yalançı olmağa qorxursan? Yoxsa Onu ümid bəsləməyə layiq bilmirsən? (Əgər Onu öz ümidini doğrultmaqda aciz sanırsansa, bu, əsl küfrdür.) Allahın bəndələrinin birindən qorxan, bu qorxuya görə də onunla Allahı ilə etmədiyi rəftarı edən bəndənin halı da Allaha ümidvar olduğunu iddia edən kimsənin halı kimidir. Deməli, bəndələrdən olan qorxusunu nağd və mövcud, Allahın qorxusunu isə nisyə və vəd sanmışdır. Həmçinin nəzərində dünyaya əhəmiyyət verən, onun mövqeyi qəlbində böyük yer tapan, onu (malını) Allahdan (Allahın bəyəndiyi itaət və ibadətdən) üstün tutan, yalnız ona yönələn və ona (sahib olan hər kəsə) bəndəlik, itaət edən də Allaha ümid bəslədiyini iddia edən kimsə kimidir. (Çünki ümidi və qorxusu dünyadan, dünya sahiblərindəndir.)

Allahın Peyğəmbərinin (səlləllahu əleyhi və alih) ardınca getmək sənə kifayət edər. Dünyanın məzəmməti, onun eybli olması, rüsvayçılıq və pisləklərinin çoxluğunda sənin üçün sübut və yol göstərən olar. Çünki onun ətrafı (bağlılıq və sevgi) o Həzrətdən alınmış və onun tərəfləri (onun hər şeyinə bağlılıq) o böyük şəxsiyyətdən qeyrisi üçün hazırlanmışdır. Südünü (onun ləzzətini) içməsi qadağan olunmuş, onun bəzək-düzəklərindən uzaqlaşdırılmışdır. Bir daha peyğəmbərin ardınca getmək istəsən, Allahla danışmış (buna görə də Kəlimullah ləqəbi verilmiş) Musa əleyhis-salamın ardınca get. O demişdir: (Qurani-kərimin Qəsəs surəsinin 24-cü ayəsi) رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ -Ey Rəbbim! Mən Sənin mənə nazil edəcəyin xeyrə möhtacam». Allaha and olsun, Musa Allahdan yeməyə çörəkdən başqa bir şey istəmədi. Çünki torpaqda bitən otu yeyirdi. Arıqlığına, ətinin azlığına görə otun yaşıllığı qarnının daxili dərisinin nazikliyindən görünürdü. Əgər üçüncü dəfə itaət etmək istəyirsənsə, Zəburun sahibi və cənnət əhlinin xanəndəsi olan Davud əleyhis-salama itaət et. Öz əlləri ilə xurmanın liflərindən zəbillər toxuyaraq yoldaşlarına deyərdi: «Sizlərdən hansı biriniz bunları satmaqda mənə kömək edər? Onların puluna alınandan onun xörəyi bir arpa çörəyi idi. İsa ibn Məryəm əleyhis-salama tabe olmaq istəyirsənsə, de (yadına sal) ki, (yatarkən) daşı başının altına qoyaraq yastıq edərdi. Cod paltar geyinər, dadsız xörək yeyərdi. Yavanlığı acliq idi (son dərəcə ac olanda yemək yeyərdi ki, onu yeməkdən ləzzət alsın və əlavə yavanlığa ehtiyacı olmasın). Gecələr onun çırağı ayın işığı idi. Qışda daldalanacağı günəşin doğduğu və ya qürub etdiyi yer idi. (Evi yox idi.) Onun ətirli meyvə və göyərtisi yerin heyvanlar üçün bitirdiyi ot idi. Nə onu fitnə və fəsada salmağa arvadı var idi, nə də kədərləndirməyə övladı. Nə var-dövləti var idi ki, onu (Allaha diqqətdən) döndərsin, nə (dünya və onun əhlinə) tamahı yox idi ki, onu xar etsin. Onun miniyi iki ayağı (piyada gedərdi), xidmətçiləri isə iki əli idi. (İstədiyi hər işi özü görürdü.)

(Peyğəmbərlərin üslubunun bəyanından əvvəl Həzrət Məhəmməd peyğəmbərin dünyaya bel bağlamamaq yolunu ümumi şəkildə bildiyinə görə, bir daha eşit:) Daha yaxşı və (bütün məxluqlardan) daha təmiz olan öz Peyğəmbərinə (səlləllahu əleyhi və alih) tabe ol, o böyük şəxsin ardınca get. Çünki o Həzrət tabe olan üçün itaətə layiqdir. Onunla bağlılığı olmasını istəyən üçün ən layiqli bağlılıqdır. (Onun səbri və dözümlü dözümlü insan üçün nümunədir.) Allah yanında ən sevimli bəndələr öz peyğəmbərlərinə tabe olub onun nişanələrinin ardınca gedənlərdir. (Ancaq Həzrətin nişanəsi bu idi ki,) dünyanın tikəsini dişlərinin ətrafı ilə yeyərdi (ağız dolusu yeməzdi. Dünyada istifadə etməyə məcbur olduğundan çox istifadə etməzdi). Dünyaya gözünün ucu ilə baxardı (dünyaya heç cür ürək bağlamazdı). Bel baxımdan ən arıq və qarın baxımdan dünyanın ən ac insanı idi. Dünya ona təklif olundu, (Allah-təala Cəbrailin vasitəsilə dünyanı seçməyi ona təklif etdi). O isə onun qəbulundan imtina etdi. Allah-təalanın bir şeyi (dünya sevgisini) düşmən saydığını bildikdə, o da düşmən sandı. Xar bildiyini o da xar bildi. Kiçik qərar verdiyini o da kiçilti. (Buna görə də) Bizdə Allah və Peyğəmbərin düşmən sandığı dünya sevgisindən, Allah və Peyğəmbərin kiçik bildiyi dünyanı böyütməyimizdən başqa bir şey olmasaydı belə, bunlar Allaha itaətsizlik və Onun fərmanına qarşı çıxmaq üçün bəs edərdi. Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alih) quru yerdə (süfrə açmadan) yeməyini yeyər, bəndə kimi oturardı. (Dizi üstə oturardı və ayağını ayağının üstünə aşırırmazdı.) Öz əli ilə ayaqqabısının cırığını tikər, paltarına yamaq vurardı. Çılpaq uzunqulağa minər,

təkinə də (başqasını) alardı. Evinin qapısından surətlərin təsvir edildiyi pərdə asmışdı. Sonra arvadlarından birinə buyurmuşdur: «Ey qadın, bu pərdəni mənim gözümdən gizlət. Çünki gözüm ona sataşanda dünyanı və onun bəzək-düzəklərini yada salıram». Ürəkdən (doğrudan) dünyadan uzaq durmuş, onun xatirəsini özündən uzaqlaşdırmışdı. Onun bər-bəzəyinin gözünün önündən itməsini istəyirdi ki, həmin gözəl paltardan təsirlənməsin və oranın dinclik yeri olmasına inanmasın, orada ləngiməyə ümid bağlamasın. Onu (ona məhəbbəti) özündən qopararaq ürəyindən uzaqlaşdırdı və (bər-bəzəklərini) gözünün önündən itirdi. (Çünki ona qarşı çox bədbin idi.) Bir şeyi düşmən bilən (kəsin rəftarı) belədir. Ona gözü sataşmaqdan, yanında adının çəkilməsindən acığı gəlir.

Allahın peyğəmbərinin (səlləllahu əleyhi və alih) yolunun hər anı dünyanın pislilik və çirkinliklərində sənin yol göstərənindir. Çünki o Həzrət dünyada öz yaxınları (Əhli-Beyti) ilə qarın dolusu yemədi, məqam və (Böyük Allahın yanında) rütbəsinin böyüklüyünə rəğmən onun bər-bəzəkləri o Həzrətdən uzaqlaşdı. Belə isə, düşünən kimsə öz ağılna müraciət edərək baxmalıdır ki, Allah-təala Məhəmmədi (səlləllahu əleyhi və alih) bu vəziyyəti ilə sevdi, yoxsa xar edərək kiçik sandı? Əgər desə ki, «xar etdi», böyük Allaha and olsun, yalan danışaraq böyük böhtan atmış olar. Əgər «onu sevmişdir» desə, bilməlidir ki, Allah-təala o Həzrətdən qeyrisini dünyanı ona bağışlamaqla xar etdi. Deməli, itaətkar öz peyğəmbərinə tabe olmalı, onun nişanələrinin ardınca getməli, gəldiyi hər bir yerdə ona qoşulmalıdır. (Sözləri və əməlləri onun göstərişinə uyğun olmalıdır.) O Həzrətin ardınca getməsə, (dünya və axirətdə) puç olmaqdan amanda qalmaz. Çünki Allah Məhəmmədi (səlləllahu əleyhi və alih) qiyamətin nişanəsi (çünki ondan sonra peyğəmbər olmayacaq), cənnətin müjdəçisi və əzabla qorxudan qərar verib. (Deməli, hər şeydən agah olub.) Ac qarınla bu dünyadan çölə çıxdı (onun ləzzət və xoşluqlarından bəhrələnmədi) və axirətə (bütün günahlardan) sağlam qalmaqla daxil oldu. Öz yolunu tapana (öz ömrünü başa vurana) və Allahının dəvətini yerinə yetirənə (dünyadan gedənə) qədər daşı daş üstünə qoymadı (ev tikmədi). Deməli, Allah-təala o Həzrətin nemətinin vücudunu bizə rəhbər olmaq və onun ardınca getməyimiz üçün bizə əta buyurmaqla nə böyük ehsan və yaxşılıq etmişdir. Elə bir rəhbər ki, addımımızı onun ayağının izinə qoyaq. (Mən bütün ömrüm boyu o böyük insanın ardınca getdim. Belə ki,) Allaha and olsun, bu cübbəmə (köynəyimə) o qədər yamaq vurdurdum ki, onu tikəndən utandım. Birisi mənə dedi: «Onu (bu qədər yamaqdan sonra) özündən uzaqlaşdırmırsanmı? Dedim ki, məndən uzaq ol *عِنْدَ الصَّبَاحِ يُحْمَدُ الْقَوْمَ السُّرَى* yəni, gecə yol gedənlərə səhər erkən təşəkkür edilir»¹.

Əlavə: 13

Təbuk döyüşü, müsəlmanların rumlularla qarşılaşması elə bir şəraitdə baş verdi ki, əkin məhsullarının dərgi vaxtı idi. Hava da olduqca isti idi. Buna görə də münafıqlar, zəif imanlı adamlar bu döyüşdə iştirak etməmək üçün bəhanə axtarırdılar. Mədinənin şəraiti də həssas idi. Münafıqlar ümidvar idilər ki, Peyğəmbər (s) bu döyüşdə iştirak etməyəcək. Onlar Peyğəmbərin (s) vəfalı və yaxın səhabələrinin olmamasını fürsət bilib ağır zərbə endirmək istəyirdilər. Buna görə də Peyğəmbər (s) ilk dəfə olaraq həzrət Əlidən (ə) onun

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, xütbə: 160, səh. 228.

canişini olaraq Mədinədə qalmasını istədi və cihadda iştirak etməyi qadağa etdi. Bütün planlarının puça çıxdığını görən münafıqlar Əlinin (ə) Mədinədə olduğu bir halda heç bir iş görə bilməyəcəklərini bildiklərindən şayiə yaymağa başladılar ki, Əmir əl-Mömininin (ə) döyüşdə Peyğəmbəri (s) müşayiət etməməsinə səbəb Peyğəmbərin (s) ondan razı olmamasıdır.

Bütün döyüşlərdə İslam ordusunun bayrağını çiyində daşıyan, qılıncının zərbəsi qoşunun önündə çətin və keçilməz yolları açan Əmir əl-Mömininin (ə) döyüşdə iştirak etməməsi onun üçün xoşagəlməz idi. Digər tərəfdən isə münafıqların şayiələri İmam Əlinin (ə) əleyhinə pis ab-hava yaratmışdı. Bu səbəbdən həzrət (ə) məsələni Peyğəmbərlə (s) bölüşdü və Peyğəmbərin (s) o tarixi kəlamı tarixin əbədi səhifəsinə həkk oldu: “Mədinə şəhəri sən və ya mən olmadan nizama düşməyəcək. Sən mənim üçün, Musa üçün Harun kimisən. Lakin məndən sonra peyğəmbər yoxdur”.

Allah rəsulunun (s) Əmir əl-Mömininin (ə) haqqında söylədiyi bu kəlam həzrətin (s) ən məşhur kəlamlarından biridir. Hər iki məzhəbin kitablarında yer almış və düzgünlüyü təkid edilmişdir¹.

Əlavə: 14

Müsəlmanların Məkkədə keçirdikləri ən ağır dövrlər Şibi-Əbu Talibdə Qüreyşin tam mühasirəsində olduqları üç il olmuşdur. Ərəb qəbilələri arasında bağlanan sözləşməyə əsasən heç kimin müsəlmanlarla əlaqə yaratmaq hüququ yox idi. Təhlükə, qida çatışmazlığı və imkanatın azlığı müsəlmanları dözülməz hala salmışdı. Belə bir şəraitdə ən çətin işlər Əmir əl-Mömininin (ə) üzərinə düşürdü. O, fədakar əsgər tək gecə-gündüz Peyğəmbərin (s) və müsəlmanların xidmətində idi. Peyğəmbərin (s) əmisi və İmam Əlinin (ə) atası Əbu Talib bütün var-yoxunu, abırını, etibarını Peyğəmbərə (s) sərf etdi. Bu çətin dövərdə heç bir yardımını əsirgəmədi. Əbu Talibi Peyğəmbərin (s) salamatlığı düşündürürdü və buna görə də Qüreyş kafirlərinin onun canına qarşı törədəcəyi fitnələrdən qorxurdu. Gecələr Peyğəmbərin (s) istirahət etdiyi yeri dəyişir, oğlu Əlini (ə) onun yerində yatızdırırdı ki, Peyğəmbərin (s) yerinin dəyişdirilməsi kimsənin diqqətini cəlb etməsin. Bir gecə Əli (ə) atasına xitabən dedi: “Bu işlərinlə məni ölümə verirsən!” Əbu Talib oğlunun cavabında gözəl şeirlər oxudu. O şeirlərdən biri bu beytdir:

إصبرن يا بني فالصبر أحجى كل حي مصيره لشعوب

“Oğlum, səbirli ol ki, səbirli olmaq daha ağılamüvafiqdir. Hər bir dirinin sonu ölümdür”.

Əmir əl-Mömininin (ə) də atasına cavab olaraq şeir söylədi. Onun (ə) bu şeirləri Peyğəmbərə (s) hədsiz sevgisini, onun (s) üçün hər növ fədakarlığa hazır olmasını göstərir:

أتأمرني بالصبر في نصر أحمد و لاكنني أحببت أن ترى نصرى
و الله ما قلت الذى قلت جازعا و تعلم أنى لم أزل لك طائعا
سأسعى لوجه الله فى نصر أحمد نبي الهدى المحمود طفلا و ناعفا

“Məni Əhmədə (s) köməkdə səbrə çağırırsan? Allaha and olsun ki, mənim sözüm səbirsizlikdən deyil.

¹ “Əl-İstiab”, c. 3, səh. 1097; “Ənsab əl-əşraf”, c. 2, səh. 95; “Əl-Bidayə və-n-nihayə”, c. 5, səh. 7.

Əksinə, istəyirdim sən yardımlarıma şahid olasan və biləsən ki, daim əmrindəyəm.

Mən Allahın rizayəti üçün daim, istər uşaqlığımda olsun, istər gəncliyimdə olsun, istər böyüklüyümdə olsun, hidayət peyğəmbəri olan Əhmədə (s) köməyə çalışıram”.¹

Əlavə: 15

İmam Əlinin (ə), onun tərəfindən Bəsrənin valisi olan Osman ibn Hüneyfə olan məktublarından. Həzrət bu məktubu Bəsrə əhalisinin Osmanı qonaqlığa dəvət etməsini və onun qonaqlığa getməsini eşidəndə yazıb. (İmam (ə) onu həmin qonaqlığa getdiyi üçün məzəmmət edib. Osman və onun İmam əleyhis-salam tərəfindən Mədinənin valisi olmuş qardaşı Səhl ibn Hüneyf Həzrət Peyğəmbərin – səlləllahu əleyhi və alihi – səhabələrindən olublar. Onların hər ikisi ömürlərinin sonuna kimi Əmirəl-möminin əleyhis-salamın şiə və dostlarından olublar. Buna görə də «Rical» alimləri bu iki qardaşın yaxşılığında ixtilaf və tərəddüdə düşər olmayıb onların nəql etdikləri hədisləri mötəbər və inanılmış hesab etmişlər. Cəməl əhli Bəsrəni alarkən Osman ibn Hüneyfin başına gələnlərin bir hissəsi yüz yetmiş birinci xütbənin şərhində deyilib.)

Allaha həmd və həzrət Peyğəmbərə salamdan sonra: Ey Hüneyfin oğlu, mənə xəbər çatıb ki, Bəsrə gənclərindən biri səni toy süfrəsinə dəvət edib və sən tələsik həmin süfrəyə doğru getmişən. Sənin üçün növbənöv ləzzətli yeməklər istənilib və qarşına böyük kasalar gətirilib. Sənin, kasıb və yoxsullarını qovan, varlıları isə dəvət edən bir camaatın qonaqlığına getməyini güman etməzdim. Buna görə də bu yeməkdən dişlədiyinə diqqət et. (Halal və ya haram olması) sənə məlum olmayan şeyi at (yemə). Qazanılma yollarının pak olmasını (halal və düz yolla əldə edildiyini) bildiyin şeyi ye.

Bil ki, tabe və ardıcıl olan hər bir şəxsin bir imam və başçısı var ki, ona tabe olur və onun elminin nuru ilə aydınlıq axtarır. (Hər bir tabe və ardıcıl danışmaq və davranışının düzlüyünü öz imamından öyrənir. Sən də gərək öz imamına tabe olub onun ardınca gedəsən.) Bunu da bil ki, sizin imamınız öz dünyasından iki köhnə paltarla (yəni, bədəni başdan ayağa kimi örtən qumaş köynək və şalvarla), yeməklərdən isə (iftar və obaşdanlıq və ya nahar və şam üçün) iki tikə çörəklə kifayətlənib. Sizin bu cür etmək qüdrətiniz yoxdur. Amma (heç olmasa) mənə pərhezkarlıq, çalışqanlıq, iffətlilik və düzlüklə kömək edin. Allaha and olsun ki, sizin dünyanızdan qızıl toplamamışam, onun qənimətlərindən çoxlu mal yığmamışam və əynimdəki köhnə paltardan başqa digər bir köhnə paltar hazırlamamışam.

Bəli, göyün kölkə saldığı bütün şeylərdən (dünya malından) yalnız Fədək bizim əlimizdə idi ki, bir dəstə adam (üç xəlifə) ona paxıllıq etdi (onu qəsb edərək əlimizdən aldı). Başqaları (İmam əleyhis-salam və əhli-beyti) da bəxşiş edərək ondan keçdilər. Allah gözəl hakimdir (və haqq ilə batil arasında hökm çıxaracaq). Mən Fədəyi və Fədəkdən qeyrisini nə edəcəyəm? Halbuki insanın yeri sabah (öləndən sonra) qəbir və gordur ki, onun qaranlıqlarında nişanələri məhv olacaq və xəbərləri itib gedəcək. Həmçinin elə bir çuxurdur ki, əgər onun genişliyi çoxalsa və gərəkənin əlləri onun genişliyində çalışsa daş-kəsək onu sıxar və torpaq bir-birinin üstünə yığılaraq dəşiklərini

¹ “Əl-Füsul əl-muxtarə”, Şeyx Müfid, c. 1, səh. 31; “Mənaqib”, İbn Şəhr Aşub, c. 1, səh. 58; “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 14, səh. 64.

örtər. Mənim fikir və düşüncəm bundadır ki, öz nəfsimi pərhzkarlıqla tərbiyə edərək xar edim ki, qorxu və vahiməsi çox olan gündə (qiyamətdə) asudə və rahat olsun və sürüşkənliyin kənarında möhkəm dayansın.

Əgər istəsəm yolumu bu balın saf və təmizinə, buğda çörəyinin xalisinə və bu ipək paltarın toxunulmuşu istiqamətinə sala bilərəm. Amma Hicazda (Məkkə, Mədinə və onun digər şəhərlərində), yaxud (Yəmən şəhərlərindən olan) Yəmamədə kiminsə (imkansızlıqdan) bir tikə çörəyə ümitsiz olması və tox yatdığı vaxtı yadından çıxarması ehtimalı ola-ola nəfsi istəklərin mənə qalib gəlməsi və hərisliyin çoxluğunun mənə yemək seçməyə vadar etməsi məndən necə də uzaqdır!! Həmçinin ətrafımda ac qarın və isti (susuz) ciyərlər ola-ola tox qarınla yatmaq, yaxud söz sahibinin (Hatəm ibn Abdullah Tainin) dediyi kimi olmaq, məndən çox uzaqdır. O deyib:

وَ حَسْبُكَ دَاءٌ أَنْ تَبَيْتَ بِيْطْنَةَ وَ حَوْلَكَ أَكْبَادٌ تَجُنُّ إِلَى الْقَدِّ

“Sənə bu dərd bəsdir ki, gecə tox qarınla yatasan və ətrafında keçi balasının dərisinin həsrətini çəkənlər olsun (nəinki yemək, heç bunu da tapa bilmirlər)”.

Dövrənin çətinliklərində onlarla həmdərd olmadan, acı günlərində gözləri önündə durmadan mənə möminlərin əmir və başçısı deyilməsi ilə kifayətlənir?! Məni fikri ancaq ot olan bağlı heyvan, yaxud bir şey tapıb yemək üçün zir-zibili alt-üst edən və mədəsini əlinə düşənlə dolduraraq onun üçün nəzərdə tutulan şeydən qafil olan açıb buraxılmış dördayaqlı kimi yaratmayıblar ki, gözəl təamlar yemək mənə (əbədi xoşbəxtlikdən) saxlasın. Həmçinin mənə bekar qalaraq əbəs yerə özbaşınalıq etmək və ya azgınlıq ipini çəkərək düşünmədən sərgərdanlıq yoluna yollanmağım üçün yaratmayıblar. Sanki sizlərdən birinin belə dediyini görürəm: “Əgər Əbu Talib oğlunun yeməyi budursa, onda zəiflik və süstlük onu tay-tuşları ilə döyüşdən və şücaətliylə rəqabət apararaq bərabərlik etməkdən saxlamayacaq!” Bilin ki, (suyun az çatdığı) çöl ağacının taxtası bərkdir (məhkəmdir). Amma (suyu çox olan bağlarda əkilmiş) yaşıl ağacların qabıqları daha nazikdir. (Yağış suyundan başqa digər bir su tapmayan) səhra bitkilərinin alovlarının şöləsi daha çox saçır və onlar daha gec sönürlər. Mənimlə Rəsulullah (bağlılıq və birlik baxımından hər ikisi bir kökdən bitmiş) xurma ilə xurma və (bir-birinə birləşmiş) əl ilə bazu kimiyik. (Buna görə də) Allaha and olsun ki, əgər bütün ərəblər mənə qarşı müharibə etməyə birləşsələr onların qabağından qaçmaram və əgər ələ fürsət düşsə onlara tərəf tələsərəm (Allahın və dinin yardımını yolunda hamısının boynunu vuraram). Tezliklə yer üzünü bu baş-ayaq şəxsədən və başaşağı gövdədən (Müaviyədən) təmizləməyə çalışacağam ki, daş-kəsək biçilmiş buğdadan ayrılınsın. (Münafiq və ikiüzlünü möminlərin içindən qovub çıxaracaq və din yolunu azgınlıq yolkəsənlərindən təmizləyəcəyəm.)

Ey dünya, məndən uzaq ol ki, cilovun belindədir (cilovunu boynuna atıb buraxmışam səni). Mən sənənin caynaqlarından sıçrayıb çıxmışam, tələlərdən qurtulmuşam, sürüşkənliklərinə (azgınlıqlarına) getməkdən çəkinmişəm. Oyun və şənliklərinlə tutub aldatdığın kəslər haradadırlar? Zinət və bəzəklərinlə fitnə və azgınlıqlara saldıgın ümmətlər haradadırlar? İndi onlar gorlara girovdurlar və ləhədlərdə (qəbirdə olan çuxurlarda) itib-batıblar! Allaha and olsun ki, əgər sən görünən bir şəxs və hiss olunan bir cisim olsaydın, bəndələri arzular vasitəsi ilə aldatmağının, ümmətləri uçurumlara (bədbəxtliklərə) atmağının və padşahları məhvə təslim edərək onları nə düşülməsi və nə

də qayıdılması (münasib) olmayan bəla və çətinlik nohurlarına salmağının əvəzində sənə ilahi hədd icra edərdim (Allahın günahlar üçün müəyyənləşdirdiyi cəzaları icra edərdim sənənin barəndə). Mənim sənə aldanmağım baş tutan şey deyil. Sürüşkənliklərinə ayaq basan sürüşər, bol sularının üstünə çıxan batar və torunun iplərindən uzaq gəzən müvəffəqiyyət qazanıb (nicat tapar). Sənənin əlindən salamat qalmanın yataq yeri darısqal olsa (çətinlik və narahatçılıqla yaşasa) da, nigarançılıq keçirməz. (Çünki bu çətinliyin tezliklə keçib gedəcəyini bilir. Buna görə də buyurur:) Dünya onun gözündə ötüb keçməsi gəlib çatmış bir gün kimidir.

Uzaq ol məndən! Allaha and olsun, sənə ram olmayacağam ki, məni xar edəsən; tabe olmayacağam (əmrələrini yerinə yetiməyəcəyəm) ki, məni (istədiyini yerə) çəkib aparasan. Allaha and olsun – Allahın iradə və istəyini istisna edib and içirəm – nəfsimi elə tərbiyə edəcəyəm ki, yavanlığına bir tikə çörək tapanda sevinərək təəccüblənsin, duzla yavanlıq etməyə qane olub uyğunlaşsın və gözlərimin kasasını (ağlamağın çoxluğundan) öz halında qoyaram ki, suyu çəkilməmiş bulaq kimi onun göz yaşını boşalsın. (O qədər ağlayaram ki, göz yaşım qurtarsın, qalmasın.) Otlayan heyvanın qarnı otladığı şeylərlə dolur və o, yanı üstə düşür (yadır) və qoyun sürüsü otdan doyandan sonra yatağına gedir. Əli (salavatullahi əleyh) də dördəyaqlılar kimi öz azuqəsini yeyib yatsın?! Belə olsa gözləri aydın olsun ki, uzun illərdən sonra özbaşına buraxılmış və sürüdə otlayan dördəyaqlının yolunu gedir (halbuki insanın əzm və düşüncəsinin yeyib-içmək olması ardır)!

Xoş o adamın halına ki, qayıdıq (qiyamət günü) qorxusu gözlərini oyaq saxlayan, yanlarını yataqlardan uzaqlaşdıran, dodaqları yavaş-yavaş Rəbblərini zikr edən və istiğfarın (bağışlanmaq istəyinin) çoxluğundan günahları (dağın q buludlar kimi) dağılmış dəstənin içərisində Rəbbinin vacib etdiklərini əda edir, çətinliklərdə dözümlüdür, gecələr yuxu və mürgü qalib gələndə kimi yuxudan uzaqdır (və yuxu və mürgü qalib gələndə isə) yeri öz döşəyi və əlini yastığı edir! (Qur'ani-Kərimdə Mucadilə surəsinin 22-ci ayəsində buyrulur:) “Onlar Allahın firqəsidirlər. Bilin ki, Allahın firqəsi – məhz onlar, nicat tapıb əbədi səadətə qovuşanlardır”.

Buna görə də ey Hüneyfin oğlu, Allahdan qorx (qarın otarmaqla məşğul olma). Gərək bir neçə tikə çörəklə kifayətlənəsən ki, o sənənin oddan qurtulmağına səbəb olsun”.¹

Əlavə: 16

İmam Əli (ə) yanına toplaşaraq Osmanın nalayiq əməllərindən şikayət edilərkən buyurduğu kəlamlarındandır. (Osmanın özünün və nümayəndələrinin fitnə-fəsad və əyrilikləri Mədinə və digər şəhərlərdə yayıldıqdan sonra Mədinənin həzrət Peyğəmbərin səhabələrindən olmuş və digər sakinlərinin bir dəstəsi, başqa şəhərlərin əhalisinə belə bir məktub yazdılar: Siz ki Allah yolunda cihad edərək din düşmənləri ilə vuruşmaq istəyirsiniz, tez bizim yanımıza gəlin. Sizin xəlifəniz dini məhv edib və aradan aparıb. Beləliklə, xalqın qəlbi Osmandan sındı və onu məqamından uzaqlaşdırmaq qərarına gəldilər. Misir, Bəsrə və Kufə əhalisinin böyük bir dəstəsi Mədinəyə gəldi.) Onlar (Osmandan İmama gileylənərək) o Həzrətdən onların tərəfindən Osmanla söhbət etməsini

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhü Saleh, məktub: 45, səh. 417.

və onun onların razılığını təmin etməsini (pis davranmaqdan əl çəkərək dində yaratdığı bid'ətləri yox etməsini, Həzrət Peyğəmbərin səhabələrinə bu qədər zülm etməməsini və şəhərlərin hakimi vəzifəsinə düz insanları göndərməsini) istəməsini xahiş etdilər. Buna görə də İmam (ə) Osmanın yanına gedib belə buyurdu:

Xalq mənim arxamdadır və məni səninlə özləri arasında elçi və vasitə təyin edib. (Məndən onların sözlərini sənə çatdıraraq fəsadı aradan qaldırmağımı istəyiblər.) Allaha and olsun ki, sənə nə deyəcəyimi bilmirəm. (Nə dil ilə danışım ki, sənə təsir etsin? Sənin bidət və çirkin əməllərindən) sənin özünün xəbərsiz olduğun bir şey bilmirəm. Sənə tanımadığın və bilmədiyən bir iş (yerinə yetirdiklərinin haram olması) barəsində bələdçi deyiləm. (Bəlkə özün davranışının haram və dinə zidd olmasını bilirsən.) Bizim bildiyimizi sən də bilirsən. (Sənin gördüyün işlərin çirkinliyi bizə məlum və aşkar olduğu kimi sənin özünə də aşkar və məlumdur.) Bir şeydə səndən qabağa düşməmiş, səni ötməmişik ki, səni ondan xəbərdar edək. Heç bir hökmdə xəlvətə çəkilməmişik ki, onu sənə çatdırıq. Sən bizim gördüklərimizi görmüş və eşitdiklərimizi eşitmişən. Allahın Peyğəmbəri (səlləllahu əleyhi və alih) ilə biz ünsiyyətdə olduğumuz kimi, sən də ünsiyyətdə olmusan. Nə Əbu Quhafənin və nə də Xəttabın oğulları düzlüyə səndən layiq deyildi. Halbuki sən qohumluq baxımından Allahın Peyğəmbərinə (səlləllahu əleyhi və alih) onlardan daha yaxınsan. Həmçinin sən Peyğəmbərin kürəkəni olmaqla Əbu Bəkr və Ömərən çatmadıqları bir məqama çatmışan. Odur ki, öz barəndə Allahdan qorx, Allahdan qorx! Çünki Allaha and olsun ki, sən kor olub sonra görənlər və nadan olub sonra öyrədilən olmayacaqsan. Həqiqətən yollar (Allahın hökmləri) aşkar və dinin nişanələri (Quran və Əhli-Beyt) möhkəm və bərqəradır. Odur ki, (əgər qəflətə düşmüşsənsə) bil: Allah yanında bəndələrin ən üstünü (haqq yola) hidayət olunmuş və (başqalarını) hidayət edən, məlum sünənə (qayda) və yolu (Həzrət Peyğəmbərin sünnesini) bərqərar edən (onun əsasında davranan) və batil və səhv bid'əti öldürən (aradan qaldıraraq xalqı onun səhvliyindən xəbərdar edən) ədalətli və düz başçıdır. Həqiqətən sünətlər aydın və aşkardır və onların öz nişanələri var. Həmçinin bid'ətlər aşkardırlar və onların (da) öz nişanələri vardır. Allah yanında bəndələrin ən pisi isə özü azğın olan və başqaları onun vasitəsi ilə azğınlığa düşən, (Allahın Peyğəmbərindən) götürülmüş sünənəni öldürən və məhv olmuş bid'əti dirildən (haqdan əl götürüb batili yaymaq istiqamətində çalışan) zalım başçıdır. Mən Allahın Peyğəmbərinin (səlləllahu əleyhi və alih) belə buyurduğunu eşitmişəm ki: «Qiyamət günü zalım başçını gətirəcəklər və onun nə kömək edəni olacaq (ki, onu cəhənnəm odundan xilas etsin), nə də üzrxahı (ki, əzabı ondan dəf etsin). Beləliklə, o, cəhənnəm oduna atılacaq və dəyirman fırlanan kimi onda fırlanacaq. Sonra cəhənnəmin quyusunda və dibində həbs olunaraq saxlanılacaq». Səni Allaha and verirəm ki, bu ümmətin öldürülən başçısı olmayasan. Çünki bundan əvvəl deyilirdi (həzrət Peyğəmbər buyurub) ki: Bu ümmətdə bir başçı qətlə yetiriləcək və (onun öldürülməsi nəticəsində) qiyamətə kimi qan axıdılması və döyüş (qapısı) açılacaq, işlər onlara şübhəli və qaranlıq görünəcək, aralarında fitnə-fəsadı yayacaq və onlar haqqı batildən seçə bilməyəcəklər. Həmin fitnə-fəsadda çoxlu çaxnaşma törədər, haqdan əl götürərlər. Həmçinin çox iztirablı və nigaran olurlar. Buna görə də (səksən ildən artıq olan), uzun illərdən və ömrü başa vurduqdan sonra (katib və məmurun) Mərvan (ibn Həkəm) üçün düşmənin qarət edərək sürətlə sürdüyü dəvə kimi olma ki, səni istədiyi yerə sürsün.

Osman o həzrətə dedi: Xalqla danış mənə möhlət versinlər ki, onlara edilmiş zulmləri aradan qaldırım. İmam (ə) buyurdu:

Mədinədə olana möhlət lazım deyil. Onda olmayanın möhləti isə sənin əmrin ona çatana kimidir”¹.

Əlavə: 17

“Beyəti-Rizvan” haqqında ətraflı məlumat:

Hicrətin altıncı ilində Allahın rəsulu (s) Məkkəyə getməyi və müsəlmanlarla birgə həcc ayını icra etməyi qərara aldı. Bu, böyük qərar idi və çoxlu təhlükələri var idi. Müsəlmanlar səfər hazırladılar. Səfərin ziyarət səfəri olması məlum olsun deyər hər növ döyüş ləvazimatı götürmək yasaq edildi. Yalnız hər bir müsafirin qılıncını özü ilə götürməsinə icazə verildi. Qüreyş başçıları bu xəbəri eşitməklə öz qoşunlarını İslam qoşunu ilə mübarizəyə hazırladılar. Peyğəmbər (s) Qüreyşin onun Məkkəyə girişinə mane olmaq məqsədindən xəbər tutub Hüdeybiyyə adlanan yerdə düşərgə saldı və Qüreyşə sülhmərəmlı münasibət göstərəcəyini dilə gətirdi. Belə ki, bu Qüreyşin də qulağına çatdı. Onlar müsəlmanların niyyətindən xəbərdar olmaq üçün Peyğəmbərin (s) yanına elçilər göndərdilər. Peyğəmbərin (s) onların hamısına cavabı bu oldu ki, biz döyüş üçün gəlməmişik. Bu səfərdən məqsəd yalnız Allah evini ziyarət etməkdir.

Qüreyş öz heysiyyətinin qorunmasını müsəlmanların Məkkəyə girişinə mane olmaqda gördü. Əks təqdirdə, bütün cah-calalının, əzəmətinin əlindən çıxacağını hiss edirdi. Buna görə də müsəlmanların Məkkə şəhərinə girişinin qarşısını almaq üçün çox çalışdılar. Peyğəmbər (s) Xuzə qəbiləsindən Xəraş adlı birini Məkkəyə göndərdi ki, müsəlmanların həqiqi məqsədinin Allah evini ziyarət etmək olduğunu Məkkə əhalisinə çatdırsın. Amma Qüreyş başçıları Peyğəmbərin (s) nümayəndəsi ilə çox sərt davrandılar. Onun dəvəsini öldürdükdən sonra özünü də öldürmək istədilər. Amma bəzi nüfuzlu insanların vasitəçiliyi ilə ölümdən xilas oldu və özünü müsəlmanların düşərgəsinə çatdırdı. Peyğəmbər (s) bir daha elçi göndərmək və problemi müzakirə yolu ilə həll etmək qərarına gəldi. Bu iş üçün elə bir adam axtarırdı ki, döyüşlərdə əli kimsənin qanına batmamış olsun və beləcə ərəb və Qüreyş başçıları ilə əlaqə yaratmasında bir problem olmasın. Buna görə də Peyğəmbər (s) Ömərdən bu missiyanı üzərinə almasını istədi. Amma o Məkkə əhalisi arasında onu hmayə edəcək kimsənin olmadığını əsas gətirərək bu missiyanı üzərinə almaqdan imtina etdi və təklif etdi ki, Osman Əbu Süfyanla qohum olduğundan bu iş üçün daha münasibdir. Peyğəmbər (s) ismarışını Məkkəyə çatdırmaq üçün Osmanı Məkkəyə göndərdi. Qüreyş müsəlmanlarla uyğun mübarizə yolu tapmaq üçün Osmanın geri qayıtmasına mane oldu. Osmanın yubanması müsəlmanlar arasında qəribə həyəcan və təşvişə səbəb oldu. Osmanın ölüm şayiəsi onların arasında yayıldıqda hissləri çox zərbə aldı və Qüreyşdən intiqam almaq fikrinə düşdülər. Belə xas bir şəraitdə Peyğəmbər (s) müsəlmanlardan yenidən beyət almaq və onları ehtimal olunan hər bir təhlükəyə qarşı hazırlamaq fikrinə düşdü. Həzrət (s) bir ağacın kölgəsində əyləşdi. Onun bütün səhabələri beyət əli üzatdılar. Vəfadar olacaqlarına dair əhd bağladılar. And içdilər ki, son nəfəslərinə qədər İslamı və Allahın rəsulunu (s) qorusunlar.

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 164, səh. 234.

Tarixi məlumatlara görə, Allahın rəsuluna (s) ilk əl verib beyət edən Əli ibn Əbu Talib (ə) olmuşdur. Ondən sonra isə digər müsəlmanlar beyət etmişdilər. Bu, Quranda söhbət açılan “Beyəti-Rizvan”dı. Quranda oxuyuruq: “(Ya Peyğəmbər!) And olsun ki, (Hüdeybiyyədə) ağac altında sənə beyət etdikləri zaman Allah möminlərdən razı oldu. (Allah) onların ürəklərində olanı (sənə sadıq qalacaqlarını, əhdə vəfa edəcəklərini) bildi, onlara (öz dərğahından) arxayınlıq (rahatlıq, səbir, səbat, mənəvi qüvvə) göndərdi və onları yaxın gələcəkdə qazanılacaq bir qələbə (Xeybər in fəthi) ilə mükafatlandırdı”.¹

Bu əhd-peymandan sonra Hüdeybiyyə sülhü baş verdi. Müsəlmanlar Mədinəyə qayıtdılar. Növbəti il xüsusi əzəmətlə Məkkəyə daxil oldular və qan tökülmədən Məkkəni fəth etdilər.²

Əlavə: 18

İmam Əli (ə) Təlhə ilə Zübeyr onunla xilafətdə beyət edib onlarla məsləhətləşməyi tərک etməsi və işlərdə onlardan kömək istəməməsindən şikayətləndikdən sonra, onlara buyurduğu kəlamlarındanır.

“Həqiqətən siz azdan (məsləhətləşməməkdən və sizə böyük görünən meyl və istəklərinizə uyğun davranmamaqdan) narazı idiniz və çoxu arxaya atdınız. Mənə deyin görün, sizin nədə haqqınız olub və mən onu sizdən əsirgəmişəm? Yaxud (müsəlmanların beytülmalından) hansı payı özüm götürüb sizə verməmişəm? Yaxud hansı haqq və ixtilafli məsələ olub ki, müsəlmanlardan biri onu mənə yanırıma gətirib və mən onda (onun hökmünü bəyan etməkdə) aciz qalmışam və ya onu bilməyib hökmündə səhv etmişəm? (O adam məsləhətləşər ki, işin yolunu bilmir; köməyi o adam istəyər ki, aciz qalır.)

Allaha and olsun ki, mən xilafəti istəmərdim, hakimiyyətə meylim yox idi. Amma siz mənə dəvət edərək ona məcbur etdiniz. Xilafət mənə çatandan sonra isə mən Allahın kitabına (Qurani-kərimə) və bizim üçün (onda) müəyyənləşdirdiyi və onun əsasında hökm çıxarmağımızı əmr etdiyi göstərişlərə nəzər salaraq tabe oldum. Həmçinin Peyğəmbərin (s) qoyduğu sünneyə baxıb (onun) arxasınca getdim. Bu barədə sizin və sizdən başqasının nəzər və fikirlərinə möhtac deyildim və elə bir hökm qarşıya çıxmayıb ki, onu bilməyib sizinlə və digər müsəlman qardaşlarla məsləhətləşmə aparım. Əgər belə olsaydı (hökmlərdən hansısa birini bilməsəydim) sizdən və başqalarından üz çevirməzdim (məsləhətləşmə aparardım). Beytülmalın bölüşdürülməsində bərabər və yeksan davranmağımın (sizi digər müsəlmanlarla bərabər bilib heç kəsi digərindən üstün tutmamağımın) səbəbi barəsində dediklərinizə gəldikdə isə (bilin ki): Mən bu məsələdə də öz nəzərim və nəfsi istəklərlə hökm çıxarmamışam. Allahın Peyğəmbərinin (s) gətirərək bərqərar etdiyi hökmlər həm mənə, həm də sizin əlinizdədir (onları dəyişdirmək, əvəz etmək olmaz). Allahın, bölüşdürülməsi və müəyyənləşdirilməsi barəsində göstəriş verdiyi və barəsində hökm imzaladığı şeydə də sizə ehtiyacım yox idi. Buna görə də Allaha and olsun ki, mənə yanırımda sizin və sizdən qeyrisinin mənədən şikayətlənərək məzəmmət etməyiniz üçün heç bir haqqınız yoxdur. Allah bizim və sizin qəlblərinizi haqqa yönəltsin (ki, söz və əməldə Onun razılığını əldə edək) və həm bizə, həm də sizə səbr əta etsin (ki, dünya və onun malına görə Onun göstərişlərinə zidd davranmayaq).

¹ “Fəth”, 18.

² “Tarixi-Yəqubi”, c. 2, səh. 54; “Tarixi-Təbəri”, c. 2, səh. 620; “Ənsab əl-əşraf”, c. 1, səh. 349; “əl-Bidayə və-n-nihayə”, c. 4, səh. 173.

Allah haqqı görüb ona kömək edəni (ona qarşı bir söz danışmayıb bir addım atmayanı) və ya gördüyü zülmün qarşısını alıb zalıma qarşı məzluma yardımçı olanı bağışlasın!”

Əlavə: 19

Cəməl döyüşü günü İmam Əli (ə) Peyğəmbərin (s) atına mindi. Əlində silah meydana gəldi. Uca səslə Zübeyrdən onunla görüşə gəlməsini istədi. Zübeyr silahlı halda həzrətlə (ə) görüşə gəldi. İmam (ə) ondan soruşdu: “Buraya nə məqsədlə toplanmışınız?” Zübeyr cavab verdi: “Bizim qiyamımızın məqsədi Osmanın intiqamını almaqdır”.

İmam Əli (ə) buyurdu: “Bizim hansızın Osmanın qanında daha çox payı varsa, Allah onu öldürsün. Yadındadır, bir gün Peyğəmbərlə (s) birlikdə idin və mən o həzrətin (s) hüzuruna gəldim. Peyğəmbər (s) məni görüb təbəssüm etdi, mən də güldüm. Sən Peyğəmbərə (s) dedin: “Ey Allahın rəsulu (s)! Əli qürurundan əl çəkmir”. Allahın rəsulu (s) sənə cavabında dedi: “Əli məğrur deyil. Onu sevirсэнmi?” Sən dedin: “Allaha and olsun ki, onu sevirəm”. Bu zaman Peyğəmbər (s) buyurdu: “Allaha and olsun, bir gün gələcək sən onunla döyüşəcəksən. Bir halda ki, ona zülm etmiş olacaqsan”.

Zübeyr bu xatirəni eşidib heyrətə düşdü və dedi: “Əstəğfirullah, Allaha and olsun, əgər Peyğəmbərin (s) bu sözünü xatırlasaydım, əsla belə bir iş tutmazdım”.

Əmir əl-Möminin (ə) buyurdu: “Ey Zübeyr indi də qayıda bilərsən”. Zübeyr dedi: “Necə qayıdım. Bir halda ki, iki qoşun bir-biri üçün mühasirə dairəsini daraldıb. Qarşılaşmaq üçün hazırdırlar. Allaha and olsun, mənim indi qayıtmağım elə bir rüsvayçı ləkədir ki, heç bir şeylə təmizlənməz”.

İmam Əli (ə) buyurdu: “Ey Zübeyr, indi rüsvayçılığ, arı qəbul et və geri dön və cəhənnəm rüsvayçılığını, alovunu toplama”.

Zübeyr şeir oxuyaraq öz qoşununa doğru qayıtdı. Oxuduğu şeirlər onun peşmançılığından, dünya rüsvayçılığını qəbul etməsindən xəbər verirdi. Atasının peşman olduğunu hiss edən Abdullah işə girişdi və bütün gücü ilə atasını təhrik etməyə başladı. O, Zübeyrdən soruşdu: “Bizi tərk edib hara gedirsən?” Zübeyr dedi: “Əbu əl-Həsən bir məsələni yadıma saldı ki, mən unutmuşdum”. Abdullah dedi: “Yox, and olsun Allaha ki, sən şücaətli Əbd əl-Müttəlib oğullarının iti və uzun qılınclarından qorxursan və qaçmağa çalışırsan”. Zübeyr dedi: “Allaha and olsun, qorxmuram. Amma bu gün bir məsələni xatırladım ki, dövrənin gərdişi onu mənə unutturmuşdu. Bu səbəbdən mən rüsvayçılığ cəhənnəm odundan üstün tuturam. Sən məni qorxaqlıqda ittiham edirsən, belə qınayırsan, ey atasız qalmış!”

Zübeyr qorxmadığını göstərmək üçün nizəsini əlinə alıb Əmir əl-mömininin (ə) qoşununun sağ cinahına hücumə keçdi. Həzrət (s) əsgərlərinə buyurdu: “Onu yola verin. Çünki onu təhrik etmişlər, həyəcanlanıb”. Zübeyr növbəti mərhələdə sol cinaha hücum çəkdi. Sonra isə qoşunun mərkəzi hissəsinə hücum çəkdi. Sonra qayıdıb oğluna dedi: “Qorxan bir kəs belə döyüşə bilərmimi?” Bu söhbətdən sonra yavaşca qoşundan ayrıldı¹.

Əlavə: 20

¹ “Müruc əz-zəhəb”, c. 2, səh. 401.

Mərvan ibn Həkəm Əmir əl-Mömininin (ə) qatı düşmənlərindən idi. Atası Həkəm Peyğəmbər (s) əleyhinə davamlı sabotajçılıqları səbəbilə taifə sürgün edilmişdi. Peyğəmbər (s) onun haqqında buyurmuşdur: Allah həm sənə, həm də sülbündə olan övladına lənət eləsin” (Bu, Mərvan dünyaya gəlməzdən öncə idi). Onun İslam cəmiyyətində o qədər mənfur çöhrəsi var idi ki, birinci və ikinci xəlifələr qardaşı oğlu osmanın vasitəçiliklərinə baxmayaraq onun Mədinəyə qayıtmasına icazə verə bilmədilər. Amma Osman hakimiyyətə gəldikdə həyata keçirdiyi ilk çirkin işlərdən biri əmisi Həkəmi, Mərvanın atasını azad etmək idi. Daha qəribəsi budur ki, Osman onu özünə ən yaxın adamlardan birinə çevirdi. Beytülmalın ona çoxlu pullar bağışladı. Bu, Osman hakimiyyətinin qaranlıq nöqtələrindən biridir ki, onun əleyhinə qiyamın başlıca səbəblərindən hesab olunur. Bu səbəbdən də bir qrup Peyğəmbər (s) səhabəsi Osmanın arxasında namaz qılmaqdan imtina etdilər.¹

Osmanın qətlindən sonra Mərvan Əmir əl-Mömininə (ə) beyət edənlər sırasında idi. Amma çox keçmədi ki, Cəməl döyüşünü törədənlərlə həmkarlıq etdi. Bəsrəyə gəldi. Cəməl ordusu məğlubiyyətə uğradıqdan, Təlhə və Zübeyr öldürüldükdən sonra Mərvan əsir düşdü və İmam Həsənlə (ə) İmam Hüseyinlə (ə) vasitəçiliyi ilə azad edildi.² Amma o, məkrindən əl çəkmədi. Müaviyəyə və Şam qoşunlarına qatıldı. Siffeyn döyüşündə fəal iştirak edirdi. Qəribə burasıdır ki, tarixi məlumatlara görə, Müaviyə oğlu Yezidə bir çox vəsiyyətlər etdi və o vəsiyyətlərindən biri bu idi: “Mən sənə üçün dörd nəfərdən qorxuram. Onlardan biri Mərvandır. Mən dünyadan köçəndən sonra cənazəm üçün namaz qılındıqda de: “Atam vəsiyyət edib ki, namazımı Bəni-Üməyyə böyüklərindən biri əmim Mərvan ibn Həkəm qılsın”. Onu qabağa keçir. Bir dəstəyə də libaslarının altında silah gizlətmələrini əmr et. Namazın sonunda ona hücum etsinlər və öldürsünlər ki, onun əlindən rahat olasan. Mərvan macəradan xəbər tutubmuş, yaxud da mərasimdə iştirak edənlərdən şübhələnibmiş və buna görə də namazını bitirməmiş aradan çıxmışdı.

Müaviyə ibn Yezid ölüm ayağında olduğunu görüb özündən sonra xəlifə olmaq üçün canişin təyin etmədi. Buna görə də onun canişinliyi üstündə ixtilaf düşdü. Müaviyə ibn Yezidin yaxınlarından bir çoxunun fikri bu idi ki, qardaşı Xalid ibn Yezid onun yerini tutsun. Amma onun yaşı az olduğu üçün Mərvana beyət etdilər. Bu şərtlə ki, ondan sonra xəlifə Xalid olsun. Amma çox keçmədi ki, Mərvan bu işdən peşman oldu və qərara aldı ki, özündən sonra xilafəti oğlu Əbd əl-Məlikə, sonra da Əbd əl-Əzizə ötürsün.

Anası Mərvana ərə gedən Xalid Mərvanın əhdini pozmasından ona şikayətləndi. O da söz verdi ki, Mərvanın işini bitirsin. Anası ona dedi: “Qəm yemə, mən Mərvanın işini bitirərəm”. Sözüənə əməl etdi. Yuxuda ikən mütəkkəni Mərvanın ağızına qoydu və onu boğdu.

Mərvan haqqında yazılan məsələlərdən biri də budur ki, onun anası Həkəmlə ailə qurmazdan öncə cahiliyyət mühitində məşhur fahişə qadınlardan biri idi. O, “Sahib ər-rayə” (bayraqlı) adlanan pozğun qadınlardan idi. Çünki açıqca öz evinin üzərinə bir bayraq sancmışdı və beləcə laübalı, aludə insanları özünə tərəf çağırırdı.

¹ “Əl-İstıab”, c. 1, səh. 359; “Ənsab əl-əşraf”, c. 1, səh. 151; “Əl-Fütuh”, İbn Əsəm Kufi (314), c. 2, səh. 371; “Usd əl-ğəbə”, İbn Əsir Cəzəri (630), c. 1, səh. 514.

² “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhı Saleh, xütbə: 73, səh. 102; “Əlam əl-vəra”, səh. 172; “Bihar əl-ənvar”, c. 32, səh. 234.

Mərvan Cəməl döyüşündə əsir düşdü. İmam Həsən (ə) və İmam Hüseyin (ə) vasitəçiliyi ilə azad oldu. Azad edildikdən sonra Əmir əl-Mömininə (ə) dedilər: “Mərvandan beyət almırsanmı?” Həzrət (ə) buyurdu:

“Osman öldürüldükdən sonra o mənə beyət etmədimi? (Ondan sonra da «Cəməl» döyüşündə iştirak etdi.) Mənim onun beyətə ehtiyacım yoxdur. Onun beyət üçün mənə əl uzatmağı (məkr, hiyləgərlik və əhdinə vəfasızlığı ilə məşhur olan) yəhudinin əl verməsi kimi bir şeydir. Öz əli ilə mənə beyət etsə də, hər an arxası ilə hiylə və məkr işlədəcəkdir. Ağah olun, o, itin burnunu yalaması tək (çox qısa müddət) əmirlik və hakimlik edəcəkdir. (Mərvanın hakimiyyəti təxminən dörd ay on gün olmuşdur) O, dörd rəisin atasıdır. Çox çəkməz ki, camaat ondan və övladlarının əlindən qanlı-qadalı günlər (qətl-qarət, onların əlindən bir çox çətinliklər) görürlər”¹

Əlavə: 21

Siffeyn döyüşünün acı taleyi:

“Vəqəti-Siffeyn” kitabında yazır: “Şam qoşunu Quranları nizə başına sancdıqdan sonra Əmir əl-Mömininin (ə) qoşununu Quranın hökmünə uymağa dəvət etdilər. İmamın (ə) ardıcılıqları arasında ixtilaf düşdü. Bir qrup fəryad çəkməyə başladı: “Döyüşü davam etdiririk”. Amma çoxluq isə çıxırdı: “Allah kitabının mühakiməsini qəbul edirik. Bizə döyüş icazəli deyil. Çünki bizi Quranın mühakiməsinə və həkəmiyyətə dəvət edirlər”. Hər yerdən səslər ucaldı: “Düşmənciliyi kənara qoyuruq. Sülhü qəbul edirik”.

Əmir əl-Möminin (ə) bu vəziyyəti müşahidə edib öz qoşununa xitabən buyurdu: “Ey camaat! Mən Allah fərmanını qəbul etmək üçün sizin ən layiqlinizəm. Amma Müaviyə, Əmr ibn As və Əbu Muəytin oğlu din tərəfdarı deyillər. Quranın tərəfində deyillər. Mən onları sizdən yaxşı tanıyıram. Kiçik yaşlarımdan böyüyüncəyədək onlarla bir yerdə olmuşam. Onların Quranın mühakiməsinə tabe olaq sözləri haqdır. Amma onlar bu haqq sözü batil məqsədlə irəli sürmüşlər. Onların Quranı nizəyə keçirməsinin mənası bu deyil ki, onlar Quranı tanıyır və ona əməl edirlər. Onların bunda məqsədi sizi aldatmaq, iradənizi süstləşdirməkdir. Siz əgər bir saatlığına qolunuzu və başınızı mənə birovuz versəniz, haqq öz yerini tapacaq, zülmkar qövmin məğlubiyyətindən başqa bir şey qalmayacaq”.

Bu zaman qoşunun iyirmi min nəfəri Əmir əl-Mömininin (ə) ətrafını tutdular. İmama (ə) Əmir əl-Möminin deyə müraciət etmək əvəzinə ədəbsizcə dedilər: “Ey Əli (ə)! Quranın hakimliyinə dəvət olunmusan, qəbul et. Əks təqdirdə, Osmanı öldürdüyümüz kimi, səni də öldürəcəyik”.

İmam Əli (ə) buyurdu: “Vay olsun sizə! Mən Quranın hakimliyini qəbul etmirəm? Bir halda ki, ona iman gətirən, onu qəbul edən ilk şəxs idim. İnsanları Allahın kitabını qəbul etməyə dəvət etdim. İndi necə qəbul etməyə bilərəm? Müaviyə və şamlılarla döyüşürəm ki, onlar Allahın kitabına iman gətirsinlər. Amma sizə bildirdim ki, onların bu təklifdən məqsədi Quranın hökmünə əməl etmək yox, sizi aldatmaqdır”.

Amma onlar həzrətin (ə) xəbərdarlığına diqqət etmədilər. Təklif etdilər ki, İmam (ə) qasid göndərüb Malik Əştəri döyüşdən qaytarsın. Bu tələb o zaman ortaya qoyuldu ki,

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhi Saleh, xütbə: 73, səh. 102.

Malik Əştər “Ləylə əl-hərir” gecəsinin sübhü Müaviyənin ordusunu ələ keçirmişdi və Müaviyənin düşərgəsinə girməsinə bir şey qalmamışdı. Yəni, qələbə mütləq idi.

Həzrət (ə) çarəsiz qalıb Malikin qaytarılmasını təmin etdi. Malik narahat halda qayıtdı. Onunla imamı (ə) həkəmiyyətə dəvət edənlər arasında ixtilaf baş verdi. Amma hər tərəfdən çıxırışdılar: “Əmir əl-Möminin (ə) həkəmiyyətə razılıq verdi”¹.

Əlavə: 22

Əmir əl-Mömininin (ə) hakimiyyətinin əvvəlində ilk beytülmal bölgüsünün xatirəsi:

İbn Əbu əl-Hədid yazır: “Əmir əl-Möminin (ə) beyətin ikinci günü xütbə söylədi. Xütbənin sonunda camaata məlumat verdi ki, beytülmal bir az pul yığılıb. Bölünməsi lazımdır. Sabah sübh gəlin, payınıza düşəni alın. Sübh həzrət (ə) öz katibi Übeydullah ibn Əbu Rafeyə buyurdu: “Öncə mühacirlərdən başla. Hər birinə üç dinar ver. Sonra ənsardan başla. Onlara da üç dinardan ver. Camaatdan da hansı biri gəlsə, istər qara dərilili olsun, istərsə də qırmızı dərilili, hər birinə üç dinar ver”.

Səhl ibn Hüneyf dedi: “Ey Əmir əl-Möminin (ə)! Bu kişi dünən mənim köləm idi. Bu gün onu azad etmişəm”. Həzrət (ə) buyurdu: “Ona da sənə verdiyimiz miqdarda verəcəyik”. Onların hər birinə üç dinar verdi. Heç kimi heç kimdən üstün tutmadı. Həmin gün Təlhə, Zübeyr, Abdullah ibn Ömər, Səid ibn As, Mərvan ibn Həkəm və başqa bir neçə nəfər beytülmal bölgüsündə iştirak etmədilər.

Übeydullah ibn Əbu Rafe eşitdi ki, Abdullah ibn Zübeyr atasına, Təlhəyə, Səid ibn Asa, Mərvan ibn Həkəmə deyir: “Biz dünən başa düşdük ki, Əli (ə) sözləri ilə nə demək istəyir”. Səid ibn As, Zeyd ibn Sabitə baxaraq dedi: “Qarıya deyir ki, divar eşitsin”. Übeydullah ibn Əbu Rafe, Səid ibn Asa və Abdullah ibn Zübeyrə dedi: “Allah öz kitabında buyurur: “Amma onların çoxu haqqı sevməzlər”. Übeydullah ibn Əbu Rafe bu məsələni Əliyə (ə) xəbər verdi. Həzrət (ə) buyurdu: “Allaha and olsun, əgər sağ qalsam, onları aydın və doğru yola vadar edəcəyəm. Allah Səid ibn Ası öldürsün ki, mənim dünənki sözümdən və ona baxmağımdan belə başa düşüb. Mənim məqsədim o və onun həlakətə yuvarlanan dostlarıdır”².

Əlavə: 23

“Allaha həmd və həzrət Mustafaya salamdan sonra: Mən səni öz əmanətimə (rəiyyətə hakimlik və onların bu dünyə və axirət işlərinin islah edilməsinə) şərik və ortağ etdim. Səni köynəyim və paltarımın astarı (kimi) etdim. (Səni həmişə özümə ən yaxın və önəmli şəxs hesab edirdim.) Qohumlarımdan heç kəs əmanətin (beytülmalə aid malların) mənə çatdırılmasında ahəngdarlıq və kömək etməkdə səndən etibarlı və sadıq deyildi. Bəs sən də dövrənin əmin oğlunun əleyhinə olmasını, düşmənin ona hiddətlənməsini, xalqın əmanətinin (əhd-peymanlarının) məhv olmasını və bu ümmətin (qan tökmək və zülm etməyə) cürətlənərək dağılışmalarını görəndə kimi qalxanın arxasını çevirdin əmin oğluna (ona tabe olmaqdan əl götürdün)! Uzaqlaşanlarla birlikdə ondan uzaqlaşdın. Kömək etməyənlərlə əlbir olub ona kömək etmədin. Xəyanət edənlərə qoşulub ona xəyanət etdin. Beləliklə, nə əmin oğlu ilə yoldaşlıq etdin, nə də əmanəti əda etdin. Sanki sənin (din

¹ “Vəqəti-Siffeyn”, səh. 489.

² “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid, c. 7, səh. 37.

yolunda) çalışmağın Allaha görə deyildi. Elə bil ki, sən Rəbbindən (iman gətirmək üçün) dəlil və sübuta malik deyildin. (İmanı süst olanlar kimi Allahı tanımayaraq Ona laqeydcəsinə yanaşanlar kimi.) Sanki sən bu camaata qarşı hiylə və kələk işlədir və onları var-dövlət məsələsində aldatmaq istəyirdin. (Xülasə, sən din və imanını üzə çıxarmaqdan məqsədin camaatı aldaraq onların var-dövlərini oğurlamaq idi.) Xalqa xəyanət etməyin səni gücləndirdiyi üçün tez hücum edərək cəld tərpendin və iti canavarın əldən düşmüş keçini oğurlaması kimi, onların dul qadın və yetimləri üçün yığıqları var-dövlətlərindən əlinə düşəni oğurladın. Sonra həmin malı ürək genişliyi ilə (sevinc və şadlıqla), onu oğurlamağın günahından qorxub çəkinmədən Hicaza (Məkkəyə, yaxud da Mədinəyə) apardın. «Sənin kimi atadan heç olmaz!» (Vay olsun sənə!) Elə bil ki, sən atanandan (qalmış) miras payını (götürüb) ailənin yanına gətirmisən (beytülmalı ata-ananın mirası güman edibsən). Allaha həmdü-sənə edib Onu hər bir eyb və nöqsandan pak və uzaq bilirəm. (Əcəba,) sən məada və Allahın hüzuruna qayıdısa imanın yoxdur, yoxsa ki, (axirətdəki) hesab və sorğu-sualın dəqiqliyindən qorxmursan? Ey bizim yanımızda əvvəllər ağıllılardan sayılan, (o malı) yeyib-içməyi necə düzgün və doğru hesab edirsən, halbuki haram yeyib-içdiyini bilirsən? Allahın bu malları onlar üçün müəyyənləşdirdiyi və bu şəhərləri (düşmənlərdən) vasitələri ilə qoruduğu yetimlər, yoxsullar, möminlər və mücahidlərin malları ilə kənzilər alır və arvadlarla nigah bağlayırsan?! Bütün bunlara görə Allahdan qorx və bu dəstənin mallarını özünə qaytar. Əgər bu işi görməsən və Allah mənə əlimin sənə çatması imkanını versə, Allah yanında sən barəndə (səni cəzalandırmaq barəsində) dəlil gətirər və səni həmin o qılıncımla vuraram ki, onunla vurduğum kimsə ancaq və ancaq oda (cəhənnəm) daxil olub. Allaha and olsun ki, əgər sən etdiklərini Həsənlə Hüseyin (ə) etsəydi, onlarla barışmazdım və onlardan haqqı tələb edib zülm ilə əldə edilmiş batili uzaqlaşdırmayınca onlar məndən olan heç bir istəklərinə çatmazdılar. Aləmlərin Rəbbi olan Allaha and olsun ki, sən onların mallarından götürdüklərin mənə üçün halal olsaydı da, onu özümdən sonra irs qoymağım mənə sevindirməzdi. Buna görə də “dəvəni səhər tezdən yavaş otar!” ki, deyəsən axirətə (ölümə) çatmısan, torpaq altında gizlədilmisən; zülmkarın (əldən verdikləri üçün) qəm-qüssəsi səbəbindən fəryad qopardığı və (başqalarının haqqını) zay edən (dünyaya) qayıtmağı arzuladığı yerdə əməlin sənə göstərilib, halbuki həmin zaman (ilahi əzabdan) qaçmaq vaxtı deyil”.¹

¹ “Nəhc əl-bəlağə”, Sübhî Saleh, məktub: 14, səh. 413.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. “İhticac”, Əhməd ibn Əli Təbərsi (6-cı əsr), “Mürtəza” nəşriyyatı, Məşhəd, hicri-qəməri 1406;
2. “Əxbar ət-tival”, Deynəvəri (282), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı;
3. “İxtisas”, Şeyx Müfid (413), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
4. “İrşad”, Şeyx Müfid (413), “Al əl-beyt” institutu, Qum;
5. “İrşad əl-qülub”, bu Məhəmməd Həsən Deyləmi (771), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı;
6. “Əl-İstibsar”, Şeyx Tusi (460), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
7. “Əl-İstiab”, İbn malik əl-Birr maliki (463), “Dar əl-kutub əl-elmiyyə”, Beyrut;
8. “Usd əl-ğabə”, İbn Əsir Cəzəri (630), “Dar əl-kutub əl-elmiyyə”, Beyrut;
9. “Əl-İsabə”, İbn Həcər Əsqəlani (852), “Dar əl-kutub əl-elmiyyə”, Beyrut;
10. “Elam əl-vəry”, Əmin əl-İslam Təbərsi (548), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”;
11. “Əyan əş-şia”, Seyid Möhsün Əmin, “Dar ət-təaruf li əl-mətbuat”, Beyrut;
12. “İqbal əl-əməl”, Seyid ibn Tavus (664), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
13. “Əmali”, Şeyx Müfid (413), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
14. “Əmali”, Şeyx Səduq (381), “İslam kitabxanası” nəşriyyatı, Tehran;
15. “Əmali”, Şeyx Tusi (460), “Dar əs-səqafə”, Qum;
16. “Əl-İmamə vəs-siaysə”, İbn Qüteybə Deynəvəri (282), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
17. “Əl-İmam Əli (ə) sövt əl-ədələ əl-insaniyyə”, Circ Cordaq;
18. “Ənsab əl-əşraf”, Bəlazuri (279), “Dar əl-fikr”, Beyrut – “əl-Ələmi” müəssisəsi;
19. “Bihar əl-ənvar”, Əllamə Məclisi (1110), “əl-Vəfa” müəssisəsi, Beyrut, Livan;
20. “Bişarə əl-Mustafa”, Məhəmməd ibn Əli Təbərsi (6-cı əsr), “əl-Məktəbə əl-heydəriyyə”, Nəcəf;
21. “Əl-Bələd əl-əmin”, Kəfəmi (905);
22. “Bəhc əs-sibağə”, Məhəmməd Təqi Şuştəri, “Əmir Kəbir” nəşriyyatı;
23. “Peyami-İmam” (“Nəhc əl-bələğə”nin yeni və mükəmməl şərhi), Nasir Məkarim Şirazi, “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
24. “Tarixi-Dəməşq”, İbn Əsakir Şafei (571), “əl-Mahmudi” müəssisəsi, Beyrut – “Dar əl-fikr”, Beyrut;
25. “Tarixi-Təbəri”, Məhəmməd ibn Cərir Təbərsi (310), “əl-Ələmi” müəssisəsi, Beyrut;
26. “Tarixi-Mədinə”, Ömər ibn Şəbəh ən-Nümeysi (262), “Dar əl-fikr”, Qum;
27. “Tarixi-Yəqubi”, Əhməd ibn Cəfər Yəqubi (284), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı;
28. “Təvil əl-ayat əz-zahirə”, Əstərabadi Ğərəvi (10-cu əsr), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
29. “Təzkirə əl-xəvas”, İbn Cövzi (654), “Məktəbə neynəvi əl-hədisə”, tehran;
30. “Təfsiri-İbn Kəsir”, İbn Kəsir Dəməşqi (774), “Dar əl-mərifə”, Beyrut;
31. “Təfsiri-Kəbir”, Fəxr Razi (606);
32. “Təfsiri-Furat Kufi”, Furat Kufi (Kiçik qeyb dövrünün şəxsiyyətlərindən), “İslam İrşad” nazirliyi, Tehran;
33. “Təfsiri-Qumi”, Əli ibn İbrahim Qumi (307), “Dar əl-kutub li ət-tibəə və n-nəşr”, Qum;
34. “Təfsiri-Nəhc əl-bələğə”, Əllamə Cəfəri, “İslam mədəniyyəti nəşriyyat ofisi”, Tehran;
35. “Tənbih əl-ğafilin və təzkirə əl-arifin”, Fəthullah Feyz Kaşani (10-cu əsr), “Peyami-həqq” nəşriyyatı, Tehran;
36. “Ət-Tövhid”, Şeyx Səduq (381), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
37. “Təhziq əl-əhkam”, Şeyx Tusi (460), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
38. “Came əl-əxbar”, Tac əd-Din Şüeyri (6-cı əsr), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
39. “Əl-Cəməl”, Şeyx Müfid (413), “Məktəb əl-ələm əl-islami”;
40. “Cihadi-əkbər”, İmam Xomeyni, İmam Xomeyninin yazılı irsinin nəşri ofisi;
41. “Qırx hədis”, İmam Xomeyni, “Rəca” mədəni nəşrlər mərkəzi;
42. “Həyat əl-Əmir əl-Möminin (ə) ən lisanihii”, Məhəmməd Məhəmmədiyan, “Camieyi-müdərrisin”, Qum;

43. “Əl-Xəraic vəl-cəraih”, Qütb əd-Din Ravəndi (573), “Əl-İmam əl-Mehdi” müəssisəsi, Qum;
44. “Xəsasi əl-əimmə”, Seyid Rəzi (406), “Müqəddəs Rəzəvi Astanası” tədqiqat fondu, Məşhəd;
45. “Xisal”, Şeyx Səduq (381), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
46. “Dəaim əl-İslam”, Qazi Əbu Hənifə ən-Nöman (363), “Dar əl-mərifə” – Misir;
47. “Ricali-Kəşşi”, Şeyx Tusi (460), Məşhəd universiteti;
48. “Rəvahi Nəhc əl-bəlağə”, Corc Cordaq, “Mərkəz əl-Qədir li əd-dirasat əl-islamiyyə”;
49. “Rövzə əl-vaizin”, Fəttal Nişapuri (5-6-cı əsr), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
50. “Süleym ibn Qeys”, Ənsari Zəncani, “Əl-Hüda” nəşriyyatı, Qum;
51. “Əs-Sirə əl-Hələbiyyə”, Hələbi Şafei (1044), “Dar əl-ehya ət-turas əl-ərəbi, Beyrut;
52. “Seyri dər sireyi-əimmə”, Ustad Şəhid Mütəhhəri;
53. “Simaye-kargozarane-Əli ibn Əbu Talib (ə)”, Əli Əkbər Zakeri, “İslam təbliğat ofisi” nəşriyyatı, Qum;
54. “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, İbn Əbu əl-Hədid Mötəzili (655), “Dar əl-ceyl”, Beyrut;
55. “Şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, Meysəm ibn Əli ibn Meysəm Bəhrani (7-ci əsr), “Əl-Kitab” nəşriyyatı;
56. “Şəvahid ət-tənzil”, Hakim Həskani Hənəfi (5-ci əsr), “İslam İrşad” nazirliyi, Tehran;
57. “Səhifə ər-Riza (ə)”, Əhməd ibn Amir ət-Tayi, İmam Rza (ə) beynəlxalq qurultayı;
58. “Səhifeyi-Ələviyyə”, Abdullah ibn Saleh Səmahici, çevirən: Seyid Haşim Rəsuli Məhəllati, “İslam” nəşriyyatı;
59. “Əs-Sirat əl-müstəqim”, Əli ibn Yunis Nəbati (877), “Heydəriyyə” nəşriyyatı, Nəcəfi-Əşrəf;
60. “Ət-Təbəqat əl-kubra”, Məhəmməd ibn Səd Vaqedi (330), “Dar əl-kutub əl-elmiyyə”, Beyrut;
61. “Ət-Təraif”, Seyid ibn Tavus (664), “Əl-Xəyyam”, Qum;
62. “İləl əş-şərai”, Şeyx Səduq (381), “Dəvəri” nəşriyyatı, Qum;
63. “Əl-Ümdə”, İbn əl-Bitriq əl-Hilli (600), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
64. “Əvali əl-ali”, İbn Əbu Cümhur İhsayi (10-cu əsr), “Seyid əş-şühəda” nəşriyyatı, Qum;
65. “Üyun əxbar ər-Riza (ə)”, Şeyx Səduq (381), “Dar əl-elm”, Qum;
66. “Əl-Ğarat”, əs-Səqəfi (283), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
67. “Əl-Ğədir”, Əllamə Əmini (1390), “Dar əl-kutub əl-ərəbi”, Beyrut;
68. “Ğürər əl-hikəm”, Əbd əl-Vahid Təmimi Amudi, çevirən: Ənsari;
69. “Fəth əl-bəri”, İbn Həcər əsqəlani (852), “Dar əl-mərifə li ət-tibəə vən-nəşr”, Beyrut;
70. “Əl-Fütuh”, İbn Əsəm Kufi (314), “Dar əl-fikr”, Beyrut;
71. “Fərhə əl-ğəra”, Seyid Əbd əl-Kərim ibn Tavus (693), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
72. “Əl-Fəzail”, Şazan ibn Cəbrayıl əl-Qumi (5-4-cü əsrlər), “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
73. “Fəzail əş-şia”, Şeyx Səduq, “Ələmi” nəşriyyatı, Tehran;
74. “Əlyazma nüsxələrin mündəricatı”, Ayətullah Gülpayqani kitabxanası, “Əl-Xəyyam”, Qum;
75. “Əl-Kafi fi əl-üsul”, Şeyx Kuleyni (329), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
76. “Əl-Kamil fi ət-tarix”, İbn Əsir (630), “Dar əs-sadir” nəşriyyatı, Beyrut;
77. “Kəşf əl-ğümmə”, Əli ibn İsa əl-Ərbili (693), Təbriz;
78. “Kəşf əl-yəqin”, Əllamə Hilli (726), “İslam İrşad” nazirliyi, Tehran;
79. “Kifayə əl-əsər”, Əli ibn Məhəmməd ər-Razi (4-cü əsr), “Bidar” nəşriyyatı, Qum;
80. “Kənz əl-ümmal”, Müttəqi Hindi (975), “ər-Risalə” müəssisəsi, Beyrut;
81. “Kənz əl-fəvaid”, Məhəmməd ibn Əli əl-Kəraçi (499), “Dar əl-əzva”, Beyrut;
82. “Miə mənqəbə”, İbn Şazan (4-5-ci əsrlər, “Ənsarian” müəssisəsi, Qum;
83. “Məsnəviye-Mənəvi”, Niklison nüsxəsi, “Mövla” nəşriyyatı, Tehran;
84. “Məcmə əz-zəvaid”, Əli ibn Əbu Bəkr Heysəmi (807), “Dar əl-fikr”, Beyrut;
85. Cobran Xəlil Cobranın məqalələrinin külliyyatı, Əllamə Cəfərinin “Təfsiri-Nəhc əl-bəlağə” əsərinə istinadən;
86. “Məcmueyi-Vərram”, Vərram ibn Əbu Fəras (605), “Məktəbə əl-fəqih” nəşriyyatı, Qum;
87. “Əl-Məhasin”, əl-Bərqi (280), “Dar əl-kutub əl-islamiyyə”, Tehran;
88. “Möcəm əl-büldan”, əl-Həməvi (626), “Dar əl-ehya ət-turas əl-ərəbi, Beyrut;
89. “Müruc əz-zəhəb”, Məsudi (346), “Dar əl-kutub əl-elmiyyə”, Beyrut;
90. “Əl-Müstəşhid”, Məhəmməd ibn Cərir Təbəri (4-cü əsr), “Heydəriyyə” nəşriyyatı, Nəcəfi-Əşrəf;
91. “Müsədi-Əhməd”, Əhməd ibn Hənəbəl (241), “Dar əl-hədis” nəşriyyatı, Qahirə;

92. “Mişkat əl-ənvar”, Əli ibn Həsən ət-Təbəri (6-cı əsr), “Heydəriyyə” nəşriyyatı, Nəcəfi-Əşrəf;
93. “Misbah əl-mütəhəccid”, Şeyx Tusi (460), “Fiqh əş-şiə” müəssisəsi, Beyrut;
94. “Məani əl-əxbar”, Şeyx Səduq (381), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
95. “Məqtəli-Xarəzmi”, Müvəffəq ibn Əhməd Məkki Xarəzmi (563), “Ənvar əl-huda” nəşriyyatı, Qum;
96. “Məkarim əl-əxlaq”, Həsən ibn Fəzl Təbəri, “Şərif Rəzi” nəşriyyatı, Qum;
97. “Mənaqib”, İbn Məğzli Şafei (483), “əl-Məktəbə əl-islamiyyə”, Tehran;
98. “Mənaqibi-Ali Əbu Talib”, İbn Şəhr Aşub (588), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
99. “Mənaqibi-Xarəzmi”, Müvəffəq ibn Əhməd Məkki Xarəzmi (563), “Camieyi-müdərrisin”, Qum;
100. “Əl-Mənaqib əl-mürtəzəviyyə”, Kəşfi Hənəfi;
101. “Minhac əl-bəraə fi şərhi-Nəhc əl-bəlağə”, Həbibullah Haşimi Xoyi, “əl-Məktəbə əl-islamiyyə”,
Tehran;
102. “Nəhc əl-bəlağə” (Sübhi Saleh), Seyid Rəzi (406), “dar əl-hicrə”, Qum;
103. “Nəhc əl-bəlağə mirasə-derəxşane-İmam Əli (ə)”, Məhəmməd Muqimi, “Məhtab” nəşriyyatı,
Tehran;
104. “Vəsail əş-şiə”, Şeyx Hürri Amuli (1104), “Al əl-beyt” müəssisəsi, Qum;
105. “Vəqəti-Siffeyn”, Nəsr ibn Muzahim (212), Ayətullah Mərəşi Nəcəfi kitabxanasının
nəşrlərindən, Qum;
106. “Əl-Yəqin”, Seyid ibn Tavus (664), “Dar əl-kutub”, Qum.

ÇIXIŞLARIN MÜNDƏRİCATI

1. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
2. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 21 ramazan, 12. 11. 1375;
3. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1365;
4. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 30. 6. 1381;
5. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 17. 10. 1371;
6. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 8. 2. 1368;
7. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
8. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 16. 1. 1360;
9. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 25. 2. 1360;
10. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 16. 1. 1370;
11. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
12. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 10. 11. 1369;
13. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;
14. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
15. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;
16. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;
17. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 29. 10. 1370;
18. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
19. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1359;
20. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 25. 2. 1360;
21. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
22. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 16. 1. 1370;
23. Ali Dini Rəhbərin həzrət Fatiməyi-Zəhranın (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 3. 9. 1373;
24. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1370;
25. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 30. 6. 1381;
26. Ali Dini Rəhbərin Məşəd camaatı ilə görüşdə söylədiyi nitqdən: 1. 1. 1380;
27. Ali Dini Rəhbərin ordu zabitləri və personajı ilə görüşündəki nitqindən: 28. 1. 1380;
28. Ali Dini Rəhbərin İmam Əli (ə) ilinin anım komissiyası üzvləri ilə görüşündəki nitqindən: 18. 8. 1379;
29. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 29. 10. 1370;
30. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
31. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
32. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
33. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
34. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
35. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
36. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 8. 2. 1368;
37. Ali Dini Rəhbərin 13 aban münasibəti ilə şagirdlərlə görüşündəki nitqindən: 12. 8. 1377;
38. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 17. 3. 1364;
39. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
40. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
41. Ali Dini Rəhbərin 7 tir şəhidlərinin ailələri ilə görüşündəki nitqindən: 12. 4. 1362;
42. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;
43. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
44. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;

45. Ali Dini Rəhbərin 7 tir şəhidlərinin ailələri ilə görüşündəki nitqindən: 12. 4. 1362;
46. Ali Dini Rəhbərin 21 ramazanda Əli Quranda mövzusu ilə bağlı nitqindən: 30. 2. 1366;
47. Ali Dini Rəhbərin məhərrəm ayının əvvəlində ruhanilərlə görüşündəki nitqindən: 26. 2. 1375;
48. Ali Dini Rəhbərin bir qrup Tehran müəllimlərlə görüşündəki nitqindən: 11. 2. 1362;
49. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
50. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
51. Ali Dini Rəhbərin Həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 7. 10. 1371;
52. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
53. Ali Dini Rəhbərin 29 ramazan münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 26. 1. 1380;
54. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1369;
55. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 10. 11. 1369;
56. Ali Dini Rəhbərin İslam Şurası Məclisinin deputatları ilə görüşündəki nitqindən: 8. 3. 1372;
57. Ali Dini Rəhbərin həzrət Fatimeyi-Zəhranın (ə) doğum günü münasibəti ilə məddahlarla görüşündə söylədiyi nitqdən: 28. 10. 1368;
58. Ali Dini Rəhbərin 29 ramazan münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 26. 1. 1370;
59. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 16. 1. 1370;
60. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 5. 9. 1375;
61. Ali Dini Rəhbərin Quran təfsiri məclisində söylədiyi nitqdən: 7. 11. 1362;
62. Ali Dini Rəhbərin 21 ramazanda Əli Quranda mövzusu ilə bağlı nitqindən: 30. 2. 1366;
63. Ali Dini Rəhbərin 29 ramazan münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 26. 1. 1370;
64. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1359;
65. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1359;
66. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1359;
67. Ali Dini Rəhbərin cəbhəyə göndərilən əsgərlərlə (İmam Hüseyn (ə) qarnizonu) görüşündəki nitqindən: 30. 3. 1363;
68. Ali Dini Rəhbərin 21 ramazanda cümə namazı qərargahının işçiləri ilə görüşündəki nitqindən: 9. 3. 1365;
69. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
70. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
71. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1359;
72. Ali Dini Rəhbərin 7 tir şəhidlərinin ailələri ilə iftar mərasimində söylədiyi nitqdən: 31. 3. 1363;
73. Ali Dini Rəhbərin mübarək ramazan ayının 20-ci günü Prezident Aparatındakı nitqindən: 17. 2. 1367;
74. Ali Dini Rəhbərin müxtəlif təbəqələrdən olan xalq nümayəndələri və İslam Respublikası Sisteminin məsul şəxsləri ilə həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə görüşündəki nitqindən: 10. 10. 1369;
75. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1363;
76. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1363;
77. Ali Dini Rəhbərin mübarək ramazan ayının 20-ci günü Prezident Aparatındakı nitqindən: 71. 2. 1367;
78. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 10. 1. 1371;
79. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 8. 2. 1368;
80. Ali Dini Rəhbərin ramazan ayının 21-ci gecəsindəki nitqindən: 30. 2. 1366;
81. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 5. 9. 1375;
82. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
83. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 24. 1. 1363;
84. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
85. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
86. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;

87. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
88. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
89. Ali Dini Rəhbərin Qum Elmi Hövzəsinin tələbələri ilə İmam Sadiqin (ə) şəhadəti münasibəti ilə keçirilən görüşdəki nitqindən: 19. 3. 1367;
90. Ali Dini Rəhbərin mübarək ramazan ayının 20-ci günü Prezident Aparatındakı nitqindən: 26. 2. 1367;
91. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1365;
92. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
93. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 25. 2. 1360;
94. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 26. 1. 1379;
95. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 2. 1368;
96. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 24. 1. 1363;
97. Ali Dini Rəhbərin 21 ramazanda Əli Quranda mövzusu ilə bağlı nitqindən: 30. 2. 1366;
98. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1363;
99. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1363;
100. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 24. 1. 1363;
101. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
102. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 25. 2. 1360;
103. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 1. 4. 1363;
104. Ali Dini Rəhbərin 21 ramazanda söylədiyi nitqdən: 9. 3. 1365;
105. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 24. 1. 1363;
106. Ali Dini Rəhbərin İmam Rzanın (ə) hərəmində söylədiyi nitqdən: 1. 1. 1380;
107. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 24. 1. 1363;
108. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 12. 11. 1375;
109. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
110. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
111. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 8. 2. 1368;
112. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
113. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 5. 9. 1375;
114. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 8. 2. 1368;
115. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 20. 11. 1374;
116. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
117. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
118. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 9. 3. 1356;
119. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
120. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 7. 1. 1371;
121. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 29. 10. 1370;
122. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 29. 10. 1370;
123. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə ümumi görüşdə söylədiyi nitqdən: 6. 10. 1372;
124. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 25. 9. 1379;
125. 1379-cu ilin girməsi münasibəti ilə verilən bəyanatdan: 1. 1. 1379;
126. Ali Dini Rəhbərin İmam Əli (ə) ilinin anma komisiyasının üzvləri ilə görüşündəki nitqindən: 18. 8. 1379;
127. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 5. 9. 1379;
128. Ali Dini Rəhbərin cəbhəyə göndərilən əsgərlərlə görüşündəki nitqindən: 30. 3. 1363;
129. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 10. 10. 1378;
130. Ali Dini Rəhbərin həzrət Əlinin (ə) doğum günü münasibəti ilə müxtəlif xalq nümayəndələri ilə görüşündəki nitqindən: 30. 6. 1381;

131. Ali Dini Rəhbərin İmam Rzanın (ə) hərəmində söylədiyi nitqdən: 1. 1. 1380;
132. Ali Dini Rəhbərin cümə namazının xütbələrindəki nitqindən: 16. 9. 1380;
133. Ali Dini Rəhbərin İmam Rzanın (ə) hərəmində söylədiyi nitqdən: 12. 12. 1380.